

NEĎALEKO OD TRENČÍNA...

Pamätnica
k 300. výročiu bitky pri Trenčianskej Turnej

Torcino dalla
Poggio.

parte delle

1848

NEĎALEKO OD TRENČÍNA...

**Pamätnica
k 300. výročiu bitky pri Trenčianskej Turnej**

EDITORI

Vladimír Segeš / Božena Šed'ová

Trenčianska Turná – Bratislava 2008

© István Czigány, Viliam Čičaj, Vojtech Dangl, Ján Dibala, Mária Ďurčová,
Vlastimil Hábl, Mojmír Hloža, Tomáš Klubert, Mária Kohútová, Peter Kónya,
Kálmán Mészáros, Ivan Mrva, Vladimír Segeš, Božena Šedová, Peter Vitek

ISBN 978-80-969375-4-7

OBSAH

Slovo na úvod	
<u>FRANTIŠEK JEŽÍK</u>	<u>9</u>
Vojenstvo v storočí ťaživého nepokoja	
<u>VLADIMÍR SEGEŠ</u>	<u>11</u>
Hrady a pevnosti v období stavovských povstaní očami cestovateľov	
<u>VILIAM ČIČAJ</u>	<u>30</u>
Uhorsko pred posledným stavovským povstaním	
<u>MÁRIA KOHÚTOVÁ</u>	<u>48</u>
Povstanie Františka II. Rákociho	
<u>IVAN MRVA</u>	<u>63</u>
„Sliezská záhada“ – otázniky kuruckého ťaženia roku 1708	
<u>ISTVÁN CZIGÁNY</u>	<u>86</u>
Bitka pri Trenčianskej Turnej a otázky kuruckého vojenstva	
<u>VOJTECH DANGL</u>	<u>103</u>
Kurucké noviny Mercurius Veridicus ex Hungaria o bitke pri Trenčíne	
<u>MÁRIA KOHÚTOVÁ</u>	<u>119</u>
Kuruckí vojvodcovia v trenčianskej bitke	
<u>KÁLMÁN MÉSZÁROS</u>	<u>122</u>
Siegbert Heister a Ján Pálfi – víťazi trenčianskej bitky	
<u>TOMÁŠ KLUBERT</u>	<u>136</u>

Generál Juraj Ottlyk v čase po trenčianskej bitke

PETER KÓNYA **142**

Denník neznámeho šľachtica – pozorovateľa
z Trenčianskeho hradu

MÁRIA ĎURČOVÁ **163**

Kurucký vojak Juraj Jánošík

JÁN DIBALA **181**

Zbrojná výroba na Slovensku počas posledného
protihabsburského povstania

JÁN DIBALA **192**

Razenie núdzových mincí za povstania Františka II. Rákociho

JÁN DIBALA **204**

Trenčín a povstanie Františka II. Rákociho

VLASTIMIL HÁBL **215**

Snahy o postavenie pamätníka Františkovi II. Rákocimu

MOJMÍR HLOŽA **225**

„Švihrovská“ bitka pri Vavrišove

PETER VÍTEK **229**

Posledné protihabsburské povstanie v dátumoch

BOŽENA ŠEĎOVÁ **240**

O autoroch **248**

Slovo na záver

MILOSLAV ČAPLOVIČ **252**

Slovo na úvod

Hlavným motívom osláv 725. výročia prvej písomnej zmienky o obci Trenčianska Turná v roku 1994 bolo obnovenie duchovných a kultúrnych tradícií, sebauvedomenia, návrat ku koreňom, prehĺbenie patriotizmu, podpora skutočnej spolupatričnosti a vytvorenie lepších a ľudskejších vzájomných vzťahov.

Snaha naplniť túto myšlienku vedie obecnú samosprávu v Trenčianskej Turnej každoročne vydať aspoň jednu publikáciu, ktorá má vzťah k histórii alebo súčasnosti obce.

Pred 300. rokmi, presne 3. augusta 1708, sa na území našej obce stretli v rozhodujúcej bitke vojská Františka II. Rákociho a cisárskeho generála Heistera. Táto udalosť sa pre nás stala podnetom na uskutočnenie medzinárodnej konferencie a na vydanie tejto knihy.

Som úprimne rád, že naša snaha osvetliť túto časť našej a európskej histórie našla odozvu u popredných odborníkov, ktorí svojimi príspevkami obohatili doterajšie poznatky z tohto úseku dejín. Verím, že táto publikácia prispeje k osvetleniu doteraz neznámych skutočností, vzbudí u čitateľov ďalšiu túžbu po poznaní a hrdosť na svojich predkov.

Lebo, ako hovorí múdroslovie: „Čím bohatšia, plnšia a významnejšia je minulosť, kultúrny a duchovný život obce, tým väčší zástoj hrá v dnešnej dobe. Čím hlbšie zapustila korene v minulosti, tým bujnejšie vetvy vyrastú z jej budúcnosti“.

Ďakujem všetkým, ktorí sa akýmkoľvek spôsobom zaslúžili o vydanie tejto knihy.

Ing. František Ježík
starosta obce Trenčianska Turná

Vojenstvo v storočí ťaživého nepokoja

VLADIMÍR SEGEŠ

Sedemnásťte storočie v slovenských dejinách možno označiť aj ako storočie ťaživého nepokoja. Vnútny nepokoj panoval v spoločnosti, no v značnej miere bol daný i každému človeku. Ťaživá atmosféra nedôvery, pesimizmu a protirečení neraz vane aj z rozmanitých dobových dokumentov načrtávajúcích obraz spoločnosti a priebeh udalostí. Neblahú úlohu zohrali predovšetkým protihabsburské stavovské povstania, ktoré vybuchovali po celé 17. storočie a utíchli až na samom začiatku druhého desaťročia 18. storočia. Všetky povstania – Štefana Bočkaja (1604 – 1606), Gabriela Betlena (1619 – 1626), Juraja I. Rákociho (1644 – 1645), Imricha Tököliho (1678 – 1685), Františka II. Rákociho (1703 – 1711) – sa takmer ako pustošivá smršť prelínali od východných až po západné hranice Slovenska. Na masy ľudu dolahlo nielen bremeno a vyčíňanie povstalcov a ich spojencov, ale aj cisárskeho vojska. Proti-habsburské stavovské povstania sledovali takmer výlučne ciele uhorskej (v jej rámci i etnicky slovenskej) šľachty a osobné záujmy ich vodcov. V ich programoch išlo v zásade o obnovenie stavovských práv a zlomenie absolutistickej vlády habsburskej dynastie, nezanedbateľným motívom bola aj otázka náboženskej slobody pre protestantské vierovyznanie.

Typickým javom európskeho vývoja v novoveku bol aj nebývalý rozvoj vojenstva. Súvisel so všeobecnými zmenami v štruktúre spoločenských vzťahov a s posilňovaním ústrednej štátnej moci, ktorej najčastejšiu formu predstavoval absolutizmus. Absolutistický spôsob panovania, sprevádzaný presadzovaním vnútropolitických i zahraničnopolitických mocenských ambícií, si vynútil aj potrebu reorganizácie dovtedajších branných síl v prospech budovania a rastu stálych a pravidelných armád. Sociálno-ekonomický vývoj a pokrok vo vede a technike vytvárali súčasne potrebnú materiálnu základňu pre dopĺňovanie, vydržiavanie, zásobovanie, vystrojenie a vyzbrojenie armád. Vlastný vývoj stredoeurópskeho vojenstva, čiže vlastne vojenstva habsburskej monarchie v 17. storočí a začiatkom 18. storočia ovplyvnili pre-

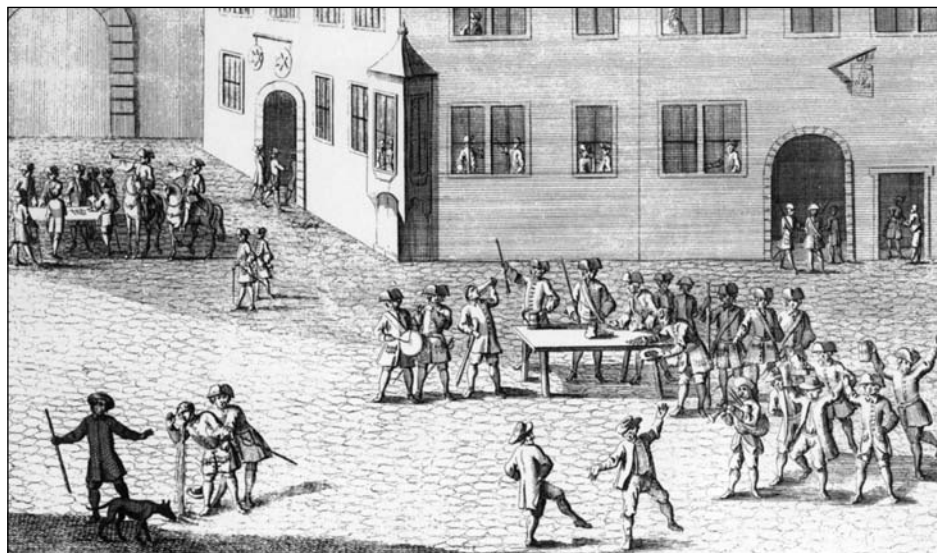
Vojaci z obdobia tridsaťročnej vojny (zlava): kyrysník, trubač, zástavník, dôstojník, arkebuzier, mušketer

dovšetkým tri vojskopolitické fenomény: protihabsburské povstania, tridsaťročná vojna a boj proti Osmanom.

Z hľadiska vojenstva tridsaťročná vojna predstavovala vrchol žoldnierstva, zároveň však bola aj počiatkom jeho úpadku. Podstata žoldnierstva, ktoré siaha do stredoveku, spočívala v tom, že doplňovanie a výstavba vojenských jednotiek sa uskutočňovala verbovaním vojakov bojujúcich za žold. Žoldnier bol teda vojakom, ktorý bol najatý do vojenskej služby zväčša na dobu trvania vojenského ťaženia za presne určenú finančnú odmenu – žold. Jeho vstup do vojska nebol spravidla motivovaný politickým ani náboženským presvedčením. Vojenská služba bola pre žoldniera remeslom, vďaka ktorému získaval peniaze a obživu a z ktorého mohol prípadne zbohatnúť, ak získal a uchoval si korisť. Žoldnierovi spravidla nezáležalo na tom, na koho strane či za koho bojuje. Aj za tridsaťročnej vojny a v ďalších následných vojnových konfliktoch bolo bežné, že po bitke vstupovali zajatí vojaci porazeného vojska do armády víťaza.

Pravidelná armáda bola založená na námezdnej vojenskej službe masového počtu vycvičených vojakov. Tí sa do armády získavali spočiatku dobrovoľným verbovaním, no neraz aj násilnými lapačkami. Vojenčenie v 17. storočí sa pre mnohých mužov stalo vlastne neraz celoživotným povoláním, lebo vojenská služba bola prakticky trvalá a vojak slúžil dovtedy, pokiaľ dokázal plniť vojenské povinnosti.

Súbežným javom početných a dlhotrvajúcich vojnových konfliktov v 17. storočí sa stala podnikateľská činnosť. Právo postaviť či naverbovať vojsko mal spravidla panovník. Bolo však bežné, že tieto právomoci preniesol na hlavného veliteľa svo-

Verbovanie do armády na začiatku 18. storočia

jej armády, respektíve na viacerých veliteľov, ktorí v panovníkovom mene verbovali jednotlivé jednotky vojska a stali sa tak vojnovými podnikateľmi. Na náklady objednávateľa (panovníka) alebo na vlastné náklady postavili a vyzbrojili kompletne vojenské jednotky a potom ponúkali služby zverbovaných jednotiek na zmluvnom základe, takže panovník im preplácal vynaložené prostriedky. Azda najznámejším a presláveným vojenským veľkopodnikateľom za tridsaťročnej vojny bol Albrecht z Valdštejna. Úspešne skĺbil vlastné vojvodcovské schopnosti s organizačnými a ekonomickými schopnosťami a vybudoval jednu z najväčších a najbojaschopnejších armád v súvekej Európe, ktorú v roku 1630 tvorilo 40 peších a jazdeckých plukov. Valdštejn si vyslúžil nielen obdiv, bohatstvo a slávu, ale aj závisť, čo sa mu napokon stalo osudným.

VÝVOJ ARMÁDY

Roku 1649 cisár Ferdinand III. nariadil, aby aj po uzavretí Vestfálskeho mieru zostalo v trvalej službe celkovo 19 plukov rôzneho druhu vojska naverbovaného počas tridsaťročnej vojny. Tieto pluky – 9 peších, 9 kyrysnických, 1 dragúnsky – sa stali základom pravidelnej armády habsburskej monarchie. V roku 1673 mala už 13 plukov pechoty, 12 plukov kyrysníkov a 2 pluky dragúnov v celkovom počte 45 460 mužov. Na začiatku vojny o španielske dedičstvo roku 1701 tvorilo habsburskú armádu 29 plukov pechoty, 18 plukov kyrysníkov, 9 plukov dragúnov a 2 pluky husárov v celkovom počte viac než 96 000 mužov. Táto armáda ako celok pomerne dlho nemala

Kyrysník

Dragún

oficiálny názov, takže sa i rôzne pomenúvala, napríklad cisárska, rakúska či dokonca nemecká. Až od roku 1745, čiže po zvolení manžela Márie Terézie Františka Lotrinského za rímskeho cisára, sa označovala ako cisársko-kráľovská armáda.

Ani jeden z prvých stálych plukov habsburskej armády nebol uhorský, no slúžili v nich aj vojaci z Uhorska, pravda, len v malej miere. V druhej polovici 17. storočia síce vzniklo niekoľko plukov na území Uhorska, respektíve plukov, ktorých majitelia pochádzali z Uhorska, no čoskoro ich aj rozpustili, takže sa nestali trvalou súčasťou pravidelnej armády. Takými napríklad boli: v rokoch 1672 – 1675 jazdecký uhorsko-chorvátsky pluk plukovníka a neskôr podmaršala Jána Karola Pálfiho, ktorý v rokoch 1675 – 1694 vlastnil aj kyrysnický pluk; peší pluk a neskôr dragúnsky pluk Jána Karola Šeréniho; jazdecký chorvátsky pluk Mateja Káldyho; peší hajdúsky pluk Mikuláša Esterháziho či husárske pluky Františka Barkóciho, Štefana Gomboša i Dávida Petneháziho.

V prípade Uhorska sa habsburskí panovníci až do prvých desaťročí 18. storočia uspokojovali, respektíve pre odpor šľachty museli uspokojiť s tradičnými a vlastne stredovekými formami branných síl. Ich podstatou bola insurekčná ustanovizeň, ktorej právne korene vychádzali zo Zlatej buly Ondreja II. z roku 1222. V závislosti od miery ohrozenia krajiny mal panovník právo vyhlásiť generálnu alebo partiálnu insurekciu. Po vyhlásení insurekcie muselo narukovať šľachtické pohotovostné vojsko, ako aj portálne vojsko stolíc postavené podľa príslušných, často sa meniacich rozpisov či kvót, ktoré stanovovali počty a druh ozbrojencov podľa sedliackych usadlostí (port). Šľachtická vojenská pohotovosť i portálne vojsko sa organizovali zväčša ako jazdecké a pešie bandériá (prápory) podľa jednotlivých stolíc. Odhaduje sa, že v čase protihabsburských povstaní v prvej polovici 17. storočia sa na oboch stranách zúčastnilo okolo 6- až 10-tisíc príslušníkov banderiálnych vojsk. Maximálna sila insurekčného vojska spolu s nevelkými, 50- až 100-člennými bandéria-

mi uhorských veľmožov a prelátov sa na sklonku 17. a začiatku 18. storočia odhadovala na 30 000 mužov. Insurgenti bojovali tak v cisárskej, ako aj v povstaleckej armáde. Napríklad v apríli 1705 sa na Rákociho výzvu dostavilo do povstaleckej armády z 13 hornouhorských stolíc 1 695 jazdcov a 1 497 pešiakov z celkového počtu 4 536 šľachtických rodín. Chýbalo či ospravedlnilo sa 1 344 insurgentov.

Už pred virvarom protihabsburských povstaní, ktoré umocňovalo aj neustále turecké nebezpečenstvo, sa v Uhorsku ako druh ľahkej jazdy výborne osvedčili najmä husári. Prednosti husárskej jazdy chcel viedenský dvor využiť aj vo vojne o falcké dedičstvo (1688 – 1697). Nariadením cisára Leopolda I. sa preto zriadili prvé dva pravidelné husárske pluky habsburskej armády, každý v sile 1 000 mužov. Na základe patentu z 10. 12. 1688 ich dal sformovať generál Adam Cobor, majiteľ šahtínskeho panstva. Jednému pluku velil on sám, velenie druhého pluku prevzal jeho zať, plukovník Ján Pálfi, neskôr poľný maršal a v rokoch 1741 – 1751 uhorský palatín. Pálfi sa roku 1689 stal aj majiteľom tohto, neskôr 9. husárskeho pluku. Obidva pluky sa zverbovali na území Slovenska, verbovacie zhromaždiská boli v Krupine, Leviciach, Nitre, Šintave a Šali. Do habsburskej armády boli začlenené roku 1689. Tretí pravidelný husársky, neskôr 8. pluk vznikol roku 1696, jeho majiteľom a veliteľom bol plukovník Pavol Deák. Spôsob boja husárov sa osvedčil aj na bojiskách za vojny o špa-

Titulný list ilustrovanej vojenskej príručky z roku 1700 o živote vojakov a najnovších vojnových manieroach

nielske dedičstvo (1701 – 1714), takže tento druh ľahkej jazdy si získal veľkú obľubu a počet jeho plukov narastal.

DRUHY VOJSK

Na samom konci 17. storočia vyšla tlačou ilustrovaná vojenská príručka slovom a obrazom znázorňujúca vojenský život podľa najnovších francúzskych vojnových manierov: *Les exercices de Mars. Eigentliche Abbildung und Beschreibung dess Soldaten Lebens nach der neuesten frantzösischen Kriegs Manier*. Nemá charakter výcvikového predpisu, ale skôr základného prehľadu o druhoch vojsk a vojenských špecializáciách, o výkone služobných a bojových úloh či činností, ako aj o disciplinárnych trestoch. V príručke sa charakterizujú a rozlišujú aj niektoré druhy vojsk. V rámci pechoty sú to radoví pešiaci (*Die Infanterie*), čiže mušketeri a pikanieri, granátnici (*Die Granadiers*) a švajčiarski pešiaci (*Die Schweitzer*). V rámci jazdectva sa zasa uvádzajú a zobrazujú: gardoví jazdci a jazdeckí mušketeri (*Die Leibwacht und Musquetierer*), žandári (ťažkí jazdci) a ľahkí jazdci (*Die Gendarmes und leichte Reuter*), hliadkovací (prieskumní) jazdci a dragúni (*Die Reuter und Dragoner*), kráľovskí husári (*Die königliche Hussaren*). Nebývalá pozornosť sa venuje hudobníkom.

Vojenský hudobníci, čiže najmä bubeníci, trubači, píšťalkári a hobojsisti mali v pravidelných armádach dôležitú úlohu pri výcviku i priamo v boji.

Spomínajú sa trubači a až tri druhy bubeníkov (*Der Trompeter und Heer-pauker, Die Tambours oder Drummelschläger*), píšťalkári a hobojsiti (*Pfeiffer und Hautbois*). O delostrelcoch naproti tomu nie je v príručke ani najmenšia zmienka, takže je očividné, že realita bola omnoho rozmanitejšia, keďže na európskych bojiskách 17. storočia bojovali armády, ktoré pozostávali z troch základných druhov vojska – pechoty, jazdectva a delostrelectva.

V pechote, ktorá bola dominantnou zložkou každej žoldnierskej i stálej armády, hlavnú úlohu zohrávali predovšetkým mušketeri a pikaniéri. Mušketer bol vyzbrojený mušketa, ktorá bola vybavená luntovou zámkou a mieridlami. Zbraň bola relatívne ťažká, vážila zhruba 7 kg, hlaveň mala kaliber 18 – 20 mm. Vzhľadom na značnú hmotnosť musel strelec mušketa opierať o vidlicu, zvanú furketu. Olovená guľka mala hmotnosť 30 – 45 gramov a jedna dávka pušného prachu okolo 25 gramov. Za tridsaťročnej vojny sa príprava a strelba z muškety v habsburskej armáde usmerňovala na množstvo povelov a nabíjacích a palebných temp. O výcviku mušketerov v 17. storočí podáva lapidárne svedectvo napríklad súveká príručka Jacoba de Gheyna, kde je výcvik mušketera rozfázovaný do 43 zobrazených úkonov. Ku koncu tridsaťročnej vojny sa muškety zdokonalili a ich hmotnosť sa znížila až pod 5 kg, takže strelec už nemusel nevyhnutne používať furketu. Nabíjanie pôvodnej muškety trvalo niekedy takmer 15 minút, pri novom type sa znížilo na 2 minúty. Nabíjanie a strelba zo zdokonaleného typu muškety boli rozvrhnuté spravidla do deväť úkonov načasovaných na 95 temp, každé trvalo niečo vyše sekundy. Rýchlosť temp určoval pri výcvi-

Vojak pri strelbe z muškety musel zvládnuť množstvo úkonov, dva z nich zachytáva aj súveká príručka Jacoba de Gheyna.

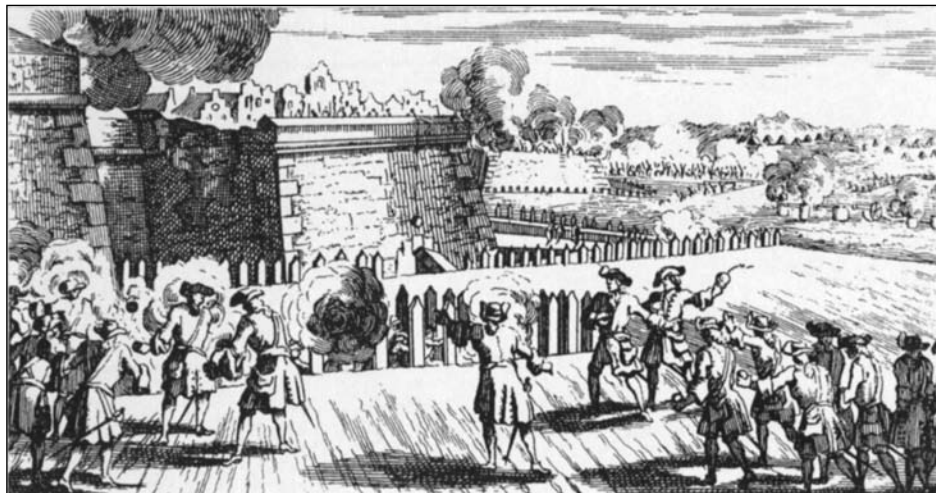

Pochodujúca jednotka pikanierov

ku bubon. Pri prvom úkone držal mušketer v ľavej ruke mušketu, furketu a medzi prstami knôt (inak nazývaný lunta), pravou rukou si pripravil guľku do úst; potom pravou rukou nasypal prach do hlavne; po tretie vložil guľku; ako štvrtý úkon vložil tesniacu ucpávku; po piate nabijakom zatlačil ucpávku do hlavne; potom otvoril kryt panvičky, nasypal jemný prach a kryt zavrel; po siedme rozfúkal knôt a priložil ho do kohútika; po ôsme vložil mušketu do vidlice furkety a otvoril kryt panvičky; a napokon zamieril a vystrelil. Účinný dostrel predstavoval 400 krokov. Na urýchlenie strelby slúžili drevené nádoby s dávkou prachu na jeden výstrel. Mušketer mal na bandalieri pripevnených 10 – 12 takýchto puzdiel na náboje.

Pikanieri tvorili základ bojovej zostavy. Pokiaľ nepriateľ neprelomil ich rady, bola bojová zostava relatívne stabilná. Pasívne očakávali útok jazdectva, ktoré mali zastaviť vystretými pikami. Aktívna úloha im pripadla v boji o fortifikácie, respektíve v bitke mali za úlohu dovŕšiť víťazstvo nad narušenými šíkmí protivníka a v prípade útoku nepriateľskej jazdy zasa kryť strelcov. Pikanier bol vyzbrojený kordom a pikou dĺhou 5 – 5,5 metra, ktorá mala relatívne krátky, ale masívny železný hrot. Zadnou časťou sa pika pomocou bodca zarazí do zeme, čím získala značnú stabilitu. V boji proti nepriateľskému jazdectvu pikanieri pridržovali päťou koniec piky na zemi a hrotom mierili na hlavu alebo hrud' koňa. Pravou rukou pikanier držal rukoväť meča, takže pokiaľ nepriateľskí jazdci prenikli cez hradbu pík, mohol ihneď tasiť meč a pokračovať v boji. V priebehu tridsaťročnej vojny sa piky v záujme odľahčenia a jednoduchšej manipulácie postupne skracovali. Kým na začiatku 17. storočia pikanierova zbroj pozostávala z prilby, kovového goliera, predného a zadného kyrysu a plechových šosov ochraňujúcich stehná, na konci tridsaťročnej vojny pikanieri v niektorých plukoch už zbroj vôbec nenosili. Vynález bokáka (bajonetu), ktorý sa

Granátnici patrili medzi elitnú časť pešieho vojska, boli predvojom v poľných bitkách, ako aj v pevnostných bojoch.

rukoväťou zasúval do muškety, postupne vytlačil z výzbroje pešieho vojska piky. Na prelome 17. a 18. storočia úlohy pikanierov tak prebrali strelci, čím sa výrazne zvýšila palebná sila armády.

Rondašíri boli elitní vojaci vyzbrojení polovičnou ochrannou zbrojou, mečom a gulatým štítom (*rondache*). Ich zbroj odolávala strelám z muškiet, v boji mali za úlohu prelomiť formáciu nepriateľských pikanierov. V 17. storočí bola však táto taktika už zastaraná a rondašíri slúžili zväčša ako osobná stráž veliteľov. Začiatkom 18. storočia z armády vymizli.

V 60. rokoch 17. storočia sa začal používať nový druh zbrane, a to ručný granát, ktorý mal hmotnosť 1 – 1,5 kg. Granáty boli duté, olovené, železné alebo sklenené gule naplnené strelným prachom. Prachovú náplň vojak zapaloval pred hodením horiacim knôtom. Vojaci, ktorí v boji vrhali do nepriateľských šikov granáty, dostali názov granátnici. Okrem granátov boli vyzbrojení puškou a šablou. Granátnici sa rýchlo uplatnili v otvorených bitkách v poli, ako aj v pevnostných bojoch a postupne sa stali elitnou časťou pešieho vojska.

Základnou administratívno-správnou a taktickou jednotkou stálych armád bol pluk, ktorý sa súdobo po slovensky bežne označoval ako regiment. Jeho štruktúra i početný stav sa v priebehu 17. storočia menili. Pluk sa zväčša delil na 10 kompánií, čiže stotín (*rôt*). Pešiu stotinu v druhej polovici 17. storočia tvorilo 88 mušketerov, 48 pikanierov a 8 rondašírov, čiže 144 mužov. Pluk pri naplnení stavu mal teda 880 mušketerov, 480 pikanierov a 80 rondašírov, čiže spolu 1 440 mužov, okrem štábu. V roku 1695 sa na základe reorganizácie plukov habsburskej armády upravil celkový počet mužstva pluku na 1 800 mužov, zaradených do 12 stotín, v každej po 150 mužov. Z taktického hľadiska bol pluk rozdelený do troch batailónov, čiže prá-

Jazdecký arkebuzier, čiže karabinier si musel dobre osvojiť jazdecké umenie a zvládnuť strelbu zo sedla.

níci radili spravidla na krídlach bojovej zostavy pechoty. Používali taktiku karakoly, ktorá mala v zásade dve podoby. Pri prvej sa kyrysníci pomalým klusom dostali pred nepriateľský bojový šík, prvý rad cvalom vyrazil a približne 30 krokov od nepriateľa jazdci vystrelili z pištolí, zabočili a presunuli sa za posledný rad svojej zostavy, kde nabili strelné zbrane. Medzitým rovnako zaútočil druhý a tretí rad, prípadne ďalšie nasledujúce rady. Ak sa im podarilo rozrušiť nepriateľskú zostavu, zaútočili opäť chladnou zbraňou. Pri druhej forme karakoly cválali kyrysníci pozdĺž čela nepriateľskej zostavy, strieľali z palných zbraní a potom sa veľkým oblúkom vzdalovali z dostrely nepriateľa, pričom nabili svoje zbrane, aby mohli zopakovať svoj útok. Karabinieri, inak nazývaný aj jazdeckí arkebuzieri, predstavovali ľahší druh ťažkého jazdecktva. Mali ľahšie kone než kyrysníci a v niektorých plukoch nenosili ani ochrannú zbraň. Ich výzbroj tvorila krátka puška s kolieskovým zámkom, arkebúza a spravidla pár pištolí, ako aj pobočná zbraň, zväčša paloš.

Prechodným a osobitným druhom jazdecktva boli dragúni. Kone používali na rýchle presuny, lebo spočiatku bojovali ako pechota. Keďže sa dokázali pomerne rýchlo presunúť, boli účinným druhom vojska pre rôzne manévry. V roku 1679 mal dragúnsky pluk okolo 800 mužov, o 10 rokov neskôr už 1 000 mužov. Dragúnsky pluk sa pôvodne členil na 12 stotín, každá o počte 60 – 80 mužov. V boji sa dve stotiny spájali do švadróny.

Husári spočiatku neboli rozhodujúcou silou jazdecktva, práve ľahká výzbroj – šabľa a kopija, ktorú neskôr nahradila krátka karabína a pár pištolí – im však umožňo-

porov, zložených zo 4 stotín. Na začiatku 18. storočia, čiže keď vypuklo posledné protihabsburské povstanie, sa peší pluk skladal z 15 stotín strelcov po 140 osôb a 2 stotín granátnikov po 100 osôb, takže celkovo mal mať 2 300 mužov.

Z viacerých druhov jazdecktva prešli do zostavy stálej habsburskej armády po tridsaťročnej vojne iba kyrysníci a dragúni, k nim v poslednej štvrtine 17. storočia pribudli už spomínaní husári. Kyrysníci boli ťažkým bitevným jazdecktvom, ktorým však z pôvodného ochranného odenia zostal len kyrys, skladajúci sa z predného a zadného plátu. Pluk kyrysníkov mal okolo 1 000 mužov, skladal sa z kompánií o sile 80 – 100 mužov. V roku 1695 mal kyrysnícky pluk 12 kompánií, z nich každá mala 89 mužov, takže celkový počet vzrástol na 1 068 mužov. Pred bitkou sa kyrysní-

Husári ako ľahký druh jazdeckta boli spočiatku uhorskou špecialitou, od konca 17. storočia si husárske jednotky začali zriaďovať aj ostatné európske armády.

vala mimoriadnu mobilnosť. Spočiatku plnili zväčša prieskumné, zabezpečovacie či prenasledovateľské úlohy. Vyznačovali sa charakteristickou rovnošatou uhorského strihu, najmä dolománom a mentiekou s bohatým šnurovaním. Husári sa verbovali takmer výlučne v Uhorsku, od prelomu 17. a 18. storočia si však husárske pluky zriadili aj iné európske armády, napríklad francúzska armáda roku 1693.

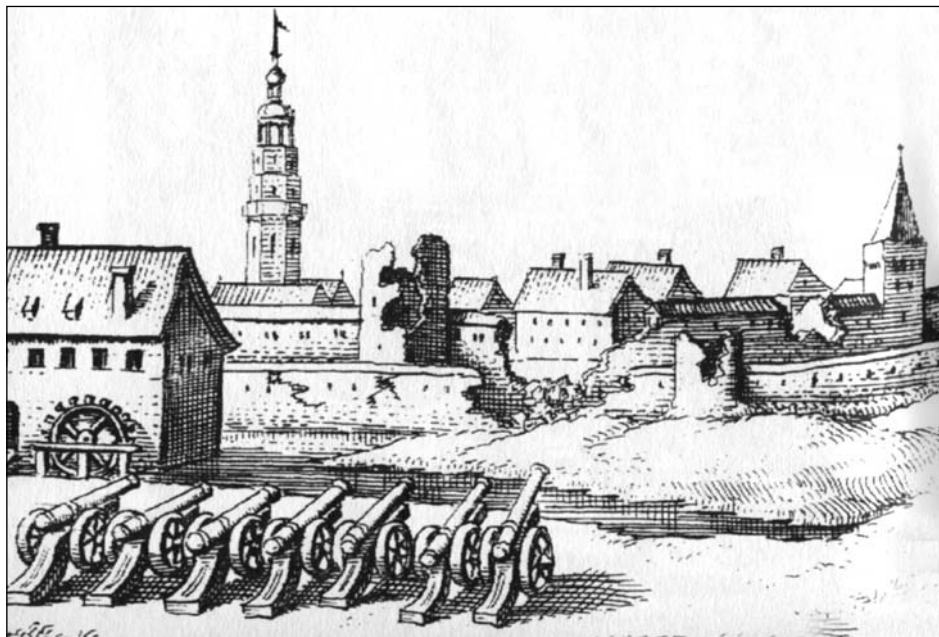
Všetky druhy jazdeckta pred nasadením do boja museli absolvovať veľmi dôkladný výcvik. V prvom rade išlo výcvik v osedlávani a nasadaní či zosadaní z koňa, potom sa jazdec musel naučiť ovládať koňa v rôznych rytmoch pohybu a pri prekonávaní prírodných prekážok. Celý výcvik bol zameraný na dokonalú súhru medzi jazdcom a koňom. K tomu sa pridružilo aj ovládanie základných jazdeckých zbraní, čiže sečných pobočných zbraní (palošov, šablí, kordov), pištolí, arkebúz a muškiet. Po skončení základného výcviku v ovládaní koňa a zbrane, jazdci nacvičovali súčinnosť v rámci švadron a iných bojových formácií z cieľom zvládnuť bojovú taktiku.

Na bojiskách tridsaťročnej vojny, ako aj v protitureckých vojnách nebývalo vzrástol význam delostrelectva. Na rozdiel od pechoty a jazdeckta nebolo síce ešte organickou súčasťou stálej armády, lebo delostrelci sa stále považovali skôr za vojenských remeselníkov a špecialistov než za skutočných vojakov, no bez účasti delostrelectva sa neobišla takmer žiadna bitka ani dobýjanie a obrana pevnosti. Delostrelci palbou

ničili hradby a fortifikácie, prelamovali a vytvárali priechody pre útoky pechoty. Delostrelectvo sa podľa hmotnosti a účelu delilo na poľné, čiže ľahké a obliehacie, čiže ťažké. K poľnému delostrelectvu patrili ľahké plukovné delá, falkony, švihovky a polokartony, k ťažkému obliehaciemu delostrelectvu predovšetkým kartony a mažiare. Osobitnú skupinu predstavovali dvojité hákovnice (nazývané tuplháky), čiže malé delá o dĺžke 142 – 190 cm, ktoré vystreľovali olovené gule o hmotnosti zhruba 0,25 kg. Každý prápor pechoty mal 10 strelcov z dvojitých hákovníc.

STRATÉGIA A TAKTIKA

Prvoradým cieľom vojenskej stratégie habsburskej monarchie počas celého novoveku bolo zabezpečenie a obrana jej hraníc, a to predovšetkým proti osmanskej expanzii. Výsledky bitiek a vojen ovplyvňoval celý rad faktorov. Išlo o rozdiely vo výzbroji, výcviku, fyzickej zdatnosti, v morálnych vlastnostiach vojakov, v ich zručnosti a v schopnosti plniť bojové a taktické úlohy. V neposlednom rade išlo aj o ekonomický potenciál bojujúcich strán, keďže vojny v 17. storočí a začiatkom 18. storočia si vyžadovali čoraz väčšie finančné náklady. Vojenské velenia armád sa snažili čo najrýchlejšie aplikovať všetky nové a moderné prvky zabezpečujúce strategickú i taktickú prevahu, a tým aj schopnosť dosiahnuť víťazstvo. Spôsob vedenia vojny, keď sa bojujúce strany snažili dosiahnuť naraz strategické ciele a keď jedna veľká bitka zväč-

V záujme znásobenia palebnej sily sa delá zoraďovali do batérií.

ša rozhodla o výsledku celej vojny, nahradil systém taktického manévrovania. Zjednodušené povedané, kto chcel vyhrať vojnu, nesmel si nechať zničiť vojsko v bitke.

Tridsaťročná vojna výrazne ovplyvnila oblasť vojenskej taktiky. Základom každej bojovej zostavy bola pechota, ktorú podporovalo na jej postupe či pri obrane delostrelectvo, umiestnené v jednotlivých batériách pred zostavou alebo v medzerách medzi oddielmi pechoty. Hlavnú ofenzívnu funkciu v boji malo jazdectvo, ktoré útočilo predovšetkým na krídlach bojových zostáv. Už v priebehu tridsaťročnej vojny sa z bojiska vytratila obrnená pechota, jazdeckí kopijníci a arkebuzníci. Zároveň sa začali uplatňovať palné zbrane a ľahké plukové delostrelectvo a zvyšoval sa význam nových druhov vojska, predovšetkým dragúnov, ako aj ľahkého jazdectva – husárov.

Vojenská taktika v druhej polovici 17. storočia a napokon aj v 18. storočí vychádzala z lineárnej taktiky, ktorú za tridsaťročnej vojny zaviedol švédsky kráľ Gustáv II. Adolf. Aj napriek istým postupným zdokonaleniam, v lineárnej taktike stále prevládala pomerne strnulý a toporný spôsob boja, v ktorom sa uplatňoval len frontálny útok a obrana. Útok uskutočňovalo zväčša ťažké jazdectvo, náporu protivníka vzdorovala predovšetkým pechota, na ktorej spočívalo aj hlavné ťažisko boja. Pechota sa formovala do bitky po praporech, a to do vyrovnaných a zomknutých radov v dvoch alebo troch bojových sledoch, pričom každý šík mal zvyčajne tri rady. Na krídlach neraz až 10 km dlhých línii bolo zoradené jazdectvo po švadrónach. Ľahké delostre-

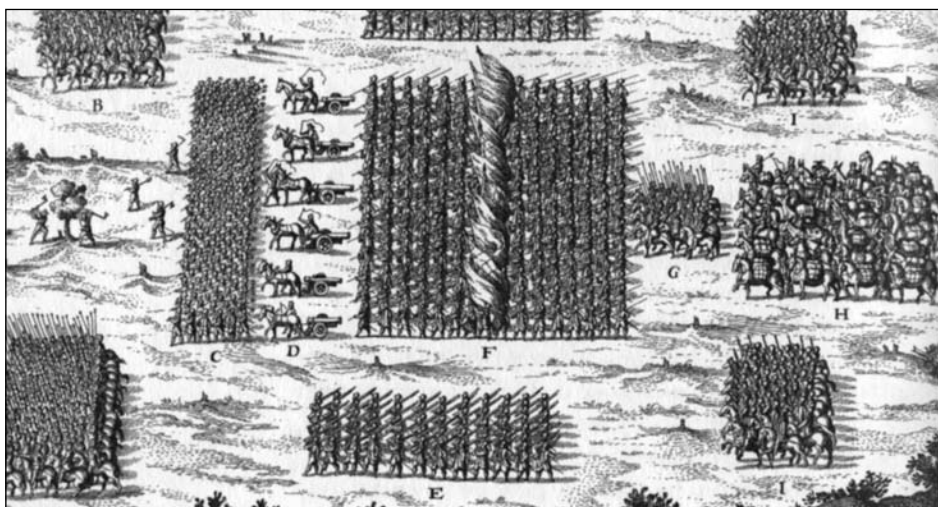

Švédsky kráľ Gustáv II. Adolf patril k najschopnejším vojvodcom tridsaťročnej vojny, padol v bitke pri Lützene 16. novembra 1632.

lectvo stálo na pravých krídlach peších práporov a ťažké polné delá boli sústredné jednak uprostred a jednak na krídlach bojového zoradenia pechoty a jazdecktvá.

Do bojovej zostavy rozvinuté sledy boli od seba vzdialené na 150 až 300 krokov. Najsúvislejší bol prvý sled. Ďalšie sledy v priebehu bitky zapĺňali medzery prvého sledu, vysúvali sa na krídla alebo chránili tylo. Ak armáda útočila, ťažké delostrelectvo stálo pred prvým sledom a na krídlach, v prípade obranného boja sa ťažké delá umiestňovali spravidla za prvým sledom. Plukovné, čiže ľahké delostrelectvo krylo medzery medzi prápormi. Bitka sa začínala zväčša delostreleckou paľbou. Pechota postupovala v dlhých radoch rovnomerným krokom proti nepriateľovi. Keď sa dostala na účinný dostrel, čiže približne na 150 – 200 krokov pred nepriateľa, celé prápory alebo čaty sa na povel zastavili a spustili strelbu. Pravda, bez nejakého presnejšieho cielenia, lebo vtedajšie pušky neboli na to prispôsobené. V strelbe salvami sa jednotlivé párne alebo nepárne čaty striedali, takže paľba takmer neustávala a prelínala sa pozdĺž celej útočnej línie. Intenzívnou paľbou sa jedna i druhá strana snažila čo najviac narušiť šik nepriateľskej línie. Do takto vzniknutých trhlín potom rýchlo vnikali cválajúce jednotky jazdecktvá, ktoré mali za úlohu prelomiť bojovú zostavu a vyvolať zmätok v tyle nepriateľa, a tým uľahčiť útočný postup vlastnej pechoty.

Prvý rad pešieho sledu tvorili skúsenejší vojaci. Keď postojačky vystrelili, presunuli sa za tretí rad. Vzápätí pokľakol a na povel vystrelil druhý rad, v ktorom boli spravidla nováčikovia alebo menej skúsení vojaci. Za nimi v treťom rade stáli najskúsenejší a bojom zocelení vojaci, ktorých úlohou bolo okrem iného aj povzbudzovanie neskúsených spolubojovníkov. Keď tretí rad vystrelil a presunul sa do chrbta šíku, na čele sledu stáli opäť vojaci prvého radu, ktorí medzičasom stihli nabiť pušky, takže mohli pokračovať v strelbe salvami. Samozrejme, uvedený spôsob predsta-

Modelová pochodová zostava vojska podľa súdobej príručky, skutočné podmienky však takýto ideálny stav spravidla neumožňovali realizovať.

vuje síce bežnú, no predsa len modelovú situáciu, ktorá v závislosti od daných okolností (počet vojsk, terénne podmienky a podobne) mávala viaceré varianty. Sled, čiže šík, netvorili vždy tri rady, mohol mať 4 alebo len 2 rady. Obmenou pri streľbe bol zasa postup, keď začal páliť posledný rad prvého sledu ponad ostatné, pred ním pokľaknuté rady. Potom sa postavil a vystrelil predchádzajúci rad, a tak sa pokračovalo až po prvý rad. Vojaci v poslednom rade sledu zatiaľ stihli nabiť a postup v streľbe sa opakoval.

Pešie prápory pri útoku trvale vyrovnávali rady a udržiavali krok. Táto strnulosť síce umožňovala udržať lineárnu bojovú zostavu, avšak spomaľovala jej pohyb a viazala ju na rovinný terén bez väčších prekážok. Ak sa pechota priblížila k nepriateľovi dostatočne blízko, podnikla bodákový útok. Boje na bodáky sa však odohrali len zriedkavo, lebo brániaca sa strana spravidla ustúpila. Po ustúpení nepriateľa alebo prelomení jeho bojovej zostavy sa vlastne bitka považovala za vyhratú. Víťaz spravidla neprenasledoval porazeného, aby nenarušil vlastnú zostavu a nevystavil sa tak neočakávanému útoku nepriateľa, predovšetkým jeho jazdectva. O výsledku bitky teda rozhodovala predovšetkým účinnosť a sila palby, a nie boj zblízka ako v minulosti. Sústavným cvičením a drilom sa síce podarilo dosiahnuť, že vojak vedel z pušky vystreliť 3- až 5-krát za minútu, ale účinnosť streľby jednotlivca bola stále pomerne slabá. A to bolo vlastne aj dôvodom, prečo sa strieľalo salvami, ktoré navyše mali i závažný psychický účinok. Dodatočne sa pomocou rôznych štatís-

Der Trompeter und Heerpauker.

Eine jede Compagnie zu Pferd hatt einen Trompeter, welcher die Ordre von dem Quartiermeister empfängt. Seine verrichtung ist, daß Er zu Pferd, zur Nacht zu March, Allarm, item zum treffen, zur Retirade, und zum Appel blasen; wie auch vor der Schwadron her marchiren muß. Der Heerpauker gehet noch etliche schritt vor ihm her, und in einer Schlacht-Ordnung stehen alle beyde auf dem rechten flügel ihrer Schwadronen. Man bedient sich anitzo derselben fast bey allen Regimentern; so erfordert es auch die Ehre, daß man, sie in den Schlachten und Scharmützeln beschütze u. erhalte. 2

V boji sa povelý vydávali hlavne prostredníctvom bubnových a trúbkových signálov.

tických metód vyrátalo, že na začiatku 18. storočia bol zo 6250 výstrelov len 1 zá-
sah smrteľný.

Lineárna taktika i lineárna bojová zostava si vyžadovali vysokú vzájomnú spätosť,
ktorá spočívala v súbežnom plnení rozkazov a zosúladenej činnosti všetkých dru-
hových a stupňov vojska. A to už pri samotnom presune i rozvinutí vojska, no najmä
na bojisku pri útoku či obrane alebo aj ústupe. Každý pluk i prápor, každá švadró-
na či delostrelecká batéria, no napokon aj všetci radoví vojaci mali v bojovej zos-
tave konkrétne miesto a presne stanovené funkcie a poslanie. Hoci dosiahnutie víťaz-
stva v bitke podmieňoval rad rôznych faktorov (materiálnych, organizačných i orga-
nizátorských, terénnych a v neposlednom rade i psychických), v zásade možno po-
vedať, že nádej na úspech mala predovšetkým tá armáda, ktorá prevyšovala nepria-
tela v streľbe a pohybe.

Vo výcviku mužstva sa kládol hlavný dôraz na zručnosť. Išlo o to, aby si vojak
osvojil a čo najrýchlejšie vykonával všetky mechanické úkony súvisiace s jednodu-
chou bojovou činnosťou, a to podľa povelov, ktoré sa vydávali spravidla prostredníc-
tvom stanovených bubnových alebo trúbkových signálov. V pechote to bol najmä
nácvik streľby salvami a poradová príprava a v jazdectve ovládanie chladnej zbra-
ne a jazda na koni. Najmä v pechote však výcvik prerastal do prehliadkového drilu
a spolu s poradovou prípravou slúžil na dosiahnutie bezhraničnej poslušnosti, ktorá

Strážna služba a zaisťovanie táborov nepatrili medzi silné stránky kuruckého vojska.

potláčala osobnú iniciatívu jednotlivca a vytvárala z neho iba bezduchú figúrku na šachovnici bojiska.

Špecifickou črtou vojenstva protihabsburských povstaní bolo, že kým habsburská vojenská stratégia v dôsledku vojen proti Osmanom bola v zásade obrannou stratégiou, v povstaleckých vojskách mala útočný charakter. Túto stratégiu diktovali nielen vojensko-politické ciele povstalcov, ale aj samotná štruktúra povstaleckých kuruckých vojsk.

Taktika kuruckých vojsk vychádzala z útočnej strategickej alternatívy a spočívala v rýchlych, spravidla neočakávaných útokoch ľahkého jazdectva podporovaného pechotou, v izolovaní alebo vyhladovaní cisárskych posádok, hradov a pevností, v narušovaní zásobovacích trás a pustošení zázemia protivníka, v rozdrobovaní a vyčerpaní jeho síl v rámci menších potýčok, šarvátok a prepádov. Táto taktika mala v daných podmienkach aj silný psychický účinok, lebo podlamovala morálku cudzích žoldnierskych cisárskych vojsk, ktoré boli navyknuté predovšetkým na boj v bitkách podľa súdobých vojenských pravidiel. Velitelia povstaleckých vojsk sa preto snažili cisárskym oddielom nanucovať svoj spôsob boja. Spoliehali sa pritom na pohyblivé ľahké jazdectvo so širokým akčným rádiom pôsobenia.

Väčším bitkám v poli sa kuruci vyhýbali a prijímali ich len vtedy, ak mali početnú prevahu, alebo keď si to okolnosti vynútili a nemali inú možnosť. Kurucké vojsko zaujímalo v bitkách obdobné postavenie ako iné armády, čiže v strede bojovej zostavy bola pechota, na krídlach jazdectvo, delostrelectvo bolo umiestnené pred prvou líniou v strede, alebo v medzerách prvej línie. Negatívnou črtou kuruckých vojsk v poľných bitkách bolo to, že podliehali panike už po prvých neúspechoch. Vtedy spravidla jazdectvo utieklo a ponechalo pechotu svojmu osudu. Strážna služba, zaistenie táborov taktiež nepatrili medzi prednosti povstaleckých vojsk. Závažným nedostatkom kuruckého vojska bola aj jeho nesúrodosť a z toho vyplývajúca slabá súčinnosť jednotlivých druhov zbraní, ako aj susedných plukov či práporov v boji.

FUNKČNÉ (HODNOSTNÉ) OZNAČENIA V HABSBURSKEJ ARMÁDE NA ZAČIATKU 18. STOROČIA

GENERALITA	
General-Feldmarschall	generál poľný maršal
General der Cavallerie	generál jazdectva
Feldzeugmeister	(generál) poľný zbrojmajster
Feldmarschall-Lieutenant	poľný podmaršal
General-Quartiermeister	generálny ubytovateľ (náčelník generálneho štábu)
General-Wachtmeister	generálstrážmajster (generálmajor)

VELIACI (ŠTÁBNÍ) DÔSTOJNÍCI PLUKU	
Obrist	plukovník
Obristlieutenant	podplukovník
Obristwachtmeister	hlavný strážmajster (major)
PRÍSLUŠNÍCI ŠTÁBU PLUKU	
Regimentsquartiermeister	plukovný ubytovateľ (logista)
Regimentsschultheiß	plukovný auditor (sudca)
Regimentschirurg	plukovný chirurg (jazdeckvo)
Regimentskaplan	plukovný kaplán
Regimentsschreiber	plukovný pisár
Wachtmeisterlieutenant	adjutant (pobočník veliteľa pluku)
Proviantmeister	proviantný majster
Wagenmeister	vozmajster
Profos	profos (väzenský dozorca)

DÔSTOJNÍCI PRIMA-PLANA (PRVEJ STRANY ZOZNAMU)	
Hauptmann	stotník, kapitán (pechota)
Rittmeister	ritmajster, kapitán (jazdeckvo)
Lieutenant	poručík
Fähnrich / Kornet	práporčík (pechota) / kornet (jazdeckvo)
PODDÔSTOJNÍCI A MUŽSTVO	
Feldwebel / Wachtmeister	feldvébel, strážmajster
Fourier	furier (ubytovací a zásobovací poddôstojník)
Führer	fírer, fíra (čatár)
Feldscher	felčiar
Musterschreiber	pisár
Korporal	kaprál (desiatnik)
Spielmann – Pauker, Tambour, Pfeiffer	hudobník – bubeník, tambor, píšťalkár
Gefreiter	frajter (slobodník)
Gemeine	vojak

LITERATÚRA:

BROUCEK, Peter – HILLBRAND, Erich – VESELÝ, Fritz: *Prinz Eugen Feldzüge und Heerwesen*. Wien : Franz Deuticke Verlagsgesellschaft, 1986.

DANGL, Vojtech: *Slovensko vo víre stavovských povstaní*. Bratislava : SPN, 1986.

DANGL, Vojtech – KOPČAN, Vojtech: *Vojenské dejiny Slovenska. II. zväzok 1526 – 1711*. Bratislava : VITA MO SR, 1995.

DANGL, Vojtech – SEGEŠ, Vladimír: *Vojenské dejiny Slovenska. III. zväzok 1711 – 1914*. Bratislava : VITA MO SR, 1996.

DELBRÜCK, Hans: *Geschichte der Kriegskunst. Die Neuzeit. Vom Kriegswesen der Renaissance bis zu Napoleon*. Berlin 2000.

GHEYN, Jacob de: *Výcvik se zbraněmi. Vojenská cvičební příručka ze sedmáctého století*. Ed.: Křížek, Leonid. Praha 1995.

KLUČINA, Petr: *Tricetiletá válka. Obraz doby 1618 – 1648*. Praha – Litomyšl 2004.

KLUČINA, Petr – ROMANÁK, Andrej: *Člověk, zbraň a zbroj v obraze doby*, zv. I.-II. Praha : Naše vojsko, 1983 – 1984.

KÓNYA, Peter: *Prešov, Bardejov a Sabinov počas protireformácie a protihabsburských povstaní (1670 – 1711)*. Prešov 2000.

KOPČAN, Vojtech: *Turecké nebezpečenstvo a Slovensko*. Bratislava : Veda, 1986.

Pod císařským praporem. Historie habsburské armády 1526 – 1918. Praha : Elka Press, 2003.

LEOPOLD, Joseph Friedrich: *Les exercices de Mars. Eigentliche Abbildung und Beschreibung dess Soldaten Lebens nach der neuesten frantzösischen Kriegs Manier*. (Sine loco) 1700.

NAGY, László: *„Kuruc étetünket megállván csináljuk...“ Társadalom és hadsereg a XVII. századi kuruc küzdelmekben*. Budapest 1983.

NAGY, László: *Magyar hadsereg és hadművészet a harmincéves háborúban*. Budapest 1972.

NAGY, László: *„Megint fölszánt magyar világ van...“ Társadalom és hadsereg a XVII. század első felének Habsburg-ellenes küzdelmeiben*. Budapest 1985

Povstanie Františka II. Rákociho 1703 – 1711 (v novšom priblížení). Rákóczi-szabadságharc 1703 – 1711 (újabb megközelítésben). Ed.: KÓNYA, Peter. Prešov 2005.

SÁGVÁRI, György – SOMOGYI, Győző: *Nagy huszárkönyv*. Budapest 1999.

SEGEŠ, Vladimír a kol.: *Slovensko. Vojenská kronika*. Bratislava : Perfekt, 2007.

Über den Rechten Gebrauch der Muskete für die Jungen und unerfahrenen Soldaten. 43 Faksimiledrucke nach den Originalstichen von Jacob de Gheyn. Leipzig 1973.

ZACHAR, József: *Habsburg-uralom, állandó hadsereg és magyarság 1683 – 1792*. Budapest 2004.

Hrady a pevnosti v období stavovských povstaní očami cestovatelů

VILIAM ĀIĀAJ

Hranica medzi kresťanstvom a islamom sa po porážke pri Moháči roku 1526 zastavila takmer na jeden a pol storočie aj na juhu Slovenska. Najmä to bolo dôvodom, prečo sa táto oblasť dostávala do stredobodu záujmu európskej verejnosti. Neustála osmanská vojenská prítomnosť, protihabsburské povstania uhorskej šľachty, ale i prírodné zvláštnosti a bohatstvo krajiny boli vďačným námetom aj pre cestopisnú literatúru. V našom príspevku by sme chceli poukázať na to, ako sa uhorské udalosti prezentovali európskej verejnosti, a to predovšetkým v nemecky hovoriacom prostredí. Pre úplnosť sa žiada uviesť, že z obdobia 17. storočia je známych zhruba 50 knižných diel, ktoré vyšli v nemeckom jazyku a obsahovali informácie o Uhorsku. Znamená to, že skoro každý druhý rok vyšlo dielo s viac alebo menej podrobnejším opisom Uhorska. Centrom Uhorského kráľovstva bolo v tomto období územie Slovenska, kde vo väčšine prípadov prebiehali vojenské operácie. Možno preto povedať, že zahraniční čitatelia mali o politickej a vojenskej situácii v tomto priestore veľmi dobrý prehľad.

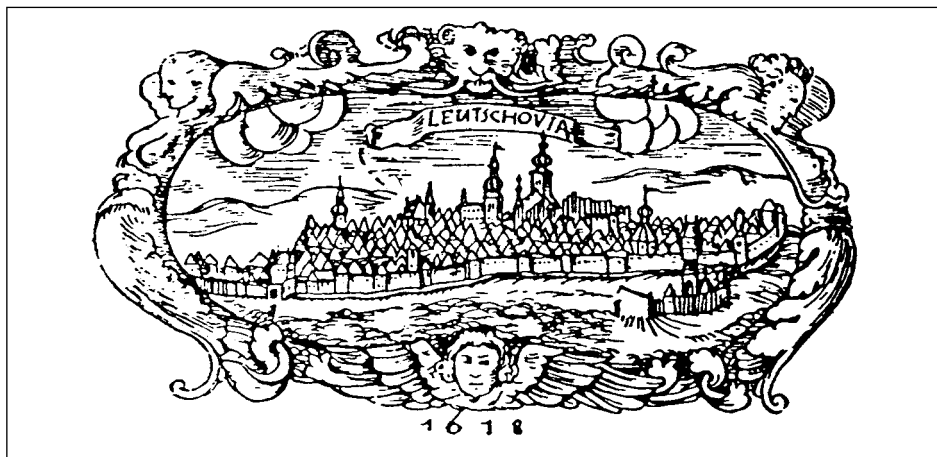
Jedným z najplodnejších autorov 17. storočia, ktorého diela sa zaoberali uhorskou problematikou, bol Martin Zeiler (17. apríl 1589 – 6. október 1661). Pochádzal z rakúskej exulantskej rodiny, ktorá sa usadila v Nemecku. Vo Wittenbergu študoval právo a dejiny. Potom pôsobil ako vychovávateľ a učiteľ. Patril k typickým barokovým polyhistorom a spisovateľom. Bol nesmierne produktívnym autorom a napísal skoro 90 kníh, ktoré vychádzali v mnohých vydaniach. Jeho literárna aktivita vyvolávala obdiv aj u jeho súčasníkov. Zeilerove diela boli veľmi obľúbené, vychádzali s mnohými doplnkami aj po jeho smrti. Súčasťou opisu krajín bola aj vojenská situácia, v ktorej dôležitú strategickú funkciu zohrávali práve hrady a pevnosti. Akým spôsobom boli popísané alebo prezentované čitateľovi v 17. storočí sa chceme pokúsiť priblížiť na jeho diele, ktoré vyšlo roku 1690 s úpravami a doplnkami Andreasa Stü-

bela (1635 – 1725) vo Frankfurte nad Mohanom a Lipsku pod názvom: *Hungaria, oder Neu= Vollständige Beschreibung des gantzen Königreichs Ungarn, sammt darzu gehörigen Landen und Städten u. Welche hiebevord der Welt= berühmte Martin Zeiler herausgegeben. Nunmehr aber mit unzehlichen nöthigen Vermehr 'und Verbesserungen in zwey Theilen ordentlich abgefasst, und durchgehends mit allen denckwürdigen Anmerkungen und Geschichten biss auff das Jahr 1690 ergäntzt Andreas Stübel*. Úctyhodný počet 1 118 strán nasvedčuje, že v podstate ide o jeden z najpodrobnejších opisov Uhorského kráľovstva. Prvá časť pojednania obsahuje 22 kapitol a v druhej časti sa nachádza opis miest, usporiadaných v abecednom poradí. V prvej kapitole je uvedený zoznam diel uhorských autorov, z ktorých Zeiler čerpal svoje podklady: Abrahám Baksay, Antonius Bonfini, Mikuláš Istvánfi, Juraj Krekwitz, Ján Nadáni (Nadányi), Peter Réva, Ján Sambucus, Juraj Wernher, Albert Molnár, Štefan z Vrboviev (Werböczy) a ďalší. Zoznam týchto autorov svedčí o relatívne dobrom prehľade Zeilera o uhorskom dejepisectve.

Druhá kapitola pojednáva o veľkosti Uhorského kráľovstva, ktoré sa – podľa autora – rozprestieralo až po Čierne more a ešte za kráľa Karola Róberta mu podliehalo 13 kráľovstiev. Mnohé však po roku 1396 zabrali Turci a doteraz zostali len titulárne. Preto sa pri korunovácii nesú len zástavy 10 kráľovstiev. Uhorských kráľov nazývajú *archireges* – arcikráli a mali by ich pred druhými panovníkmi uprednostňovať. Z toho dôvodu sa napríklad na sultánovom dvore v Istanbule v roku 1582 sta-

Na území dnešného Slovenska sa v 17. storočí odohrávala väčšina vojenských operácií.

Levoča bola najdôležitejším mestom na Spiši. Súveká rytina z roku 1618 zachytáva podobu hradieb, brán a veží postavených už v stredoveku.

lo, že vyslanec Uhorska zaujal vyššie a čestnejšie miesto než francúzsky posol, lebo francúzsky kráľ má iba jedno, hoci mocné kráľovstvo, ale uhorský panovník vládne nad viacerými kráľovstvami. Nasledujúce kapitoly sú venované týmto *kráľovstvám*: Dalmácii, Chorvátsku, Slavónii, Bosne a Ilýrii, Srbsku, Bulharsku, Valašsku a Moldavsku a Sedmohradsku. (Treba podotknúť, že nie všetky uvedené krajiny boli naozaj kráľovstvami.)

Jedenásta kapitola približuje pomery na Spiši (*Grafschafft Zips, Scepusium, oder Sepusium*), ktorý nepatrí celý do Uhorska. Trinásť mestečiek, z ktorých mnohé nemali hradby, boli zálohované Poľsku. Autor spomína príčiny zálohu za kráľa Žigmunda vo výške 88 000 zlatých. Rozloha Spiša bola 7-krát 5 míľ. Prví obyvatelia Spiša pochádzali z germánskeho kmeňa Gepidov, a preto mali silný meissenský prízvuk. Boli vraj usilovnejší ako Uhri. Spišiaci ovládajú nemčinu, maďarčinu, ale aj *Windisch* (slovenčinu), sčasti aj latinčinu. Ženy sa obliekajú po sasky. Kazatelia požívajú veľkú úctu, majú aj poddaných a sú bohatší než šľachtici. Zaujímavé sú informácie, že majú pestrofarebné oblečenie aj v pohrebnom sprievode, keď kráčajú za mŕtvolou. Zosnulému nechávajú na prstoch drahé prstene. Keď muž nedá zosnulej žene do hrobu najkrajšiu sukňu, môže to byť potom pri jeho nasledujúcej ženbe prekážkou.

Rozloha celého Uhorska bola asi 360 štvorcových míľ, delilo sa na Horné a Dolné Uhorsko, rozdelené bolo do 74 stolíc, z ktorých roku 1660 zaplatilo daň kráľovi len 32 stolíc. V žiadnej krajine Európy nebolo toľko *príjemných* riek a *užitočných* tokov, splavňovali sa Dunaj a Tisa. Zo Slovenska uviedol autor rieky Hron, Váh a Žitný ostrov. Najvýznamnejšie pohorie nazýva *Carpathus oder Sarmatische Gebürg*, čiže Karpatsko-sarmatské pohorie a uvádza, že oddeľuje Uhorsko od Ruska, Poľska, Moravy, Sliezska a časti Rakúska. Pohorie leží nad Dunajom oproti Morave. *Najstrašnejšie* a najvyššie je toto pohorie tam, kde stúpa až do oblakov, teda na Spiši, pri

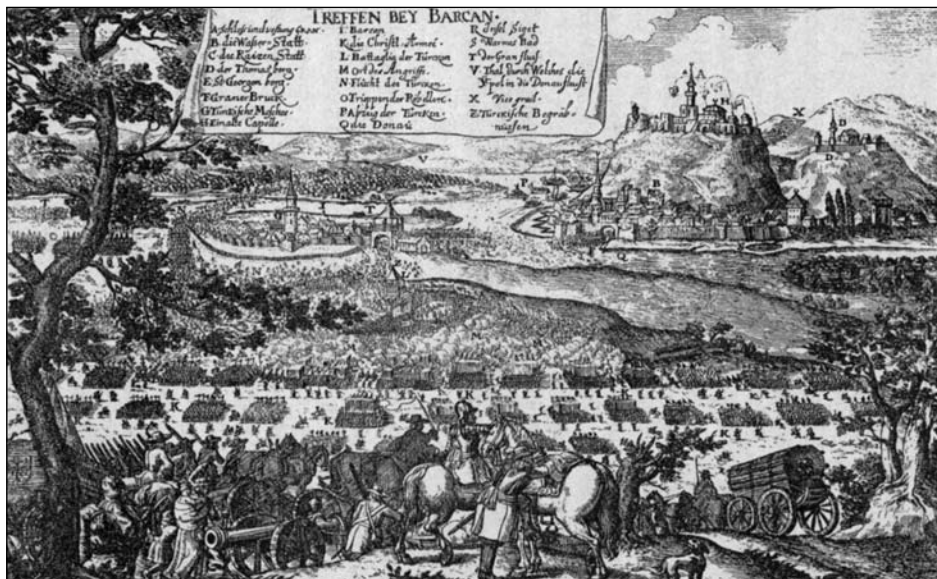
Kežmarku, kde sa volá *Kesmarcker Gebürg* alebo *Schnee Gebürg*, lebo je stále pokryté snehom. Slováci, ktorých autor označuje *Windischen Leute* ho volajú *Tatry oder Tarczal* a tieto vrchy sú vyššie ako tirolské. Historik Mikuláš Ištvánfi nazýva vrchy medzi Uhorskom a Moravou a Rakúskom *Albos* (Biele Karpaty). V Tatrách sa pasú divé kone a medvede robili veľkú škodu, osobitne v úloch na Spiši, v Liptove a Turci. Horné Uhorsko je hornaté a Dolné rovinaté.

Víno a chlieb predstavujú dve najpoprednejšie potraviny. Hrozno je mimoriadnej veľkosti a kvality. Vína sa na niektorých miestach vyrovnajú španielskym, najmä tokajské. Je tu dostať 30 druhov vína. Z nerastov sa spomína zlato, ktoré sa vyrovná arabskému, striebro, soľ a drahé kamene. Soľná voda sa čerpá z hlbokých studní a varí sa z nej soľ. Podnebie nie je celkom vhodné pre cudzincov. Vzduch je v noci studený a cez deň na rovine horúci. Osobitne ho neznášajú Nemci. Keď bojovali proti Turkom, väčšmi padli za obeť epidémiám, než pod päšťou nepriateľa. Najznámejšia uhorská choroba je vysoká horúčka, ktorá sa často šíri nielen v Uhorsku, ale aj v Nemecku, Čechách, Holandsku, Francúzsku a Taliansku. Pretože v časoch kráľa Maximiliána II. sa rozšírila vo vojenskom tábore pri Komárne a Rábe, nazvali ju uhorskou chorobou. Zmenou a premiestnením poľného tábora každé štyri týždne ju potom zlikvidovali.

V Zeilerovej práci je aj kapitola o dejinách od najstarších čias až do konca 17. storočia. Panónia dostala názov od biblického Banona, syna Jafeta, ktorého otcom bol Noe. Uhri –Maďari prišli do Panónie vo štvrtej vlne Húnov v roku 888 zo skýtskeho Tatárska. Podľa iných autorov prišli z *Juharie* (*Juhro* malo ležať pri Severnom mori), z toho pochádza názov *Ungaria*. Autor spomína Svätopluka ako *Slavonier und Mährer König* (čiže slavónsky a moravský kráľ) a zaraďuje ho pred Avarov. Uhri sú viac vojaci než umelci. Aj biskupi a duchovenstvo dokázalo, že sú dobrí vojaci. V bitke pri Moháči padlo 6 biskupov spolu s kráľom. Mali však aj učených mužov, akými boli sv. Martin, sv. Hieronymus, Andreas Dudithius, Johannes Sambucus a mnoho iných. Obyvatelia sú bojovní, strážia kresťanstvo a svoje slobody. Hovorí sa tu tromi jazykmi. Používajú svoj *Scytische* (maďarský) jazyk, ktorý so *Slavonischen* (slovenčinou), a teda ani s *Böhmischen* (češtinou) a *Polnischen* (poľštinou) nemá žiadnu príbuznosť. Potom sú tí, čo udržiavajú *Hochdeutsche* (nemčinu) ako materinský jazyk. Býva tu aj veľa *Winden oder Wenden* (Slovanov či presnejšie Slovákov), ktorých reč je iná ako maďarčina. Hieronymus Megiserus Stutgardianus v *Korutánskej kronike* píše, že okolo roku 870 žil sv. Metod, ktorý bol *gebohrene Wind* (rodený Slovan), vynášiel *Crabat* (chorvátske) a *Windische* (slovanské) písmená a mal preložiť Bibliu. Písma najprv mali dva *Characteres*, ktorými bola písaná *Slavonische Sprache* (slovanská reč). Prvé písmo sa nazýva po slovanskom (*windische*) biskupovi zvanom *Cyrillo*, čiže Cyril, ktorý žil v rovnakom čase, *die cyrillischen* (cyrilika), a je skoro rovnaké ako ruské a moskovské písmo. Druhé písmo, ktoré vynášiel sv. Hieronymus zo Seidonu sa volá *glagolischen* (hlaholika) a používajú ho v Chorvátsku a Dalmátsku.

Autor opisuje výzbroj vojska a charakterizuje Hunov a starých Maďarov. Pritom hovorí aj o *rebelstve* voči kráľovi (menuje sa Zápoľský a Tököli), ďalej spomína Valachov, Rácov (Srbov), ich podplatiteľnosť, nevernosť, lebo prechádzajú zo strany na stranu, ktorá víťazí. Na druhej strane sú však Uhri už 200 rokov predvojom kresťan-

V bitke pri Parkane 9. októbra 1683 utrpeli Osmani porážku od spojeného habsburského a poľského vojska.

stva. Majú dobré vedomosti a dobrú domácnosť. Obilie majú v jamách a nie v sýpkach, ktoré sú bezpečné pred zbojníkmi, lupičmi a prepadmi. Uhri nevynakladajú veľa prostriedkov na obrovské paláce a vzácne budovy, aj bohatí tu žijú v zlých príbytkoch. Okrem Budína a Bratislavy je len málo pekných budov, hoci v Budíne Turci veľa domov zruinovali. Uhri majú radi záhrady (parky) a kúpele, osobitne obľubujú cesnak, podobne ako Španieli redkovku. Aj v lete nosia kožuchy.

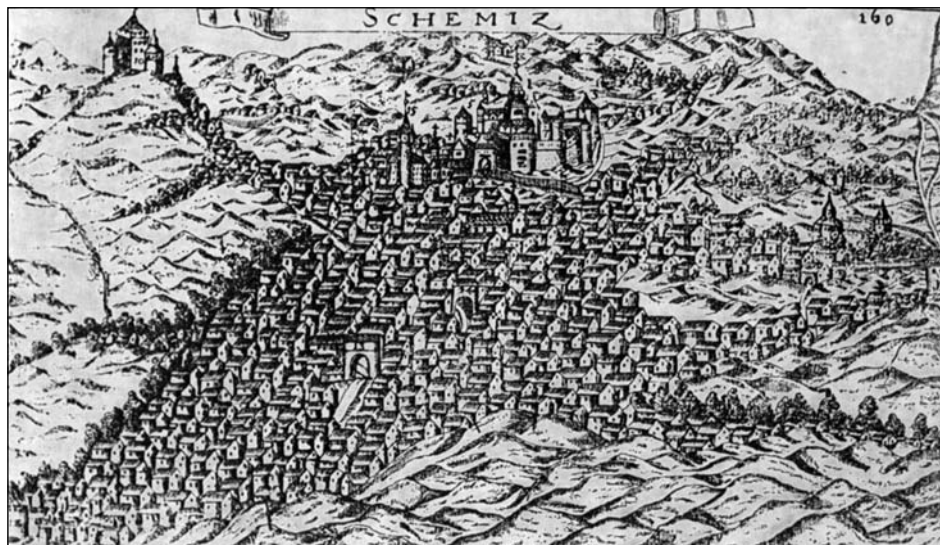
Z hľadiska protihabsburských povstaní je najzaujímavejšia druhá časť diela, ktorá je venovaná popisu uhorských miest a pevností. Pri každej lokalite je uvedených mnoho informácií, ale pozornosť sústredíme len na otázky ich vojenského, strategického a fortifikačného významu. Ide tu v podstate o abecedný zoznam lokalít. Začína Zvolenom, ktorý je hornouhorským bankským mestom nad Dunajom. Leží za riekou Hron, je obkolesené kolovou hradbou a má zle postavený starý hrad. Obsadili ho bočkajovci na čele s generálom Rédeim. Dňa 7. augusta 1605 mesto ostreloval hajdúsky veliteľ Valentín Homonai. Roku 1645 zabil Zvolen Juraj Rákoci. Orava je od prírody a stavbou pevný hrad. Roku 1678 ho síce obsadili malkontenti (tak sa v diele označujú povstalci Imricha Tököliho, čože kuruci), no roku 1685 ho aj stratili. Bojnice sú rovnomenným hradom a mestečkom neďaleko Nitry, roku 1530 boli vypálené Turkami. Obyvatelia utiekli na hrad a Osmani zajali vtedy údajne asi 10-tisíc ľudí. Parkan (dnes Štúrovo) je zámok ležiaci priamo oproti Ostrihomu. Bardejov je jedno z piatich slobodných kráľovských miest v Hornom Uhorsku. Leží na pahorku, mesto vybudované na kruhovom pôdoryse, je malé, ale má dobré opevnenie a veľké pred-

mestia. Má tri brány, z ktorých je cez deň kvôli bezpečnosti otvorená len jedna. Roku 1684 sa tököliovská posádka v Bardejove dobrovoľne vzdala a potom tam cisársky generál Schultz ponechal posádku 200 mužov.

V Hornom Uhorsku je sedem banských miest (majú v tomto diele osobitné heslo): Kremnica, Banská Štiavnica, Banská Bystrica, Banská Belá, Pukanec, Nová Baňa a Zvolen. Autor uvádza, že Banská Bystrica má medené, Banská Štiavnica strieborné a Kremnica zlaté múry, čomu treba rozumieť tak, že ruda, ktorá sa nevytánila, použila sa na stavbu múrov. Roku 1605 povstalecký veliteľ Rédei banské mestá zabral pre Bočkaja, roku 1645 ich získal ďalší vodca odboja Juraj Rákoci. V októbri 1678 malkontentov (čiže Tököliho oddiely) z banských miest vytlačil cisársky generál Dünewald, pričom tisíc povstalcov zabil a 500 zajal. Roku 1682 mestá znovu obsadil Imrich Tököli. Po uzavretí prímeria (roku 1685) sa ich musel vzdať, ale vzal 600 toliarov a predtým 100 000 dukátov ako korisť, ktoré použil vo svoj prospech.

Modrý Kameň je mesto na hranici banských miest. Roku 1593 ho od Osmanov získali kresťania a roku 1605 sa vzdalo Bočkajovi. Dňa 9. januára 1678 prepadli Turci zo Sečian mestečko (*Marcktflecken*) Poniky, ktoré je na míľu vzdialené od Banskej Bystrice. Mestečko vyplenili, podpálili, odviekli ľudí aj s farárom.

Košice sú hlavným mestom Horného Uhorska. Mesto má trojitý hradbový múr, vodné priekopy a bašty. Je tu aj veľká zbrojnica, má dve brány, ktoré sa striedavo raz týždenne otvárajú. Strážia ich nemeckí a uhorskí vojaci. Zeiler uvádza, že mesto je v rukách cisára, ďalej stručne spomína historický priebeh obsadenia Košíc vojskami Jána Zápoľského, Štefana Bočkaja, Gabriela Betlena a Juraja Rákociho. Sú tu spomenuté aj okolnosti zabratia kostola cisárskym generálom Giacommom Belgiojosom roku 1604, ako aj dátum úmrtia Štefana Bočkaja v Košiciach 28. decembra 1606.

Banská Štiavnica bola bohatým mestom, ležala v husto zalesnenom a horskom teréne so sťažným cestným prístupom.

Štefan Bočkaj bol vodcom prvého protihabsburského povstania v rokoch 1604 až 1606.

té výpady, pričom ich mnoho padlo. Vyhlásili, že sa budú brániť do konca. Preto cisárski mesto dva týždne bombardovali. Keďže posila neprišla, Košičania požiadali o prímerie. Potom sa povstalci stiahli a cisárski obsadili mesto. Roku 1686 sa v meste odohrala osobitná udalosť. Obchodník z Košíc kúpil za 800 dukátov zajatého vicepašu z Nových Zámkov. Nedal však na neho dobrý pozor. Zajatec ukradol šesť pištolí a v komore, kde ho na noc zatvárali, začal robiť hluk. Keď prišiel sluha, zastrelil ho. S ostatnými piatimi pištolami zišiel po schodoch, zabil druhého sluhu a z okna zastrelil troch mušketerov zo stráže a napokon sa sám zastrelil.

Kremnica bola jedným zo siedmich banských miest. Dňa 12. apríla 1679 tu povstalci prepadli pátra Josuu. Keď sa dozvedeli, že do banských miest prichádza generál Strasol, ustúpili do tábora v Tolne. Vyplienili aj Banskú Štiavnicu a odišli s veľkou korisťou. Komjatice boli hradom, ktorý po strate Nových Zámkov roku 1663 kresťania opustili.

Najvýznamnejšou pevnosťou v čase stavovských povstaní a protitureckých bojov bolo bezpochyby Komárno. Pevnosť bola postavená za Ferdinanda I. Habsburského. Zo západu ju chránila hlboká vodná priekopa, z juhu a severu rieky Dunaj a Váh. Mala trojuholníkový tvar, bola v nej nemecká posádka a strážiho ju aj 24 nasadov, čiže rýchlych lodí zvaných aj čajky. Každá mala 30-člennú posádku, ktorá bola vyzbrojená dlhými puškami a šablami. Komárňanské bašty sú vysoké, pevné stavby, ktoré

Roku 1674 mesto zachvátil veľký požiar, nielenže veľa domov zhorelo, ale vybuchla aj veža s prachom, v dôsledku čoho zahynulo 40 ľudí a zmietlo 17 domov. Dňa 12. marca 1676 bolo veľké zemetrasenie, zem na miľu ďaleko poklesla a ľudí veľmi vystrašilo. Dňa 12. júla 1667 malkontenti odohnali dobytok. Vojaci košickej posádky na nich zaútočili, ale ledva sa zachránili. V auguste 1677 tu popravili dvoch bratov šľachticov, ktorí boli v spojení s povstalcami. V júni 1678 malkontenti vypálili predmestie. Povstalci na základe dohody 4. augusta 1682 obsadili mesto. Pritom však došlo k výbuchu, pri ktorom zahynulo niekoľko povstaleckých vojakov a Tököli nechcel dodržať dohodu, napokon však cisárska posádka slobodne odišla. Veliteľa mesta plukovníka Lamba obvinili, že opustil mesto, ale súdu sa nedočkal, keďže zomrel na porážku vo väzení. Košice museli zaplatiť výpalné 50 000 rýnskych toliarov. Povstalci tu mali svoj snem. Roku 1685 obliehal mesto cisársky generál Caprara a obrancovia robili čas-

lemujú pevnosť spolu s vodnými priekopami. Z bást vidno ďaleko do nepriateľského územia a v ich vnútri sa nachádzajú len príbytky vojakov. Pevnosť nikdy nepadla do rúk Osmanom. Most cez Váh a Nitru mal strážne domčeky a v strede Dunaja bola vo dne v noci loď s posádkou, aby zabránila Turkom prechod na Žitný ostrov. Martin Zeiler pri tomto opise komárňanskej pevnosti uvádza aj popisy ďalších autorov. Dňa 6. alebo 7. októbra 1594, keď cisárskej posádke velil Erazmus Praun, obľahol pevnosť vezír Sinan paša. Turci vypálili mestečko, no 24. októbra sa museli stiahnuť, lebo arciknieža Matej obľahol Ráb (Győr). Počas ostreľovania pevnosti utrpel veliteľ Praun ťažké zranenie, ktorému následne vo Viedni podľahol. Pri Komárne je uvedené aj množstvo informácií o protitureckých vojenských aktivitách.

Krásna Hôrka je pevný *castell* (hrad) v Hornom Uhorsku neďaleko Rožňavy. Roku 1678 hrad povstalci po dohode odovzdali cisárskemu generálovi Schultzovi. Tí, ktorí nechceli zostať v jeho vojsku, mohli slobodne odísť. Čabraď bol hrad na vysokom vrchu obkolesený mnohými vrchmi a údajne sa ľahko dal dobyť strelbou. Po Leviciach hrad obsadil cisársky veliteľ Mikuláš Salm.

Najmenšie slobodné kráľovské mesto na východe Sabinov sa v roku 1604 vzdalo Bočkajovi a roku 1684 ho obsadil Tököli. Pri vytlačaní povstalcov cisársky generál Schultz dal spustiť na mesto palbu. Niekoľko bômb a oheň priviedol mešťanov do takého chaosu, že 29. septembra 16.., mesto kapitulovalo a generál vykonal rozsudky nad zajatými rebelmi. Divín bol pevný hrad v Hornom Uhorsku na hranici bankých miest a bol postavený na vysokom vrchu. Roku 1605 ho obsadil Bočkaj, od roku 1662 patril Abafimu (Abaffy), ktorý ho musel roku 1679 odovzdať cisárskemu generálovi Strasoldovi. Hrad Dregel stál na vysokom vrchu. Roku 1552 ho udatne brá-

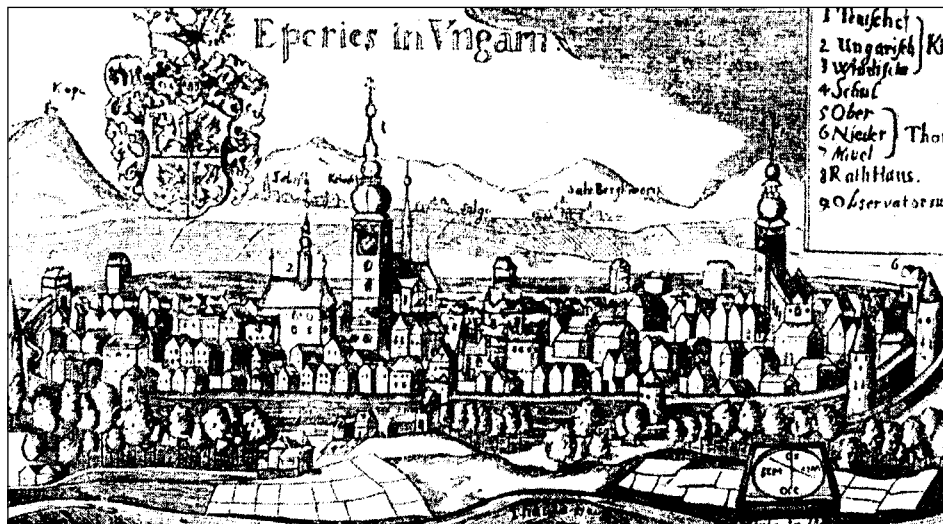
Košice boli fortifikačne dobre zabezpečené silnými hradbovými múrmi a viacerými baštami.

Zo Šariškého hradu sa dalo dovidieť do Prešova.

nil Juraj Šucha, ktorý tu padol, ktorý tu padol aj so všetkými mužmi svojej posádky. Spomína tu aj cisárskych veliteľov Palaviciniho a Teufela, ako aj bitku pri Plášťovciach.

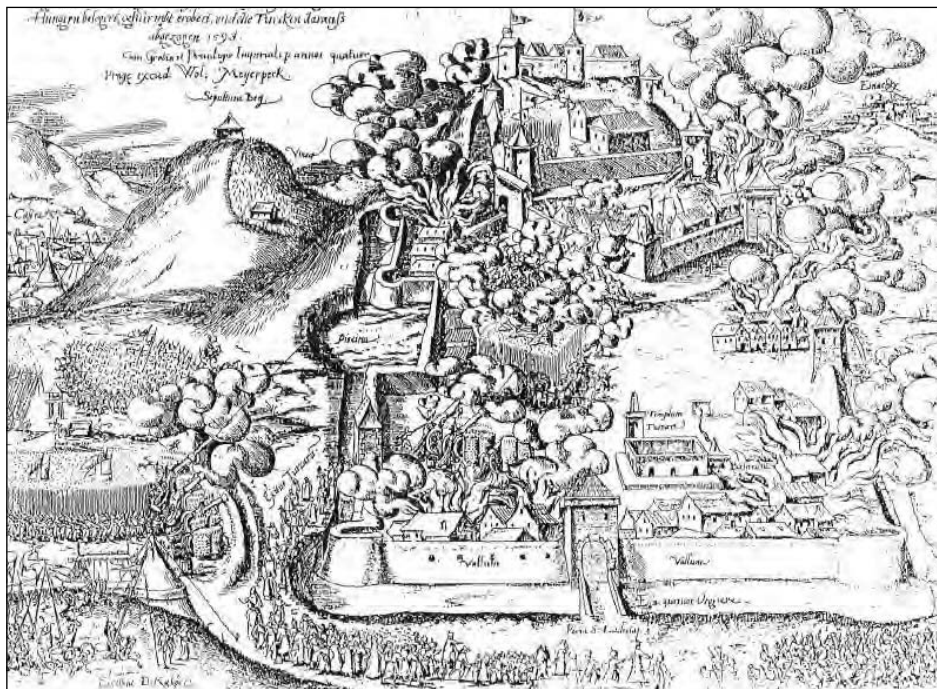
Slobodné kráľovské mesto Prešov malo podlhovastý tvar, priekopy, múry a dve brány. Z vysokého hradu Šariš bolo vidno dolu do mesta. Generál Basta získal mesto na stranu cisára, keď obyvateľom slúbil, že si môžu ponechať augsburskú vieru. V Prešove sa usadila nemecká posádka, ktorá sa ubránila roku 1605 Bočkajovi. Mesto počas protihabsburských povstaní prechádzalo z rúk cisára do rúk povstalcov. Roku 1644 ho obsadil Juraj Rákoci, roku 1670 znovu cisárske oddiely a roku 1672 opäť povstalci, ktorých zakrátko vystriedali cisárski. Roku 1682 sa vzdali Tökölimu a cisárska posádka 200 mužov mohla slobodne odísť. V júni 1685 dostal cisársky generál Schultz rozkaz, že má urobiť zásah. Ponáhlal sa k Prešovu, kde však prišla aj Tököliho posila. V meste objavili cisárskeho agenta, ktorého popravili a telo vyvesili na hradby. O dva mesiace neskôr, v auguste generál Schultz obľahol mesto, ktoré sa bránilo. Medzi cisárskymi a kurucmi došlo k dohode, že vojaci z mesta môžu vstúpiť do jeho vojska alebo slobodne odísť, na základe toho 270 členov posádky prešlo do cisárskeho vojska. Roku 1687 boli prešovskí mešťania Žigmund Zimermann, Gašpar Rauscher, Andrej Ketzer a František Baranai obvinení z paktovania s Tökölim, zo sprisahania proti majestátu a z velezrady. Boli odsúdení na stratu majetku, sťatie pravej ruky, potom hlavy a rozštvrtenie tiel, ktoré vystavili na rôzne miesta v Prešove. Ich hlavy sa mali nastoknúť na koly a postaviť pred mestské brány. Rozsudok vy-

Prešov mal silné hradby s viacerými bránami a vežami, čo vidno aj na najstaršom vyobrazení mesta z roku 1662.

konalí 5. marca. Boli odhalení aj ďalší sprisahanci a 22. marca 1687 Gabriela Ketzera, Martina Saroskiho a Samuela Matucioho popravili mečom.

Pomerne známou pevnosťou bolo vtedy aj Filakovo. Opisuje sa ako pevný hrad nad mestečkom, ktoré leží na rovine. Do hradu na brale sa možno dostať len jednou bránou a delí sa na horný a dolný hrad. V dolnom hrade sa nachádza cisterna na zachytávanie dažďovej vody. Horný hrad nechal prestavať František Bebek, ktorý vybudoval nové budovy na uskladnenie proviantu a streliva, múry a strielne. Napriek tomu, že bol zbehlý vo fortifikačnom staviteľstve, zabudol zabezpečiť otvor, ktorý bol vysoko na brale mimo múrov a slúžil ako vchod aj východ. Na tomto otvore bol len slabý zámok. V hornom hrade bol zajatý istý Maur, ktorý ako sluha mal cez otvor vyhadzovať odpadky. Zradne tadiaľ pustil dnu Turkov, ktorí obsadili dolný hrad a premohli spiacu posádku, ktorá ešte 15 dní predtým statočne bránila pevnosť. Chronologicky sa Martinovi Zeilerovi nepodarilo presne určiť túto udalosť. Osmani potom z Filakovského hradu plienili okolie, pálili, zabíjali a obsadili údajne až 800 okolitých mestečiek a dedín. Počas obliehania Filakova roku 1593 cisárskym vojskom vypukla medzi Turkami epidémia, ktorá sa prejavila závratmi, ochabnutím všetkých údov a mútnym pohľadom. Dňa 18. novembra 1593 uzavreli dohodu o odovzdaní pevnosti za slobodný odchod a Turci spolu so ženami a deťmi odišli. Počas Bočkajovho povstania v letných horúčavách trpela cisárska posádka veľkým smädom, a preto sa vzdala povstalcovi. Hradu sa zmocnil aj ďalší povstalecký vodca Gabriel Betlen a roku 1621 Juraj Séči (Széchy). Roku 1645 oddiely Juraja Rákociho hrad ostreľovali, ale bez úspechu. Roku 1682 na hrad spoločne zaútočili malkontenti a Osmani. Nemecí a uhorskí vojaci hradnej posádky donútili svojho veliteľa grófa Koháriho, ktoré-

Filakovský hrad sa vzhľadom na strategickú polohu stal miestom viacerých bojových stretov a bitiek, súveká rytina znázorňuje boj o Filakovo roku 1593.

ho chceli vyhodiť z bašty, aby urobil dohodu o slobodnom odchode. Dňa 29. augusta 1682 Imrich Tököli chcel hrad obsadiť, ale budínsky vezír nariadil, aby ho vyhodil do povetria.

Hlohovec bol pomerne známou lokalitou na Váhu. Na pahorku stál pevný hrad, ktorý roku 1636 vyhorel. Dve míle od mesta, smerom k Piešťanom, bol strategický most cez Váh, ktorý Turci 5. októbra 1663 prekročili a dostali sa na druhú stranu rieky.

Guta (dnes Kollárovo) po mieri roku 1684 si vybudovala valy. O rok neskôr roku 1685 silný turecký oddiel z Nových Zámkov prešiel Váh a prepadol opevnenie, pri ktorom zahynulo 150 cisárskych vojakov a 50 Turkov. Boj bol tvrdý a trval celú noc, Turci zvíťazili a odišli s veľkou korisťou.

Holíč bolo mesto na uhorsko-moravských hraniciach, ktoré sa roku 1605 udatne ubránilo pred Bočkajom a ostalo verné cisárovi. Bránil ho Peter Révai. Mestečko Humenné s hradom v Hornom Uhorsku neďaleko Košíc roku 1677 malkontenti vyplienili a zapálili. Roku 1684 sa Humenčania bez odporu vzdali na istý čas Tökölimu a roku 1685 prijali cisársku posádku.

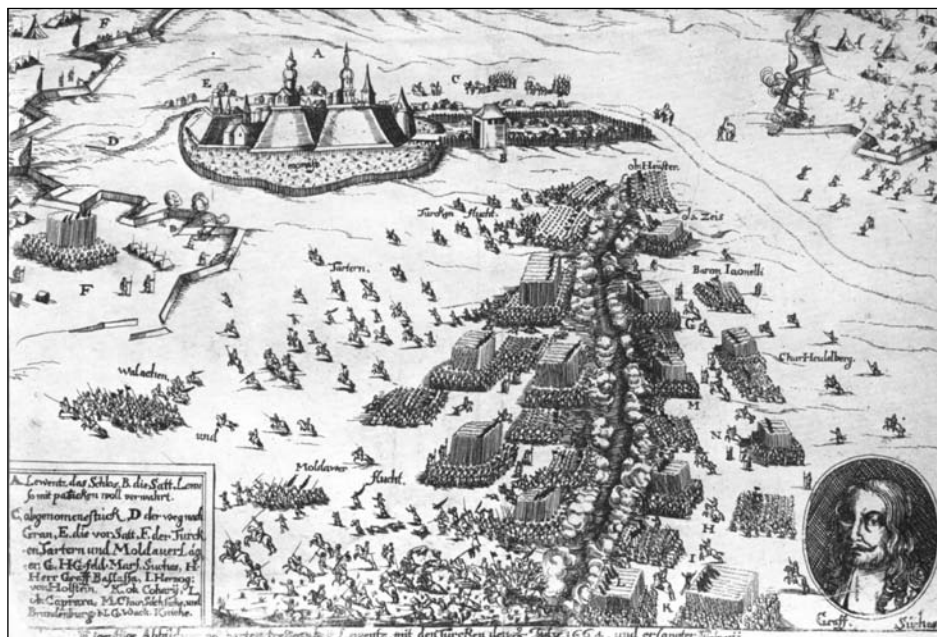
Pri Kežmarku bolo uvedených len málo údajov fortifikačného charakteru. Radni-

ca mala novú vežu a veľmi objemná veža pri hornej bráne bola postavená už na obranu pred husitmi. Roku 1680 Tököli Kežmarok vyplieni.

Levice – mestečko a hrad – boli významnou strategickou lokalitou medzi riekami Hron a Ipel. Roku 1605 Levický hrad v bočkajovskej vojne celkom vypálili. Cisársky veliteľ gróf Salm obsadil hrad, keď predtým nechal rozstrielať valy a múr a hrad obliehal tri týždne. Potom ponúkol obrancom posádky slobodný odchod, lebo sa statočne bránili, čo však títo odmietli. Bojujúcich obrancov zmasakrovali, a tých ktorí sa pokúsili utiecť cez jazero, španielski žoldnieri tiež pobili. Ako prémiu priniesli Salmovi 32 hláv a telá dali zožrať psom a vlkom. Roku 1663 dobyl Levice v mene tureckého sultána kurucký vojvodca Abafi. Roku 1664 cisársky generál Souchés získal hrad za slobodný odchod obrancov. Pritom získal veľa pušného prachu, olova, gúl a obilia. Levice obľahli potom aj Tatári a Moldavci. Prišla však posila na čele s generálom Heisterom, ktorý porazil Turkov, v boji ich padlo asi 8 000. Víťazi zabrali tábor a veľkú korisť, kone a ľavy, sto zástav a tisíc vozov s proviantom aj s voľmi.

Leopoldov bol v 17. storočí novou pevnosťou v Uhorsku postavenou po páde Nových Zámkov. Identicky podľa vzoru novozámockej pevnosti mala leopoldovská pevnosť šesť bašt na opevnení, ležala na západnej strane rieky Váh oproti Hlohovcu, čiže neďaleko mesta, pri ktorom Tatári predtým prekročili rieku, vydrancovali veľkú časť územia, zajali veľa ľudí, a to aj na Morave. Výstavba pevnosti začala roku 1665 a veliteľom tu bol mladý generál Luis de Souchés.

O fortifikačnom stave hlavného mesta Spiša Levoče zo spomínaného obdobia ne-

Roku 1664 sa Levíc zmocnil cisársky generál Louis Rattuit de Souchés.

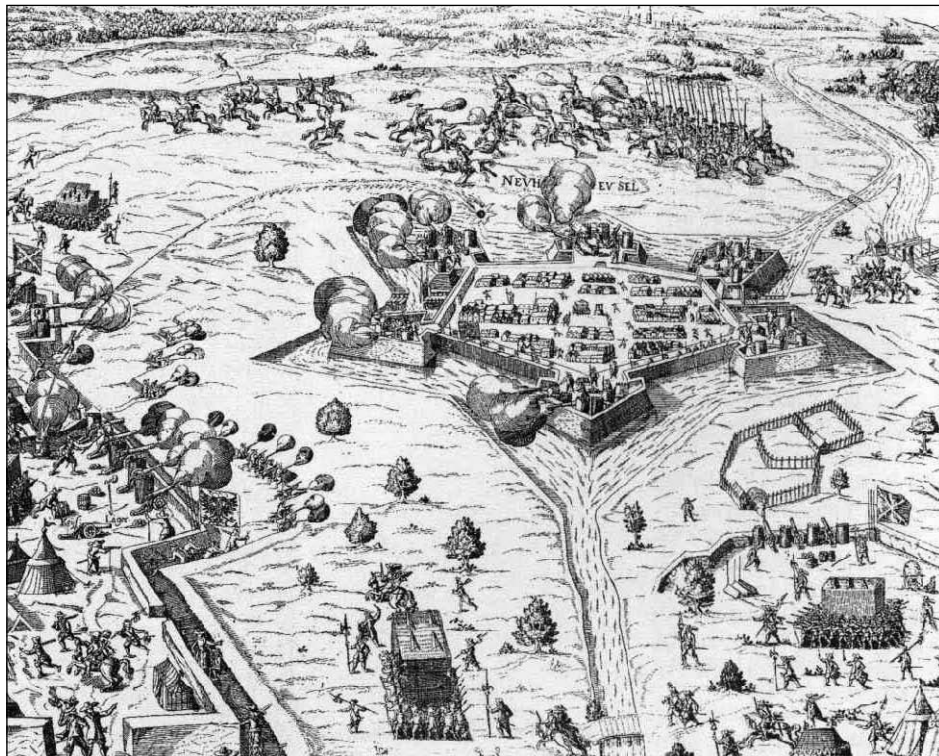
Babriel Betlen bol vodcom protihabsburského povstania v rokoch 1619 – 1626.

Magnát František Vešelény stál na čele šľachtického sprisahania proti Habsburgovcom.

boli uvedené žiadne údaje, len to, že ju roku 1664 obsadil Juraj Rákoci, roku 1678 malkontenti a nasledujúci mesiac cisárske oddiely. Makovica bola pevným hradom na severovýchode Horného Uhorska, na hodinu cesty od Bardejova. Hrad bol postavený na vysokom vrchu. Roku 1684 ho oblahol cisársky generál Schultz. Posádka sa najprv bránila, ale po 6-dňovom obliehaní 16. októbra pre nedostatok vody sa obrancovia po dohode vzdali. Modra bola ohradeným mestom, ktoré roku 1619 obsadil Gabriel Betlen a roku 1621 vyplenil a vypálil cisársky generál Bucquoy.

Muráň bol veľmi známy hrad na vysokom brale v blízkosti Rožňavy. Spomínajú sa aj povesti o jeho majiteľoch. Martin Zeiler uvádza aj udalosť spojenú s legendárnou Máriou Séciovou (Széchy), *Muránskou Venušou* a palatínom Františkom Vešelénim. Počas rákociovského povstania roku 1644 pomohla krásna Mária obsadiť nedobytný hrad švárnemu Františkovi, vznikla medzi nimi láska, spojená putom manželstva. Tento milostný príbeh sa stal známym v celej Európe.

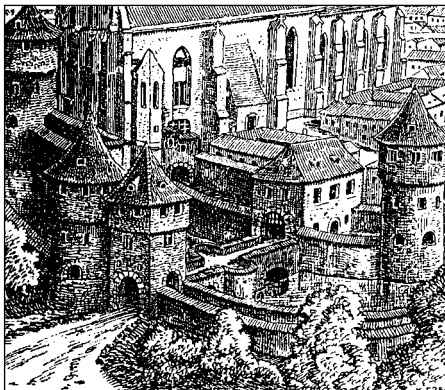
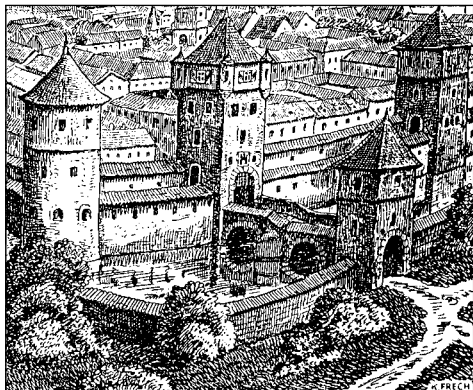
Nitra bola sídlom biskupa a na brale bol zámok. Rieka rozdeľovala mesto na horné a dolné. Roku 1605 bočkajovci dobyli a vypáli dolné mesto a horné vydal biskup Forgáč nepriateľovi. Mesto zabral aj Gabriel Betlen. Roku 1663 prišli Turci a vďaka zrade obsadili hrad. Roku 1664 obliehal Nitru generál Souchés, počas obliehania údajne spadol turecký paša do studne a utopil sa. Osmanom zaručili slobodný odchod,

Nové Zámky boli mimoriadne významnou strategickou pohraničnou pevnosťou, odohrali sa tu viaceré bitky medzi cisárskym a osmanským vojskom; boj o pevnosť roku 1621 znázorňuje súdobá rytina.

takže z Nitry odišli. V hrade nenašli žiadnu stravu, lebo Turci zjedli vraj aj dvadsať posledných koňov.

Pravdepodobne najznámejšou pevnosťou v 17. storočí boli Nové Zámky. Slávna uhorská pevnosť v strede Európy sa nachádzala v močaristom teréne a dalo sa k nej len veľmi ťažko dostať. Mala šesť presne vybudovaných zemných bástí a vodnú priekopu, z ktorých každá mala svoje meno (*Fridrichova, Viedenská, Cisárovnej, Forgáčova, Behaimova, Scherdinova*). Dve brány sa nazývali Hronská a Viedenská. Posádku tvorili nemeckí a uhorskí vojaci. Popri nich sa tu nachádzali aj Srbi, ktorí boli gréckej viery a mali tu aj svoj kostol. Boli však veľmi nespoľahliví a bolo im jedno za koho bojujú. Pevnosť začal stavať roku 1581 Fridrich zo Žerotína. Spomínajú sa tu ďalej udalosti zo stavovských povstaní, keď Nové Zámky obsadili bočkajovci a betlenovci. Dňa 10. júla 1621 tu v boji pri jednom výpade padol cisársky generál Bucquoy, ale ho nespoznali a jeho mŕtve telo potom previezli do Viedne. Autor ďalej opisuje udalosti od pádu Nových Zámok roku 1663 až po ich oslobodenie. (Ide inak o jedno z najväčších hesiel v rozsahu asi 25 strán.

Do niekdajšieho Prešporka sa vstupovalo štyrmi bránami, dve z nich – Vavrineckú a Vydrickú – rekonštrukčne stvárnil Karl Frech.

Slobodné kráľovské banské mesto Banská Bystrica má na pahorku opevnený hrad a je obkolesená hradbovým múrom. Bočkajovcom sa ho nepodarilo dobyť. Roku 1620 sa tu konal uhorský snem. Autor ďalej zaznamenáva, že 20. októbra 1672 bola pri Slovenskej Lupči, podobne ako pri Prešove, veľká snehová búrka, pri ktorej spadlo na zem nespočítateľné množstvo riadne veľkých, hnusných žltých a čiernych červíkov. Tieto červy žili tri dni, potom sa navzájom napadli a žlté boli zožraté čiernymi. Niektoré červy odniesli na ukážku až do Viedne, kde vyvolali očitý záujem, strach i počudovanie.

V diele sa uvádza, že hlavné mesto celého kresťanského Uhorska Prešporok (dnes Bratislava) leží na severnej strane Dunaja, vzdialené 10-nemeckých míľ na východ od Viedne. Po páde Budína sa Prešporok stal nielen rokovacím miestom stavov, ale po páde Ostrihomu aj arcibiskupským mestom. Sú tu uvedené aj teórie o názve mesta. Samotné mesto nie je veľké, ani osobitne pevné. Hrad je na kopci mimo mesta, má štvoruholníkový tvar, štyri veže a v západnej veži smerom k Rakúsku strážia uhorskú kráľovskú korunu. Mesto má tri brány: *Vydrickú*, *Vavrineckú* a *Michalskú*. Spomína sa aj Rybárska brána, ktorú využívajú miestni rybári. Údaje o vojenských udalostiach sú z obdobia Štefana Bočkaja. Roku 1619 po obsadení mesta Betlenom, prišlo 13. októbra z Viedne delostrelectvo, s cieľom vyhnáť Betlena z hradu. Usadilo sa na predmestí, ale v noci, keď delostrelci odpočívali, prepadli ich betlenovci a väčšinu vojakov pobili a cisársky veliteľ Rudolf von Tieffenbach len s námahou ušiel na lodi. Po čase zaútočil na mesto gróf Dampierre, ale loď s muníciou bola zasiahnutá a potopila sa spolu so 100 vojakmi. Veliteľ Dampierre so svojimi mužmi 9. októbra obsadil valy na Dunaji a predmestie spolu s delami. Vyhodil do vzduchu lodný most. Ponáhľal sa s časťou mušketerov na hradný kopec v presvedčení, že tam dá petardy. Keď chcel dať vztýčeným kordom znamenie na útok, obzrel sa a moravskí vojaci ho trafili do ľavej časti hlavy tak, že mu guľka vyletela pravým uchom. Grófovo telo hajdúsi najprv dosekali, hlavu odtáli a spolu s trupom preniesli do hradu. Po príchodo-

de Betlena odovzdali telo s pršíťou hlavou francúzskemu veľvyslancovi, ktorý ho pochoval. Dňa 2. mája 1621 generál Bucquoy prinútil mesto, aby sa vzdalo. Spomínajú sa aj opevňovacie práce mesta pod vedením inžiniera Priamiho po páde Nových Zámkov.

Banská Štiavnica bola jedným zo siedmich slobodných banských miest. Nemala hradby, lebo bola obkolesená vrchmi. Na juhu a východe boli dva silné hrady. Namiesto múrov mala Banská Štiavnica bašty a na viacerých miestach strážne veže. Posádku tvorilo dvesto nemeckých a uhorských drábov, ktorí chránili mesto pred potulujúcimi sa Osmanmi. Roku 1605 sa Štiavničania a Zvolenčania spojili a z hradu uskutočnili výpad a zahnali na útek povstaleckých hajdúchov.

Strategický prechod cez Váh bol v Šintave, ktorú autor charakterizuje ako hrad a dedinu. Hrad chránila vodná priekopa a bol tu aj most cez rieku. Roku 1663 po páde Nových Zámkov ju Turci neúspešne obliehali. Roku 1665 vpadli Turci do okolia a podpálili niekoľko dedín, lebo sa im nechceli poddať. V októbri 1682 skupina Turkov odohnala od Šintavy dobytok. Osmanský dôstojník zajal ženu jedného husára, ktorá ho zapichla nožom a ešte troch Osmanov smrteľne zranila. Zachránila sa v najbližšom lese.

Topoľčany sa nachádzali na ceste z Bratislavy do Levoče, boli obohané dvojitou priekopou. Dňa 18. júna 1671 silný oddiel Osmanov z Nových Zámkov mestečko zapálil a zaútočil na hrad, ale o dva dni neskôr s veľkými stratami ustúpil. Šurany boli pevným hradom vzdialeným na míľu od Nových Zámkov. Roku 1683 hrad zabral uhorský palatín a nechal tam posádku 50 mužov s delami, aj tak sa však ešte raz dostal do rúk Turkov. Roku 1684 opäť Šurany napadlo tisíc jazdcov a dvesto cisárskych hajdúchov, ktorí Turkov pobili a tak Nové Zámky pevnejšie obklúčili.

K významným strategickým bodom v 17. storočí patrila aj Trnava. Martin Zeiler ju charakterizuje ako pekné slobodné kráľovské mesto ležiace na rovine. Za Bočkaja sa Trnavčania vzdali jeho veliteľovi Rédeimu. Roku 1621 tu prebiehali rokovania medzi cisárom a sedmohradským kniežaťom Gabrielom Betlenom. Roku 1661 tu bol *musterplatz* čiže vojenský výcvikový priestor. Roku 1680 tu predložili malkontenti niekoľko bodov mieru na rokovanie s kráľovskou komisiou, o ktorých sa rokovalo aj v nasledujúcom roku v Šoproni. Roku 1689 bolo mesto podpálené a okrem niekoľkých domov a jezuitského kolégia všetko ľahlo popolom. Troch podpaľáčov chytili a na 10 miestach v meste im odcvikli po jednom prste. Potom ich hodili do ohňa a upálili.

Gabriel Betlen obsadil hlavné mesto Uhorska – Prešporok roku 1619.

Rédeiho hajdúsi sa roku 1605 neúspešne pokúšali dobyť Banskú Štiavnicu.

Trenčín bol tiež pekným mestom na Váhu neďaleko Moravy. Mal veľké predmestia a pevný hrad, ktorý patril Ilešháziovcom. Predpokladá sa, že tu bol rímsky tábor alebo tu Rimania usadili svojich občanov. Autor zaznamenal, že na skale vidno veľké rímske písmená. Hrad je na vysokom brale. Kvôli bralu sa dá hrad len veľmi ťažko obsadiť, ani sa nedá naň dostreliť. Na západe mesta je pekný park. Otec Jána Zápoľského Štefan dal postaviť dvojitý múr s hlbokými priekopami. Na obsadenie hradu treba dlhé obliehanie. V októbri 1663 bol jeden paša s tisíc mužmi a niekoľkými delami vzdialený na míľu od Trenčína. Nechal Trenčanom odkaz, aby sa do 12 dní vzdali. V prípade neuposlúchnutia sa vyhráždal, že príde s veľkou silou a neušetrí ani ženy ani deti. Cisársky veliteľ princ von Hollstein poslal Trenčanom na pomoc 100 dragúnov, z ktorých každý mal vreco plné pušného prachu. Autor zaznamenal, že v marci 1671 sa v Trenčíne ešte za denného svetla k večeru na oblohe objavila ohnivá guľa veľkosti suda obsahu jedného okovu a padla na hrade do príbytku veliteľa. Potom sa dve hodiny vznášala vo vzduchu a pritom silne dunela, ako keby sa strieľalo z diel, na čo obyvatelia zacítili silné zemetrasenie. K tomu Zeiler ešte dodal, že ohnivý kríž a metla, ako aj ohnivý stĺp, ktoré sa na oblohe nad mestom objavili, zmenili sa na krv a zmizli.

Vráble boli pevným hradom. Roku 1663 po páde Nových Zámkov ho kresťania opustili a obsadili Turci. Podľa správy z Viedne ho Turci demolovali a materiál použili na zlepšenie opevnenia Nových Zámkov.

Uvedené dielo Martina Zeilera z roku 1690, napriek svojim nedostatkom (nepresné názvy, nepresná lokalizácia niektorých sídiel, nepresná chronologizácia udalostí

ti, nepresnosti v uvádzaní mien, niektoré lokality sú uvedené dvakrát, ako napríklad Skalica, Prievidza, Topoľčany) obsahovalo naozaj veľmi podrobné údaje o Uhorsku v období stavovských povstaní. Opísané sú tu nielen najvýznamnejšie, ale aj naozaj veľmi malé lokality: Senec, Modra, Svätý Jur, Štós, Podolíneec či Pukanec a to spolu s vojenskými a ostatnými informáciami, niekedy až mikroskopického charakteru. Na základe tohto diela, ale i ostatných, možno konštatovať, že európska, predovšetkým nemecká verejnosť, mala veľmi dobré informácie a solidný prehľad o povstaleckých a protitureckých udalostiach a dianí v Uhorsku v 17. storočí.

PRAMENE A LITERATÚRA:

BROWN, E.: *Cesta z Komárna do banských miest v Uhorsku a odtiaľ do Viedne*. Martin 1980, 52 s.

EVLIIA ČELEBI: *Kniha ciest. Cesty po Slovensku*. [Ed. V. Kopčan]. Bratislava 1978. Uhorský Simplicissimus. [Ed. J. Vlachovič] Bratislava 1964, 187 s.

FRIMMOVÁ, E. – KLECKER, E. (ed.): *Itineraria Posoniensia*. Bratislava 2005, 408 s.

HARBSMEIER, M.: Reisebeschreibungen als mentalitätsgeschichtliche Quellen: Überlegungen zu einer historisch-antropologischen Untersuchung frühneuzeitlicher deutscher Reisebeschreibungen. In: *Reiseberichte als Quellen europäischer Kulturgeschichte. Aufgaben und Möglichkeiten der historischen Reiseforschung*. Wolfenbütteler Forschungen, Band 21. [Hg. A. Mączak & H. J. Teuteberg]. Wolfenbüttel 1982, s. 1-31.

Hungaria, oder Neu= Vollständige Beschreibung des gantzen Königreichs Ungarn, sammt darzu gehörigen Landen und Städten u. Welche hievor der Welt= berühmte Martin Zeiler herausgegeben. Nunmehr aber mit unzehllichen nöthigen Vermehr' und Verbesserungen in zwey Theilen ordentlich abgefasst, und durchgehends mit allen denckwürdigen Anmerkungen und Geschichten biss auff das Jahr 1690 ergänzt Andreas Stübel. Franckfurth und Leipzig, In Verlegung Christoph Wohlfahrt 1690, 8°, 1118 s., reg.

RASSEM, M. – STAGL, J.: *Geschichte der Staatsbeschreibung*. Ausgewählte Quellentexte 1456 – 1813. Berlin 1994, s. 1-35.

STAGL, J.: *Ars apodemica: Bildungsreise und Reisetexte von 1560 bis 1600*. In: *Reisen und Reiseliteratur im Mittelalter und in der Frühen Neuzeit*. [Hg. Xenja von Ertzdorff & Dieter Neukirch]. Amsterdam – Atlanta 1992, s. 141 – 189.

STAGL, J.: *Der wohl unterwiesene Passagier. Reisekunst und Gesellschaftsbeschreibung vom 16. bis zum 18. Jahrhundert*. In: *Reisen und Reisebeschreibungen im 18. und 19. Jahrhundert als Quellen der Kulturbeziehungsforschung*. [Hg. B. Krasnobaev u. a.] Berlin 1980, s. 353-384.

TIBENSKÝ, J. – URBANCOVÁ, V.: *Slovensko očami Európy 900 – 1850*. Bratislava 2003, 327 s.

TIBENSKÝ, J.: *Výskumná cesta Angličana Johna Merina na Slovensko roku 1615*. In: *Vlastivedný časopis*, roč. 16, 1967, s. 55-63.

Uhorsko pred posledným stavovským povstaním

MÁRIA KOHÚTOVÁ

Od čias, keď sa na uhorský trón dostal Ferdinand I. Habsburský (1526 – 1564), prebiehal zápas o moc medzi časťou uhorskej šľachty a habsburskými panovníkmi. V 17. storočí sa tento zápas premietol do viacerých stavovských povstaní. Obvykle boli prezentované ako boj za náboženskú slobodu a odstránenie mocenského vplyvu cudzích panovníkov, ktorí nedodržiavali uhorské zákony a nebránili dostatočne Uhorsko pred Osmanskou ríšou. Avšak práve v ozbrojenom boji proti panovníkovi povstalci vždy počítali aj s vojenskou pomocou Osmanskej ríše.

Niektoré z európskych krajín sa tiež zapájali do mocenského zápasu v Uhorsku. Nemecké kniežatá mali na zreteli svoje záujmy, a keďže Habsburgovci boli aj nemeckými cisármi, v prípade, že potrebovali pomoc proti Osmanom alebo povstalcov v Uhorsku, nemecké kniežatá ju podmienili určitými ústupkami. Trvalým protivníkom Habsburgovcov od 16. storočia bolo Francúzsko, keď sa francúzsky kráľ František I. (1515 – 1547) chcel stať nemeckým cisárom a pripájať územia okolitých štátov k Francúzsku. Obvykle to boli územia, kde vládli alebo mali o ne záujem Habsburgovci. Preto Francúzsko dlhodobo podporovalo odboj uhorskej šľachty proti Habsburgovcom, aby tak oslabovalo ich postavenie v Nemeckej ríši, v Uhorsku, a tým aj v Európe.

V Bratislave 27. júna 1655 korunovali za uhorského kráľa Leopolda I., ktorý nastúpil na trón roku 1657. Bol aj nemeckým cisárom, rakúskym arcivojvodom a českým kráľom. Jeho vláda bola poznačená bojom s dvomi hlavnými zahraničnými nepriateľmi – Osmanskou ríšou a Francúzskom. V Uhorsku sa Leopold dostával do vážnych konfliktov so šľachtou pre nerešpektovanie osobitného postavenia Uhorska v rámci habsburského súštátia. Snažil sa o rovnakú, absolutistickú formu vlády, tak v dedičnej časti monarchie, čiže v Rakúsku, Čechách, na Morave a v Sliezsku, ako

aj v Uhorsku, a chcel vytvoriť jednotnú ríšu v duchu moderných štátnopolitických a ekonomických názorov.

Práve vtedy sa vyostrila situácia v Sedmohradsku, ktoré navonok vystupovalo ako samostatné kniežatstvo. Sedmohradské knieža Juraj II. Rákoci sa bez súhlasu Osmanskej ríše, ktorej bol vazalom, zapojil do severnej vojny, ktorú viedlo Švédsko proti Poľsku o následníctvo na poľský trón. Preto nový veľkovezír Mehmed Köprülü, ktorý riadil zahraničnú i vnútornú politiku Osmanskej ríše, poslal do Sedmohradska armádu, ktorá dobyla Veľký Varadín (Oradea, Rumunsko), zosadil z postu sedmohradské knieža Juraja II. Rákociho a nahradil ho Michalom Apafim. Na naliehanie politických predstaviteľov Uhorska poslal cisár roku 1661 do Sedmohradska armádu na čele s Rajmundom Montecuccolim, čím sa ešte viac zhoršili vzťahy s Osmanskou ríšou. Problémom pre Osmanskú ríšu bol aj Nový hrad, ktorý si postavil chorvátsky bán Mikuláš Zrínsky, aby chránil svoje majetky pred osmanskými vpádmi, aj vpád cisárskych oddielov do okolia Budína.

V období, keď Vysoká porta (čiže Osmanská ríša vôbec, resp. v rokoch 1718 – 1922 sa tak označovala jej vláda, najmä ministerstvo zahraničných vecí) bola ochotná za určitých podmienok predĺžiť mierovú dohodu (Žitavský mier z roku 1606, predĺžený roku 1625), začal roku 1662 v Bratislave zasadať uhorský snem. Protestantská šľachta, ktorej požiadavka prednostného prerokovania sťažností pred otázkami protitureckej obrany nebola splnená, opustila zasadnutie snemu. V stolicach, kde mala prevahu, vyhlásila závery snemu za neplatné. Snem odsúhlasil len uhorské vydrževanie 9 000 nemeckých žoldnierov v pohraničných pevnostiach.

V marci 1663 pritiahla osmanská armáda do Budína, kde bolo rozhodnuté, že cieľom výpravy, vzhľadom na predpokladané nižšie straty a významnejšiu korisť, budú Nové Zámky.

Preddunajský kapitán a veliteľ Nových Zámok Adam Forgáč 6. augusta 1663 napadol s vojakmi svojej posádky a insurekčnými jednotkami z Bratislavskej a Nitrianskej stolice pri Parkane (dnes Štúrovo) osmanský predsunutý oddiel. V boji utrpel Forgáč porážku, pričom stratil viac ako polovicu vojska. Až po tejto porážke začala viedenská vláda robiť určité protiopatrenia, ale v ich dôsledku zostalo celé západné Slovensko nechránené. Obliehania Nových Zámok sa zúčastnilo asi 50 000 Osmanov, ku ktorým sa pripojili aj zbory krymských Tatárov, ukrajinských kozákov a os-

Cisár a kráľ Leopold I. Habsburský (1640 až 1705) zdedil žezlo ako 17-ročný, panoval 48 rokov.

Medzi úspešných vojvodcov cisárskej armády patrili generál Louis R. de Souchès (vľavo) a Rajmund Montecuccoli (vpravo).

manských vazalov (Valašska a Moldavska), ktoré neboli vycvičené na obliehanie, ale začali plieniť široké okolie. Po ťažkých bojoch posádka Nových Zámkov koncom septembra 1663 kapitulovala. Nové Zámky sa stali centrom novej osmanskej provincie, do ktorej roku 1664 patrilo 750 obcí. Bola to zároveň najzápadnejšia turecká provincia, ejalet, v Európe.

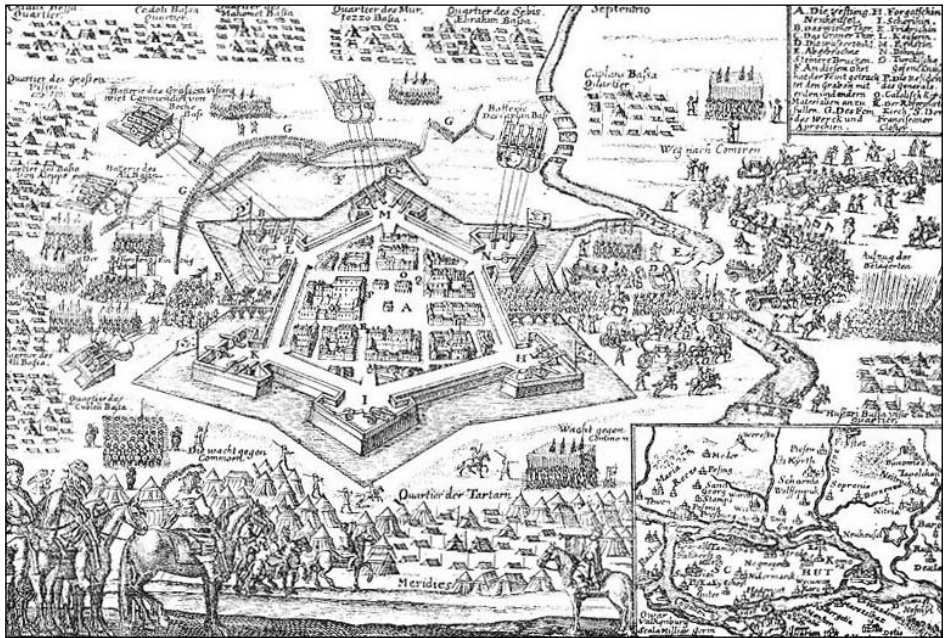
Pád Nových Zámkov zapôsobil na celú Európu. Hrôzy tureckého pustošenia živo opisovali dobové letáky. Cisár dostal vojenskú pomoc z Nemeckej ríše, od Španielska, z talianskych kniežatstiev, dokonca aj od Francúzska. Popri akciách chorvátskeho bána Mikuláša Zrínskeho na juhu Uhorska, proti Osmanom od januára 1664 na Slovensku bojovalo cisárske vojsko, ktorému velil generál Louis de Souchès, a ktoré posilnili šľachtické insurekčné jednotky. V máji sa vzdala Nitra, potom boli osmanské jednotky porazené pri Žarnovici, ale najvýznamnejšie víťazstvo dosiahli cisárski vojaci v júli, keď zvíťazili pri Leviciach. Rozhodujúca bitka prebehla 1. augusta 1664 pri Sv. Gottharde – Mogersdorfe, neďaleko uhorsko-rakúskych hraníc, kde cisárske vojsko dosiahlo výrazné víťazstvo. Mierová zmluva, ktorú uzavreli 10. augusta 1664 vo Vašvári, potvrdzovala turecké územné zisky v Uhorsku. Panovník ju ratifikoval s platnosťou na dvadsať rokov 27. septembra 1664. Ako dôvod uzavretia mieru uviedol cisár Leopold I. nedostatok peňazí na ďalšie vedenie vojny, spustošenie veľkej časti Uhorska, nejednotné vojenské velenie, slabú pomoc zo zahraničia a obavu pred ďalším tureckým plienením. Mier však uzavreli s ohľadom na vývoj zahraničnopolitickej situácie. Bol to hroziaci zápas o španielske dedičstvo proti Francúzsku, ako aj obavy, že Osmanská ríša sa pomerí s Benátkami, a aj Benátky sa dostanú do protihabsburského tábora. Osmanská ríša sa však vojensky angažovala v bojoch Poľ-

ska proti Rusku o Ukrajinu, čo bolo zasa výhodné pre Habsburgovcov, lebo Osmani mali v Uhorsku menej vojska.

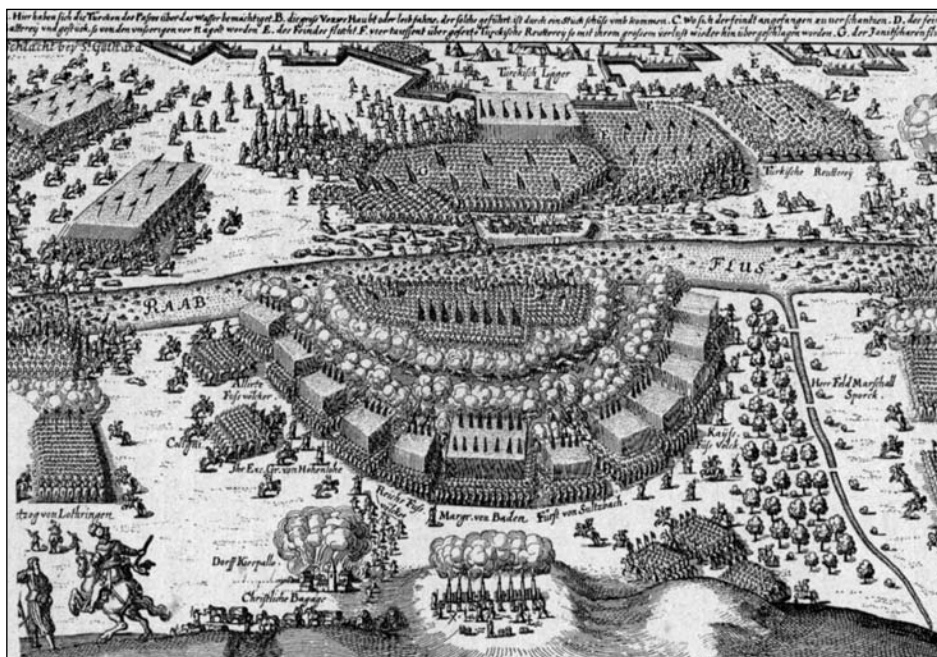
Po výraznej porážke Osmanov roku 1664 skoro každý v Uhorsku očakával, že sa uhorsko-osmanská hranica posunie ďaleko na juh, ale nič také sa nestalo. Osmani stále ohrozovali dovtedy neobsadené územia Uhorska a cisár sa aj naďalej snažil presadiť takú formu centralizácie štátu, aká už existovala v Rakúsku a v Čechách.

Vašvársky mier bol pre Uhorsko tak nevýhodný, že vyvolal veľkú nespokojnosť. Cisár ho uzavrel bez súhlasu uhorského snemu, čo šľachta považovala za porušenie zákonov. Nevôľu vyvolávalo tiež turecké násilné vyberanie daní aj mimo územia, ktoré spravovali. Nesúhlas vyslovovali aj prohabsbursky orientovaní magnáti na čele s palatínom Františkom Vešelénim. Skupina odporcov Habsburgovcov, ktorú tvorili prevažne protestanti, chcela spojiť záujmy Uhorska so záujmami Osmanskej ríše. Iná skupina magnátov, zväčša katolíkov, ktorí neboli spokojní s Vašvárskym mierom, predpokladala, že Uhorsko je schopné oslobodiť sa od Osmanov bez pomoci Viedne, ba aj proti jej vôli, keď sa spojí s Poľskom, Sedmohradskom, rumunskými kniežatstvami a niektorými západnými mocnosťami, hlavne s Francúzskom.

Šľachtickú opozíciu proti Habsburgovcom začal organizovať palatín František Vešeléni. Zapojili sa do nej významné osobnosti Uhorska. Pomoc hľadali predovšetkým vo Francúzsku, ale po dohode Ľudovíta XIV. (1643 – 1715) s Leopoldom I. o rozdelení španielskeho dedičstva, prestalo Francúzsko sprisahancov podporovať. Už pred-

Roku 1663 po ťažkých bojoch cisárska posádka Nových Zámkov kapitulovala a pevnosť sa stala centrom novej osmanskej provincie.

V bitke pri Sv. Gottharde roku 1664 sa habsburskej armáde podarilo vďaka víťazstvu získať strategickú prevahu vo vojne proti Osmanom.

tým odmietlo ich nerealistické plány, dosadiť na uhorský trón francúzskeho princa. Neuspeli ani pri Vysokej porte, ktorej ponúkli Uhorsko za vazalský štát. Viedenský dvor proti nim zasiahol roku 1669, keď zhromaždil dostatok presvedčivých informácií o ich činnosti. Po uväznení vodcov sprisahania vytvoril cisár osobitnú vyšetrovaciu komisiu. Na základe jej zistení mnohých šľachticov preverovali, následne zatkli a postavili pred súd. V lete roku 1670 odsúdil osobitný súd vyše dvesto šľachticov na čiastočnú alebo úplnú stratu majetkov. Vodcov povstania – Františka Nádašdiho, Petra Zrínskeho a Františka Frankopana odsúdili vo Viedni na trest smrti a popravili. Františka I. Rákociho na príhovor jeho matky a jezuitov, po zaplatení vysokej sumy, súd oslobodil. Do rúk Kráľovskej komory sa dostali majetky Petra Zrínskeho, Františka Nádašdiho, Štefana Tököliho, Františka Vešeléniho, Františka Čákiho a ďalších.

Viedenský dvor využil odhalenie a potlačenie sprisahania pod vedením Františka Vešeléniho na zvýšenie finančného podielu Uhorska na vlastnej obrane. Tvrdilo sa, že v porovnaní s ostatnými krajinami monarchie bol tento podiel nízky. Zvýšením daňových bremien chcel panovník oslabiť aj ekonomickú silu uhorských stavov. Ale spôsob realizácie bol neúnosný, a preto aj neúspešný. Pre radikálne zvýšenie daní, aké nastalo roku 1670 – na jednu usadlosť 80 až 100 zlatých, hoci predtým sa platili od usadlosti štyri zlaté – neboli vytvorené vhodné podmienky a daňové breme-

Peter Zrínsky, František Nádašdy a František Frankopan boli ako hlavní predstavitelia Vešeléniho sprisahania popravení roku 1671 vo Viedni.

no znovu nebolo spravodlivo rozdelené. Spočívalo zasa len na poddaných a na mestskom obyvateľstve. Prudké zvýšenie daní nesprevádzali nijaké konkrétne opatrenia v prospech poddaných, ktoré by viedli napríklad k zníženiu zemepanských bremien. Poddaní síce mohli predostierať svoje sťažnosti priamo kráľovi, ale prakticky sa nič nezmenilo. Veľké zvýšenie daní sa ukázalo ako nereálne a už v nasledujúcom roku daňový predpis znížili na 40 zlatých od usadlosti, v ďalších rokoch na 28 až 30 zlatých od usadlosti.

Stolice museli vydržiavať cisárske vojsko tzv. porciovým systémom, v rámci ktorého mali predpísané, aké veľké dávky potravín pre vojakov a krmiva pre kone musia vojsku odovzdať. Tým sa niekoľkonásobne zvýšilo zaťaženie poddaných. Roku 1672 zaviedli osobitnú spotrebnú daň, tzv. akcíz u obchode s mäsom, liehovými nápojmi a niekde aj s obilím, ktorá postihovala aj obyvateľov miest. Predpokladalo sa, že táto daň prinesie do štátnej pokladne ročne asi 2 milióny zlatých. Zvýšila sa aj kontribúcia (vojenská daň), ktorú platili poddaní a mestá, lebo zdaní šľachta sa panovník predsa len neodvážil. Proti daniam protestovala aj šľachta, lebo tým sa znižoval jej príjem, a tak sa cisárske finančné orgány stali predmetom všeobecného odporu.

Daňový aj vojenský útlak viedol k viacerým vzburám poddaných. Nepokoje medzi poddanými podnecovali rôzne skupiny nespokojencov, často aj drobných šľachticov, ktorí po potlačení Vešeléniho sprisahania ušli do Sedmohradska alebo na územie obsadené Osmanmi, a odtiaľ prenikali na Slovensko za podpory Sedmohradska a varadínskeho pašu. Tu sa k nim pridávali i nespokojenci z radov miestnej šľachty, ako aj nepriviligovaného obyvateľstva. Trvalým nebezpečenstvom pre obyvateľstvo

boli aj tzv. ubehlíci, kuruci, alebo vojenský stav. Boli to pôvodne uhorskí vojaci, ktorí profesionálne vykonávali vojenskú službu. Sčasti išlo o dedičných vojakov, čiže takých, ktorí zdedili vojenskú službu po svojich otcoch. Tí vykonávali vojenskú službu v pohraničných pevnostiach, ktoré sa tiahli od Sedmohradska až po západné hranice Uhorského kráľovstva. Ďalej to boli muži bez domova a majetku, ktorých vyhna- li Osmani alebo vojny. Bolo ich vždy viac, ako ich mohla vojenská služba uživiť, a to pre finančné problémy viedenského dvora a nedostačujúci žold, i v prípadoch, keď sa znížil počet pohraničných pevností.

Zorganizované kurucké vojsko vpadlo so sedmohradskou podporou v auguste 1672 do Uhorska a obsadilo viaceré stolice. Najzápadnejším dosiahnutým bodom bol Oravský hrad. Do konca roka všetky pozície získalo späť habsburské vojsko. Kurucký vpád, no aj odhalené šľachtické sprisahanie, poslúžili Leopoldovi I. na odstránenie politického systému uhorskej stavovskej monarchie. Panovník 27. februára 1673 zrušil úrad palatína, zastavil činnosť snemu, Uhorsko vyhlásil za provinciu a jeho správu zveril osemčlennému guberniu na čele s veľmajstrom Rádu nemeckých rytierov Jánom Gašparom Ampringenom. Gubernium tvorili štyria nemeckí a štyria uhorskí radcovia. Sídлом gubernia bol Bratislavský hrad. Zrušená bola aj dovtedajšia náboženská sloboda, protestantom zabrali kostoly, školy a iné inštitúcie, štátnym náboženstvom sa stalo katolícke vierovyznanie.

Táto situácia vyvolala ďalšie ozbrojené povstanie šľachty proti panovníkovi. Na čelo kuruckých vojsk, ktoré sa zorganizovali na území Sedmohradska, a šľachtickej emigrácie z Uhorska v Sedmohradsku sa v lete 1678 dostal Imrich Tököli. Bol synom magnáta Štefana Tököliho, ktorý bol ochrancom a podporovateľom evanjelickej cirkvi, a preto mu dôverovali mešťania viacerých slobodných kráľovských miest. Získal podporu poľského kráľa, osmanského sultána, ba aj Francúzska. Na jeseň 1678 vpadol zo Sedmohradska do Uhorska. Cieľom povstania malo byť obnovenie stavovskej ústavy a slobody vyznania pre protestantov. Povstalci dokonca predpokladali, že s podporou cudzích silných štátov obnovia samostatnosť Uhorska bez toho, aby sami museli poskytnúť nejakú protihodnotu. Spočiatku mali skoro všeobecnú podporu nielen protestantských, ale aj katolíckych magnátov a slobodných kráľovských miest.

V januári 1680, na zhromaždení kurucov v Hajdúszoboszló, zvolili za hlavného veliteľa povstaleckých vojsk Imricha Tököliho. Na jeho stranu sa postavili aj Osmani, ktorí boli ochotní podporovať ho aj proti Sedmohradsku. Vojenská a politická váha Tököliho rástla úmerne s tureckým tlakom na habsburskú monarchiu. Od jari zaujali kuruci skoro celé Slovensko a odolať dokázali iba pevnosti a dobre opevnené mestá. Cisár Leopold I., aby mohol pokračovať v prípravách na vojnu proti Osmanom, a aby takto nepriamo zlomil aj odpor povstalcov, začal v roku 1680 vyjednávať s Tökölim.

Podľa podmienok uzavretého prímeria Leopold I. sa zriekol protiústavných plánov, zrušil gubernium a na apríl 1681 zvolal snem do Šoprona, lebo od roku 1673 bola činnosť snemu zastavená. Na sneme obnovili funkciu palatína. Palatínom sa stal Tököliho švagor Pavol Esterházi. Snem obnovil samostatnosť Uhorskej komory v Bratislave, vyhlásil amnestiu pre účastníkov vzbury, potvrdil staré výsady šľachty a slo-

bodnú voľbu mestských rád. Najdlhšie sa rokovalo o náboženských otázkach. Základom prijatých článkov o náboženstve boli uznesenia Viedenského mieru z roku 1606 a zákonného článku 1/1608 z predkorunovačného snemu. Náboženské prenasledovanie protestantov, luteránov aj kalvínov, malo byť zastavené, ich cirkvi obnovené. V každej stolici, kde predtým nemali kostoly, mohli si postaviť dva nové, tzv. artikulórne kostoly (*articulus* – zákonný článok), späť mali dostať predtým protestantské kostoly, ktoré medzitým neposvätili ako katolícke. Aj slobodné kráľovské mestá, ak nemali protestantský kostol, mali dostať pozemky na stavbu chrámu a školy.

V tej dobe dochádzalo k násilnému odoberaniu chrámov obidvoma stranami. Vojské úspechy povstalcov však znovu viedli k tomu, že rôzne bandy zložené z vojenských zbehov a kriminálnikov, ale aj povstalecké vojská prenasledovali katolíckych duchovných, ako aj tých, ktorí sa snažili ich chrániť.

Veľké ambície sedmohradského kniežaťa Imricha Tököliho stále stúpali, najmä keď vycítil, že sa blíži mocensko-politické stretnutie medzi habsburskou monarchiou a Osmanskou ríšou v strednej Európe a Vysoká porta s ním pri tom vážne počíta. Na krajinský snem do Šoprona neprišiel a v období, keď sa snem začal, porušil prímerie s cisárom, ktorý k nemu až dvakrát poslal svojich zástupcov. V júni 1681 ohrozoval cisárovi pozície dokonca až v Sliezske. Pozícia Leopolda I. v Európe sa zhoršovala. Osmanská ríša sa otvorene začala pripravovať na vojnu proti habsburskej monarchii, Francúzsko v rámci politiky reuнии, pripojovania menších území na hraniciach Nemeckej ríše, s odvolaním sa na staršie právne nároky, obsadilo Štrasburg. Na jar 1682 sa Tököli oženil s Helenou Zrínskou, vdovou po Františkovi I. Rákocim, čím získal rákociovské majetky aj vyššiu autoritu.

Začiatkom januára 1683 sa zišiel v Košiciach povstalecký snem. Tököli na ňom žiadal vysokú vojenskú daň a odmietol zverejniť obsah zmluvy, ktorú mu poslal sultán. Od šľachty žiadal aj osobnú účasť vo vojne proti cisárovi a odmietnutie účasti znamenalo stratu majetku a života.

Medzitým sa zmenila medzinárodná situácia. Francúzsky kráľ Ľudovít XIV. sa snažil dosiahnuť, aby Vysoká porta podporovala Tököliho proti cisárovi Leopoldovi I. Osmanská ríša sa ocitla v hlbokéj ekonomickej kríze, hľadala ďalšie finančné prostriedky, a preto sa rozhodla organizovať veľké vojenské ťaženie proti Viedni, pri ktorom počítala so ziskom bohatého územia, a najmä bohatej vojnovnej koristi. Cisárovi sa podarilo uzavrieť spojenectvo s poľským kráľom Jánom Sobieskim (1674 – 1696) a kurfirsti Nemeckej ríše sľúbili postaviť početnú armádu. V júli 1683 obľahla 80-tisícová osmanská armáda Viedeň a na území Slovenska Tököliho oddiely zaberali majetky šľachty vernej cisárovi, žiadali výpalné, nariaďovali insurekciu, v prípade odporu používali aj násilie. V spolupráci s Osmanmi si Tököli podrobil aj západné Slovensko okrem Bratislavského hradu, ktorého veliteľ odmietol sa poddať. Po skoro dvojmesačnom obliehaní Viedne boli Osmani 12. septembra 1683 porazení spojeneckými vojskami. Po porážke pri Viedni strácala osmanská armáda v Uhorsku jednu pozíciu za druhou a v auguste 1685 Turci stratili aj pevnosť Nové Zámky. Cisárske vojská, ktorým velil Karol Lotrinský, v priebehu troch rokov vytlačili Osmanov úplne z územia Slovenska. Roku 1687 sa odohrala v blízkosti Moháča bitka medzi ci-

sárskymi a osmanskými vojskami, ktorá znamenala definitívnu porážku osmanskej moci v Uhorsku.

Keď Leopold I. vyhlásil začiatkom januára 1684 všeobecnú amnestiu pre tých povstalcov, ktorí do konca februára zložili zbrane a sľúbili vernosť cisárovi, do Bratislavy prišli zástupcovia sedemnástich stolíc, dvanástich miest a viacerí magnáti. V moci Tököliho zostávalo iba východné Slovensko, najmä niektoré východoslovenské mestá. Aj keď zjavne strácal pozíciu, tvrdo účtoval s tými, ktorí neboli na jeho strane. Tököliho odstavil až v októbri 1685 varadínsky paša, ktorý ho dal zatknúť, lebo predpokladal, že je hlavnou prekážkou dohody s cisárom.

Viedenská porážka veľkovezira Kara Mustafu zásadne zmenila mocenskú situáciu v strednej Európe. Veľmocenské postavenie Habsburgovcov sa razom upevnilo, najmä po úspešnom náraste počtu víťazstiev nad osmanskou mocou. To so sebou prinieslo i mocenské presadenie sa Habsburgovcov v Uhorsku, zánik samostatnosti Sedmohradka a jeho pripojenie k habsburskej monarchii, uznanie Habsburgovcov za dedičných kráľov Uhorska, urýchlenie rekatolizácie a mnohé iné nové politické skutočnosti.

Po oslobodení Budína na začiatku septembra 1686 dal Leopold I. skonfiškovať Tököliho majetky a likvidoval aj jeho prívržencov na východnom Slovensku. Hlavným zámerom, ktorý cisár sledoval, bolo potrestanie šľachty a mešťanov za účasť v Tököliho povstaní a ich zastrašenie, aby im pripomenul, že panovník je jediným zvrchovaným vládcom v Uhorskom kráľovstve. Súdny tribunál v Prešove, ktorý viedol generál Anton Caraffa, v roku 1687 odsúdil na trest smrti vyše dvadsať protestantských mešťanov a šľachticov. Keď panovník nariadil zastaviť činnosť súdu, dovolil si Caraffa nesúhlasit a spochybovať aj milosť, ktorú Leopold I. niektorým odsúdeným udelil.

Na oslobodzovacej vojne sa zúčastňovala asi 70-tisícová cisárska armáda. Väčšina nákladov na jej vydržiavanie pochádzala z hospodársky najrozvinutejších častí Uhorska – Slovenska a Zadunajska. Tieto oblasti poskytli na armádu v roku 1685 skoro 5 miliónov zlatých. Čechy, Morava a Sliezsko spolu iba niečo vyše jeden a pol milióna zlatých a rakúske krajiny 900-tisíc zlatých. Armáda nemala veľké problémy s vyberaním peňazí a naturálií. V prípade nedodržania termínu alebo množstva, nasledovala exekúcia, či už obce, mesta, alebo aj celej stolice. Na území štátu, ktorý

Kežmarský rodák Imrich Tököli bol vodcom protihabsburského povstania v rokoch 1678 – 1685.

Velkovezír Kara Mustafa bol hlavným veliteľom veľkého osmanského ťaženia, ktoré v septembri 1683 stroskotalo pred Viedňou.

v zák. článku 4/1687. V 2. článku schválil dedičnosť uhorskej koruny v mužskej línii habsburského rodu, podľa 3. článku v prípade, že by rakúski Habsburgovci nemali mužského následníka, korunu mal dostať mužský potomok španielskeho kráľa Karola II. Vysoká šľachta sa oddelila od strednej, a iba jej sa povolilo zakladanie fideikomisov (čiže šľachtického majetku, hlavne pozemkového, ktorý spravovali určení členovia jednej rodiny, aby sa zachoval majetok, a tým aj moc šľachtických rodov). Cieľom bolo oddeliť záujmy vysokej a strednej šľachty, a tak rozbiť jej jednotu. Najdôležitejším bol zákon, podľa ktorého drobná žoldnierska šľachta, ktorá žila pozdĺž vojenských hraníc, podliehala zdaneniu. Plánom Leopolda I. bolo rozširovať zdanenie vždy na ďalšie vrstvy strednej šľachty, kým vysoká šľachta (magnáti) by zostala nezdanená. V náboženskej otázke protestanti dosiahli iba obnovenie uznesení šopronského snemu z roku 1681. Ďalším spôsobom oslabenia šľachtickej jednoty bolo prijímanie cisárovi verných ľudí do radov uhorskej šľachty. Snem roku 1687 prijal na Leopoldovo želanie za uhorských šľachticov 106 cisárskych radcov a generálov.

Napriek mnohým a výrazným víťazstvám a všeobecným očakávaniam rýchlej porážky Osmanskej ríše, habsburská monarchia sa zapájala stále do ďalších vojen. Osmanská ríša sa vďaka opatreniam vezíra Mustafu Koprüla a sultána Sulejmana III. (1687 – 1691) stabilizovala a začala plánovať znovuzískanie stratených území v Uhor-

bol súčasťou habsburskej monarchie, sa cisárska armáda správala ako v porazenej krajine. Dôsledkom anarchie a násillia bol výrazný hospodársky úpadok krajiny.

Pod vplyvom z víťazného ťaženia proti Osmanskej ríši roku 1683 a oslobodzovania ďalších častí Uhorska, aj násillia páchaného na domácom obyvateľstve, ktorým sa prezentovala armáda a jej velitelia, uhorský snem v októbri 1687 prijal zákon o dedičstve svätostefanskej koruny v habsburskom rode a zrušil aj 31. článok Zlatej buly Ondreja II. z roku 1222 o práve šľachty na ozbrojený odpor voči panovníkovi v prípade obmedzovania alebo porušovania šľachtických slobôd. Snem schválil voľbu a korunováciu arcivojvodu Jozefa, najstaršieho syna Leopolda I., za uhorského kráľa. Schválil text korunovačnej prísahy nového kráľa, v ktorej sa zaviazal, že bude zachovávať rozhodnutie kráľa Ondreja II., okrem zákonného článku 31/1222. Problém tohto článku Zlatej buly riešil snem osobitne

sku. Nepriateľsky voči habsburskej monarchii vystupoval aj francúzsky kráľ Ľudovít XIV. so zámerom vytvoriť prirodzené hranice Francúzska na Rýne.

V desaťročí, ktoré nasledovalo po bratislavskom sneme, bol Leopold I. na vrchole svojej moci. Dovršenie cisárskeho absolutizmu, s politikou systematickej centralizácie, uskutočňoval v tomto desaťročí štátny minister, kardinál Leopold Kolonič. Ten od mladosti žil na dvore uhorského kráľa a nemeckého cisára Ferdinanda III. (1637 – 1657), bol členom Rádu maltézskeho rytierov, aj kastelánom pevnosti na Malte. Potom sa stal komorníkom Leopolda I., nitrianskym biskupom, hoci teológiu vyštudoval až dodatočne, od roku 1672 bol predsedom Uhorskej komory. Roku 1683 pripravoval vojenskú obranu Viedne.

Roku 1688 bol kardinál Kolonič menovaný za tajného radcu a vzápätí začal realizovať veľkorysý modernizačný plán pre celú habsburskú monarchiu. Do centralizačného procesu malo byť zaradené aj Uhorsko. Svoj projekt pripravoval po snemovom uznesení o dedičnosti Habsburgovcov a predložil ho 15. novembra 1689. Cisár vymenoval Koloniča roku 1692 za štátneho ministra. Najväčšou prekážkou pri uskutočnení plánov tohto mimoriadne nadaného štátnika boli výsady uhorskej šľachty, v prvom rade výsada, podľa ktorej šľachta nepodliehala zdaneniu.

Podľa Koloničovho návrhu na finančnú a administratívnu reorganizáciu štátu, Uhorsko nemalo tvoriť jednotný administratívny celok, ale malo byť rozdelené na tri oblasti s centrami v Bratislave, neskôr v Budíne, v Košiciach a Záhrebe. Na čele oblastí mali pôsobiť hlavní uhorskí hodnostári. Vrcholným orgánom správy a súdnictva mala byť dvorská kancelária vo Viedni. Zjednodušiť sa malo nižšie súdnictvo, ale stoličná správa mala zostať nedotknutá. Tvrdo sa staval proti šľachtickým slobodám a utláčaniu poddaných, žiadal presné vymedzenie množstva roboty poddaných, zrušenie šľachtického súdnictva nad poddanými. Navrhol aj jasnú úpravu správania sa cisárskeho vojska v krajine, za čo sa dostal do konfliktu s generálom A. Caraffom. Nová úprava roboty sa mala vzťahovať nielen na novozískané územia, ale na celé Uhorsko, a mala byť obmedzená na tri dni v týždni. Územie, ktoré bolo znovuzískané od Osmanov, nemali osídliť potomkovia sedliakov, ktorí odtiaľ kedysi ušli, ale štátu verní srbskí, nemeckí, španielski a talianski osídlenci.

Kolonič zriadil aj komisiu, ktorá zisťovala dedičné majetkové pomery. Pred touto komisiou, *Neoaquistica commissio* (Komisia pre novozískané územia), ktorej sám predsedal, museli niekdajší majitelia, alebo potomkovia šľachticov, ktorí kedysi ušli pred Turkami, dokázať svoje dedičské a majetkové práva a zaplatiť 10 percent hodnoty majetku ako výkupné. V inom prípade majetok prepadol v prospech eráru, ktorý ho rozdelil cisárskym hodnostárom a dôstojníkom, ktorí boli prevažne Nemci. Vhodní majitelia pozemkov mali zabezpečiť trvalý prísun daní zo získaného územia. Bol aj za uznanie nekatolíckych cirkví. Ním navrhované úpravy smerovali aj k podpore priemyslu, rozvoju obchodu.

Aby sa Uhorsko primerane zúčastňovalo aj na financovaní štátu, dane z Uhorska mali tvoriť tretinu daní celej monarchie. V Štátnej rade zastupoval uhorské stavy kaľočský arcibiskup a župan Báčskej stolice Pavol Sécčeni a veľmi ostro sa postavil proti štátnemu ministrovi. Poukazoval na to, že Uhorsko má svoju ústavu, ktorú nemožno v politike obchádzať, a že jedným z hlavných bodov ústavy je práve nezdaniteľ-

Zásobovanie a vydržiavanie armády bolo možné iba za cenu zvyšovania tzv. vojenských porcií.

nost šľachty, na čo by zodpovední činitelia financií nemali zabúdať. Kardinál Kolonič však nariadil vyberať zvýšené dane aj bez súhlasu uhorských stavov, čo sa ale v plnom rozsahu nepodarilo ani v nasledujúcom roku. Preto na rok 1699 znížili daň na šestnástinu celkového dôchodku štátu a v ďalšom roku ju vyrúbili aj drobnej šľachte. Tieto nariadenia prebiehali bez schválenia Štátnou radou a bez vedomia uhorského snemu, ktorý ani nezvolávali. Roku 1702 stanovil kardinál Kolonič, na úhrady štátneho hospodárstva, ešte aj osobitnú spotrebnú daň pre všetky krajiny monarchie, teda aj pre Uhorsko.

Delegácia Turčianskej stolice upozornila roku 1699 cisára, že dane sa vyberajú podľa stavu z roku 1647, ktorý evidentne znevýhodňoval severné stolice. Málo úrodné stolice severného Slovenska boli ohodnotené na vysoký počet port, kým stolice v dnešnom Maďarsku s neporovnateľne úrodnejšou pôdou, na málo port. Palatinálna konferencia, ktorá sa konala na začiatku 18. storočia pod vedením palatína Pavla Esterháziho, mala spresniť počty port, jednotky zdanenia. Avšak k náprave nespravodlivosti nedošlo. Nitrianska stolica bola ohodnotená na 382 port, stolice Zátisia na veľmi nízky počet, Békešská na 8, Čanádska na 12 port. Okrem toho, väčšia časť daní sa odovzdávala v naturáliách. Armáda sa totiž na zimu sťahovala na sever na prezimovanie. Preto každá stolica mala predpísané aj tzv. vojenské porcie. Boli to pre-

Roku 1700 sa začala vojna o španielske dedičstvo a tisícky vojakov sa opäť vydali na pochod.

dovšetkým potraviny pre vojakov a krmivo pre vojenské kone. Skutočné náklady na vydržiavanie armády boli tak o viac ako 2 milióny zlatých vyššie ako stanovená kvóta. Cisár Leopold I. navrhol, aby sa aj šľachta podieľala na dani, lebo už vo väčšine kráľovstiev šľachta daň platila a kardinál Kolonič začal pripravovať zmenu daňového systému. Palatín zasa poukázal na nepomer medzi Uhorskom a rakúskymi krajinami vo výške vojenských porcií, ktoré odvádzajú jednotlivé obce. Chudobná uhorská dedina mala dať 55 porcií, susedná rakúska iba 4 porcie. Preto boli poddaní zruinovaní a kde boli chudobní poddaní, tam boli aj šľachtici a magnáti chudobní.

Dvor sa snažil zvýšiť počet ľudí, ktorí mali platiť dane aj tým, že zdaňoval aj slobodných sedliakov, aj chudobnejších zemanov, taxalistov, kurialistov a armalistov. Okrem toho zaviedol štátny monopol na obchod so soľou, obilím, dobytkom, vínom, niektorými kovmi. Ochranné clá a dovozné obmedzenia poškodzovali mestá, monopoly aj poddaných.

Od potlačenia povstania Imricha Tököliho v dôsledku vojensko-politických a hospodárskych represálií viedenského dvora znovu narastala nespokojnosť vo všetkých vrstvách uhorskej spoločnosti. Pod tlakom daňových bremien a pred príchodom vojska na ubytovanie do dedín, poddaní na mnohých miestach začali utekať do iných stolíc alebo do hôr. Medzi ubytovaným vojskom a domácim obyvateľstvom sa vy-

skytovali časté nedorozumenia, ba aj ozbrojené zrážky. Roku 1692 napríklad v Trnave bola vzbura proti nemeckým žoldnierom, ktorú vyvolali študenti Trnavskej univerzity.

V prvých rokoch 18. storočia bolo už len otázkou času, kedy vzplanú nové nepokoje. Najviac nespokojnosti bolo medzi poddanským obyvateľstvom, ktoré sa pre zvýšenie daňových bremien a násilností cisárskeho vojska dostalo do takej biedy, že si želalo radšej smrť ako taký biedny život. Podžupan Turčianskej stolice Martin Rakovský v tejto súvislosti napísal, že *„rolnícky ľud sa nachádza pre obrovské bremená v takej dešperácii, že by nelutoval zabíjať vrchnosť a svojich pánov.“*

Na násilné vymáhanie daňových bremien poddaný ľud odpovedal nielen útekmi do hôr a vzburami, ale roku 1697 aj rozsiahlym sociálnym nepokojom poddaných v tokajskej oblasti, zameraným tak proti cisárskemu vojsku, ako i proti vlastnej feudálnej šľachte.

Cisár uznával, že daňové zaťaženie Uhorska je veľmi vysoké, ale monarchia stále potrebovala peniaze na vedenie vojen. Najprv to bola vojna o falcké dedičstvo v roku 1689, ktorá spôsobila presun časti cisárskej armády na západné bojiská, čím sa oslabovali sily bojujúce proti Osmanom.

Mier s Francúzskom roku 1697 umožnil nakoniec sústredenie habsburských vojsk proti Osmanskej ríši a definitívnu porážku osmanských vojsk na území Uhorska v tom istom roku pri Zente 11. septembra 1697.

Dôvodom na nespokojnosť uhorskej šľachty bol nielen pokus o zavedenie daňových povinností, ale aj Karlovecký mier z januára 1699, uzavretý ako dôsledok porážky osmanských vojsk pri Zente. Na mierových rokovaníach nebol prítomný ani jeden politický predstaviteľ Uhorska a Leopold I. uzavrel mier ako nemecký cisár, nie ako uhorský kráľ, čo bolo porušením uhorských zákonov. Mier bol však výsledkom rokovania členov protiosmanskej koalície, do ktorej patrili Poľsko a Benátky. Leopold I. v koalícii vystupoval nie ako uhorský kráľ, ale ako nemecký cisár. Preto aj koalíčnú dohodu podpísal ako nemecký cisár.

Roku 1700 začala vojna o španielske dedičstvo, nebolo to teda vhodné obdobie na reformy v Uhorsku. Rakúski Habsburgovci chceli získať podiel po španielskych Habsburgovcoch, a tým si zaistiť mocenské postavenie v západnej Európe, ako aj v zámorí. Španielsky trón chcel získať aj francúzsky kráľ Ľudovít XIV. pre svojho vnuka, ako to v závete rozhodol aj španielsky kráľ Karol II. (1665 – 1700). Cisár stiahol z Uhorska väčšiu časť svojho vojska a presunul na bojiská v Taliansku a na Rýne. Stolice okrem daní v peniazoch a naturáliách museli odvádzať mužov na dopĺňanie vojsk. Túto povinnosť nemali stolice, ktoré sa nachádzali na území oslobodenom od Osmanov.

Postoj dvora k Uhorsku a neriešenie takmer hospodárskeho krachu celého štátu spôsobili, že väčšina obyvateľstva stratila dôveru k cisárovi. Poddaní boli nespokojní pre enormné zaťaženie daňami, povinnosťami voči vojsku, aj správaním nemeckých dôstojníkov a rôznych komisárov. Nespokojní boli aj magnáti a zemanovia, najmä pre ekonomické znevýhodňovanie zo strany Viedne uprednostňovaním cudzej šľachty. Tak sa vytváral zárodok šľachtickej opozície, ktorá sa zaoberala myšlienkou samostatného Uhorska.

Na čelo nového odporu proti legálnemu panovníkovi z habsburského rodu, hoci to už uhorské zákony neumožňovali, sa roku 1703 postavili Mikuláš Berčeni a František II. Rákoci. Keď vpadli do Uhorska zo Sedmohradska, s nadšením sa k nim pridávala nielen nižšia šľachta, ale najmä poddaní, v nádeji, že konečne sa ich položenie zlepší. Keď cisár začiatkom roka 1704 rozhodol, že odpustí dane a nedoplatky nielen stoliciam, do ktorých ešte rebeli neprenikli, ale aj stoliciam, ktoré sa pridali na ich stranu, až kým snem nerozhodne o konkrétnej výške, nemalo to už v uhorskej spoločnosti skoro žiadny ohlas.

LITERATÚRA:

DANGL, Vojtech: *Slovensko vo víre stavovských povstaní*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1986.

DANGL, Vojtech – KOPČAN, Vojtech: *Vojenské dejiny Slovenska, zv. 2. 1526 – 1711*. Bratislava : VITA MO SR, 1995.

HORVÁTH, Pavel: O účasti poddaných v protihabsburských stavovských povstaniach. In: *Historický časopis*, roč. 27, 1979, č. 3, s. 357-369.

KÓNYA, Peter: Prešov, Bardejov a Sabinov počas protireformácie a protihabsburských povstaní (1670 – 1711). *Acta collegii evangelici Prešoviensis VI*. Prešov 2000.

KÓNYA, Peter: Prešovský krvavý súd z r. 1687. *Acta collegii evangelici Prešoviensis VIII*. Prešov 2001.

KOWALSKÁ, Eva: Ozbrojená moc v procese rekatolizácie (náčrt problematiky). In: *Vojenská história*, roč. 9, 2005, č. 2, s. 45-54.

MRVA, Ivan: Daňové zafaženie slovenských stolíc na sklonku 17. storočia a jeho dôsledky. In: *Historický časopis*, roč. 40, č. 6, 1992, s. 649-663.

MRVA, Ivan: Habsburgovci a protihabsburské povstania. In: *Slovensko a habsburská monarchia v 16. – 17. storočí*. Bratislava : Österreichisches Ost- und Südosteuropa Institut – Katedra slovenských dejín a archívnictva FFUK v Bratislave, 1995, s.36-49.

MRVA, Ivan: Vypuknutie povstania Františka II. Rákócziho a jeho priebeh na Slovensku roku 1703. In: *Historický časopis*, roč. 43, 1995, č. 1.

PACH, Zsigmond Pál.: Význam odboja Františka Rákócziho II. v zápase za nezávislosť Uhorska. In: *Kapitoly z uhorských dejín*. Bratislava : Veda, 1952.

SEGEŠ, Vladimír a kol.: *Slovensko. Vojenská kronika*. Bratislava : Perfekt, 2007.

Povstanie Františka II. Rákociho

IVAN MRVA

Povstanie Františka II. Rákociho bolo najvýznamnejším protihabsburským odbojom v Uhorsku. Dĺžkou trvania, početnosťou povstaleckej armády, širokými zahranično-politickými stykmi, ale aj množstvom obetí, výškou materiálnych škôd a devastáciou celých krajov prekonalo všetky predchádzajúce povstania, teda Bočkajovo, Betlenovo, Juraja I. Rákociho a Imricha Tököliho. Rákociho povstalci sa napokon odhodlali aj k detronizácii Habsburgovcov a pokúsili sa obnoviť úplnú nezávislosť Uhorska. Posledná kurucká vojna, ako povstanie neskôr zvykli nazývať Slováci, v prvej dekáde 18. storočia ovplyvnila život každého jednotlivca, všetkých obecných či mestských komunít a regiónov. Jej negatívne dôsledky pociťovali ľudia ešte desaťročia. Rákociho odboj sa tak natrvalo zapísal aj do dejín Slovenska. Povstanie však má nielen historický rozmer, ale aj aktuálny a politický odkaz. Osobnosť jeho vodcu sa aj v súčasnosti vníma dosť rozporuplne. V druhej polovici 19. storočia sa Rákoci stal symbolom maďarských šovinistov. Ich epigóni ho nekriticky zvelebujú aj dnes. Medzi Slovákmi v súvislosti s Františkom Rákocim panuje zväčša mlčanie, ktoré len príležitostne prerušujú senzácietliví publicisti, ktorí vodcu posledného protihabsburského povstania neváhajú označiť za masového vraha, surovca a sebaca. Rákociho skutočný obraz však stojí niekde uprostred týchto protichodných tendenčných postojov. Bol to človek z mäsa a kostí, neveľmi skúsený v politike i vojenstve, zmietaný osobnými ambíciami a poznačený drobnými nerestami. Tak ho hodnotila aj staršia historiografia.

V polovici 19. storočia sa z Rákociho stal akýsi symbol zápasu Pešti s Viedňou o štátoprávne postavenie Uhorska. S množstvom historických prác, často pochybného charakteru, zmajstrovaných literátmi a básnikmi, akým bol komárňanský rodák, neskorší snemový vyslanec Koloman Thaly, rástol Rákociho nymbus do nebývalých rozmerov. Z uhorského rebela sa stal maďarský národný hrdina. Vyvrcholením rákociovského kultu bolo slávnostné prenesenie jeho ostatkov z Osmanskej ríše do Košíc

Protagonisti jednej doby – cisár a kráľ Leopold I. Habsburský a tzv. kurucký kráľ Imrich Tököli.

roku 1906, kde dodnes odpočíva po boku svojej matky. Pokúsme sa zrekapitulovať príčiny, priebeh a dôsledky protihabsburského odboja vedeného Františkom II. Rákocim, a azda pritom nájdeme odpoveď na viaceré sporné otázky.

Po Vašvárskom mieri s Osmanmi z roku 1664 sa územie Uhorska, ktoré kontroloval cisár Leopold I. (1657 – 1705), ešte viac zredukovalo, lebo Turci si podržali pevnosť Nové Zámky aj s okolím. Medzi uhorskými šľachticmi doposiaľ vernými panovníkovi sa šírila nespokojnosť s politikou Viedne. Výsledkom sklamaní z nepochopiteľne narýchlo uzavretého mieru bol vznik opozičného hnutia uhorských magnátov, ktoré neskôr vyústilo do sprisahania pod vedením palatína Františka Vešeléniho. Po jeho potlačení začiatkom sedemdesiatych rokov 17. storočia sa šírilo kurucké hnutie ako reakcia na konfiškácie, rekatolizáciu, centralizáciu a nerešpektovanie uhorskej autonómie. Od roku 1672 jazdecké oddiely kurucov podnikali vpády zo Sedmohradska a severovýchodných oblastí Uhorska na východné a stredné Slovensko. Ich intenzita postupne narastala. Roku 1678 viedol úspešný vpád kurucov na horné Považie a do oblasti stredoslovenských banských miest mladý, sotva 21-ročný kežmarský rodák Imrich Tököli. O dva roky neskôr už stál na čele formujúceho sa protihabsburského odboja. Cisár Leopold I. sa snažil kompromismi zmierniť katastrofálnu situáciu, keďže strácal kontrolu nad veľkými časťami krajiny.

Panovník zrušil centralizačné opatrenia a na jar roku 1681 zvolal snem do Šoprona, kde sa obnovila uhorská autonómia a následne sa zmiernil aj tlak na protestan-

tov. Protestantské bohoslužby boli vyhlásené za legálne a mohli sa vykonávať v presne určených kostoloch. Tököli však nebol spokojný s ústupkami Viedne, aj keď za uhorského palatína bol zvolený jeho švagor Pavol Esterházi (Esterházy). Aby si zaistil aj hospodársku základňu pre odboj, roku 1682 sa oženil s Helenou Zrínskou, bohatou vdovou po Františkovi I. Rákocim. Nevesta bola o 13 rokov staršia a na rozdiel od svojho protestantského manžela bola horlivou katolíčkou. Sobášom si Tököli upevnil mocenské postavenie a získal kontrolu nad obrovskými rákociovskými majetkami. Vyženil aj dve deti, dcéru a iba 6-ročného Františka. Hoci ten neskôr kráčal v jeho stopách, o otčimovi nemal vysokú mienku. Vo svojich pamätiach ho označil za „hada, ktorý sa votrel matke do postele...“

Imrich Tököli si na jar 1682 zaistil prísľub priamej tureckej pomoci a do jesene 1682 sa zmocnil východného a stredného Slovenska. Pod Fiľakovským hradom ho budínsky paša vyhlásil za vládcu stredného Uhorska. V nasledujúcom roku sa Turci poslednýkrát pokúsili dobyť Viedeň aj za asistencie Tököliho kurucov. Ale porážka osmanskej armády pod hradbami hlavného mesta habsburskej ríše 12. septembra 1683 znamenala nielen postupný koniec kuruckého odboja, ale aj počiatok veľkej oslobodzovacej vojny, ktorá trvala až do konca storočia. V priebehu štyroch ro-

K víťazstvu nad Osmanmi v bitke pri Viedni 12. septembra 1683 výrazne prispel poľský kráľ Ján III. Sobieski.

kov sa spojeným vojskám Svätej ligy podarilo vyhnáť Turkov z veľkej časti Uhorska, oslobodiť Budín, ba aj Stoličný Belehrad (Székesfehérvár).

Už v prvých rokoch vojny sa z kruhov viedenského dvora ozývali hlasy, že za oslobodenie, ktoré vybojovali víťazné cisárske vojská, bude musieť Uhorsko zaplatiť rezignáciou na niektoré slobody. Uhorskí predstavitelia dokazovali, že ich krajina prispela na boj proti Osmanom veľkými finančnými a ľudskými obeťami. Na sume 150 miliónov zlatých, ktorú spotrebovali víťazné vojská, sa Uhorsko podieľalo takmer polovicou. Daňové údaje z tých čias potvrdzujú, že práve slovenské stolice na severe krajiny odviekli do kráľovskej pokladnice najväčšie sumy. Napriek tomu sa tu cisárske vojská správali ako v dobytej krajine. Bezohľadnosť s akou dôstojníci a vojaci vymáhali finančné príspevky a vojenské potreby sa pre väčšinu obyvateľstva stala každodennou realitou. V masách poddanského obyvateľstva, meštianstva a väčšej časti šľachty vládla všeobecná nespokojnosť. Ďalšie obmedzenia protestantských cirkví nariadením Leopolda I. v roku 1691 znova radikalizovali evanjelikov, ktorí ešte v prvej polovici 17. storočia mali na Slovensku výraznú prevahu. Aj u katolíckych magnátov a vyššej šľachty panovala nespokojnosť pre porušovanie ústavy, centralizáciu a obmedzovanie ich politického vplyvu. Na Bratislavskom sneme roku 1687 sa Habsburgovci stali dedičnými kráľmi Uhorska po meči. Následne bol zrušený aj povestný 31. článok Zlatej buly Ondreja II. z roku 1222 zaručujúci stavom právo na odpor v prípade, ak by panovník porušoval šľachtické výsady a slobody. Vo verejnosti sa šírili zvesti, že dvor chce kolonizovať vyľudnené územia len Nemcami, aby oslabil večne rebelujúcich Uhrov. Tento úmysel potvrdilo aj dielo neskoršieho ostrihomského arcibiskupa a predsedu Uhorskej komory Leopolda Koloniča *Einrichtungswerk in Ungarn* (Nové zriadenie v Uhorsku), napísané roku 1687, ktoré obsahovalo podobné úvahy.

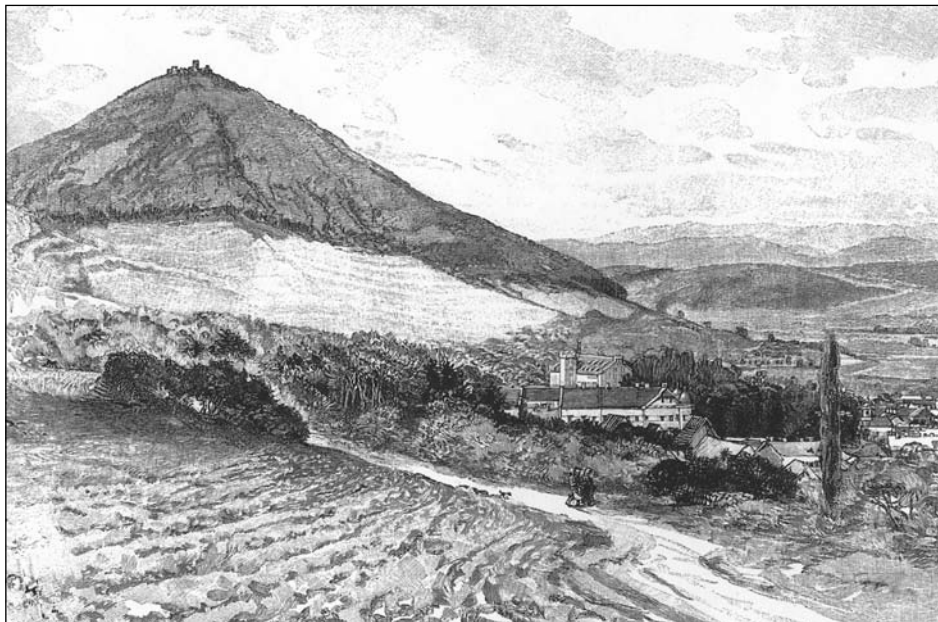
Roku 1697 bol za hlavného veliteľa cisárskej armády vymenovaný najschopnejší stratég v službách Habsburgovcov, francúzsky princ Eugen Savojský. V septembri uštedril v bitke pri Zente Turkom rozhodujúcu porážku. Následný mier uzavretý v januári 1699 v Karlovaci ukončil dlhú vojnu. Turci sa museli vzdať všetkých území v Uhorsku s výnimkou Temešváru a príľahlej oblasti. Mierová zmluva sa však stala príčinou veľkej nespokojnosti. Na rokovania nebol prizvaný žiadny predstaviteľ Uhorska a jednotlivé body zmluvy sa s uhorskou reprezentáciou vôbec nekonzultovali, hoci zákon stanovoval opak. Ľud bol rozhorčený pre vysoké dane, roboty a dávky. Veľká nespokojnosť panovala najmä medzi hajdúchmi žijúcimi v oblasti rieky Tisy a Bodrogu, keďže ich prestali najímať do pohraničných strážnych oddielov a ich výsady sa nerešpektovali. Roku 1697 sa hajdúsi spolu so sedliakmi dokonca chopili zbraní. Cisárskym vojskám sa vzburu podarilo poľahky potlačiť. Rozhorčenie panovalo aj medzi privilegovanými vrstvami obyvateľstva. Meštania trpeli rovnako vysokým daňovým bremenom ako poddaní a ich hnev znásobovalo aj potláčanie protestantských cirkví. Šľachta aj magnáti sa cítili byť odstrkovaní viedenským dvorom a niektorými krokmi samotného panovníka. Šľachta nahlas kritizovala aj činnosť Komisie pre novozískané územia (*Commissio neoaquistica*). Tá pracovala predovšetkým v réžii vysokých cisárskych dôstojníkov a dvorských úradníkov. Korupcia a podvody pri udeľovaní majetkov, či zdĺhavé a nákladné vybavovanie reštitučných nárokov pre

Vítazstvo cisárskych vojsk pri Zente 11. septembra 1697 bolo veľkým triumfom princa Eugena Savojského.

šľachtické rodiny, ktorých predkovia pred pol druhu storočím museli v dôsledku osmanskej invázie svoje panstvá opustiť, patrili k sprievodným javom práce tohto orgánu. Benátsky vyslanec pri cisárskom dvore Carlo Ruzzini v roku 1699 predpovedal v Uhorsku povstanie veľkého rozsahu a budúcnosť mu dala za pravdu.

Smrť bezdetného španielskeho kráľa Karola II. (1665 – 1700) roku 1700 spôsobila európsku krízu. Leopold I. a francúzsky kráľ Ľudovít XIV. (1643 – 1715) si nárokovali na rozsiahle španielske dedičstvo. Jeho súčasťou bolo na európskom kontinente Neapolsko, Milánsko, Španielske Nizozemsko a obrovské zámorské štáty od Kalifornie po Ohňovú zem. Ľudovítovi XIV. sa podarilo dosadiť svojho vnuka Filipa z Anjou na španielsky trón. S tým však Leopold I. nesúhlasil a žiadal španielsku korunu pre svojho syna Karola. Z obavy pred francúzskou hegemóniou sa na jeho stranu postavilo Anglicko, Holandsko a Prusko a vytvorili protifrancúzsku koalíciu. Spojencom Francúzska sa stali Bavorsko a Savojsko. Boje sa naplno rozohoreli až roku 1702, ale už v čase smrti posledného španielskeho kráľa bolo jasné, že Viedeň a Paríž budú opäť viesť vojnu. Očakávaný konflikt Leopolda I. s Ľudovítom XIV. sa rozhodla využiť aj malá skupina uhorskej šľachty na severovýchode krajiny. V jej čele bol František II. Rákoci. Pohnuté detstvo poznačilo jeho osobnosť. Po predčasnej smrti otca vyrastal ako polosirota. V útľom veku absolvoval niekoľko výprav so svojím otčimom Imrichom Tökölim. Bol aj svedkom tri roky trvajúceho obliehania pevnosti Mukačevo, ktorú bránila jeho matka až do roku 1688. Helena Zrínska začiatkom 90. rokov 17. storočia odišla za svojím druhým manželom Imrichom Tökölim a napokon skončila v tureckom exile. František II. Rákoci bol vychovávaný pod kuratelou

Šarišský hrad a Rákociho kaštieľ

Leopolda Koloniča u jezuitov v Jindřichovom Hradci a neskôr v Prahe. Po dovŕšení plnoletosti mu panovník vrátil majetky, udelil hodnosť ríšskeho kniežata a povolil sobáš. Po nečakanej smrti prvej ženy Magdalény, princezny z Darmstadtu, sa rýchlo oženil s Karolínou Amáliou Hesenskou. Manželom sa narodili dvaja synovia. Cisár Leopold I. potvrdil Rákociho aj v hodnosti dedičného župana Šarišskej stolice, takže sa mohol ujať svojej funkcie. Najviac času trávil v spoločnosti manželky v kaštieli vo Veľkom Šariši, kam postupne začali prichádzať na občasnú návštevu významní aristokrati z blízkeho i vzdialenejšieho okolia. Najužšie styky Rákoci nadviazal so županom Užskej stolice Mikulášom Berčénim, rodákom z Tematína, ktorý bol o 12 rokov starší. Berčéni patril do skupiny nespokojencov a už dávnejšie sa zaoberal myšlienkou ozbrojeného odboja proti Viedni. Postupne si získal Rákociho dôveru. Chcel ho využiť pre svoje plány.

Pod vplyvom Berčéniho sa František II. Rákoci pokúsil nadviazať písomný kontakt s francúzskym kráľom Ľudovítom XIV. Ale tajné depeše zo Šariša do Paríža sa prostredníctvom viedenského agenta markíza de Longuevall, ktorý sa votrel do priazne Rákocimu, dostali do rúk radcov cisára Leopolda I. Šarišský župan spolu s ďalšími sprisahancami skončil vo väzení vo Viedenskom Novom Meste a jeho život visel na vlásku. V žalári bol podrobený viacerým výsluchom a hoci obvinenia odmietal, dôkazy svedčili proti nemu. Keďže sa dopustil velezrady, hrozil mu najvyšší trest. V novembri 1701 sa mu s pomocou podplateného kapitána väzenskej stráže Lehmana podarilo z väzenia ujsť. Napriek tomu, že panovník vydal nariadenia, aby ho zadržali

Súdobá rytina znázorňujúca útek Františka II. Rákociho z väzenia vo Viedenskom Novom Meste

alebo zabili, unikol do Poľska. Tu sa stretol so svojim druhom Mikulášom Berčénim, ktorý bol v poľskom exile od vtedy, keď viedenský dvor Rákociho zatkol. Obaja sa za pomoci svojich poľských priateľov napojili na francúzskeho veľvyslanca vo Varšave markíza du Herona.

Už roku 1702 sa na severovýchode Uhorska, v lesnatých oblastiach Satmárskej, Marmarošskej, Užhorodskej a Zemplínskej stolice rozhorela malá kurucká vojna. Nepočetné, ale pohyblivé oddiely kurucov pod vedením Tomáša Eseho, Adalberta Kiša, Michala Papa a Juraja Bigeho podnikali prepady a spôsobili stoličnej vrchnosti veľké starosti. V marci roku 1703 dezertovali desiatky nováčikov z dvoch regimentov, ktoré mali byť pod vedením plukovníka Bagošiho a Deáka poslané zo Zátisia na európske bojiská. Situácia sa v jarných mesiacoch roku 1703 mimoriadne dramatizovala. Cisársky generál Oktavián Nigrelli, veliteľ Hornouhorského vojenského okruhu, zodpovedný za udržanie poriadku na severovýchode krajiny venoval týmto udalostiam iba malú pozornosť a na zákrok proti rozrastajúcim sa tlupám vyzýval stolice. Medzitým sa Rákoci spolu s Berčénim presídlili do kaštieľa v Brezanoch, blízko severovýchodnej hranice Uhorska. Vďaka priazni domácej panej, grófký Sieniaw-

Dragúni podľa ilustrovanej vojenskej príručky z roku 1700

skej, získali podporu vplyvných kruhov poľskej šľachty. Neskôr Rákoci vo svojich pamätiach s príznačným názvom *Spoved' hriešnika* naznačil, že zo strany grófký to nebola len priazeň politického rázu. Grófkín manžel bol poľským palatínom a jej mladší brat zastával funkciu správcu zálohovaných spišských mestečiek. S ich pomocou nadviazali spojenie s nespokojencami v Uhorsku, a keďže mali prísľub francúzskej finančnej podpory, najímali si v Poľsku skúsených žoldnierov. V apríli 1703 sa do kaštiela v Brezanych tajne dostavili kuruckí velitelia Michal Pap a Juraj Bige a prosili Rákociho a Berčeniho, aby sa postavili na čelo povstania. Kuruckí emisári oboch uistili, že pod ich vedením sú vzbúrenci ochotní ísť aj na život. Bolo to po prvýkrát v dejinách protihabsburských povstaní uhorskej šľachty, keď iniciatíva k ozbrojenému odporu vzišla z ľudových vrstiev.

V máji 1703 poslal Rákoci povstalcom v severovýchodnom Uhorsku zástavy s vyšíťými iniciálami F.R. de F.V.S.R.I.P a s nápisom *Deo et Libertate Anno 1703*. (Franciscus Rakoci de Felso Vadas, Sacri Romani Imperii Princeps – František Rákoci z Horného Vadaša, za Boha a Slobodu roku 1703). Zároveň vydal manifest, obracajúci sa na všetkých obyvateľov Uhorska bez rozdielu stavovskej príslušnosti, aby sa chopili zbrane v boji proti neznesiteľnému habsburskému jarmu a za obnovenie starých slobôd krajiny. Zástavy a listiny potom nosili z dediny do dediny v kraji na hornom toku rieky Tisy, kde vyvolali veľké ľudové hnutie. Ku vzbúrencom sa pripo-

jili rusínski hajdúsi z mukačevského panstva, ktoré bolo v dedičnej držbe Rákociovcov a vydali sa na cestu ku karpatským priesmykom, kde očakávali príchod svojho zemepána. František II. Rákoci s malou skupinou prívržencov prešiel cez Verecký priesmyk a vstúpil na územie Uhorska. V priebehu niekoľkých dní sa okolo neho zhromaždili asi 3 tisícky ozbrojencov. Ich prvý pokus preniknúť k Tise bol neúspešný. Povstalci boli pri Mukačeve porazení šľachtickou domobranou. Rákoci sa so zvyškom verných stiahol do horskej obce Závadka, ležiacej na poľských hraniciach. Zdalo sa, že povstanie stroskotalo. V priebehu týždňa sa Rákociho pozície od základu zmenilo. Malé húfy, pozostávajúce zväčša z jeho poddaných, posilnili zbehnutí husári vedení Ladislavom Očkaim a Blažejom Borbélim. Dňa 4. júla 1703 dorazil do Závadky Mikuláš Berčeni so štyristo poľskými dragúnmi a dvoma stovkami pešiakov, zväčša kozákov, najatých za peniaze francúzskeho kráľa. Spolu sa vydali na pochod do Zátisia, kde ich už netrpezlivo očakávali. V júli a v auguste 1703 sa povstalci zmocnili väčšiny hradov a miest v severovýchodnej časti krajiny. Nižšie šľachtické vrstvy Satmárskej, Sabolčskej a Marmarošskej stolice spolu s obyvateľmi hajdúskych miest sa pridali na stranu Rákociho. Emisári povstalcov a bývalí kuruckí velitelia z čias povstania Imricha Tököliho vyzývali poddaných v slovenských stolicích, aby sa chopili zbrane. V Zemplíne, na Spiši, v Gemeri i v Novohrade sa sformovali prvé kurucké oddiely pozostávajúce najmä z ozbrojeného sedliactva. Terčom ich prvého útoku sa stali panské kaštiele a šľachtické kúrie.

Aj preto sa stredná a vyššia šľachta spočiatku správala veľmi nedôverčivo a hneď sa k povstaniu nepripojila. Ukryli sa na hradoch, alebo za hradbami miest. Na stranu povstalcov sa pridávali len postupne, keď vedúce osobnosti povstania potvrdili stavovský charakter odboja. Vyčkávací postoj šľachty je pochopiteľný už aj z toho dôvodu, že pohľad na povstalecké húfy bol žalostný a mnohým bolo zrejmé, že pri prvom vážnejšom nápore riadneho cisárskeho vojska, budú kuruci na hlavu porazení. Štiavnický banký majster Ján Krištof Zweig si do svojho denníka po prvom stretnutí s kurucmi v polovici septembra 1703 poznamenal, že to ani nie sú vojaci, ale húfy otrhaného ľudu. Domnieval sa, že tri tisíc riadnych cisárskych vojakov by týchto rebelov zakrátko vyhnalo z celej krajiny. Keby nebola prebiehala vojna o španielske dedičstvo, Dvorskej vojenskej rade by nerobilo veľa problémov vyčistiť celé Uhorsko od vzbúrencov. Povstanie však vypuklo práve vtedy, keď na podobný zákrok nebolo vojska. Navyše, v septembri 1703 zomrel v Košiciach veliteľ Hornouhorskeho vojenského okruhu (kapitanátu) Oktaviano Nigrelli. Pre zvyšky roztrúsených cisárskych posádok to bola veľká strata. V tejto situácii mali pomôcť stolice na západnom Slovensku, ktoré ešte nezachvátila vzbura. Panovník nariadil vykonať insurrekciu (mobilizáciu) vojska v Bratislavskej, Nitrianskej, Trenčianskej, Novohradskej, Hontianskej a Ostrihomskej stolici. Za veliteľa insurrekčných oddielov vymenoval generála Šimona Forgáča. Generál vyzval do boja proti kurucom aj sedliakov.

Viedeň sa rozhodla podniknúť vážnejšiu vojenskú akciu, keď sa povstalci blížili k bankým mestám a na podporu stoličného vojska vyslala do Uhorska aj oddiely cisárskej armády, ktorým velil generál Leopold Šlik (Schlick). Zatiaľ čo sa Forgáčove a Šlikove jednotky chystali na výpravu proti rebelom, na strednom Slovensku sa odohrávali dramatické udalosti. Povstalci zablokovali Košice a Prešov, kde sa bránili

*Manželka Františka II. Rákociho Karolína
Amália Hessenská*

cisárske posádky. Hlavná masa kurucov sa valila na západ. V polovici septembra už ohrozovali banské mestá. Prvá kapitulovala Banská Štiavnica a 16. septembra obdržala protekčnú (ochrannú) listinu, pravda, za bohaté výkupné. Cez horský prechod Šturec k Banskej Bystrici sa blížili tlupy kuruckého veliteľa Juraja Hatháziho. Jeho vojsko najprv vyplienilo Staré Hory. Kuruci tu vyťahovali zo striech aj šindľové klince. Kapitán pešieho kuruckého vojska Juraj Horvát medzitým bez boja obsadil hrad Viglaš. Jeho oddiely tiež vynikali v lúpeži. Surovo zaobchádzali s jednoduchými baníkmi, z ktorých mnohí boli nemeckej národnosti. Kurucký odboj totiž využíval aj protinemecké heslá, a tak mnohé akcie povstalcov, najmä v prvej fáze vojny, mali charakter odplaty na domácich Nemcoch, ktorých považovali za najtuhších spojencov nenávidenej Viedne. Aj preto sa mnohí baníci rozutekali a veľa sa ich už do svojich domovov ani nevrátilo. Za takýchto okolností sa pod-

dala Banská Bystrica a po nej aj Zvolen, Brezno a Kremnica. V rukách cisárskych zostal už len Zvolenský hrad.

Kuruci prenikli k dolnému toku Hrona a ich ľahké jazdecké oddiely zaplavili Považie a severné časti Trenčianskej stolice. Už 29. septembra 1703 anglický vyslanec na cisárskom dvore gróf Stepney hlásil do Londýna, že Uhorsko je plné ozbrojeného ľudu. Jeho počet odhadoval na 30-tisíc. O týždeň neskôr informoval anglického kráľa, že také veľké povstanie v Uhorsku ešte nikdy nebolo, zo 72 stolíc zostalo cisárovi Leopoldovi I. verných iba desať. V tej dobe bavorské vojsko preniklo do Tirolska a Horného Rakúska. V Londýne panovali veľké obavy o budúcnosť svojho spojenca. Hrozba, že niekde pri Viedni sa Bavori spoja s Rákociho povstalcami, bola na sklonku roka 1703 veľmi reálna. Začiatkom októbra sa katastrofálnou situáciou v Uhorsku zaoberala aj ministerská konferencia v prítomnosti samotného panovníka. Radcovia počítali, že uhorské stoličné vojsko, ktorému velil Šimon Forgáč, v najbližšom čase posilnia aj jednotky moravskej a rakúskej milície. Vojenská hotovosť zo zadunajských stolíc mala strážiť dunajskú líniu od Bratislavy po Budín. Ďalší úsek obrany na Dunaji až po Osijek pripadol Srbom a Šlik, ktorého jednotky sa iba pomaly presúvali zo západu do okolia Bratislavy, bol poverený hlavným úderom proti povstalcovi. Cisárski radcovia navrhli odmeniť zabitie každého rebela polovicou jeho majetku s poznámkou, nech sa vlci navzájom požerú a za zabitie Rákociho a Berčeniho prisľúbi-

li odmenu 10-tisíc zlatých. Zároveň však Viedeň ponúkala amnestiu všetkým, ktorí zložia zbrane. Účastníci ministerskej konferencie nezabudli ani na manželky oboch povstaleckých vodcov, ktoré sa zdržiavali v Rakúsku. Tajne ich dali odvieť do Sliezska a tam držali ako rukojemníčky.

Dlho pripravovaná výprava cisárskych vojsk a stoličných milícií sa začala až na konci októbra 1703. Generál Šlik mal k dispozícii 3 600 pešiakov, 1 600 jazdcov a 12 kanónov. Pri Seredi sa k jeho vojsku pripojili jednotky Bratislavskej, Nitrianskej a Trenčianskej stolice, ktoré mali čosi viac než 2-tisíc mužov. Spojené oddiely Šlika a Forgáča sa vydali na pochod k Nitre a odtiaľ tiahli k Hronu. Kuruci ustupovali a opustili aj banské mestá. Ich obyvatelia prijali cisárske vojská so zjavnými sympatiami. Ale spojiť do jednej armády Šlikove prevažne nemecké vojská a uhorskú milíciu nebolo rozumným riešením. Napätie a nevraživosť, panujúca medzi domácimi Slováckmi a Maďarmi na jednej strane a Nemcami na strane druhej, sa prejavili aj v spoločnom vojsku. Hádkami oslabené vojsko nevydržalo sústredený kurucký nápor a 15. novembra 1703 ho v niekoľkohodinovej bitke pri Zvolene povstalci porazili. Časť uhorských jednotiek ešte počas boja prešla na stranu Františka II. Rákociho.

Generál Šlik s Forgáčom so zvyškami oddielov unikali cez hory smerom k Trenčínu. O niekoľko týždňov aj Šimon Forgáč zanevrel na Viedeň, vstúpil do radov povstaleckého vojska a prisahal vernosť Rákocimu.

Po neúspechu cisárskych vojsk na strednom Slovensku kuruci rýchlo postupovali na západ. Povstaleckí generáli Berčeni a Károli zablokovali Bojnický hrad a s hlavnou časťou vojska postupovali údolím rieky Nitry na juh. Dňa 30. novembra bol Mikuláš Berčeni už v Topoľčanoch, kam mu prišli holdovať stavy Nitrianskej stolice. Väčšina z prítomných ešte pred niekoľkými týždňami vyjadrovala pevné odhodlanie energicky vzdorovať kuruckému útoku, po invázii kurucov však zmenili svoje postoje. Ak ešte nejaký šľachtic zotrval na cisárskej strane, jeho majetky boli nemilosrdne vyplienené a skonfiškované. Aj takýmto spôsobom povstalci dosiahli, že sa šľachta húfne pridávala na ich stranu.

Začiatkom decembra 1703 kuruci obsadili aj Trnavu a postupovali na Záhorie k moravským a rakúskym hraniciam. Evanjelici z myjavských kopaníc, ako aj poddaní z tematínskeho panstva, ktoré bolo v Berčeniho vlastníctve, sa k nim húfne pridávali. Do konca roka kuruci ovládli celé Slovensko s výnimkou niekoľkých opevnených miest a hradov a uskutočnili prvý výpad do Rakúska. Vo Viedni sa ozvali vážne obavy o ďalší osud Uhorska, rakúskych krajín a Moravy, lebo v dôsledku vojny o španielske dedičstvo nebolo naporúdzí žiadne vojsko.

Aj keď na Považie prenikli kuruci už na sklonku septembra 1703, nedokázali ho úplne ovládnuť, lebo v Trenčíne a Leopoldove boli silné posádky cisárskeho vojska a väčšina stoličnej šľachty zostala až do februára 1704 verná panovníkovi. Keď sa však mesto Trenčín poddalo kurucovi, šľachtici prisahali vernosť Františkovi II. Rákocimu. Trenčiansky hrad aj naďalej držal asi 200-členný oddiel Nemcov a o jeho dobytie sa povstalci nepokúsili.

Ešte začiatkom januára 1704 hlavné sily rebelov vedené Alexandrom Károlim prešli zamrznutý Dunaj a za niekoľko týždňov si podrobili celé územie Zadunajska až k hraniciam Chorvátska na rieke Sáve. Chorváti sa však nepridali na stranu

povstalcov. Aj napriek viacerým výzvam na spoločný boj zostalo Chorvátsko verné Viedni. Ani srbské obyvateľstvo na juhu Uhorska nereagovalo na Rákociho manifesty či hrozby. Len krátko predtým dostali Srbi od Leopolda I. privilégia zaručujúce im osobnú slobodu, ako aj politickú a cirkevnú samosprávu. To bol hlavný dôvod, že Srbi spolu s Chorvátmi boli počas celého odboja Františka II. Rákociho pevnou oporou Viedne.

V prvých májových dňoch 1704 však generál Ritschan s moravskou milíciou vpadol na Považie a obsadil Trenčín. Až do konca povstania bolo mesto pod kontrolou cisárskych vojsk. Napriek opakovanej snahe sa kuruci nedokázali zmocniť ani Leopoldova a o dobytie Komárna sa ani nepokúsili. A tak sa Považie od Trenčína až ku Komárnu v nasledujúcich piatich rokoch premenilo na bojisko, kde sa len s občasnými prerušeniami viedla drobná, ale zničujúca vojna s fatálnymi následkami pre obyvateľstvo. Pod kontrolou cisára zostala aj Bratislava s najbližším okolím, ale kuruci niekoľkokrát ohrozili jej predmestia. František II. Rákoci dosiahol výrazné vojenské úspechy v Sedmohradsku, kde ho podporovala časť šľachty a obyvateľstva. V júli 1704 bol zvolený za sedmohradské knieža, ale narazil na odpor sedmohradských Sasov, Rumunov aj časti Sikulov.

Roku 1704 sa najväčšie boje sústredili na západnom Slovensku. Už začiatkom mája po úspechoch v Zadunajsku sa cisársky generál Siegbert Heister preplavil cez Dunaj, aby zásobil posádku v Nových Zámkoch. Následne vyhnal kurucov zo Žitného ostrova.

Zároveň sa z Bratislavy vydal na pochod aj generál Ján Pálfi, ktorý postupne zaujal Svätý Jur, Pezinok, Modru a 8. mája 1704 mu otvorila brány aj Trnava. Kuruci ohrození z dvoch strán sa stiahli za Váh. Vojsko generála Heistera sa vyznamenalo nielen v bojoch, ale aj v krutostiach. Vojaci plienili, rabovali, mučili a zabíjali chlapov a znásilňovali ženy. Obyvateľstvo ušlo do hôr alebo sa uchýlilo na dunajské ostrovy a kraj zostal ľudoprázdnny. Pisár Bratislavskej stolice, najviac postihnutej výčinmi Heisterových oddielov, do stoličného protokolu zaznamenal: „*Na naše veľké šťastie Heisterova moc a nadvláda nemala dlhého trvania.*“ Generál sa stiahol za Dunaj a aj vojsko Jána Pálfiho vyprázdnilo Trnavu.

Zlá koordinácia postupu cisárskych vojsk nahrávala kurucum. Veliteľ moravskej milície generál Ritschan, povzbudený predchádzajúcim úspechom v Trenčíne, sa pokúsil zásobiť Leopoldov. Mal k dispozícii asi 4-tisíc vojakov, ktorých viedol od Skalice cez Záhorie a Malé Karpaty ku Smoleniciam. Počas pochodu nespozoroval, že na Záhorí operuje asi tisíc kurucov. Tí zburcovali sedliakov zo záhorských dedín a z myjavských kopaníc. Ritschan smeroval do záhuby, lebo proti nemu tiahli Károli a Berčení s početnými silami a za jeho chrbtom sa vyzbrojovali sedliaci. Cisársky generál si až pri Smoleniciach uvedomil nebezpečenstvo a v noci sa pokúsil uniknúť cez malokarpatské doliny. Ale z tyla ho napadlo množstvo ozbrojených sedliakov. Z oboch strán tiesnený Ritschan bol nútený svoje jednotky rozdeliť. Iba menšej časti dragúnov sa podarilo uniknúť z obklúčenia. Zvyšky cisárskych oddielov sa utiahli do kaštiela v Jablonici a po krátkom obliehaní sa vzdali. Dňa 28. mája 1704 oslávili kuruci svoje najväčšie vojenské víťazstvo v otvorenej bitke. Katastrofa cisárskych vojsk zmenila pomer síl na západnom Slovensku. O pevnom ovládnutí územia však ne-

V bitke pri Hochstädte v auguste 1704 cisárske vojsko porazilo Francúzov.

možno hovoriť. Kurucké vojská v otvorenom poli sotva mohli obstáť proti vycvičeným cisárskym jednotkám. Väčšinu povstaleckých oddielov tvorili nedostatočne vyzbrojení regrúti, zmobilizovaní stoličnými orgánmi. Kvalitných a spoľahlivých jednotiek bolo málo. Slabinou bola nízka disciplína. Po každej zrážke, bitke či vpáde na cudzie územie sa oddiely rozprchli odniesť si domov koristi. A v lete trávili niekoľko týždňov na žatve.

Po smolenickej bitke nasledovali ďalšie vojenské úspechy kurucov. V júli 1704 dobyli Bojnice, v auguste sa zmocnili Nitry, v novembri po týždňovom obliehaní sa vzdala aj posádka Nových Zámkov. Do konca roka kapitulovali aj Košice a Prešov, ktoré povstalci blokovali viac ako rok. Cisárskym posádkam bolo zaručené právo slobodného odchodu.

V čase, keď kuruci dosiahli azda svoje najväčšie vojenské úspechy, početná francúzsko-bavorská armáda tiahla údolím Dunaja k Viedni. Opäť hrozilo, že Rákociho povstalci sa s ňou spoja. Veľkým šťastím pre cisára Leopolda I. bolo, že v bitke pri Hochstädte v auguste 1704 jeho vojská zvíťazili a donútili protivníka ústúpiť. Aj keď sa plánované spojenie protihabsburských síl napokon neuskutočnilo, francúzsky kráľ si uvedomoval význam uhorskej rebélie a zvýšil finančnú, diplomatickú a vojenskú pomoc kurucom. Rákocimu mesačne posielal 16 000 zlatých a v roku 1705 vyslal do Uhorska skupinu francúzskych vojenských odborníkov pod vedením plu-

Tienistou a smutnou stránkou vojnového diania boli tisícky mŕtvych a ranených.

kovníka markíza Des Alleursa. Ten mal na vedúce osobnosti povstania veľký vplyv a všetkými prostriedkami sa usiloval, aby nedošlo k zmiereniu s Habsburgovcami. Najdôležitejšou vojenskou aj hospodárskou základňou Rákociho povstania sa stalo šestnásť, prevažne slovenských stolíc na severe krajiny. Dolné Považie od Trenčína až ku Komárnu tvorilo pevnú obrannú líniu. Cisárske vojská nedokázali prekročiť Váh. Od rieky na západ bolo územie, kde sa najčastejšie odohrávali boje, nájazdy i vojenské šarvátky. Na obyvateľstvo to malo zničujúci dopad. O ich ťažkom položení podáva svedectvo množstvo sťažností obcí adresovaných stoličným vrchnostiam. Katastrofálne následky vojny pocítila aj Trnava, ktorá sa nachádzala priamo v bojovom pásme. V marci 1705 titulárny biskup a ostrihomský kanonik Ladislav Pyber takto opísal situáciu v meste: „Žijeme ešte my niekoľkí, ktorí sme tu mohli ostať, ale naši susedia umierajú jeden za druhým. Polovica obyvateľstva vymrela. V skutočnosti nemáme už ničoho, takže sotva sa nám dostáva každodenného chleba. Domáce náradie je vyrabované, statok stratенý, zbožie rozsypané, domy zrúcané, pivnice prázdne, obchody vyrabované, nemáme ani sena ani pokrmu. Jedným slovom, porazení sme až k zemi, každý dom je plný úbohých žobrákov a chorých lazarov.“

Ako rýchlo a prevratne sa tu situácia menila, dokazujú aj udalosti z posledných dvoch mesiacov roka 1704. Dvorská vojenská rada sa rozhodla podniknúť energickú akciu na pomoc obklúčenému Leopoldovu. Cisársky generál Siegbert Heister dostal k dispozícii značné sily, aby uvoľnil blokádu pevnosti. Tentoraz mal k dispo-

zícii 12-tisíc vojakov a tiahol cez Bratislavu k Trnave. Dňa 26. decembra 1704 sa medzi Bielym Kostolom, Hrnčiarovcami a Trnavou odohrala jedna z najvýznamnejších bitiek celej kuruckej vojny. Cisárski zvíťazili a povstalci stratili asi 600 mužov a celé poľné delostrelectvo. Kuruci ustúpili za Váh, ale Heister ich vzhľadom na utrpené straty neprenasledoval. Uspokojil sa s obsadením Trnavy a odblokovaním Leopoldova. Neodvážil sa pokračovať za Váh a smerom k banským mestám, ako mal pôvodne naplánované. Jeho vojsko trpelo nedostatkom, pretože ľud ukryl posledné zásoby potravín a dobytok zahnal do lesov. Rákoci a Berčeni mohli tak nerušené zreorganizovať svoje sily a vyslať Károliho za Dunaj, odkiaľ nečakaným útokom ohrozil Viedeň. Heister sa ponáhľal zachrániť situáciu a opustil dobyté územie. V Trnave, Modre, Pezinku a vo Sv. Juri zostali iba slabé posádky, ktoré zakrátko utiekli pred blížiacou sa povstaleckou presilou.

Kráľ a cisár Jozef I. Habsburský panoval v rokoch 1705 – 1711.

Na jar 1705 kuruci opäť zaplavili celú oblasť na západ od Váhu až k moravským hraniciam. Dňa 5. mája 1705 zomrel cisár Leopold I. Jeho nástupca Jozef I. (1705 – 1711) už dávnejšie prejavoval nesúhlas s otcovou politikou voči Uhorsku. Nesklamal nádeje, ktoré do neho vkladali kruhy naklonené mierovému riešeniu. Prislúbil širokú amnestiu a prostredníctvom palatína Pavla Esterháziho sa dištancoval od predchádzajúcich prechmatov.

Na konci leta 1705 intenzita bojov poklesla a začali sa predbežné mierové rokovania. František II. Rákoci chcel dať povstaniu zákonný charakter a vnútorne konsolidovať celé hnutie. Na september 1705 zvolal celokrajinský snem. Podľa pôvodného plánu sa mal zísť na Rákošskom poli neďaleko Pešti. Keďže Budínsky hrad bol v rukách cisárskeho vojska, rokovanie všetkých pozvaných zástupcov štyroch stavov sa presunulo do bezpečnejších Sečian (Szécsény) v Novohradskej stolici. Kým sa však stihli snemovníci na náhradné zhromaždisko dostať, kuruci utrpeli koncom augusta pri Budmericiach ďalšiu porážku.

Dňa 12. septembra 1705 bolo v Sečanoch slávnostne otvorené prvé snemové rokovanie. Po bohoslužbách, ktoré si odslúžili všetky tri náboženstvá oddelene, sa začalo spoločné rokovanie. Nižšia šľachta inklinovala k evanjelickej orientácii. Z 25 stolíc zúčastnených na sneme bolo iba 9 z územia dnešného Maďarska. Účastníci odhlasovali, že sa budú nazývať konfederované, čiže spojené stavy Uhorska, aby sa predišlo pejoratívnym označeniam povstalci, rebeli či nespokojenci. Názov pripomínal niektoré nedávne konfederácie poľskej šľachty, ktorej slobody boli pre vodcov

povstania žiarivým vzorom. František II. Rákoci bol zvolený za *hlavu a vodcu* (*caput et dux*) konfederácie a podľa poľského príkladu bol ustanovený 25-členný senát, zložený z prelátov, magnátov a radovej šľachty. Bol prijatý zákon, že uhorskí šľachtici, ktorí sa ku konfederovaným stavom nepripoja, budú ako zradcovia vlasti vypovedaní a ich majetky skonfiškované. Šľachta a aj kňazi boli zaviazaní zložiť predpísanú prísahu vernosti konfederácii a jej vodcovi.

Pokus stoličnej šľachty a miest vytvoriť dolnú tabuľu (snemovňu) na čele so slovenským zemanom Jánom Radvanským sa napokon neuskutočnil. Reprezentanti vyšších stavov protestovali a dožadovali sa rozpustenia samozvaného orgánu. Medzi nižšou, prevažne evanjelickou šľachtou a katolíckymi magnátmi sa objavila zreteľná trhlina. Rovnako však silnelo napätie medzi katolíkmi a protestantmi. Aby si Rákoci zabezpečil podporu evanjelikov a kalvínov, proklamoval ešte na začiatku povstania náboženskú slobodu. Jej súčasťou bola aj reštitúcia kostolov všade tam, kde protestanti boli vo väčšine. Na území kontrolovanom povstalcami protestantské cirkvi obnovili dovtedajšiu veľmi obmedzenú činnosť. Superintendent východoslovenských kráľovských (hornouhorských) miest Jakub Zabler po dlhom čase strávenom v ilegalite sa ujal svojej funkcie. Evanjelici Preddunajského dištriktu si po 33 rokoch opäť mohli slobodne zvoliť biskupa. Stal sa ním Daniel Krman, popredný slovenský vzdelanec. Sečiansky snem napokon prijal zákon o reštitúcii kostolov a ich navrátení evanjelikom na základe stavu z roku 1647. Za viac ako polstoročie sa na mnohých miestach pomenili náboženské pomery v prospech katolíkov, ktorí sa cítili týmto rozhodnutím ukrivdení. Napokon boli ustanovené osobitné komisie, ktoré mali sporné kostoly a fary prideliť tej cirkvi, ktorej prívrženci tvorili v obvode farnosti väčšinu, alebo riešiť celú vec podľa uváženia. Niekde sa spory mali utlmiť kompromisom tak, že kostol bude v niektoré dni týždňa katolícky a v iné dni mal zasa patriť evanjelikom. Tolerancia a vzájomný rešpekt veriacich z oboch táborov boli však vtedy len zriedkavým javom, a tak pokusy o riešenie náboženských sporov neuspokojili ani jednu stranu. Jeden snemový zákon sa týkal aj jezuitského rádu, proti ktorému boli protestanti obzvlášť ostro zameraní. Inak aj počas predchádzajúcich povstaní sa snažili vyhnať jezuitov z krajiny. Sečiansky snem nariadil jezuitom, aby si buď vytvorili vlastnú provinciu alebo krajinu opustili. Nemeckí príslušníci rádu, ktorých podozrievali zo špionáže a z tajných stykov s nepriateľom, museli odísť okamžite. Po Ťahaniciach trvajúcich viac než rok nariadil Rákoci odchod všetkých príslušníkov Spoločenstva Ježišovo, bez ohľadu na pôvod, ak nevystúpia z rádu. V novembri 1706 podalo šesť slovenských stolíc – Bratislavská, Nitrianska, Trenčianska, Turčianska, Oravská a Liptovská – proti Rákociho rozhodnutiu ostrý protest, ale ani to nepomohlo.

Ešte počas rokovania sečianskeho snemu sa Rákociho pozornosť sústredila na Sedmohradsko. Tam sa ešte 2. augusta 1705 pod dohľadom cisárskeho generála Rabutina zišli v meste Sibiu prívrženci Habsburgovcov a vyhlásili voľbu Rákociho za knieža Sedmohradska za neplatnú a požiadali panovníka o vojenskú pomoc. Dvor rýchlo zmobilizoval 24 regimentov pre generála Herbevilla. Viedenská vojenská rada si uvedomovala, že ak by sa v Sedmohradsku viazané početné sily povstalcov uvoľnili, bola by to pohroma pre všetky dedičné krajiny. Herbevillovi sa podarilo preniknúť až za Tisu aj napriek tomu, že za jeho pochodu uhorskou nížinou kuruci pou-

Priam idylické znázornenie vojenského tábora pri obci nenapovedá, že vyživovanie vojakov dislokovaných po dedinách a mestečkách nesmierne zaťažovalo prostý ľud.

žili taktiku spálenej zeme. Po krátkom oddychu vo Veľkom Varadíne, ktorý sa kurucom takisto nedarilo dobyť, pokračoval generál v postupe. V horskom priesmyku pri Žibove (Jibou, Rumunsko) sa mu síce do cesty postavil Rákoci aj s hlavnými silami konfederácie, ale utrpel porážku. Rákociho prívrženci v Sedmohradsku, vydesení vojenskou pohromou a príchodom silnej cisárskej armády, sa rozutekali na všetky strany.

Rákoci ešte na sečianskom sneme prisľúbil pokračovať v mierových rozhovoroch. Bol vo výhodnej pozícii. Cisár Jozef I. musel brať ohľad na želania svojich spojencov – Holandska a Anglicka, kde vo verejnosti panovali sympatie s odbojnými uhorskými stavmi, a to nielen z dôvodov náboženských (v oboch krajinách prevažovali nekatolíci), ale aj z politických. Na sklonku decembra 1705 sa začali v Trnave prvé mierové rokovania. Delegáciu povstalcov viedol najvyšší vojenský veliteľ Mikuláš Berčeni a cisársku stranu český kancelár Ján Václav Vratislav. Ako sprostredkovatelia vystupovali diplomatickí predstavitelia Anglicka a Holandska – Stepney a Bruyinx.

V máji 1706 konfederáti jasne formulovali svoje podmienky a prímerie uzavreli na dva mesiace. Cisár Jozef I. bol ochotný akceptovať viaceré body mierového ná-

vrhu, ale nechcel pristúpiť na obnovenie voliteľnosti panovníka a požiadavku obnovenia 31. článku Zlatej buly z roku 1222 o práve šľachty na ozbrojený odpor. Nebol ani ochotný vyhovieť želaniam Rákociho, aby ho uznal za dedičného kniežaťa v Sedmohradska. Na týchto bodoch stroskotali mierové rokovania. Prímerie bolo zrušené a 21. júla 1706 sa obnovili boje. Hlavnú zásluhu na pokračovaní vojny v Uhorsku mal francúzsky kráľ Ľudovít XIV. Prostredníctvom markíza des Alleursa vyvíjal diplomatický nátlak na Františka II. Rákociho, a keď to inak nešlo, snažil sa získať priazeň povstaleckých vodcov daromi. Rákocimu kúpil panstvo v Poľsku, Berčénimu poslal drahocenný príbor a stotisíc livrov. Cieľom Ľudovíta XIV. bolo oslabenie Jozefa I. zápasom s uhorskými povstalcami. Krach mierových vyjednaní bol pre mnohých prívržencov konfederácie veľkým sklamaním. Ich želaním bola obnova politickej autonómie Uhorska a reštitúcia náboženskej slobody, čo bol Jozef I. ochotný aj splniť.

K všeobecnému sklamaniu z pokračovania vojny sa pridružila aj prehlbujúca sa hospodárska kríza, ktorá postihla celé územie ovládané povstalcami. Do značnej miery ju spôsobila zlá ekonomická politika povstalcov. Ešte 12. júna 1704 František II. Rákoci z tábora pri Solte v Peštianskej stolici vydal súhlas so zavedením núteného obehu medených mincí a nariadil ich všeobecnú platnosť. Mali nahradiť strieborné obeživo, ktoré bolo stiahnuté z obehu. Striebro sa potom použilo na nákup zbraní v zahraničí a na krytie potrieb armády, keďže Rákoci zrušil portálnu daň. Libertáše, ako sa medené mince nazývali, však strácali na hodnote a ľudia sa ich zdráhali prijímať. Hlavný hospodársky orgán povstalcov – Ekonomická rada (*Consilium economicum*) vydávala rôzne cenové a mzdové nariadenia, aby zabránila inflácii a každému, kto neprijal medenú mincu, hrozila konfiškácia tovaru alebo majetku. Hodnota libertášov naďalej klesala, a to až na jednu desatinu ich ceny. Výsledkom bol hospodársky chaos a úpadok celej krajiny. Rákoci musel obnoviť vyberanie daní a napokon ich aj drasticky zvyšovať, čo iste neprispelo k jeho popularite.

Kvóty dodávok potravín, krmovín a potrieb pre vojsko neustále narastali. Vojaci dislokovaní po dedinách a mestečkách sa často dopúšťali lúpeží. Zásobovanie početnej predimenzovanej, ale málo bojaschopnej povstaleckej armády niesli na svojich bedrách predovšetkým slovenské stolice, aj keď už pomaly nemali žiadne zdroje. Aj preto tu najviac rástla nespokojnosť s Rákociho odbojom.

V roku 1706 mala kurucká armáda 52-tisíc jazdcov a 27-tisíc pešiakov. Výdavky na ňu boli 5 miliónov 900 tisíc zlatých. Povinnosť v zabezpečení armády mali slovenské stolice vymieranú v daňových jednotkách – tzv. portách. Koncom 17. storočia sa v súvislosti s novou rektifikáciou zmenil aj jej pôvodný rozsah. Za jednu portu sa určilo 1 800 bratislavských meríc ornej pôdy (asi 360 ha). Podľa zásad nového daňového výpočtu sa malo do jednej porty počítať 50 želiarskych rodín s malým hospodárstvom, alebo 80 želiarov, ktorí okrem domu nemali nič. Na povstaleckú armádu sa vyberali naturálne a peňažné dávky a aj iné služby z 3 370 port. Polovica z tohto množstva pripadla na etnicky slovenské stolice – Bratislavskú, Nitriansku, Trenčiansku, Turčiansku, Hontiansku, Tekovskú, Oravskú, Zvolenskú, Spišskú a Šarišskú – spolu 1 722 port. Stolice, rozdelené po roku 1918 hranicou medzi Slovensko a Maďarsko – Komárňanská, Ostrihomská, Gemerská, Novohradská, Abovská,

Svojoľná exekúcia Melichara Rakovského na sneme v Ónode

Turnianska a Zemplínska – mali vymerané povinnosti zo 704 port. Iba pätina z celkového objemu, teda 675 port, pripadla na dnešné čisto maďarské stolice. Slobodné kráľovské mestá, inak všetky ležiace na Slovensku, mali ešte vymerané povinnosti z 219 port.

Rastúce zaťaženie, množiace sa prechmaty a neústupnosť vodcov povstania boli hlavnými príčinami vzniku opozičného hnutia. Koncom decembra 1706 sa šľachta Turčianskej stolice zišla na generálnej kongregácii, na ktorej odsúhlasila pamätný spis (*Memorialis*). V ňom turčianski zemiaňi konštatovali, že vlasť trpí neustálymi bojmi, vydržiavaním vojska, jeho excesmi, a obzvlášť aj zavedením nehodnotnej medenej mince. Pripomenuli množstvo obetí vojny a zdôraznili všeobecné želanie konečne uzavrieť mier s korunovaným kráľom. Bolo tu aj opatrne naznačené, že boj sa predlžuje len pre súkromný prospech niekoľkých osôb, čo zaiste mohlo Rákociho mimoriadne pobúriť. Rovnako však aj konštatovanie, že kým vládla Viedeň, bolo možné rokovať o predložených požiadavkách, no teraz, keď sa bojuje za slobodu, vládne diktát. Kópiu prípisu poslali aj okolitým stoliciam spolu so žiadosťou o spoločný postup vo veci verejného dobra.

Vodcom povstania bolo jasné, že manifest Turčianskej stolice má neželateľný účinok. V apríli 1707 písal Berčeni Rákocimu: „*Stolice ničoho nechcú dávať, ako vidím turčianske spiknutie sa šíri*“. Jednou z príčin pokusu o vytvorenie opozície slovenských stolíc bol aj silnejúci maďarsko-slovenský antagonizmus. Orgány konfederácie začali uprednostňovať maďarský jazyk pred neutrálnou latinčinou. Turčianska šľachta bola v naprostej väčšine slovenského pôvodu a spolu so zemiaňstvom okoli-

tých slovenských stolíc mala z historických a politických dôvodov väčšiu náklonnosť k habsburskej dynastii, ako maďarská šľachta pochádzajúca zo Sedmohradska a z krajov donedávna obsadených Turkami. Niektoré pramene naznačujú, že opozičná iniciatíva turčianskej stoličnej šľachty mala národnostný kontext. Kurucký veliteľ roku 1706 vmietol turčianskym stoličným pánom hanlivú vetu: „Slovák *nie je človek*“ (Tót nem ember). Podľa názoru niektorých historikov opozíciu vyvolala aj obava z maďarských snáh o samostatné a od Viedne nezávislé Uhorsko a strach Slovákov o národnú budúcnosť pri nadvláde maďarského etnického žilvu.

Rákoci a ďalší povstaleckí vodcovia sa s opozičným hnutím vysporiadali na povstaleckom sneme v Ónode v júni 1707. Vyslanci Turčianskej stolice – slovenskí šľachtici Krištof Okoličáni a Melichar Rakovský boli obvinení, že svojou činnosťou ohrozujú jednotu boja za slobodu. Rozvášnení stúpenci tvrdej línie ich napadli – Rakovského rozsekali šablami a ťažko zraneného Okoličániho o niekoľko dní popravili. Rákoci nariadil zrušiť Turčiansku stolicu, dal roztrhať jej zástavy, zlomiť pečate a územie pričlenil k susedným stoliciam. Väčšinu turčianskych šľachticov prítomných na sneme dal uväzniť a skonfiškovať im majetky. Zavraždenie vyslancov chránených imunitou, nahnalo účastníkom snemu strach, a tak bez väčších protestov odhlasovali detronizáciu Habsburgovcov. Snem v Ónode znamenal zlom v ďalšom vývoji povstania. Rákoci a Berčeni stratili posledné zvyšky sympatií u širokých mas, ale aj domácej šľachty. S detronizáciou v skutočnosti iba málokto súhlasil. Znamenala totiž ďalšie vystupňovanie vojny v čase, keď všetci túžili po mieri. V oblastiach pod kontrolou kurucov narastal teror a násilie.

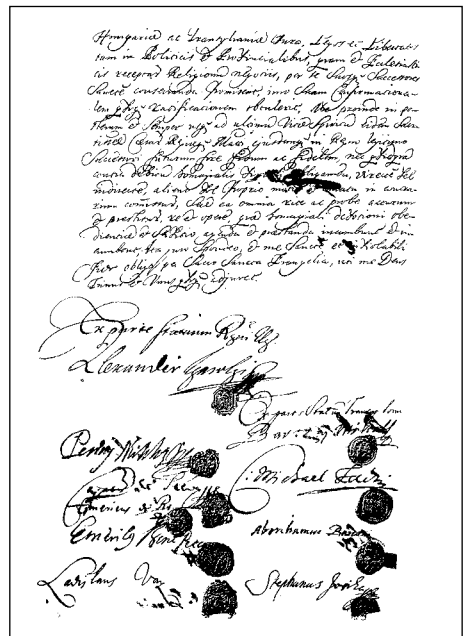
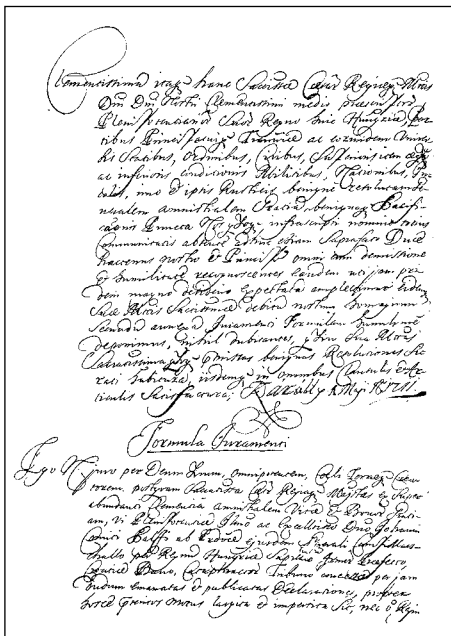
Situácia cisára a jeho spojencov vo vojne o španielske dedičstvo sa v roku 1707 zlepšila. Vojenská rada vo Viedni mohla na rok 1708 poskytnúť staro-novému vrchnému veliteľovi cisárskych vojsk v Uhorsku Siegbertovi Heisterovi niekoľko nových plukov, aby zlomil kurucký odboj. Dňa 3. augusta 1708 sa pri Trenčíne odohrala bitka, ktorá rozhodla o osude Rákociho odboja. Generáli Heister a Ján Pálfi so silami o polovicu slabšími ušetrili kuruckej armáde takú porážku, z ktorej sa už povstalci nikdy nespamätali. Kurucké vojsko bolo po trenčianskej bitke v úplnom rozklade. Viacerí vojenský velitelia povstalcov aj so svojimi jednotkami prešli na stranu cisára. Tri mesiace po bitke boli povstalci vytlačení zo západného a z časti stredného Slovenska. Stratili hospodársky dôležitú oblasť banských miest, ktorá bola zdrojom príjmov z drahých kovov, a v ktorej bola sústredená i významná časť zbrojnej produkcie.

Karol III. (VI.) bol posledným mužským potomkom habsburského rodu na cisárskom tróne.

Územia, ktoré zostali pod kontrolou povstalcov zachvátil chaos a anarchia. Mikuláš Berčeni, ako najvyšší veliteľ povstaleckých síl zaviedol krutý režim, ktorý bol oveľa horší ako voľakedajšie prechmaty cisárskeho vojska. Potom, ako veľká časť šľachty opustila rady povstaleckej konfederácie, a po zastavení finančnej pomoci z Francúzska, povstanie pomaly dohasínalo. Morová epidémia, ktorá sa rozšírila na území Slovenska v roku 1709 zdržala vojenské operácie cisárskych síl. Napriek skoro bezvýhodiskovej situácii František II. Rákoci a Mikuláš Berčeni nepomýšľali na zloženie zbraní. Posledné nádeje vkladali do diplomatických rokovaní s ruským cárom. Ten po zničení Švédov opäť opanoval Poľsko.

Cisár Jozef I. na jeseň 1710 vymenoval za hlavného veliteľa vojsk v Uhorsku Jána Pálfiho. Na sklonku roka prenikli cisárske jednotky do Šariša a do severnej časti Zemplínskej stolice. Zvyšky povstaleckých oddielov sa stiahli do severovýchodnej časti krajiny. Hlad, mor a výčiny rozpadajúcej sa kuruckej soldatesky boli posledným dejstvom tragickej kuruckej vojny. Ján Pálfi nadviazal styk s popredným kuruckým generálom Alexandrom Károlim a žiadal ho o rýchle uzavretie mieru. Zložité rokovania komplikované zahraničnými aktivitami Rákociho a Berčeniho priniesli nakoniec vytúžený mier. Ten bol dňa 29. apríla 1711 oboma stranami podpísaný v tábo-
re neďaleko Satmáru (dnes Satu Mare v Rumunsku). Zvyšky kurucov zložili zbrane. Hlavný vyjednávač Ján Pálfi sa presadením veľkorysých mierových podmienok postaral o trvalé zmierenie. Pomohla mu aj skutočnosť, že cisár Jozef I. bol v čase fina-

Facsimile Satmárskeho mieru so záverečnými pečatami a podpismi účastníkov mierových rokovaní.

lizácie dohody mŕtvy, keď vo veku sotva 33 rokov podľahol epidémii kiahní. Budúcnosť habsburského rodu bola neistá, lebo zostal už len jeden mužský potomok, jeho mladší brat Karol. Aj preto mierové podmienky poskytovali oveľa viac výhod než mohli povstalci očakávať. Všeobecná amnestia, zaručenie autonómnych práv Uhorsku a Sedmohradsku a sloboda náboženského vyznania podľa prijatých zákonov na sneme v rokoch 1681 a 1687 boli za daných okolností pre uhorskú šľachtu malým víťazstvom. Následky osemročnej kuruckej vojny boli pre kraje obývané Slovákmi pohromou. Je isté, že zo všetkých častí Uhorska utrpeli najväčšie materiálne i ľudské straty. Odhaduje sa, že povstanie si vyžiadalo na území Slovenska 80-tisíc obetí, čo bola takmer desatina z celkového počtu obyvateľstva.

Satmársky mier skončil obdobie nepokojov a protihabsburských stavovských povstaní. Uhorské stavy rezignovali na ozbrojený odpor, na druhej strane Viedeň uznala ich stavovské slobody a rešpektovala osobitné postavenie krajiny v rámci habsburskej monarchie. Krajina sa zbavila trvalej krízy vo vzťahoch medzi dvorom a stavmi, čím sa zabezpečilo dlhé obdobie vnútornej stability.

František II. Rákoci, Mikuláš Berčeni a niekoľko desiatok ich najvernejších prívržencov neprijalo ponuku na zmierenie ani amnestiu. Zotrvávali nejaký čas v Poľsku. Odtiaľ ich cesta viedla do Francúzska na dvor niekdajšieho spojenca Ludovíta XIV. Ale po uzavretí mieru v Rastatte medzi Habsburgovcami a Francúzskom sa uhorskí exulanti stali pre mladého Ludovíta XV. (1715 – 1774) nepohodlnými. Roku 1717 opustila väčšina niekdajších odbojníkov na čele s Rákocim krajinu, ktorá ich najviac podnecovala do nezmieriteľného boja proti Habsburgovcom, aby sa s nádejou na víťazný návrat do vlasti dali do služieb tureckého sultána. Vtedy už zúrila nová vojna medzi Habsburgovcami a Turkami, ale po víťazstvách Eugena Savojského pri Belehrade ju musela Osmanská ríša rýchlo ukončiť.

A tak hrŕstke uhorských emigrantov nezostala iná možnosť, iba sa usadiť v nehostinnom mestečku Rodošto (dnes Tekirdag) na pobreží Marmarského mora. Hlavný veliteľ povstaleckej armády Mikuláš Berčeni a po ňom aj vodca posledného kuruckého odboja František II. Rákoci tu ukončili svoju životnú púť. Uhorský snem v Bratislave roku 1715 zákonným článkom č. 49 obidvoch vyhlásil za rebelov a nepriateľov vlasti. Pod hrozbou trestu smrti zakázal komukoľvek vstúpiť s nimi do písomného či iného styku a nariadil konfiškáciu ich majetkov.

LITERATÚRA:

- BOTTO, Ján: Leopold I. a Fraňo Rákoczy. In: *Slovenské pohľady*, roč. 24, 1904, s. 698-720.
- DANGL, Vojtech – KOPČAN, Vojtech: *Vojenské dejiny Slovenska*, II. zv. 1526–1711. Bratislava : VITA MO SR, 1995, s. 183–212.
- DANGL, Vojtech: *Bitky a bojiská v našich dejinách*. Bratislava : Perfekt, 2005, s. 193–223.
- DUCHOŇ, Jozef: *František II. Rákoci a jeho*. Košice. Košice 2006.
- GAŠPARÍKOVÁ, A: *Povstanie Rákocziho a Slovakia*. Bratislava 1930.

KÖPECZI, Béla – VÁRKONYI, R. Ágnes: *II. Rákóczi Ferenc*. Bratislava 1976.

KRIŽKO, Pavol: *Dejiny banských miest v čase povstania Františka Rákociho II*. Zborník prác Pavla Križku. Z dejín banských miest na Slovensku. Bratislava 1964, s. 80-280.

MOJDIS, Ján: *Povstanie Františka II. Rákociho a jeho vnímanie vo Francúzsku. Obdobie protireformácie v dejinách slovenskej kultúry*. (Z príležitosti 300. výročia úmrtia Tobiáša Masníka). Bratislava : Slavistický kabinet SAV, 1998, s. 106-111.

MRVA, Ivan: Vypuknutie povstania Františka II. Rákociho a jeho priebeh na Slovensku roku 1703. In: *Historický časopis*, roč. 43, 1995, č.1, s. 16-46.

MRVA, Ivan: Kurucká vojna na Slovensku a jej dôsledky v rokoch 1704 – 1711. In: *Historický časopis*, roč. 44, 1996, č.4, s. 583-611.

Povstanie Františka II. Rákociho 1703 – 1711. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis. Ed.: Kónya, Peter – Prešov 2005.

RÁKOCZI, František: *Spověď (Vlastní životopis)*. Praha 1908.

Rákóczi tükkör I. – II. Naplók, jelentések, emlékiratok a szabadságharcról. Ed.: Köpeczi Béla; Várkonyi, Ágnes R.; Bánkúti, Imre. Budapešť 1973.

„Sliezska záhada“ - otázniky kuruckého ťaženia roku 1708

ISTVÁN GZIGÁNY

Dňa 3. augusta 1708 kurucká armáda utrpela pri Trenčíne dovedy najväčšiu porážku. Jednotky vedené Františkom II. Rákocim v takmer trojnásobnej početnej presile prehrali bitku s čisto jazdeckým cisársko-kráľovským vojskom.

Kurucké jednotky, napadnuté nepriateľským jazdectvom pod vedením grófa Jána Pálfiho (Pálffy) už na začiatku bitky podľahli panike, ktorá sa čoskoro preniesla na väčšinu vojska. Keď knieža na čele gardových oddielov zaútočil, kôň pod ním na nerovnom teréne spadol. Rákoci sa pri páde ťažko zranil a rozšírila sa správa o jeho smrti. V boji utrpel zranenie aj kniežací miestodržiteľ hlavný generál gróf Mikuláš Berčéni (Bercsényi) a generál jazdectva Vavrinec Pekri (Pekry). Bojová zostava kurucov sa úplne rozpadla a vojaci hľadali záchranu v úteku. Viac ako 3000 mužov padlo, bolo zranených alebo zajatých.

Asi o jedno desaťročie neskôr sa Rákoci vo svojich spomienkach podrobne zmienil o cieľoch a prípravách ťaženia, zmareného trenčianskou porážkou. Plánoval, že vpadne do Sliezska, nespokojného s habsburským panstvom, vzbúri stavy krajiny a so svojím vojskom sa tam utiahne na prezimovanie. Na realizáciu operácie na jar 1708 zhromaždil silnú armádu a mienil, že jeho pechota „bola úplne a dobre vyzbrojená na začiatok ťaženia a toto vojsko nikdy nebolo také pekné a také disciplinované.“

Na základe spomienok väčšina historikov považovala veľkorysé vojenské ťaženie kniežaťa roku 1708 za jeho strategicky a vojensky najlepšie pripravenú akciu, ktorou chcel zabezpečiť cestu pruskému následníkovi trónu Fridrichovi Viliamovi aj na uhorský trón, prípadne spolu s ním získať pre povstanie niekoľko brandenburských plukov. Árpád Markó, jeden z najlepších maďarských vojenských historikov, zaoberajúcich sa touto tematikou, sa vo svojej zásadnej štúdií o trenčianskej bitke vydanéj roku 1931 vyjadril, že veľkorysý Rákociho plán bol zmarený bezprostredne pred jeho realizáciou na trenčianskom bojisku.

Panoráma s ruinami Ónodského hradu

Pochybnosti vo vzťahu k prípravám sliezskeho ťaženia a o bojaschopnosti kuruckej armády, respektíve k plánom s pruským následníkom trónu Fridrichom Viliamom, vyjadril pred zhruba desiatimi rokmi vynikajúci znalec súdobého pramenného materiálu Imre Bánkúti.

Skôr než sa pokúsime o objasnenie problémov spojených s Rákociho ťažením roku 1708, je nevyhnutné povedať niekoľko slov o vnútro- a zahraničnopolitických vzťahoch Rákociho povstania. Obzvlášť dôležité je vysvetlenie udalostí spojených s ónodským snemom, lebo tieto v rozhodujúcej miere ovplyvnili neskoršie dianie.

Na začiatku roku 1708 už štvrtý rok prebiehala vojna a vydržiavanie a dopĺňovanie armády narážalo na čoraz väčšie ťažkosti. Na pokračovanie boja a jeho financovanie, na vyberanie stále sa zvyšujúcich daní musel Rákoci vybudovať a udržiavať silnú ústrednú štátnu moc a úradnícky aparát, čo zákonite viedlo k obmedzovaniu stavovskej moci. Denne musel zápasíť so skrytými formami stavovského odporu, na jeseň 1705 na sečianskom krajinškom sneme potom zakúsil, že svoju vôľu proti stavom môže uplatniť iba v obmedzenej miere. O dva roky neskôr na ónodskom sneme a v predchádzajúcich mesiacoch sa musel konfrontovať s čoraz otvorenejším nesúhlasom a odporom šľachty a stolíc.

Podmaršala Šimona Forgáča (Forgách), tretieho muža kuruckého štátu, ktorého Rákoci a hlavný generál Mikuláš Berčéni podozrievali z organizovania sprisahania hornozemských stolíc, v novembri 1706 zatkli a uväznili. Potom Turčianska stolica v ostrom pamätnom spise vyjadrila sťažnosti a požiadavky stavovskej opozície: skoré uzavretie mieru, vyrovnanie sa s panovníkom, ukončenie neprávostí a zníženie povinností, ďalej aj nápravu krívd na sneme.

Memoriál, ktorý s obežníkom a prosbou o vyjadrenie názoru a spoločný postup poslali susedným stoliciam (Prešporskej, Nitrianskej, Liptovskej, Trenčianskej, Tekovskej a Oravskej), sa dostal aj k Rákocimu a Berčénimu. Hlavný generál v prítomnosti senátora generála Pavla Ďürkyho (Gyürky) a generála Juraja Ordódyho už v apríli 1707 volal na zodpovednosť turčianskeho podžupana Krištofa Okoličániho, ktorý sa zúčastnil na koncipovaní Memoriálu a nariadil vyšetrovanie. Zdá sa, že vyšetrovanie naťahovali a odkladali a napokon na Berčénimu radu určili celú záleži-

tosť pred snem. „Turčianska kauza“ prišla vhod kniežatu a jeho užšiemu vládnucemu okruhu, keďže v záujme prijatia rozhodnutia o detronizácii Habsburgovcov a odhlasovania daní na pokračovanie vojny chcel vytvoriť tlak na zhromaždené stavy.

Vyvstala však pritom otázka, či tragédia turčianskych vyslancov bola zákonná? Hoci nevieme, na aké vyvodenie zodpovednosti Rákoci myslel, no zaiste mu nešlo o dorúbanie Krištofa Okoličániho a turčianskeho tabulárneho sudcu Melichara Rakovského. Príchod krvavých udalostí nemohol nikto predpokladať, aj keď politické ovzdušie, v ktorom sa vytvorila davová psychóza, vedúca k vyššie spomínaným udalostiam, už nebolo dielom náhody.

Masakra vyslancov Turčianskej stolice v Ónode bola politickou kauzou. Turčianskych predstaviteľov zobrali na zodpovednosť ako príslušníkov šľachtického stavu, ich národnostná príslušnosť nehrala úlohu, keďže pre politickú prax nebolo toto rozlíšenie podstatné. Dikcia listu Turčanov sa síce vymykala z toho, na čo bol Rákoci zvyknutý a čo očakával od druhých. Hnev, ktorý ho opantal vyvolalo obvinenie z tyranstva a porušovania práva. Nadôvažok stolica sa miešala do kniežacích právomocí, do riadenia zahraničnej politiky, čo žiaden vtedajší suverénny, alebo za takého sa považujúci panovník, nemohol nechať bez trestu. Turčania žiadali od Rákociho to, čo by podkopalo celú politiku konfederácie.

Podobne ako ostatní súdobí panovníci aj Rákoci používal nevyberané prostriedky. V jeho povahe síce chýbal sklon k despotizmu, no aby dosiahol politické ciele, používal rovnako presvedčanie a násilie, ako aj teatraľnými prvkami prešpikované krasorečníctvo. V Ónode však stratil kontrolu nad udalosťami a úvodný slovný súboj spustil taký chod udalostí, ktorý napokon viedol k dôsledkom, ktorým chcel knieža predísť, a to k vnútornej kríze konfederácie.

Zatiaľ to vyzeralo tak, že knieža a za ním zhromaždená politická a vojenská elita s podporou „vojenského stavu“ zlomila odpor stolíc, keďže v tieni krvavej tragédie Okoličániho a Rakovského, ako aj hrozieb vojenského stavu odhlasovali devalváciu medených peňazí, ďalej viac než trojmiliónovú sumu dane z majetku a výroby, ktorá sa blížila farchám protitureckej oslobodzovacej vojny (1683 – 1699).

Vyslanci stolíc odišli domov, no spisovanie majetku obyvateľstva postupovalo pomaly a funkcionári stolíc sa skôr snažili zatajiť skutočné majetkové pomery. Na viacerých miestach vysvitlo, že centrálnu vyrubenú daň v dôsledku vojnového pustošenia nemožno vybrať. Nepodarilo sa ani napraviť obeh medených mincí, keďže vojaci ani obchodníci neprijímali nehodnotné platidlo. Ako spoločný dôsledok zhoršujúcich sa finančných a hospodárskych pomerov a stoličného odporu bol Rákoci nútený na prerokovanie zdanenia a obeh medených peňazí v priebehu krátkeho času dvakrát zvolať predstaviteľov stolíc, a to v decembri 1707 do Košíc a 21. mája – 4. júna 1708 do Jágru (Eger).

Povstanie Františka II. Rákociho bolo od začiatku akoby príveskom vojny, vedenej o španielsky trón medzi habsburskou monarchiou a Francúzskym kráľovstvom a jeho spojencami. Pre kráľa Ľudovíta XIV. sa po strate jeho portugalských a bavorských spojencov stalo uhorské povstanie, ktoré vypuklo v tyle Habsburgovcov, veľmi dôležité, keďže viazalo významné cisársko-kráľovské sily, dohromady 20- až 30-tisíc vojakov. Hoci Kráľ Slnko v hĺbke srdca považoval Rákociho len za vzbúre-

Bojová scéna znázorňujúca prepad podľa ilustrovanej vojenskej príručky z roku 1700

ného magnáta, svoje politické záujmy však uprednostnil pred morálnymi zábrana-
mi a už od začiatku Rákociho podporoval malými peniazmi a niekoľkými stovkami
vojakov. V roku 1706 sa francúzskemu dvoru stali nepríjemnými nádejné rokovania
kurucov s vienským dvorom. V záujme ich zmarenia spustili diplomatickú akciu.
Slúbili kniežaťu a povstalcom väčšiu podporu a uzavretie formálneho spojenectva,
keď detronizujú Habsburgovcov.

Manéver sa podaril, lebo po trnavských mierových rokovaní knieža Rákoci ako
najdôležitejší program snemu, zvolaného na nasledujúci rok, vytýčil zbaviť Habsbur-
govcov uhorského trónu. Váhajúcich členov jeho vlády a senát sa mu už na prelo-
me rokov 1706 a 1707 na porade v Rožňave podarilo presvedčiť, šľachta a stolice po
zmasakrovaní Okoličianho a Rakovského nemali pripomienky.

Medzitým, ustanovením Rákociho za panovníka v Sedmohradskom kniežatstve,
pominula aj posledná prekážka uzavretia spojenectva, takže tak ako kedysi jeho
prastarý otec Juraj I. Rákoci, mohol František II. uzavrieť spojenectvo s francúzskym
kráľom Ľudovítom XIV. Francúzska diplomacia medzičasom naťahovala a odkladala
uzavretie spojenectva, keďže uhorský trón bol prázdny. Francúzsky dvor by rád videl
na uhorskom tróne Rákociho, avšak sám knieža hľadal takého kandidáta na uhor-
ský trón, ktorému, a teda aj povstaniu by zahraničie poskytlo účinnú podporu. Me-
no Maximiliána Emanuela, niekdajšieho bavorského vojvodu, sa objavilo už skôr, no

Prestrelka a odvádzanie zajatcov podľa ilustrovanej vojenskej príručky z roku 1700

v máji 1707 definitívne vysvitlo, že niekdajší turkobijca a osloboditeľ Belehradu roku 1688, zvaný aj modrý vojvoda, sa o titul uhorského kráľa neuchádza. Svoje rozhodnutie zdôvodňoval nepriaznivou vojnovou situáciou a nedostatkom zodpovedajúcej vojenskej sily.

Rákoci sa vyhlásením detronizácie Habsburgovcov v Ónode dostal nielen do bezvýhodiskovej situácie, ale aj do pasce. Na uhorský trón musel povolať takého panovníka, ktorý by vedel zabezpečiť zodpovedajúcu vojenskú silu. Taký sa však nenašiel, lebo európske panovnícke rody považovali za legitímnych panovníkov Uhorska Habsburgovcov. Ludovít XIV. už nemal možnosť, no ani takého spojenca, ktorý by prichádzal do úvahy pre uhorský trón. Švédsky, poľský a ruský kráľ navzájom bojovali a nechceli sa zaplietť do konfliktu s Habsburgovcami pre trón takej krajiny, ktorú z juhu ešte stále ohrozovala nebezpečná Osmanská ríša.

Ludovít XIV., ktorý sa vo vojne o španielske dedičstvo dostával do čoraz ťažšej situácie, začal roku 1707 diplomatickú akciu, aby Pruské kráľovstvo vyradil z habsbursko-anglicko-holandského spojenectva. Pravdepodobne od markíza Jeana Louisa Dussona Bonnaca pochádzal návrh, aby uhorský trón ponúkli pruskému kráľovi Fridrichovi I.

Podľa spomienok kniežaťa bol už na začiatku jari 1708 hotový plán sliezskeho ťaženia, ktoré malo zabezpečiť postup pruského následníka trónu. Rákoci svoj úmysel

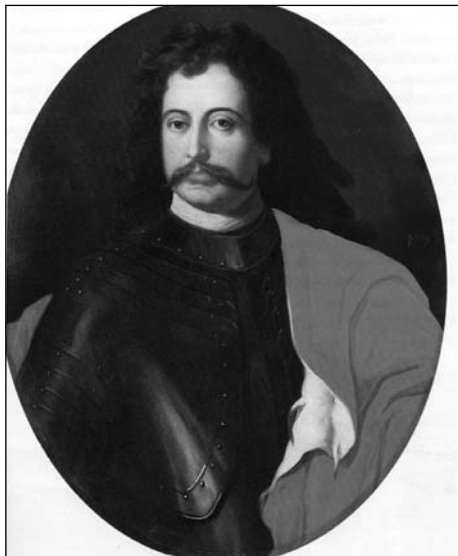

Generál Ján Boťán v spoločnosti zabávajúcich sa kurucov

držal dlho v tajnosti a skutočný cieľ ťaženia oznámil až 12. júla v novozámockom tábore svojim generálom a vysokým dôstojníkom, medzi nimi aj hlavnému generálovi Berčénimu, predstaviteľovi Ludovíta XIV. podmaršalovi Pierrovi Puchotovi Des Aleusovi, ako aj generálovi Jánovi Boťánovi (Bottyán).

Dostupné pramene neobsahujú konkrétne opatrenia na prípravu vpádu do Sliezska, dokonca dokumenty nepoukazujú ani na nadviazanie kontaktov so sliezskymi stavmi. Keď nie inokedy, potom po zasadaní vojnovnej rady povstalcov v Nových Zámkoch už bolo potrebné vydať podrobné inštrukcie pre realizáciu sliezskej akcie. Pramene hovoria jedine o prieskume plukovníka Viliama Winklera v priesmykoch vedúcich do Sliezska.

Rákoci v spomienkach ako cieľ pochodu spomína vlastne iba zimné ubytovanie armády. Dobrodružnú verziu ponuky uhorskej koruny pruskému následníkovi trónu a myšlienku možnosti spojenia s brandenburskými jednotkami však poznáme z pamätného spisu mladého diplomata kniežaťa Jána Michala Klementa. Chybičkou krásy správy je to, že hlásenie napísal Klement roku 1715 rímsko-nemeckému cisárovi a uhorskému kráľovi Karolovi VI. (III.). Klement, podobne ako ďalší Rákociho diplomat, Ladislav Vetéši Kókénešdi (Vetésy Kókényesdi) využili amnestiu a vstúpili do služieb Habsburgovcov. Diplomatickú korešpondenciu kniežaťa, ktorá sa u nich nachádzala ponúkli panovníkovi. Udalosti opisované v svojich pamätných spisoch však – ako to dokazuje Vetéšiho spis – prispôbili vlastným záujmom a na viacerých miestach zmenili skutočnosti.

Knieža František II. Rákoci bol vodcom posledného protihabsburského povstania v rokoch 1703 – 1711.

Z iných prameňov sa však možno dozvedieť, že Rákoci sa už pred rokom 1708 zaoberal plánom väčšieho ťaženia do Sliezska a v záujme toho prijal aj isté vojenské opatrenia. Sliezske stavy sa totiž búrili nie roku 1708, ale v predchádzajúcom roku a proti Habsburgovcom našli oveľa silnejšieho patróna v osobe švédskoho kráľa Karola XII. Situácia sa stala takou nebezpečnou, že veliteľ spojeneckých anglických síl vojvoda John Churchill Marlborough sa osobne objavil v tábore švédskoho kráľa, aby odvrátil konflikt a zabránil, aby v tle jeho vojsk povstala ďalšie krajina patriaca Habsburgovcom. V zmysle zmluvy medzi cisárom Jozefom I. a Karolom XII., uzavretej 1. septembra 1707 v Altranstädte sa švédsky kráľ zaviazal nezasahovať do vojny o španielske dedičstvo a Habsburgovci zasa prisľúbili sliezkym protestantom slobodné vyznávanie náboženstva.

Hoci kurucké oddiely pravidelne plienili sliezske pohraničie, veliteľ kuruckých jednotiek táboriacich na Považí podmaršal Anton Esterházi požiadal neskoro v lete 1707 Rákociho, aby povolil väčšiu akciu smerujúcu do Sliezska. Knieža pozorne sledoval vývoj odporu v Sliezsku a súhlasil, aby Esterházi s tromi plukmi karabinierov, jedným plukom pechoty a ozbrojenými slovenskými sedliakmi z Oravskej stolice podnikol vpád do Sliezska. Esterházi poslal do tejto dŕžavy patenty, ich obsah však nepoznáme. Z vpádu do Sliezska napokon nebolo nič, lebo Esterháziho s 5 000 vojakmi vyslali napokon do okolia Hatvanu, kde mal sledovať cisárske vojsko maršala Jean Louis Rabutina sústredené pri Pešti.

Plán ďalšej sliezskej akcie sa objavil v novembri 1707. Knieža chcel vtedy poslať Juraja Ottlyka so zopár plukmi na prepadnutie „*nejakých dvoch sliezskejších miest*“. V liste Berčénimu sa Rákoci vyjadril, že hlavným cieľom akcie je zabezpečiť zásobovanie vojsk. Takéto a im podobné väčšie či menšie výpravy pravidelne viedli do rakúskych dedičných dŕžav, do Horného Rakúska, na Moravu a do Štajerska. Na južnom pohraničí Sliezska sa pomerne vzácnejšie objavovali plieniace jednotky, keďže krátky hraničný úsek, vinúci sa severnou časťou Trenčianskej a Oravskej stolice nespadal do hlavného smeru útoku kuruckých oddielov a hornatý kraj bol ťažšie schodný pre jazdcov.

František II. Rákoci začal povstanie vtedy, keď väčšinu cisársko-kráľovských vojenských síl táboriacich v Uhorskom kráľovstve vyslali na fronty vojny o španielske dedičstvo. Povstalci v lete 1703 obsadili významnú časť Zátisia a Horného Uhorska a ku koncu roka postúpili k línii rieky Váh. Na začiatku roku 1704 prešli po zamrz-

Súveký pohľad na štáb pripravujúci vojnovú operáciu podľa rytiny zo začiatku 18. storočia.

nutom Dunaji do Zadunajska. Obsadenie tejto časti krajiny bolo veľmi dôležité, lebo odtiaľ sa vytvárala reálna šanca spojiť sa v údolí Dunaja s francúzsko-bavorskými vojskami, postupujúcimi od západu. V priebehu leta (13. augusta 1704) spojenecké anglické vojská ušetrili ťažkú porážku francúzsko-bavorským armádam, a tak knieža v dohľadnom čase nemohol rátať, že nadviaže priamy styk so spojencami.

Rákoci a za ním stojaca vojensko-politická elita sa museli pripraviť na dlhotrvajúcu vojnu. Keďže v čase bojov proti Turkom sa charakter výzbroje a vojenstvo uhorského vojska prispôsobilo úlohám obrany hraníc, knieža zdedil svoju vojenskú štruktúru a zmes. Vojsko Uhorského kráľovstva pozostávalo takmer bez výnimky z ľahko vyzbrojených oddielov. Približne dve tretiny stavu tvorilo jazdeckto, čiže husári, zvyšok pohyblivé pešie jednotky, ktorých spravidla nazývali hajdúsi. Ako výsledok vojenskej štruktúry vytvorenej tzv. delbou práce vnútri vojenského mechanizmu habsburskej monarchie však chýbali pešie a jazdecké jednotky s ťažkou výzbrojou, vycvičené na regulárne vedenie boja. Tie totiž, keď si to vojnová situácia vyžadovala, podľa potreby dislokovali z dedičných štátov alebo z krajín Rímsko-nemeckej ríše.

Aj keď sa Rákoci snažil o prekonanie nedostatkov kuruckej vojenskej sily, čoho výsledkom bolo to, že vnútorná administrácia vojska, jeho organizačný a právny rámec z veľkej časti zodpovedali kritériám regularity, vedenie boja týchto oddielov však ostávalo iregulárne. V prvom rade sa usilovali vyriešiť doplnovanie pechoty a dôstojníckeho a poddôstojníckeho zboru, ktorý mal skúsenosti v regulárnej taktike. Najjednoduchším riešením by bolo prijať zahraničných žoldnierov, no na to v prvom rade chýbali peniaze, v prípade výcviku domáceho vojska bolo treba prelomiť také prekážky v mentalite tzv. vojenského stavu, s čím si nevedelo poradiť ani cisárske velenie. Natíska sa však otázka, ako bolo možné, že zle vyzbrojené a často nezaplatené kurucké oddiely po osem rokov kládli odpor poprednej vojenskej sile kontinentu?

Die Noth zum Befluss des Krieges im 1704ten Jahr / den 26. Decembris unter des Kayserlichen Herrn Feld-Marschalen General-Heiffers Excellenz wider den Kagozi und dessen Rebellenischen Anhang in Kupffer vorgestellte und wahrhaftig beschriebene Herrliche Victorie bey Sernau.

Es ist allbekannt / daß die Kaiserliche Armee / welche sich zum Befluss des Krieges im 1704ten Jahr / den 26. Decembris unter des Kayserlichen Herrn Feld-Marschalen General-Heiffers Excellenz wider den Kagozi und dessen Rebellenischen Anhang in Kupffer vorgestellte und wahrhaftig beschriebene Herrliche Victorie bey Sernau. Die Kaiserliche Armee / welche sich zum Befluss des Krieges im 1704ten Jahr / den 26. Decembris unter des Kayserlichen Herrn Feld-Marschalen General-Heiffers Excellenz wider den Kagozi und dessen Rebellenischen Anhang in Kupffer vorgestellte und wahrhaftig beschriebene Herrliche Victorie bey Sernau. Die Kaiserliche Armee / welche sich zum Befluss des Krieges im 1704ten Jahr / den 26. Decembris unter des Kayserlichen Herrn Feld-Marschalen General-Heiffers Excellenz wider den Kagozi und dessen Rebellenischen Anhang in Kupffer vorgestellte und wahrhaftig beschriebene Herrliche Victorie bey Sernau.

Die Kaiserliche Armee / welche sich zum Befluss des Krieges im 1704ten Jahr / den 26. Decembris unter des Kayserlichen Herrn Feld-Marschalen General-Heiffers Excellenz wider den Kagozi und dessen Rebellenischen Anhang in Kupffer vorgestellte und wahrhaftig beschriebene Herrliche Victorie bey Sernau. Die Kaiserliche Armee / welche sich zum Befluss des Krieges im 1704ten Jahr / den 26. Decembris unter des Kayserlichen Herrn Feld-Marschalen General-Heiffers Excellenz wider den Kagozi und dessen Rebellenischen Anhang in Kupffer vorgestellte und wahrhaftig beschriebene Herrliche Victorie bey Sernau.

Die Kaiserliche Armee / welche sich zum Befluss des Krieges im 1704ten Jahr / den 26. Decembris unter des Kayserlichen Herrn Feld-Marschalen General-Heiffers Excellenz wider den Kagozi und dessen Rebellenischen Anhang in Kupffer vorgestellte und wahrhaftig beschriebene Herrliche Victorie bey Sernau. Die Kaiserliche Armee / welche sich zum Befluss des Krieges im 1704ten Jahr / den 26. Decembris unter des Kayserlichen Herrn Feld-Marschalen General-Heiffers Excellenz wider den Kagozi und dessen Rebellenischen Anhang in Kupffer vorgestellte und wahrhaftig beschriebene Herrliche Victorie bey Sernau.

- Erklärung des Kupffers.
- 1. Sernau.
  - 2. Das Haupt-Feind.
  - 3. Die Kaiserliche Armee.
  - 4. Die Kaiserliche Armee.
  - 5. Die Kaiserliche Armee.
  - 6. Die Kaiserliche Armee.
  - 7. Die Kaiserliche Armee.
  - 8. Die Kaiserliche Armee.
- Wienberg /
Besetzt und zu finden bey Johann-Jonathan Trjedlers
jetzigen Laden.

Noviny s ilustračným obrázkom a popisom bitky pri Trnave, kde 26. decembra 1704 labanci porazili kurucov.

Dvorská vojnová rada vo Viedni na prelome rokov 1703/1704 rozhodla, že v dôsledku vojny o španielske dedičstvo na trech frontoch, cieľom má byť len zachovanie strategickej rovnováhy, v rámci ktorej dvoma pólmi bolo jednak udržanie Sedmohradska a jednak

Generál Alexander Károli (1669 – 1743) bol schopným veliteľom, s vernosťou k cisárskym či ku kurucom si však nerobil veľké starosti, o čom svedčí aj to, že viackrát prešiel z jedného tábora do druhého.

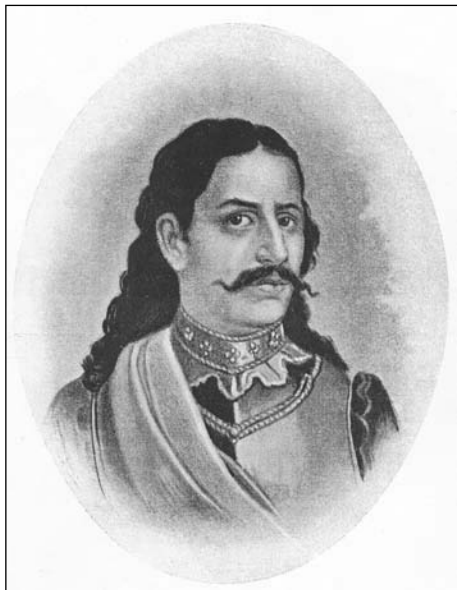
Maršal Guido Starhemberg (1657 – 1737) patril medzi schopných habsburských veliteľov, od roku 1706 bol vymenovaný za hlavného veliteľa cisárskych vojsk v Uhorsku, roku 1708 ho prevelili do Španielska, kde bol hlavným veliteľom cisárskych vojsk.

obrana dedičných dŕžav. To spôsobilo, že okrem nepravidelných chorvátskych a srbských oddielov do roku 1709 mohli na uhorské bojisko nasadiť spravidla iba početne obmedzené, zhruba 15- až 20-tisícové vojsko.

Nedostatky kuruckej armády sa prejavili v prvom rade v otvorených stretnutiach, kde kuruci rad za radom utrpeli porážky od pravidelných cisárskych jednotiek: Koroncó 13. júna 1704, Trnava 26. decembra 1704, Zsibó 11. decembra 1705. Využívajúc početnú prevahu a pohyblivosť svojich oddielov bolo však kurucké velenie schopné útokom vedeným v inej časti krajiny vyvážiť zisky cisárskych.

Porážku pri Koroncó odplatili kurucké jednotky maršala Alexandra Károliho (Károlyi) porážkou jednotiek generála Josepha Rabattu pri Svätom Gottharde 4. júla 1704. Následne vtrhli do Štajerska, kde spôsobili veľký rozruch a získali ohromnú korisť. Prehratú bitku pri Zsibó 11. novembra 1705 a v jej dôsledku stratu Sedmohradska vynahradil potom generál Ján Boján obsadením Zadunajska.

Kuruci dosahovali bojové úspechy vďaka taktike, ktorú neskorší vojenský teoretici označili ako „malú vojnu“. O niekoľko desaťročí neskôr túto taktiku úspešne uplatňovali regularizované uhorské husárske jednotky vo vojnách za Márie Terézie. V ak-

Mikuláš Berčeň bol najbližším spolupracovníkom Františka II. Rákociho.

ciách založených na prepadovej či partizánskej taktike viedli útok silou vojenských zborov zložených z viacerých plukov, pričom útočili tam, kde nepriateľ disponoval slabými silami. Pre ich rýchlosť je príznačné, že na jar 1706 plieniacie oddiely Imricha Bezerédja za poldruha dňa prekonali v Hornom Rakúsku viac ako 150 kilometrov. Pechotu, keď bolo potrebné, prepravovali na vozoch, aby mohla nasledovať jazdeckvo. Väčšími-menšími prepadmi a ochromovaním zásobovania sa kuruci snažili prinútiť nepriateľa vzdať sa alebo zmeniť vojenské operácie. Keďže Dvorská vojnová rada vo Viedni uprednostňovala obranu dedičných krajín, tam namierené útoky boli účinné mnohokrát preto, lebo cisárski generáli zastavili inde započaté vojenské akcie a odtiahli brániť ich hranice.

Keďže v neskorú jeseň 1707 Antona Esterháziho s 5 000 mužmi odvelili z Považia do okolia Pešti, hlavný veliteľ

cisárskeho vojska maršal Guido Starhemberg rozhodol o obliehaní Nitry. V Zadunajsku však oslabli cisársko-kráľovské sily odchodom Rabutinových plukov. Generál Ján Pálfi disponoval len niekoľkými tisícmi zväčša chorvátskych a srbských vojakov, no aj tí sa búrili kvôli omeškanému žoldu. Ján Boťán využil situáciu a na čele 10 000 vojakov zaútočil do Horného Rakúska. Kurucké oddiely na tucty plienili dediny a menšie mestá, do plameňov zahalili aj obce blízko Viedne. Situácia sa v priebehu niekoľkých dní stala takou ťažkou, že Dvorská vojnová rada nariadila Starhembergovi zastaviť obliehanie Nitry a jeho jednotky vyslala do Zadunajska.

Vtedy však na Považí zoslabli cisárske sily, takže kuruci doplnení plukmi vracajúceho sa Antona Esterháziho začali obliehať pevnosť Sereď a jednotky podmaršala Michala Čákiho sa snažili o obklúčenie cisárskeho vojska tábora pri Trnave. Kurucké oddiely brigádneho generála Ladislava Očkaiho, dovtedy kontrolujúce Starhemberga tábora okolo Nitry, sa vtedy vydali na nové útoky do moravského pohraničia.

Kuruckému veleniu sa takými hrami s plieniacimi výpadmi a preskupovaním síl vo väčšine prípadov podarilo vylepšiť si vojenské pozície, ktoré sa po niektorej väčšej nepriateľskej akcii vyvíjali pre nich nepriaznivo.

Útoky vedené do dedičných krajín priniesli nielen taktické úspechy, ale plnili významnú úlohu pri financovaní a zásobovaní vojsk. Medzi permanentnou finančnou krízou kuruckého štátu a vzrastom počtu útokov na dedičné dŕžavy alebo na územie Srbov je úzka súvislosť. To, aké bolo pre kurucké vojská potrebné získavanie koristi

a umiestnenie armády v zahraničí, možno vidieť aj z vyššie citovaného Rákociho listu, no podobný názor mal aj Mikuláš Berčeni.

Napriek vypätému úsiliu Rákociho sa finančná situácia kuruckého štátu nezlepšovala a roku 1708 na návrh Berčeniho sa zastavilo razenie medených peňazí. Rokovania v Košiciach a potom v Jágri sa točili okolo obehu medených peňazí a dozoru nad vyberaním dicálnej dane. Rákóci a jeho vláda boli nútení ustúpiť a na jágerskom zasadnutí o viac ako 10% zmiernili stanovené sumy. K tomu patrili naturálne povinnosti na zásobovanie vojska, ktoré malo zhruba 30-tisíc mužov. Daňové príjmy však neplynuli na potreby vojska, ktoré naďalej neprijímalo nehodnotné medené peniaze, a tak ostávalo nezaplatené a jeho zásobovanie sa stávalo čoraz ťažším.

Rákóci vo februári 1708 podnikol nesmýly pokus na opätovné získanie pozícií v Sedmohradsku, získal v Zátisi bezprostredné skúsenosti so stavom armády. Sklamane písal Berčeni, že uši mal plné sťažností vojenských dôstojníkov, ktorých dovtedy mohol platiť iba „nádejou“ alebo medenými mincami. O podobných skúsenostiach sa zmieňoval aj Berčeni. Jeho vojaci mali málo jedla, kone nemali obrok. Kvôli útekom klesal početný stav plukov, v jednotkách Babočaio (Babocsay) a Pavla Ďürkyho slúžilo dohromady 200 mužov, no pre nedostatok ošatenie ani ich nebolo možné mobilizovať.

Vo svetle všetkých týchto správ je prekvapujúci optimizmus Rákociho spomienok vo vzťahu k stavu jeho armády. Väčšinu Rákociho 10-tisícového vojska, ktoré sa vydalo z okolia Jágru 14. júna tvorili dvorské jednotky (garda), respektíve tie regulárne pluky, ktoré roku 1706 postavili alebo reorganizovali maršali Šimon Forgáč a Anton Esterházi. Tieto oddiely boli nepochybne najbojaschopnejšími jednotkami kuruckých vojenských síl. Ich výzbroj bola v podstate taká istá, respektíve takisto nedostatočná ako v predchádzajúcich rokoch. Ešte aj v najlepšie vyzbrojených jazdeckých plukoch mala sotva polovica mužstva pištoľ a karabínu, no desatina stavu pechoty nedisponovala žiadnou strelnou zbraňou. Aj Rákóci v spomienkach uvádzal, že jeho vojsko sa nemohlo podújať na obliehanie, keďže pre nedostatok strieborných peňazí nemohli získať potrebné zbrane a vojenský materiál.

Neplatenie armády bolo v dôsledku omeškania očakávaných daňových príjmov všeobecné. To negatívne vplývalo nielen na morálku vojakov, ale aj na početné stavy jednotiek. Podľa hlásenia markíza Des Alleursa Ľudovítovi XIV. kuruckým vojakom pred ťažením z osemnásťmesačného nedoplatku žoldu vyplatili iba jeden mesiac. Aj keď francúzsky vyslanec preháňal, nedostatok peňazí bol taký veľký, že vo vojnovnej pokladnici Mikuláša Berčeniho po trenciánskej bitke narátali dohromady iba 6 000 zlatých v striebre. Vojaci pritom prijímali iba strieborné peniaze alebo ostávali pod zástavami iba v nádeji na koristi.

Znie to prekvapujúco, no na začiatku roka 1708 na uhorskom bojisku ani jedna strana nedisponovala komplexnými vojnovými plánmi. Cisársko-kráľovské velenie na väčšie vojenské operácie ani naďalej nedokázalo odveliť na bojisko vojská v potrebnom počte. Maršal Siegbert Heister, ktorý vymenil Guida Starhemberga pritom disponoval iba 20 000 mužmi v západných častiach Hornej zeme a Zadunajska. V porovnaní s ním mal hlavný generál Mikuláš Berčeni a Anton Esterházi približne

dvojnásobnú presilu. V Sedmohradsku, ktorého podstatnú časť ešte v jeseni obsadil maršal Rabutin, táboril asi 8-tisícový zbor.

Predseda Dvorskej vojnovkej rady vojvoda Eugen Savojský čoraz viac ovplyvňoval politiku habsburského dvora a prvorado súril vojenské riešenie v Uhorsku. Preto navrhol panovníkovi, aby opätovne vymenoval za hlavného veliteľa Siegberta Heistera, kedysi kruto zaobchádzajúceho s kurucmi. Na vojenské riešenie však ani Heister nemal dostatočné vojenské sily, a tak sa jeho prvoradou úlohou stala ochrana dedičných dŕžav pred kuruckými útokmi. Ako dlhodobý cieľ prichádzalo do úvahy znovu získanie Nitry aj Nových Zámkov, no až do príchodu očakávaného 6-tisícového dánskeho pomocného vojska tento zámer nemal nádej na úspech. Heisterovi robili najväčšiu starosť kurucké jednotky, ktoré po prezimovaní na jar 1708 s obnovenou silou začali plieniť dedičné dŕžavy.

Kurucké jednotky z Považia podnikli najväčší útok v prvých dňoch mája 1708 proti moravskému Vsetínu. Pod vedením brigádneho generála Ladislava Očkaiho 6 000 mužov prepadlo mesto. Kuruci povzbudení sľubom slobodného koristenia asi 500-člennú cisársku posádku pobili alebo zajali. Využívajúc víťazstvo počas niekoľkých dní obsadili a spoplatnili ešte dve ďalšie mestá a viac ako tucet obcí. O niekoľko týždňov neskôr sa oddiely generála Jána Bošana pokúsili o obsadenie pevností Šaľa a Sereď, no úspech nedosiahli.

Na začiatku roka 1708 sa knieža pokúsil získať späť Sedmohradsko, aj keď to stav vojsk neumožňoval. Neskôr jednotky zboru pod velením maršala Alexandra Károliho v sile sotva 10 000 mužov viackrát vtrhli do Sedmohradska, no trvalý úspech ne-

Romantizujúci pohľad na jednotku jazdeckého vojska

dosiahli, ba ani hrad Görgény, dlhší čas obliehaný cisárskym vojskom, sa im nepodarilo zachrániť.

Rákoci v spomienkach tvrdil, že počas ťaženia sa snažil vyhnúť všetkým väčším stretnutiam, aby armádu odviezol do Sliezska na zimné ubytovanie. Jeho vojsko tiahlo pomaly a takmer mesiac trvalo, kým pri Tesároch nad Žitavou dosiahli rieku Žitavu, hoci pri priemernej rýchlosti pochodu bolo možné túto vzdialenosť zvládnuť za dva týždne. Následne knieža nariadil vojsku odpočinok, on potom skontroloval Nitrú a Nové Zámky a len 18. júna sa pohol smerom na sever.

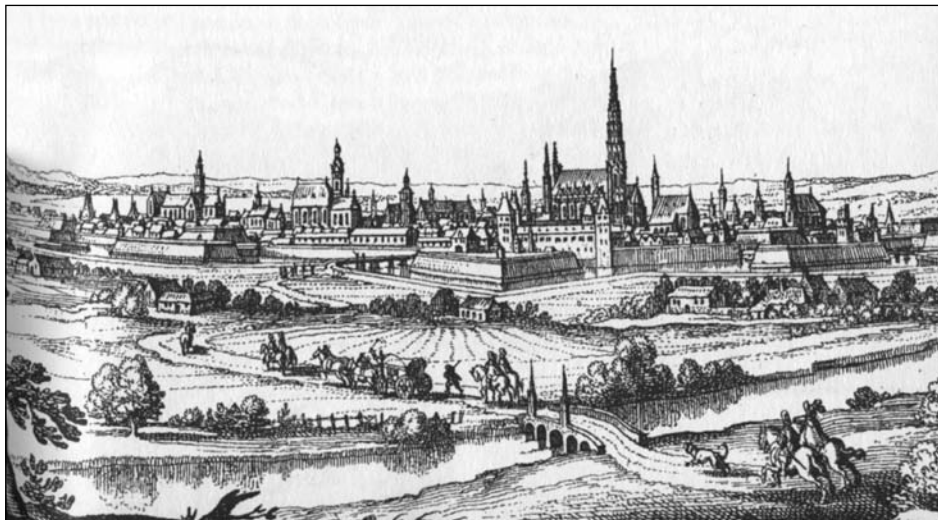
Historická a vojenskohistorická spisba si osvojila Rákociho názor, podľa ktorého plán sliezskeho ťaženia zmarila nevyzretosť jeho generálov a vysokých dôstojníkov. Avšak iný prameň okrem spomienok nespomína, či sa na bojových poradách vôbec prerokoval plán sliezskej akcie alebo jeho realizácia. Známy je však údaj, že držanie armády pokope spôsobovalo čoraz väčšie problémy. Keďže pre materiálne ťažkosti knieža nemohol vyplácať svojim oddielom pravidelný žold, korisť hrala čoraz väčšiu úlohu v platení a zásobovaní vojakov.

Po dlhých diskusiách sa kurucké velenie napokon rozhodlo zaútočiť na cisársky zbor pod vedením plukovníka Petra Viarda, čo údajne navrhol Očkai. Na Berčeniho prosbu knieža poveril touto úlohou Vavrinca Pekriho. Jeho povoľnosť sa ukázala chybnou, veď na základe Pekriho sedmohradského pôsobenia mohol vedieť, že tento generál je mizerným vojakom.

Strážnická akcia sľubovala na začiatku úspech, keďže vojsko v sile 7 000 kurucov v celodennom boji 28. júla 1708 zatlačilo nepriateľa. Avšak k večeru, keď sa časť

Táborová idyla podľa súvekej kresby

Súveký pohľad na Viedeň, hlavné mesto habsburskej monarchie

Pekriho jednotiek chcela stiahnuť za močaristú rieku, nepriateľ ich prepadol a rozohnal. Na druhý deň po nezdare už kuruci nepokračovali v boji, keďže Viard dostal nové posily, ba dokonca dozvedeli sa aj to, že Heister a Pálfi s asi 8 000 mužmi sa cez Stupavu a Skalicu ponáhľajú na pomoc ohrozeným cisárskym vojakom.

Udalosti nasledujúcich niekoľkých dní ukázali nerozhodnosť a chaos kuruckého velenia. Rákoci a jeho vysokí dôstojníci chceli najprv s celým vojskom podniknúť ďalší útok proti Viardovi, potom pomýšľali na získanie obliehaného Leopoldova a Trenčína. Po dlhotrvajúcej diskusii vojnová rada nakoniec rozhodla o akcii proti Trenčínu. Vtedy sa vojenské velenie kurucov dopustilo ďalšej ťažkej chyby, keď na zbúranie jediného mosta vedúceho do hradu poslalo iba pechotu s plukovníkom Antoinom La Mothem, a tak, kým tam jeho jednotky dorazili, dopravil už Viard do hradu potraviny a vojakov. Nadôvažok, knieža nariadil hlavným kuruckým silám v prvý deň augusta odpočinok, a tak sa v dôsledku straty času stalo, že 5 200 jazdcov Heistera a Pálfiho dorazilo k zhruba 15-tisícovému hlavnému kuruckému vojsku. Prvé výstrely z pušiek zazneli 3. augusta ráno v červenohorskom priesmyku, kde slovenskí pešiaci Urbana Celdera (Czelder) spustili paľbu na prichádzajúci cisársky predvoj. Týmto sa začala trenčianska bitka.

Historik má pred účastníkom skúmaného obdobia vždy výhodu. On totiž zo zväčša vierohodných prameňov pozná udalosti a dôsledky v priestore a čase. Pisateľ spomienok zasa dáva na papier ním poznané minulé udalosti, no cieľom jeho písania je v prvom rade ospravedlnenie svojich počínov pred prítomnosťou a budúcnosťou. Urobil to aj Rákoci, keď vo svojich spomienkach, určených európskej verejnej mienke, a preto napísaných po francúzsky, predložil ich čitateľom históriu a ospravedlnenie svojho zápasu za slobodu.

Plán sliezskeho prezimovania s určitou skrsol v mysli kniežaťa, ba zaiste uvažoval aj o uhorskom tróne pre pruského následníka trónu. Musel však počítať aj s dôsledkami ťaženia. Vedel, že jeho armáda nie je vhodná na dlhšie zahraničné účinkovanie, keby však vtrhli do Sliezska, tak by väčšina vojakov so získanou korisťou pri prvej príležitosti ušla domov. Nepochybne uvažoval aj o možných reakciách nepriateľa. Rákoci mal vedomosti o tom, že v Sliezske zimujú cisárske pluky, posilnili tam pohraničné pevnosti, a tak iba za cenu ťažkých bojov by sa bol mohol dostať do krajiny. Obyvateľstvo, ktoré v južných oblastiach Sliezska už okúsilo kurucké útoky, by pravdepodobne spolu so šľachtou kládlo kurucom odpor. Podľa doterajších poznatkov knieža Rákoci nebol v kontakte so sliezkou šľachtou, a tak vyhlásenia vyzývajúce na protihabsburské povstanie boli skôr nástrojmi propagandistickej vojny.

V historikovi nechtiac vznikajú aj ďalšie otázky. Čo by sa stalo, keby Rákoci predsa vtiahol do Sliezska a jeho najbojaschopnejšie jednotky by krajinu opustili? Kto by viedol krajinu? Kto by bol miestodržiteľom? Čo by sa stalo s početne oslabenými kuruckými silami, ktoré by ostali v krajine?

Už sme poukázali na to, že, v piatom roku vojny kurucký štát a armáda vykazovali znaky vyčerpania. Na Ónodskom sneme knieža a jeho okolie, opierajúc sa o armádu a jej veliteľov, potlačili začínajúcu politickú krízu, no nad finančnou a hospodárskou krízou neboli schopní zvíťaziť. Čoraz väčšia časť obyvateľstva nemohla a ani nechcela platiť určené dane. V dôsledku bojov stovky dedín a miest spustli alebo boli vyludnené. Poľnohospodárska výroba upadla, bolo málo potravín, v oslabených organizmoch sa ukazovala strašná choroba, mor.

Vo Viedni už časť politikov rákala s tým, že Rákociho moc sa aj sama od seba, bez väčšieho vojenského úsilia zrúti. Ich nádeje vzrástli, keď kráľ a cisár Jozef I. po viac ako dvadsiatich rokoch zvolal 28. februára 1708 snem do Prešporka. Okrem krajinských hodnostárov sa na ňom objavilo 73 magnátov, 46 prelátov, 51 stolíc a 21 slobodných kráľovských miest. Hoci v časti stolíc fungovala podvojná správa, veľký počet účastníkov naznačoval, že významnejšia časť stavov sa odvrátila od konfederácie a podporovala vyrovnanie sa s kráľom.

Sumarizujúc možno zdôrazniť, že Rákoci neplánoval dlhší pobyt v Sliezske, Uhorské kráľovstvo pre pruského následníka trónu bolo pritom jedným spomedzi nerealných návrhov francúzskej diplomacie. O tom vedel aj Rákoci a históriu vo svojich spomienkach vyfarbil, aby svoj boj zasadil do európskych dimenzií. Akcentovaním nezrelosti svojich generálov a vysokých dôstojníkov v súvislosti so sliezkymi plánmi mohol pritom otupiť vlastnú zodpovednosť za trenciansku porážku. Rákoci totiž v spise zdôraznil, že v záujme vykonania plánu sa zdržal všetkých stretnutí a iba na naliehanie svojich generálov a vysokých dôstojníkov, najmä neskoršieho zradcu Očkaiho, zmenil svoj plán.

Rákoci si uvedomoval, že jeho vojsko nie je schopné väčších operácií, no keďže svojich vojakov nemohol pravidelne platiť, omeškané financovanie vojska sa snažil kompenzovať korisťou a dobrým ubytovaním. Na to však vo vojnu spustošenom Uhorsku nebola možnosť, preto plánoval, že svoje vojská vezme na dlhšie plienenie na Moravu alebo do Sliezska, kde nájdú korisť a potraviny. Aj francúzsky vyslanec

Des Alleurs sa dozvedel, že knieža so svojím vojskom vtrhne na Moravu, hoci i za cenu otvorenej bitky.

Nevedno, aké príčiny mala pomalosť ťaženia Rákociho armády okrem údajného získavania času, no zdá sa, že jedným z hlavných cieľov bola demonštrácia sily. Jednotky kuruckého vojska, zaodeté do nových uniforiem vyžarovali silu: „*chýr mojej armády ešte viac posmelil srdce národa*“ – napísal Rákoci vo svojich spomienkach. Odkaz bol určený tak čoraz viac sa množiacim kráľovým prívržencom, ako i tým stoliciam a šľachticom, ktorí v rokoch 1706 – 1707 obvinili knieža z mocenskej zvole a žiadali od neho zmierenie sa s panovníkom.

PRAMENE A LITERATÚRA:

II. Rákóczi Ferenc fejedelem leveleskönyvei 1703 – 1712. Közli Thaly Kálmán. I. k. 1703 –1706. Pest, 1877. (Archivum Rákócziánium I. osztály: Had- és belügy. I. kötet.)

Székesi gróf Bercsényi Miklós főhadvezér és fejedelmi helytartó levelei Rákóczi fejedelemhez. 1704 – 1712. Közli Thaly Kálmán. II. kötet. 1706 – 1708. Budapest, 1877. (Archivum Rákócziánium I. osztály: Had- és belügy. V. kötet.)

II. Rákóczi Ferenc fejedelem Emlékiratai a magyarországi háborúról, 1703-tól annak végéig. (Ford. Vas István. A tanulmányt és a jegyzeteket írta Köpeczi Béla. A szöveget gondozta Kovács Ilona.) Budapest, 1978. (Archivum Rákócziánium III. osztály: Írók. II. Rákóczi Ferenc művei. I. kötet.)

II. Rákóczi Ferenc ezertizenkét napja. Beniczky Gáspár fejedelmi titkár diáriuma 1707. május 24 – 1710. február 28. (Az előszót és a jegyzeteket írta Bánkúti Imre.) Budapest 2005.

BÁNKÚTI, Imre: Néhány gondolat a trencsényi csata (1708 augusztus 3.) előzményeiről és következményeiről. Folia Historica 1994 – 1995 XIX. kötet 1994 – 1995. Magyar Nemzeti Múzeum, 1998, s. 63-85.

KOČIŠ, Jozef: Príspevok k vzťahu Rákócziho Františka II. k Slovensku. In: *Historický časopis*, roč. 26, 1978, č. 2, s. 272-282.

MÁRKI, Sándor: *II. Rákóczi Ferencz. II. k. 1707 – 1708.* Budapest, 1909.

MARKÓ, Árpád: *II. Rákóczi Ferenc csatái.* Válogatott tanulmányok. Nap kiadó, 2003.

THALY, Kálmán: *Ocskay László II. Rákóczi Ferenc dandárnoka és a felső-magyarországi hadjáratok 1703 – 1710.* Budapest 1880.

KÖPECZI, Béla: *A Rákóczi-szabadságharc és Franciaország.* Budapest 1966.

Bitka pri Trenčianskej Turnej a otázky kuruckého vojenstva

VOJTECH DANGL

V priebehu 17. a začiatkom 18. storočia určujúcou náplňou diania na našom území popri protitureckom boji boli mocenskopolitické zápasy medzi uhorskou šľachtou, resp. jej veľkou časťou a habsburským absolutizmom, ktoré v zásadnej miere ovplyvnili historický vývoj Slovenska a život jeho obyvateľov. Vojenské akcie vodcov protihabsburských stavovských povstaní prebiehali v prevažnej miere na území Slovenska, v tieni tureckého nebezpečenstva, veľmi často za aktívnej podpory Osmanov a spravidla boli súčasťou veľkého mocenského zápasu medzi Habsburgovcami a protestantskými mocnosťami Európy, resp. Habsburgovcami a Francúzskom. Vtislili svoju negatívnu pečať politickému, hospodársko-sociálnemu a demografickému vývoju Slovenska. Bremená týchto vojen plnou mierou dopadali na bedrá poddaného ľudu a obyvateľov miest. Na druhej strane slovenskí poddaní, dúfajúc v zlepšenie svojho postavenia, často aj so zbraňou v ruke sa zapájali do týchto zápasov a v nemalej miere ovplyvňovali ich vojenský priebeh. Obzvlášť výrazne sa to prejavilo v povstaní Františka II. Rákociho.

Protihabsburské stavovské povstanie pod vedením tohto uhorského magnáta, aj keď v zásade sledovalo podobné ciele ako predošlé protihabsburské hnutia, t. j. predovšetkým boj o zachovanie výsadných práv a slobôd uhorskej a sedmohradskej šľachty, boj o moc a presadenie osobných záujmov, malo aj svoje špecifické črty, ktorými sa od nich líšilo. Rákociho povstanie vypuklo v čase, keď už turecké nebezpečenstvo pominulo, takže tieň, ktorý na stavovský odboj 17. storočia vrhala spolupráca s „odvekým nepriateľom kresťanstva“, tu chýbal. Využívajúc vojnu o španielske dedičstvo, ktorá vypukla roku 1701, Rákoci dúfal, že nájde pomoc vo Francúzsku a v Poľsku, čiastočne v Sliezske a v poslednom období povstania vo Švédsku a v Rusku. Takto sa vlastne povstanie stalo súčasťou európskeho konfliktu, v ktorom v boji o španielsky trón zápasili predovšetkým Bourbonovci a Habsburgovci. Najväč-

Majestátny portrét kniežata Františka II. Rákociho

šiu zahraničnú pomoc, a to finančnú, diplomatickú i vojenskú, dostal Rákoci od Francúzov, postoj francúzskeho kráľa Ludovíta XVI. k jeho osobe však bol zdržanlivý. Vodca konfederátov koketoval aj s myšlienkou prijatia poľskej koruny, pričom ho mal podporovať cár Peter I. Spojenectvo s Ruskom však zostalo skôr v rovine úvah.

V samotnom Rákociho hnutí bola náboženská otázka zatlačená do úzadia, heslá boja za náboženskú slobodu nekatolíkov, boja proti rekatolizácii už neboli natoľko motivujúce ako v predchádzajúcich stavovských povstaniach, aj keď ani v tomto období o nejakej náboženskej tolerancii v modernom zmysle tohto slova hovoriť nemožno. Rákoci sa zaviazal chrániť slobodu troch uznaných cirkví, ale vzhľadom

na veľkú náboženskú netolerantnosť, ktorá v tom čase vládla, to v konečnom dôsledku neuspokojilo ani jednu stranu. Pre protestantské obyvateľstvo Slovenska tieto úpravy mali praktický význam v tom, že sa obnovila vlastná cirkevná organizácia a v roku 1707 bola zvolaná ružomerská synoda. Tieto zjednocovacie akcie okrem iného prispeli aj k uvedomovaniu si národnej spolupatričnosti. Sám vodca povstania bol katolík a usiloval sa v konfesijnej oblasti o zachovanie akejsi spravodlivej rovnováhy, samozrejme v dobovom chápaní.

Charakteristickou črtou Rákociho povstania bolo, že vyrástlo zo širšieho hnutia odporu poddaných, ktorí ho v počiatočných fázach podporovali a s ním sympatizovali. Celé hnutie na začiatku malo nielen protihabsburský, ale aj silný protifeudálny akcent. Poddaní videli v Rákociho hnutí v prvom rade možnosť najst' východisko zo svojho ťažkého postavenia. V tom ich utvrdzovali patenty o oslobodení spod zemepanských povinností po dobu účasti v kuruckom vojsku a rozličné, často veľmi nejasné prísluby o slobode a zlepšení sociálnych pomerov, ktoré nezáväzne dávali niektorí Rákociho velitelia a prívrženci. V prvých rokoch povstania, keď dôvera v ciele hnutia bola aj na Slovensku veľká, prilákala do Rákociho tábora tisíce poddaných. V kuruckých jednotkách pod velením Ladislava Očkaiho (Ocskay), Urbana Celdera, Adama Javorku, Ludovíta Winklera a iných boli celé oddiely slovenských povstalcov, ba niektorým oddielom sa velilo po slovensky. Iregulárne oddiely slovenských vzbúrencov viedol v Liptove Juraj Luby a Michal Okoličáni. Podľa vyjadrenia hlavného veliteľa kuruckej armády Mikuláša Berčéniho (Bercsényi), na základe jeho patentu z roku 1704, ktorým poddaným sľuboval oslobodenie z poddanstva, sa na Záhorí chopilo zbraní údajne do 12-tisíc tamojších sedliakov. Aj keď tento počet sa zdá nadsadený, vplyv patentov na rýchly nárast ozbrojencov v tomto kraji je ne-

Peší hajdúch

ne stavala alebo v podobe daní platila šľachta, obce, mestá a bohatí sedliaci. Okolo roku 1705 dostávala svoju konečnú podobu aj tretia, doplňujúca zložka kuruckej armády formou povinných odvodov nováčikov (*statuti, novus, conductus, hajdúsi*), a to na základe počtu port, resp. výšky daní. Najbojaschopnejšiu a vojensky najcennejšiu zložku Rákociho armády tvorili oddiely cudzích žoldnierov, ktoré sa skladali najmä z nemeckých a švédsko-poľských útvarov, ako aj z niekoľkých oddielov vyslaných Francúzmi. Tieto posily však netvorili nikdy viac než niekoľko tisíc vojakov. Z času na čas sa viac-menej spontánne vytvárali aj sedliacke milície z miestneho obyvateľstva. Udržiavanie takejto armády narážalo na obrovské problémy hospodárskeho i finančného charakteru a ich dôsledky dopadali predovšetkým na bedrú poddaných a obyvateľov miest. Vyvolávalo to napätie aj vo vnútri hnutia, ktoré vyžadovalo od Rákociho neraz násilné zásahy.

Vojnové dianie na Slovensku sa po ukončení jarného príméria v lete 1706 rozpadlo do menších potýčok a snáh získať niektoré hrady obsadené posádkami protivníka. V nasledujúcom roku sa nový veliteľ cisárskych vojsk Guido Starhemberg obmedzil na obranu línie pozdĺž Váhu, kým samotný František II. Rákoci sa po odchode generála Jeana Louisa Rabutina zo Sedmohradska sústredil na jeho opätovné obsadenie.

popierateľný. Aj v rámci povinných odvodov z jednotlivých stolíc boli podľa Rákociho nariadenia získané tisíce Slovákov. Slovenskí poddaní a obyvatelia z okolia mali výrazný podiel na víťazstve kuruckých povstalcov v prvej väčšej bitke, ktorá sa odohrala na našom území roku 1704 pri Smoleniciach. Väčšinou išlo o dobrovoľnícke oddiely zle vyzbrojených poddaných, ktorí reagovali na výzvu povstaleckých veliteľov a iniciovaní predovšetkým vyhliadkami na oslobodenie spod feudálnych povinností, pridali sa ku kuruckým oddielom Ladislava Očkaiho.

Samozrejme, poddaní neboli z vojenského hľadiska najbojaschopnejšou a najstabilnejšou súčasťou kuruckej armády. Z hľadiska štruktúry vojsk v nej v priebehu povstania bojovali dobrovoľníci (*miles, spontanea*), ktorí sa groupovali prevažne z poddaných, z bývalých hradných vojakov, sčasti z privilegovaných hajdúchov a v menšej miere aj z iných vrtiev spoločnosti. Ďalšou súčasťou Rákociho armády boli domáci žoldnieri (*stipendiarii*), ktorých povin-

Jazdecký kuruc

vé dane, čo popudilo veľkú časť šľachty a stolíc. Zahraničná pomoc bola vlastne len symbolická. Francúzsko požadovalo ako záruku za pomoc zosadenie Habsburgovcov z uhorského trónu. Pôvodné nadšenie poddaného roľníctva prudko kleslo a túžba po mieri rástla. Drancovanie a násilnosti soldatesky na oboch stranách vyvolávali nenávisť, a tá sa začínala prenášať na všetkých, ktorí diktovali silou zbraní. Na začiatku povstania ľud na východnom Slovensku ešte spieval:

*„Hej, počkajce me, pan Rákoci, za tymi hurami,
ta ja pujdem s vami“;*

ale teraz už slovenský ľudový básnik vyjadroval svoje rozčarovanie:

*„Počkajce, kuruci, keď budete v Turci,
veru vás vymlátia turčanskí paholci!
Radi sme vás mali, jesti, píti dali,
a vy ste nás potom z šeckého obrali!“*

Aj vedúce postavy konfederácie chápali, že osud povstania je na vážkach, a že ľud

Na sneme, ktorý zasadal v apríli 1707 v Marošvásárheli (Marosvásárhely, dnes Tîrgu Mureş) sedmohradské stavy legalizovali Rákociho za sedmohradské knieža. Bolo tiež vyhlásené odtrhnutie Sedmohradska od Habsburgovcov a odsúhlasená konfederácia s uhorskými stavmi. Navonok ešte stále úspešný protihabsburský odboj však už mal hlboké trhliny, a to aj napriek dočasnému zlepšeniu zahraničnopolitickej situácie po obsadení Saska na jeseň 1707 vojskami švédskeho kráľa Karola XII.

Dlhotrvajúce boje vyčerpávali krajinu a zlá hospodárska situácia sa prehľbovala. Za nové medené mince (libertáše), ktoré dal vodca povstania raziť, nebolo možné takmer nič kúpiť. Niektoré stolice, odvolávajúc sa na zlé hospodárske pomery, odmietali plniť Rákociho vojenské požiadavky, alebo ich plnili vleklo a s nevôľou. Časť šľachty obviňovala Rákociho z absolutistických zámerov, mnohí mu vyčítali, že napriek určitej ústupčivosti Jozefa I. nechce uzavrieť mier. Vodca povstania vypísal nové

*Medené mince,
zvané libertáše
mali veľmi nízku
kúpnu silu.*

sa od neho odvracia. V liste Alexandrovi Károlimu sa k tomu Mikuláš Berčeni na jeseň 1707 otvorene priznal. „Obyčajní vojaci sa už okrádajú navzájom, nikto sa im neodvažuje niečo prikázať. Ľud prosí o to, aby sa mohol poddať cisárovi... Naše položenie je na rieke Mureš i na Váhu rovnaké. Tam do nás strieľa Rumun a tu Slovák. Naším nešťastím je, že sa ľud od nás odvrátil.“ Príznačky vnútorného rozkladu sa výrazne prejavili na ónodskom sneme a v kuruckej armáde vrcholili po porážke pri Trenčianskej Turnej.

Na sneme, ktorý sa konal v máji roku 1707 na ónodskom poli, Rákociho prívrženci zabili, resp. popravili dvoch predstaviteľov Turčianskej stolice, ktorá iniciovala pamätný list zhrňujúci protesty severozápadných stolíc proti vysokým daniam, clám a monopolistickým nariadeniam a zároveň nabádala uzavrieť s cisárom čestný mier. Trenčiansku stolicu za trest vyčiarkli zo zoznamu uhorských stolíc. Na sneme sa prijalo nariadenie skonfiškovať majetky tej časti šľachty, ktorá do dvoch mesiacov neprijme uznesenia snemu a nepridá sa ku konfederácii uhorských stavov. Snem odhlasoval všeobecné zdanenie a iné zákonné nariadenia. Rákoci siahol aj ku krajnému opatreniu a pod vplyvom francúzskych požiadaviek snem na jeho podnet pozbavil Habsburgovcov uhorského trónu. Toto opatrenie, vyvolané aj snahou získať spojenca v protihabsburskom tábore, ktorému by sa uhorský trón ponúkol, už odrážalo bezvýchodiskovosť situácie kuruckého vedenia.

Požiadavka zdanenia šľachty vyvolala u nej odpor a aj v stredoslovenskej banskej oblasti vypukli nepokoje medzi baníkmi. Štrajkujúcich rozohnal kurucký oddiel strelbou, pri ktorej padlo 15 a bolo zranených vyše 30 ľudí. Takýmto drastickým spôsobom cisárske úrady proti baníkom nepostupovali. Dochádzalo k ďalším nepokojom baníkov, robotníkov v hámroch, vinohradníckych a iných robotníkov aj v Smolníku, Gemeri a inde na území Slovenska. Na dôvažok, na jeseň 1707 generál Rabutin bez vynaloženia väčšieho úsilia opäť obsadil veľkú časť Sedmohradska a väčšina tunajšej šľachty prisahala vernosť cisárovi. Definitívny zlom v Rákociho kuruckej vojne však priniesol rok 1708.

Knieža František II. Rákoci sa v tomto roku chystal na výpravu do Sliezska. Chcel podniknúť sliezske stavy do otvoreného protihabsburského vystúpenia a zároveň pripraviť cestu na uhorský trón pruskému následníkovi trónu Fridrichovi Viliamovi, ktorého otec prisľúbil Rákocimu pomoc. Vodca povstalcov mal vcelku dobre vyzbrojenú armádu, ktorá, ako sám zdôrazňoval vo svojich *Pamätiach*, „nikdy nebola ta-

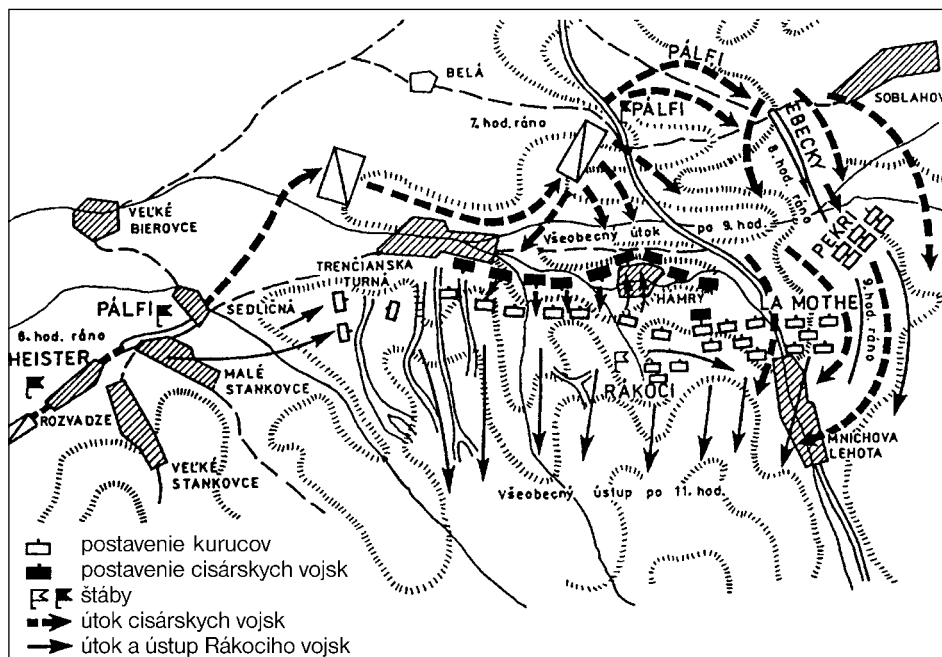
Cisársky maršal Siegbert Heister

Kurucký generál Ján Boťán

ká krásna a disciplinovaná“. Víťazstvo cisárskych vojsk pri Turíne roku 1707 však umožnilo aj viedenskej Dvorskej vojenskej rade posilniť svoje ozbrojené sily v Uhorsku. Ich velením bol opäť poverený svojou krutosťou preslávený a v Uhorsku nenávidený poľný maršal Siegbert Heister.

Rákoci začal výpravu v polovici júna, keď sa od Jágra (Eger) presúval na Považie. V polovici júla táboril pri Nových Zámkoch, kam zvolal na poradu svojich veliteľov. Tu ich informoval o pláne a cieľoch svojho ťaženia. Väčšina kuruckých generálov a brigádierov sa však zhodla na tom, že pred začatím tejto výpravy by bolo potrebné pomôcť Ladislavovi Očkaimu vytlačiť cisárske sily z Považia a zo západného Slovenska, poukazujúc na nebezpečenstvo zanechať v tyle túto vojenskú bázu. Rákoci, ktorý pôvodne nechcel drobiť svoje sily, nakoniec súhlasil. Po odchode svojich veliteľov sa koncom júla dozvedel, že cisársky generál Peter Viard pri Strážnici porazil Očkaiho a Vavrince Pekriho (Pekry) a že sám Heister, ktorý vyrazil zo Žitného ostrova, smeruje k Trenčínu, kde bola slabá a už vyhladovaná nemecká posádka. Pod dojmom týchto správ Rákoci zmenil svoj postup a rozhodol sa obsadiť Leopoldov ako obrannú protiváhu Trenčína. Usiloval sa síce vyhnúť rozhodujúcej bitke a dovieť svoje vojsko do Sliezska v čo najkompaktnejšom celku, ale kurucká generalita ho opäť presvedčila, že by mal dobyť Trenčín, ktorý by v prípade ťaženia do Sliezska tvoril dôležitú vojenskú bázu v tyle. Rákociho velitelia chceli zároveň dobytím Trenčína pozdvihnúť náladu svojich, už dlhší čas bez viditeľného efektu sa sem-tam presúvajúcich vojakov. Nerozhodný postup kurucov však cisárskym oddielom

Náčrt bitky pri Trenčíne, ktorá sa odohrala 3. augusta 1708.

pod velením Petra Viarda umožnil mesto zásobiť väčším počtom proviantu a munície ešte pred príchodom Rákociho armády. Takto k obliehaniu Trenčína už nedošlo.

Rákoci vyčlenil asi 4 000 mužov pod velením Jána Bojána (Botthyán), aby sledovali Heisterov pohyb, oddiely Ladislava Očkaiho mali monitorovať územie po Topoľčany a Nitru. Sám Rákoci 2. augusta obsadil kopcovitý, silne zvrásnený, priekopami a kríkmi prerušovaný terén tiahnuci sa v šírke asi sedem a pol kilometra od Trenčianskej Turnej po Soblahov. Dobové údaje o počte jeho síl sa rôznia, dnes sa odhadujú na 14 – 15-tisíc mužov, z toho asi 8-tisíc pechoty a 7-tisíc jazdco. Kuruci mali aj 14 diel, ktoré boli sústredené pod velením Francúza La Motteho pri Mníchovej Lehote síce v strede bojovej zostavy, ale bližšie k pravému krídlu, ktoré čo do bojovej kvality bolo slabšie a tým zraniteľnejšie. Na pravom krídle stálo ľahké jazdecktvo a časť pechoty pod velením generála Vavrinca Pekriho. Sem bol zaradený aj pluk skúseneho Štefana Ebeckého (Ebeczky). Ďalšia časť pechoty zaujala bojové postavenie v spomínanom ťažko prehľadnom teréne, cez ktorý sa tiahli priekopy, ktoré sťažovali útok jazdectva. Stred bojovej zostavy, ktorému podľa tradície velil Rákoci, krylo nemecké jazdecktvo, nemeckí a poľskí karabinieri, teda elitné dvorské oddiely. Ľavé krídlo viedol Berčeni. V tomto rozložení prichádzali kuruci už na miesto bojiska, a to Pekri ako predvoj a Berčeni ako zadný voj. Ten predvídavo zanechal niekoľkostočlennú skupinu pod velením Urbana Celdera pri Rozvadziach, aby strážila prístupovú cestu k Trenčínu a včas upozornila na príchod cisárskych síl.

Heister nasledoval Rákociho zrýchleným pochodom a predsunuté oddiely jeho predvoja narazili na Celderových kurucov v čase brieždenia 3. augusta. Tí začali paľbu, čím upozornili Rákociho tábor na blížiace sa nebezpečenstvo a umožnili včasné zoradenie bojovej línie. Cisársky veliteľ prichádzal z juhovýchodu od Rozvadzí a Sedličnej. Jeho predvoj tvorilo jazdectvo Jána Pálfiho, ktoré sa dostalo do menších potýčok s kurucmi, pričom zaznelo aj niekoľko výstrelov z diel. Keď na čele hlavných síl došiel na budúce vlastné aj Heister, bol údajne výhodným rozložením kuruckej armády, a najmä jej číselnou prevahou, zaskočený. Sám disponoval okrem diel prevažne iba jazdectvom v sile 8 000 mužov. Preto sa rozhodol úhybným manévrom stiahnuť severnejšie k Belej a presunúť svoje vojská bližšie k Trenčínu pod ochranu diel tunajšej posádky. Podľa iných údajov chcel týmto manévrom získať iba lepšiu útočnú pozíciu. Tak či onak, jeho pohyb Rákoci považoval za vhodný na to, aby zaútočil. Dal rozkaz na paľbu a nariadil Pekrimu, aby z pravej strany vpadol do tyla cisárskych vojsk.

Pekri, ktorý nemal väčšie skúsenosti z bojov v poli, si vopred dostatočne nepreškúmal terén, na ktorom mal postupovať, a tak si počínal dosť neprezieravo. Svojich jazdcov začal viesť cez relatívne úzky, rozpadávajúci sa násyp, ktorý sa tiahol medzi dvoma rybníkmi pri Soblahove. Keď ho Štefan Ebecký upozornil na nevhodnosť tohto terénu na manévrovanie jazdectva, najmä v prípade vynúteného ústupu, Pekri zaváhal a vydal rozkaz na ústup. Tým vznikol zmätok, lebo predné rady sa zamiešali medzi prichádzajúce. Túto chvíľu využil skúsený Ján Pálfi. Vyžiadal si súhlas od Heistera a vyrazil na čele svojho jazdectva. Prvý útok ešte kuruci odrazili, ale ďalší už nevydržali. Nerozvinuté, spolu ustupujúce Pekriho jazdectvo sa dalo na útek. Heister, vidiac Pálfiho úspech, zastavil svoj postup a okolo 9. hodiny vrhol do útoku ďalšie sily. Boj sa rozvinul aj na ďalších úsekoch bojovej línie a prebiehal so striedavým úspechom. Ústup pravého krídla na Rákociho strane však vniesol zmätok medzi kurucov a oslabil ich pozície už v počiatočnej fáze boja. Aby zachránil situáciu, Rákoci vyslal na pomoc pravému krídlu, kam sa presunulo ťažisko bojov, svoj oddiel karabinierov. Postup cisárskej jazdy však nedokázali zastaviť ani oni. Rákoci sa chcel ešte osobnou prítomnosťou na najohrozenejšom mieste pokúsiť o zvrat a zastaviť kurucký ústup, ale pri preskakovaní priekopy jeho kôň zakopol a padol. Zranený knieža zostal ležať v bezvedomí a pred zajatím ho zachránila iba udatnosť jeho telesných strážcov. Vložili ho na koňa a odniesli do blízkeho lesa. Medzi kurucmi sa rozšírila správa, že Rákoci padol. Tým bol zmätok v kuruckom vojsku dovŕšený. Začali sa rozpadáť bojové šíky, celé oddiely a pluky sa dali na útek. Rákociho generalita situáciu nezvládla, a ani sa o to veľmi nesnažila. Jazdectvo ušlo z bojiska, ako to už bývalo v tom čase takmer pravidlom, prvé. Pechota sa miestami musela prebojovávať cez nepriateľské šíky.

Pri Trenčíne bola porazená najkvalitnejšia kurucká armáda, budovaniu ktorej František II. Rákoci venoval veľkú pozornosť. Zahynulo tu asi 3 000 kuruckých vojakov a okolo 400 vojakov a 25 dôstojníkov bolo zajatých, čo znamenalo 20-percentnú stratu. Rákoci prišiel o celé svoje delostrelectvo. Ale najhoršie pre neho bolo, že celé kurucké pluky boli rozprášené a už nikdy sa pod jeho zástavou nestretli. Zlomky rozbitých peších plukov sa schovávali v okolitých lesoch a odtiaľ sa pokúšali do-

stať sa čo najskôr domov. Niekoľko desiatok žoldnierov prešlo do cisárskych služieb. Porážka mala nenapraviteľný negatívny morálny dosah a v zásadnej miere prispela k rýchlemu úpadku kuruckého hnutia.

Sám Rákoci sa cez Topoľčany, Balašské Ďarmoty a Sečany stiahol do Jágra a bezmocne sa prizeral ako Heister obsadzuje banské mestá, získava Nitru, oblieha Nové Zámky, ako ho opúšťajú bývalí velitelia a šľachtickí prívrženci, medzi nimi aj vždy bojachtivý „Rákociho blesk“ Ladislav Očkai. Neskoršie o tejto bitke vo svojich spomienkach napísal: „*Nikdy ešte porážka od tejto hanebnejšia nebola.*“ Vojsko konfederátov postupne opúšťalo Tekov, Hont i Zvolen a v januári 1709 ustúpilo aj z Liptova. Pred svojím odchodom narobilo v týchto oblastiach nemalú škodu. Od roku 1708 už vojenskú iniciatívu na území Slovenska čoraz zreteľnejšie preberali cisárski velitelia. Berčeni už márne kládol otázku: „*Kým a akým spôsobom dali by sa Slováci rozhybať?*“ Odpoveď nenachádzal. Hybné stimuly povstania vyprchávali.

V decembri 1708 zvolal Rákoci do Blatného Potoka (Sárospatak) svoj posledný snem. Mnohí z jeho bývalých prívržencov sa už naň nedostavili a jeho prisľub poskytnutia osobnej slobody a pôdy pre tých, ktorí vydržia do konca v zbrani, nemali očakávaný ohlas. Začiatkom roka 1709 Ján Pálfi, ktorý vymenil vo funkcii hlavného veliteľa cisárskych vojsk v Uhorsku Heistera, ovládol Oravu, Liptov i Turiec a jemu podriadený Peter Viard vpadol aj na Spiš. Protiútok kurucov v snahe otvoriť si cestu na banské mestá stroskotal, pričom aj Heisterova výprava s cieľom pacifikovať Zадunajsko sa skončila úspešne.

Hranice územia ovládaného cisárskym vojskom sa posúvali nezadržateľne na východ, takže Nové Zámky, kde bola kurucká posádka, sa dostávali čoraz viac do tyla a ich zásobovanie robilo povstalcov veľké problémy. V roku 1710 sa Rákoci pokúsil pretrhnúť líniu habsburských vojsk a oslobodiť Nové Zámky zo zovretia, ale bol porazený početne slabším cisárskym vojskom. V kuruckej armáde, ktorá bola v permanentnej defenzíve, sa prejavovala únava. Vojaci boli demoralizovaní a hromadne utekali. V radoch povstalcov vyčíňali rôzne epidémie, a najmä mor zapríčinil veľké preriedenie vojsk. Panovník vyhlásil amnestiu pre tých, ktorí opustia Rákociho. Text amnestie, určený predovšetkým slovenským stoliciam, vyšiel aj v slovenskom jazyku. Kuruci strácali vojenskú iniciatívu i manévrovací priestor a uchýľovali sa k čoraz drastickjším zásahom. „*Nikdy za Nemcov sa nestalo tolko krutostí, ako v tých časoch páchal po stoliciah Berčeni*“ – napísal účastník týchto bojov. Dňa 24. septembra 1710 kapitulovali aj Nové Zámky a do konca roka bola už väčšina miest na východnom Slovensku v rukách cisárskych dôstojníkov. Z najdôležitejších obranných centier povstalci ovládali iba Muráň a Košice. Vidiac beznádejnosť situácie, aj tieto pevnosti vydali ich velitelia do apríla nasledujúceho roka. Mukačevo ako posledné kapitulovalo až po podpísaní mieru v Satmári (Szatmár, Satu Mare).

Rákoci sa ešte aj po páde Nových Zámok pokúsil viesť vojnu v Potisí, aby natiahol čas a mohol uzavrieť mier až po pripravovaných mierových rokovaní európskych mocností alebo súčasne s nimi. Dúfal v podporu svojich bývalých zahraničných prívržencov. Sám odišiel do Poľska, kde sa snažil získať pre svoj odboj podporu od ruského cára Petra I. Hlavným veliteľom kuruckej armády sa stal Alexander Károli. S vedomím Rákociho začal rokovať o mieri s Jánom Palfim, ktorý bol prí-

Po uzavretí Satmárskeho mieru kuruci zložili zbrane na Majténskom poli.

stupnejší ako jeho predchodca, a usiloval sa o dosiahnutie mieru prijateľného aj pre uhorskú šľachtu. Rokovania o mieri však Károli dovedol do konca už proti vôli samého Rákociho, keď predtým tajne zložil prísahu vernosti cisárovi.

Dňa 29. apríla 1711 bol prijatý záverečný text mierovej zmluvy a v nasledujúci deň uzavretý mier. Dvanásťtisíc kuruckých vojakov zložilo zbrane na Majténskom poli symbolickým odovzdaním 147 kuruckých zástav a kurucké pluky prisahali vernosť vtedy už takmer dva týždne mŕtvemu cisárovi Jozefovi I. Satmárskym mierom si uhorské stavy ubránili svoje stavovské privilégiá a s tým súvisiace hospodárske a politické výhody. Jednu z najdôležitejších otázok, otázku slobody poddanských vojakov, o ktorej sa toľko hovorilo za povstania, ponechával mier v kompetencii feudálov. Tento mier bol kompromisom medzi panovníkom a odbojnou časťou uhorských stavov, ktoré si uvedomili, že s existenciou a posilnením moci Habsburgovcov musia rátať a svoje záujmy v budúcnosti musia zosúladať s touto skutočnosťou.

Slovensko hralo v plánoch povstalcov z hľadiska geopolitického i strategického dominantnú úlohu. Ako hospodárska a zásobovacia základňa bolo pre kurucký odboj nenahraditeľné. Slovenské stolice, banské a slobodné kráľovské mestá na našom území mali hlavný podiel na finančnom i materiálnom zabezpečení ich armády. Pre kuruckú armádu sa tu vyrobila aj prevažná časť výzbroje a výstroja. Ako sme na to už poukázali, účasť slovenského obyvateľstva v armáde Františka II. Rákociho bola početne veľká, čo priznávali aj samotní vodcovia povstania. Slobodné kráľovské mestá v začiatkových fázach povstania podporovali Rákociho jednak z obavy pred kurucmi, jednak pod vplyvom protestantského obyvateľstva, ktoré v Rákociho hnutí vi-

Ničenie, pálenie, rabovanie, zabíjanie, koristenie a násilie boli sprievodným javom vojen. Naplno sa to prejavilo aj za posledného protihabsburského povstania.

delo možnosť zlepšiť si postavenie a dosiahnuť väčšiu náboženskú slobodu. Po čase však mestá, vystavené čoraz väčšiemu hospodárskemu tlaku a teroru vojsk, svoj postoj k povstalcom zásadne zmenili. Zvláštnu kapitolu tvorili banské mestá, ktoré boli v popredí záujmu kurucov aj ich protivníkov. Po kuruckých vojnách sa baníctvo na Slovensku nachádzalo priam v úbohom stave.

Utrpenie, bieda, ničenie, pálenie, prepady, rabovačky, nezmyselné zabíjanie, koristenie, násilie, ktoré boli sprievodnými javmi permanentných vojen, zanechali hlbokú stopu v živote poddaných. Ich postavenie bolo skutočne neutešené. Na mnohých miestach museli utekať, aby sa vyhli brutalite soldatesiek a hľadali si obživu či záchranu života. Zbojníctvo sa ešte viac rozmohlo, z Poľska a Turecka sa začal šíriť mor, ktorý v Uhorsku zachvátil celé oblasti a počas povstania si podľa dobových údajov vyžiadal životy 400- až 500-tisíc ľudí. Ide skutočne o obrovský počet najmä v porovnaní s tým, že vojenské akcie si v tomto období vyžiadali asi 80-tisíc obetí.

Od začiatku 18. storočia, najmä počas povstania Františka II. Rákociho, sa v uhorskej šľachte utváral pocit stavovského uhorského nacionalizmu, ktorý vyvieral z presvedčenia, že ide o „panujúci národ“, k čomu prispievali prejavy a teórie zvýrazňujúce hegemonne postavenie maďarskej národnosti v Uhorsku. Tento proces súvisel aj s rastom politického významu nižšej šľachty, ktorá sa stala v Tököliho a v Rákoci-

ho povstanie rozhodujúcou hybnou silou a postupne na seba preberala úlohu ideologického vodcu pri formovaní stavovského *natio Hungarica*, čiže uhorského národa. Aj na území Slovenska sa začínali prejavovať nacionálne zafarbené rozpory. Hoci ostrie týchto prejavov sa zameriavalo predovšetkým proti cudzincom, najmä Nemcom, resp. Rakúšanom, neobišlo ani slovenské prostredie. Od 20. rokov 18. storočia sa tieto spory dostávali aj do širšej verejnosti a konflikty sa vyostrovali.

Rákocimu treba priznať, že najmä v počiatočných fázach povstania venoval poddaným väčšiu pozornosť ako jeho predchodcovia, aj jeho náboženská politika bola oveľa tolerantnejšia. Neveľa poddaných bolo skutočne oslobodených od feudálnych povinností a dostalo slobodu a v povedomí obyvateľstva sa zahniezďovali aj progresívne sociálne snahy. Napriek týmto čiastkovým kladným prvkom jeho kurucká vojna mala mimoriadne negatívny účinok na Slovensko.

Na záver ešte niekoľko viet k spôsobu boja kurucov. Problémy v zásobovaní zbraňami, muníciou a potravinami, nedostatočný výcvik, zlá disciplína, dôstojnícky zbor, ktorý mal iba malé skúsenosti z regulárnych bojov na západoeurópskych bojiskách a mnohé iné prvky determinovali aj spôsob boja kurucov. Ten sa v zásade veľmi nelíšil od taktiky hajdúskych vojsk. Jeho hlavnou črtou zostávali prekvapivé prepady, náhle útoky, menšie zrážky, v ktorých mohlo využiť svoje výhody kurucké ľahké jazdectvo. Kuruci vynikali v stávaní pascí na nepriateľa, vyznamenávali sa pri prerušovaní zásobovacích trás protivníka, čím zmenšovali jeho manévrovací priestor. Ich

Kuruckí delostrelci

Kuruci síce nevynikali v disciplíne, povestné boli však ich zábavy spojené s nadmerným požívaním alkoholických nápojov.

jazdectvo sa rozptyľovalo do širokého okolia, rýchlo menilo smery svojho postupu a vyhýbalo sa zásadnejším stretom. V taktike vojvodcov Rákociho povstania vidieť zjavnú snahu vyhnúť sa rozhodujúcim bitkám v poli, pokiaľ kurucká armáda nemala výraznú početnú prevahu. V otvorených bitkách, napriek snahám použiť taktické prvky charakteristické pre západoeurópske žoldnierske armády, však napriek početnej prevahe takmer vždy utrpeli porážku. Rákoci a jeho generáli vybojovali šesť skutočne veľkých bitiek v klasickom ponímaní a vo všetkých utrpeli porážku. Ich veliteľské štáby sa v týchto bitkách spravidla pokúšali zúročiť početnú prevahu ľahkého jazdectva vo svojom vojsku a rozhodnúť bitku jediným mohutným útokom. Pokiaľ sa nevydaril, z nejakej príčiny zastal alebo jednotky boli vystavené protiútok, nastali problémy. Medzi nahromadenými oddielmi vznikol zmätok, vzápätí prepukla panika, ktorú sprevádzal útek.

Jednou z hlavných príčin tohto stavu bola skutočnosť, že Rákociho armáda nedisponovala pechotou na úrovni doby, ktorá by protiútok nepriateľa odrazila. Nedostatočne vyzbrojené a pre ťažké boje nevytvorené ľahké jazdectvo zase nedokázalo vytvoriť účinnú ochranu pechote a po prvých nezdaroch väčšinou z boja utieklo, zanechajúc pechotu svojmu osudu. Kurucké delostrelectvo, budované a riadené niekoľko rokov najmä francúzskymi dôstojníkmi, spĺňalo dané kritériá, bolo však početne slabé. Ďalšou príčinou bola známa nedisciplinovanosť kurucov, ktorú sa napriek Ráko-

ciho snahám nepodarilo odstrániť, a ktorá sa prejavovala aj v samotnom boji. Často sa stávalo, že po prvých úspechoch v bojovom strete oddiely začali koristiť a tým ohrozili celkový výsledok bitky.

Veľkou slabinou povstaleckých vojsk bola malá odborná pripravenosť najvyššieho velenia a nedostatočná skúsenosť z veľkých bitiek. Najvyššie vojenské kritériá v tomto smere spĺňal iba málokto z Rákociho veliteľov. S vedením veľkých armád nemali skúsenosti. Mikuláš Berčeni bol vcelku schopným veliteľom jazdeckta a Šimon Forgáč mal aj vyššie vojenské teoretické znalosti, obaja však boli nerozhodní a nedorástli na úroveň hlavných veliteľov regulárnych vojsk, ktorí proti nim stáli. Medzi výrazné veliteľské postavy patrili Ján Boťán, ani on však nemal vyššie vojenské vzdelanie a obľuboval skôr typické kurucké nájazdy. Sám Rákoci nebol v tomto smere výnimkou. Vcelku dobre pripravené vojenské plány, vypracované aj za pomoci francúzskych dôstojníkov, väčšinou nedokázal v konkrétnych bitkách úspešne zrealizovať. Na nižšom stupni v menších bojových stretnutiach vynikali kuruckí brigadiéri a plukovníci ako Ladislav Očkai, Urban Celder, Tomáš Ese, Adam Javorka a ďalší.

Na dlhšie obliehanie pevností neboli kuruci dostatočne vybavení a podujímali sa naň zriedkavo. Určitú úlohu tu zohral už spomenutý nedostatok diel, ale aj neskrotná povaha kurucov, ktorí žili z veľkej časti z koristenia a neradi zotrvali dlhší čas na jednom mieste. Prevažnú väčšinu hradov získali buď vyhladovaním ich posádok, alebo vďaka kapitulácii obrancov, ktorí sa nedočkali pomoci zvonka.

Natíska sa otázka, ako je možné, že napriek porážkam vo väčších bitkách, ktoré spravidla rozhodovali aj o výsledkoch vojenských ťažení, a napriek spomenutým nedostatkom kuruckej armády sa Rákocimu darilo osem rokov udržiavať kontrolu nad prevažnou časťou Uhorska. Odpoveď nie je ľahká. Jeden z hlavných dôvodov treba hľadať v podpore domáceho obyvateľstva najmä v prvých fázach povstania. Podpora sa odrazila aj v početnej prevahe kuruckých vojsk, čo bol ďalší, veľmi dôležitý faktor. Znalosť domáceho prostredia, a s tým spojené výhody, tu tiež zohrali svoju úlohu. Je potrebné si zároveň uvedomiť, že v prvých fázach povstania cisársky dvor, zainteresovaný na bojoch o španielske dedičstvo, považoval uhorské bojisko za druhoradú záležitosť a sústredil sa v tomto priestore predovšetkým na obranu rakúskych a moravských hraníc. Početný nárast cisárskych vojsk na našom území bol neskôr priamo úmerný poklesu kuruckého vplyvu. Zavážil aj spomenutý kurucký spôsob boja, ktorý rozleptával sily habsburských vojsk ešte skôr, než došlo k rozhodujúcejšiemu vojenskému stretu. Len čo však poklesla dôvera domáceho obyvateľstva v Rákociho prísluby, skutočné ciele povstania sa stávali očividnejšími, násilnosti kuruckých oddielov zažívalo obyvateľstvo na vlastnej koži a vojenská kamarila vo Viedni začala zvyšovať stavy svojich vojsk v boji proti kurucom, a tak Rákociho snahy udržať moc boli odsúdené na zánik.

LITERATÚRA:

Archivum Rákóczianum II. Rákóczi Ferencz politikai és erkölcsi végrendelete. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1984.

Az államiság megőrzése. Tanulmányok a Rákóczi-szabadságharcról. Ed.: Czigány, István. Budapest : Zrínyi Kiadó, 2002.

BÁNKÚTI, Imre: *A szatmári béke.* Budapest : Akadémiai Kiadó, 1981.

BÁNKÚTI, Imre: *Rákóczi hadserege 1703 – 1711.* Akadémiai Kiadó : Budapest, 1976.

CZIGÁNY, István: A kuruc állam katonai helyzete és a Szatmári béke. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, roč. 103, 1990, č. 3, s. 30-55.

CZIGÁNY, István: A Rákóczi-szabadságharc hadserege a mustrák tükrében. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, roč. 33, 1986, č. 1, s. 111-153.

DANGL, Vojtech: *Bitky a bojiská v našich dejinách.* (Od Samovej ríše po vznik stálej armády). Bratislava : Perfekt, 2005.

DANGL, Vojtech: *Slovensko vo víre stavovských povstanií.* Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1986.

DANGL, Vojtech – KOPČAN, Vojtech: *Vojenské dejiny Slovenska, zv. II. (1526 – 1711).* Bratislava : VITA MO SR, 1995.

DANGL, Vojtech: Významné bitky a stavovské povstania na Slovensku. In: *Spoločnosť, armáda, osobnosť*, roč. 4, 1997, č. 1, s. 56-69.

290. výročie bitky pri Trenčianskej Turnej. Zborník príspevkov z 31. júla 1998. Trenčianska Turná : Okresný úrad, 1998.

GAŠPARÍKOVÁ, Anna: *Povstanie Rákócziho a Slovania.* Bratislava 1930.

HECKENAST, Gusztáv: A Rákóczi-szabadságharc tábornokai. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, roč. 107, 1994, č. 4, s. 51-55.

HECKENAST, Gusztáv: *Rákóczi szabadságharc.* Budapest, 1952.

HORVÁTH, Pavol: O účasti poddaných v protihabsburských stavovských povstaniach. In: *Historický časopis*, roč. 27, 1979, č. 3, s. 357-368.

HORVÁTH, Pavol: Trenčín v období novoveku (1526 – 1848). In: *Trenčín.* Vlastivedná monografia I. Bratislava 1993, s. 73-127.

KÓNYA, Peter: *Prešov, Bardejov a Sabinov počas protireformácie a protihabsburských povstanií (1670 – 1711).* Prešov : ACEP, 2000.

KÖPECZI, Béla – VÁRKONYI, Ágnes: *II. Rákóczi Ferenc.* Budapest 1976.

KÖPECZI, Béla: *Pri libertate.* Budapest : Magvető Kiadó, 1976.

A Rákóczi-szabadságharc és Európa. Ed.: Köpeczi, Béla. Budapest : Gondolat Kiadó, 1970.

KRIŽKO, Pavol: *Z dejín banských miest na Slovensku 1517 – 1711.* Lipt. Mikuláš 1935.

Magyarország hadtörténete I. A honfoglalástól a kiegyezésig. Ed.: Liptai, Ervin. Budapest : Zrínyi Katonai Kiadó, 1984.

MARKÓ, Árpád: *A trencséni csata*. Pécs 1931.

MARKÓ, Árpád: *II. Rákóczi Ferenc a hadvezér*. Budapest, 1934.

MÉSZÁROS, Kálmán: Hadseregszervezés és redukció a Rákóczi-szabadságharcban. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, roč. 112, 1999, č. 3, s. 602-626.

MITTÁK, Ferenc – MITTÁK, Zoltán: „Haj, hős Rákóczi népe...“: *Szemelvények az 1703. 1711. évi szabadságharc történetéből*. Debrecen : Tóth Könyvkereskedés és Kiadó, 2003.

MRVA, Ivan: Kurucká vojna na Slovensku a jej dôsledky v rokoch 1704 – 1711. In: *Historický časopis*, roč. 44, 1986, č. 4, s. 640-660.

Nagy képes milléniumi hadtörténet. 1000 év a hadak útján. Budapest : Rubicon-könyvek, 2000.

Povstanie Františka II. Rákociho 1703 – 1711. Ed.: Kónya, Peter. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, 2005.

Rákóczi tükrök. Naplók, jelentések, emlékiratok a szabadságharról, I, II. Ed.: Köpeczi, Béla; Várkonyi, Ágnes. Budapest, 1973.

SUCHÝ, Michal: Úlohy habsburskej monarchie a protihabsburské stavovské povstania. In: *Historický časopis*, roč. 23, 1975, č. 1, s. 73-111.

SWIETECZKY, F.: *Kurucké války na Slovensku*. Náčrt válečných událostí na Slovensku a Podkarpatské Rusi koncom XVII. a počátkem XVIII. století. Praha 1928.

SZAKÁLY, Ferenc: *Virágkor és hanyatlás 1440 – 1711*. Budapest : Héttér Lap és Könyvkiadó, 1990.

ŠIŠMIŠ, Milan: *Trenčín a okolie*. Bratislava 1965.

ŠTIBRANÝ, P.: Aké škody utrpeli Trenčania za poslednej kuruckej vojny. In: *Vlastivedný zborník Trenčianskeho múzea*, 1970, s. 135-147.

ŠTIBRANÝ, Peter: Trenčín po porážke kurucov roku 1708. In: *Vlastivedný obzor*. Trenčín 1966, s. 33-36.

ŠTIBRANÝ, Peter: Trenčín za šľachticko-stavovského odboja roku 1703 – 1711. In: *Vlastivedný zborník Považia* 4, 1961, s. 86-102.

Kurucké noviny *Mercurius Veridicus ex Hungaria* o bitke pri Trenčíne

MÁRIA KOHÚTOVÁ

Počas povstania Františka II. Rákociho vychádzali na území Uhorska v rokoch 1705 – 1710 tlačené správy o priebehu povstania. Často sú označované za prvé noviny na území Uhorska. Hlavným dôvodom ich vydávania bola protikurucká propaganda, uverejňovaná najmä v novinách *Wienerisches Diarium* (Viedenský denník). Vedúce osobnosti protihabsburského odboja usúdili, že nielen doma, ale najmä v zahraničí, im takéto novinové správy môžu veľmi uškodiť. Preto začali s vydávaním vlastných tlačovín, ktoré mali spočiatku názov *Mercurius Hungaricus* (Uhorský posol). Na konci 19. storočia označovali v Uhorsku *Mercurius Hungaricus* za periodickú tlač, ktorá vychádzala najprv ako týždenník, neskôr mesačník. Podľa počtu známych čísel je pravdepodobnejšie, že noviny vychádzali iba príležitostne. Doteraz sa našlo len šesť čísel novín, a to v 9 exemplároch. Fotokópie všetkých známych čísel sa nachádzajú v Štátnej vedeckej knižnici v Košiciach.

Prvé zachované číslo z mája roku 1705 má názov *Mercurius Hungaricus*, v auguste pozmenili názov na *Mercurius Veridicus ex Hungaria* (Pravdivý posol z Uhorska). V týchto novinách sú informácie o politických zámeroch a vojenskej činnosti povstalcov. Spomenutý je každý vojenský úspech povstalcov a presuny vojsk. Víťazstvá sa prezentovali ako veľmi významné, porážky zasa ako zanedbateľné udalosti.

Z roku 1707 nie sú správy o zachovaných výtlačkoch *Mercuria*. Noviny opäť vyšli až roku 1708, sú datované 6. augusta v Nových Zámkoch a prinášajú pomerne podrobný opis bitky kuruckého a cisárskeho vojska pri Trenčíne. Podávajú ju ako správu posla, ktorý práve prišiel z tábora pri Trenčíne a doniesol smutnú novinu o nešťastí, ktoré postihlo dobre vyzbrojenú armádu, od ktorej celé Uhorsko očakávalo úspech.

Správa informuje, že František II. Rákoci rozdelil vojsko na tri časti – jednu poslal do Sedmohradska pod velením generála maršala Alexandra Károliho (Károlyi), dru-

hú do Zadunajska pod velením grófa Antona Esterháziho (Esterházy) a knieža sám sa pripojil k tretej armáde, ktorej velil najvyšší generál (generalissimus) Mikuláš Berčeni (Bercsényi). Toto vojsko postavilo most cez Váh a utáborilo sa pri Novom Meste (Nové Mesto nad Váhom). Po podrobení si Čachtického hradu kuruci zamýšľali obsadiť Trenčín. Druhého augusta sa presunuli k Trenčínu, aby ho obklúčili, ale neočakávane sa z Moravy priblížilo cisárske vojsko zošíkované do boja, čo kurucov prekvapilo. Keďže cisárske vojsko sa presunulo až k Trenčínu, a to na pravú stranu povstalcov, tí sa domnievali, že cisárski vojaci sa chcú vyhnúť boju. Oni však zaútočili na pravé krídlo, na Rákociho jazdecký oddiel telesnej stráže zložený z nováčikov, ktorí sa vyplašili a ustúpili. V ich radoch vypukol taký zmätok, že aj Rákociho kôň sa splašil a spadol. Rákoci zostal ležať zakrvavený pod mŕtvym koňom, pokiaľ ho strážcovia spod neho nevyťahli. Z kriku, ktorý sa pri tom strhol, povstaleckí vojaci usúdili, že Rákoci zahynul a vojsko sa dalo na útek. Najrýchlejšie zutekala jazda a pešiáci využíjúc blízkosť lesa unikli do hôr. Bolo to nečakané víťazstvo cisárskych, ktorí získali veľa nepriateľských zástav. Povstalci lákali nepriateľa za sebou až k Hronu, a ten až na druhý deň zistil, aké víťazstvo dosiahol.

Takýto vývoj situácie, čiže nečakaná porážka, ktorá sa v novinách Mercurius označuje ako nehoda, sa stane aj iným, ale keď má vojsko dostatočné zásoby potravín a iných nevyhnutností a priebežne získava posily, nemôže ho jedna porážka zničiť. V závere správy sú vymenované všetky kurucké jednotky, ktoré do boja nezasiahli, hoci boli dosť blízko bojiska a zdôrazňuje sa, že boli bojaschopné. Boli to jednotky Jána Boťáňa, Baloga, Kokaiho, Réteiho. Osobitne je menovaná aj Očkaiho brigáda.

MERCURIUS VERIDICUS

ex Hungaria Anno 1708.

UJVARINI, 6. Mensis Augusti.

Inexpectatus advenit nuncius, ex Castris ad Trinchin positus, tantò tristior, quantò Majores bene instruxit Armada progressus fere indubios, tota sibi appromittebat Hungaria. Postquam enim tripartito Exercitu, & quidem tam in Transylvania sub Commando Dñi. Generalis Marichalli Baronis Alexandri Károlyi. quam & oras Trans Daubianas, sub directione Comitis Antonij Esterházy Partium earundem supremi Generalis rebus bene dispositis Serenissimus Transylvaniæ Princeps, ac Regni Confederati Hungariæ Dux FRANCISCUS R A K Ó C Y, (Tit.) ac adjuncto sibi Excellentissimi Domini Supremi Generalis Comitis NICOLOAI BERCSÉNYI Militiæ corpore, ad reoccupanda Fortilita, & præsertim superanda valla Hostilita, ad Oppidum Ujhelyi erecta. Structo super Fluvium vagum Ponte, Castra movisset, quamvis triduo post Arce Csepje per Insultum in dedicationem recepta, Commendateq; loci cum triginta viris, in Captivitatem ductis, omnem Conatum, & dispositionem ad invadenda prædicta Hostia Ujhelyensa præordinasset; nihilominus penitus confidendo, utiliorem fore obediendi Majoris Fortarty Trinchin expugnationem, faciliq; per hoc consequentem aliorum dedicationem, mutato Consilio, ad obfidionem hanc omnimodò urgentem, animum, viresq; convertit, ac sicine reductis Castris, die secunda Currentis Mensis ad Latera montium, memorato Fortalitio prope imminuentium Castra locavit, cum ecce! hostis intentionum harum præficus, magnò, & prosperò itinere relictis ad Ujhely quibusvis impedimentis, ex Moravia inexpectatus accurrit, ac summa in Aurora excubias adovitur: Itaq; famà adventus Hostilis tota Castra pervagante, vix spaciùm horæ labitur dum integer Exercitus Hostilis, ad juga Collium è diametro effunditur, ac Structa, in ordinatas lineas acie, Prælia sine mora, inuendi indicia præbet data interea tanti temporis fors, ut & Princeps cum cæteris Ducibus, Legiones educere, ac ad loca pro ratione moris, & ordinationis Hostilium necessaria collocare, aliosq; defectus præfivos, supplere properante, ac subitaneò labore poterit; cum verò Hostis sufficientiam contrarii apparatus contemplantur amfractusque Vallium

Vallium inter utramq; Armadam adjacentium fummamq; transeundi difficultatem, magis sibi periculofoiem confiderat, concitato motu, obliquum, iter versus Trinchin secutus ad dextrum latus se circumgdat, & cum Fortalitium ancipiti plurimum opinione pro more repudiati Prælii intrare putatur, quamvis tota Acie facies, pro ut mora temporis patiebatur repentinà dispositione mutabatur, nihilominus dum Legiones, nec dum in suas Stationes perfectè transeunt, Cohortes Ralcianorum primùm impetum in Vexilla Militiæ levis Armaturæ longè ab Exercitu ordinato extra Pugnæ locum collocatæ facere jussit, quas cum facile reprimerent ac per reciprocas velitationes, Prælium effervere, interea robur quoq; Militiæ Germanicæ dextro lateri appropinquando, Militemq; Pedestrem cautè prætereundo, contra Neo-conductum Prætorianum Regimen Equestre, se citatò cursu effudit, quo statim turpiter confternatur, ac retro cedente. Dum interea PRINCIPES cum aliis Officialibus Bellicis subfidium Militiæ Pedestris longe distantis evocat, repentinò; tumultu ordines dat, ac circum-currit tanto impetu labente Equò cadit (quod & Supremo Generali contigit,) ut & Equus, vehementia subiti Casus tactus perierit, ac ipse quoque vultu Terram feriente copiosum Sangvineum emisit, cum itaq; concurrentibus ad hunc casum Corporis cotuosibus, PRINCIPES super jacenti Equo percussationem lubdaquor ingens tumultus, & vociferatio Principem occidisse. Vernacula clamantium exortur, quod dum alii pro energia vocis, de morte interpretantur nuncio tristi per omnes Cohores divagante, tanta trepidatio toti Exercitui incussa est, ut non observatis ampliùs ordinibus, quisq; in suam repensè reverteret, & præsertim Cavalleria effuso ad juga Vicinorum Montium, cursu, Militiam Pedestrem ignominiosè deferret, hoc unum Divina clementia, in magnam felicitatis partem benignè disponente, ut Prælium, ad ipsa fere Dumetorum, & Sylvarum Vallibus interjacentium latera inito, Hosteq; propter innumeratas fossas, & Viarum amfractus retardato, maxima Infanteriæ Pars ad montes se recipiendo tuta evaserit, Militibus ex Cavalieriaz vix Trecentis in Univerfam desideratis. Hac Victoria insperata, & Præsertim desertorum Vexillorum pluralitate tumidum. Hostis ducitur incessanti itinere usq; ad Granum Fluvium descendule, docente expoist diè quid ampliùs fidetur; miniator quidem ut referret, obfidionem nobis, cum tam Pediatu penitus destitutus. tantæ molis opus suscipere eo magis perficere posse incredibile idem videtur; verùm non deest in omnem loci hujus casum Com-

K bitke pri Trenčíne sa noviny Mercurius Veridicus ex Hungaria vracajú ešte aj v správe datovanej 9. augusta v tábore pri Sečanoch. V správe sa porážka označuje za viac potupnú než nebezpečnú pre budúcnosť, ďalej sa uvádza, že knieža sa snaží rozptýlené vojsko čím skôr zhromaždiť.

Rákociovské tlačoviny možno považovať za prezieravú politickú taktiku vedenia protihabsburského odboja. Ich cieľom bolo informovať hlavne zahraničie o politických zámeroch a činnosti povstalcov. Vychádzali preto v latinčine a redukovali skľučujúci účinok viedenských novín. Skutočnosť obvykle skresľovali v prospech kurucov, ako je to vidieť aj z opisu bitky pri Trenčíne, ako aj jej následkov.

sum Commendans, qui Militē, & Annona ſtis provium aliis etiam quibusvis necessariis requisitis, in dies adanget, & roborat, quin & ad reprimendos ultiores Hostis conatus defendendalq; has circum vicinas oras Corpus Militie Domi. General. Vigiliarum Praefecti Joannis Bottyan, ex Regiminibus, Somogyiano Salaiano, Balogiano, Kokaiano, & Reteino, quae Praelio non inter erant. Conſtans intraſt ad menia noſtra manet, praeter Brigadam Otskaianam, quae itidem Hoſtem aſſidua Portali velitatione inſeſtat.

*Ex Caſtris ad SZECSENY poſitis,
die 9. Auguſti.*

Poſt infauſtum Trinchinienſe ignominioſum magis, quam periculoſum Praelium, Sereniſſimus PRINCEPS cum tota ſua Aula continuo itinere, huc ad nos divertit. ac etiamnum hic ſubſiſtit, cum in ſinem, ut diverſis itineribus diſperſam Militiam quamprimū congregare, ac in unum Corpus redigere queat, prout etiam exmiſſis quaqua verſum Patentibus, tam Comitibus Generalis Inſurreſtione, interea dum Miles Stipendiarius coacta demandata eſt, quam & Fortalitia copioſiori Praefidio, & Annona undequaque augetur, Militia dictam tanto numero concurrente, ut Integre Cohortes, praerſtim Regulares Caſtris ſe conſociant, unde creditur Caſtra hinc quanticius Levam verſus motura, ac ſub Commando Domini Supremi Generalis ulterius trans-Granum proſectura, interque Nitriam & Ujvárium ſubſtitura, cum Actionibusque Hoſtilibus contrarias operationes oppoſitura. Hodie advenit Nuncius de proſtigato Trans Danubiano Caſtoreo Exercitu, ibidemque capto Comite Franciſcō Nádasdi, ejuſdem Supremō Commendante, de cujus Particularitatibus ulterior informatio ſequenti Poſtā avidē expectatur.

*Vigeſimā quintā Julii ex Caſtris ad So-
PRONIUM poſitis.*

Excellentiſſimus Dominus Partium harum Generalis Comes ANTONIUS ESZTERHAZI, juxta Mandata Sereniſſimi DUCIS cuncta hic apud Nos communi Coſilio benē diſponit, ac contra Hoſtem quoq; proſperos bellicarum operationum facit progreſſus, prout etiam ante paucos dies, Corpus Militiae Caſtoreae ſub Commando Dñi Generalis Franciſci Nádasdi Conſtitu-

PRAMENE A LITERATÚRA:

Mercurius Veridicus, 1705 – 1710. Ed.: KENÉZ, Győző; BENDA, Kálmán. Magyar helikon 1979.

THALY, Kálmán: *Az első hazai hírlap. 1705 – 1710*. Budapest 1879.

ESZE, Tamás: *A Mercurius – kérdés revíziója*. Magyar Irodalomtörténeti társaság. Budapest 1954.

Kuruckí vojvodcovia v trenčianskej bitke

KÁLMÁN MÉSZÁROS

Bitka pri Trenčíne začiatkom augusta 1708 sa skončila pre kurucov, vedených Františkom II. Rákocim, katastrofálnou porážkou a priniesla obrovské straty – okolo 3 000 mŕtvych a viac ako 400 zajatých. Je dosť zarážajúce, že zo známejších vyšších vojenských veliteľov padli v tejto bitke iba traja kapitáni – veliteľ kniežacej osobnej stráže Albert Belléni (Bellényi), Ladislav Bešeňei (Bessenyei), ktorý podľahol zraneniu a jeden z Rákociho pobočníkov, Žigmund Fáí (Fáy). I táto skutočnosť istým spôsobom vrhá tieň na kurucké vojenské velenie, ktoré, ako sa zdá, nedokázalo držať krok s dobou. Zaiste bude teda zaujímavé a prospešné priblížiť osudy vojenských veliteľov, ktorí sa zúčastnili na tejto bitke a na vojenských operáciách tesne pred ňou, aby sa aj v súvislosti s inými okolnosťami mohla posúdiť ich úloha, prípadne i miera osobnej zodpovednosti, respektíve či sa im za prehratú bitku dá vôbec nejaká zodpovednosť prisudzovať.

Podľa dostupných prameňov sa na bitke a predchádzajúcich vojenských operáciách zúčastnili nasledujúci vyšší vojenský hodnostári: hlavný generál, čiže generálissimus gróf Mikuláš Berčéni (Bercsényi), dvorský hlavný maršal Adam Vai (Vay), poľný maršal gróf Vavrinec Pekri (Pekry), generálstrážmajstri (čiže generálmajori) – barón Štefan Petróci (Petróczy), barón Pavol Andráši (Andrássy) a Pavol Dürky (Gyürky), jazdeckí brigádni generáli – Juraj Ottlyk (Otlík), Juraj Ordódy, Štefan Ebeczký (Ebeczky), František Babočaj (Babocsay), Ladislav Očkai (Ocskay), ako aj Mikuláš Peréni (Perényi) ako pechotný brigádny generál. V nasledujúcom príspevku sa budeme venovať životopisu, vojenskej kariére a úlohe spomínaných vojenských hodnostárov v bitke pri Trenčíne, okrem generála Juraja Ottlyka, ktorému sa podrobne venuje vo svojom príspevku Peter Kónya.

V prvom rade sa musíme zmieniť o hlavnom kuruckom veliteľovi, grófovi Mikulášovi Berčéni. Narodil sa 6. decembra 1665 na hrade Tematín, jeho rodičmi boli gróf Mikuláš Berčéni starší a grófka Mária Alžbeta Rechberg-Rothenlöwen. Študo-

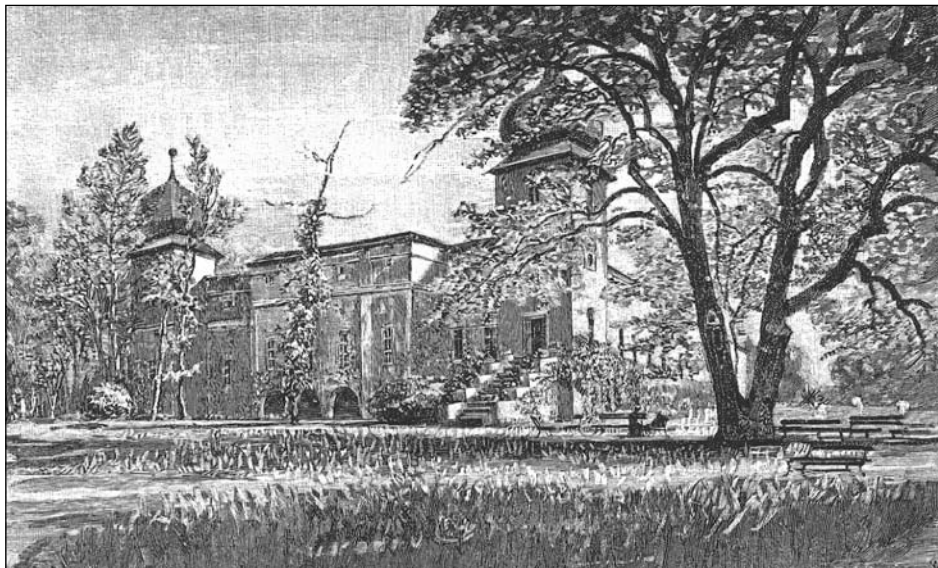
val na jezuitskom kolégiu v Trnave, neskôr na Filozofickej fakulte Trnavskej univerzity a štúdiá završil na dvore palatína Pavla Esterháziho (Esterházy). V roku 1683 sa nedobrovoľne podriadil Imrichovi Tökölimu (Thököly), ale po oslobodení Viedne slúžil v cisárskom vojsku a zúčastnil sa na protitureckých bojoch. Od roku 1685 bol kapitánom v Šali, od konca roka 1686 kapitánom Segedína i priľahlých oblastí a bol povýšený na plukovníka. V rokoch 1688 – 1693 pôsobil ako zástupca hlavného kapitána banských miest, v rokoch 1696 – 1697 bol hlavným vojenským komisárom trinástich hornouhorských stolíc. Grófsky titul získal v roku 1689.

Susedstvo Berčeniho užhorodského panstva s rozsiahlymi rákociovskými majetkami umožnilo prvý kontakt a zoznámenie sa mladých šľachticov. Zo spoločných poľovačiek a rôznych zábav vyrástlo vážne priateľstvo. V roku 1698 bol i gróf Berčeni jedným z iniciátorov sprisahania, hľadajúceho pomoc proti Habsburgovcom na dvore francúzskeho panovníka Ľudovíta XIV. Po odhalení sprisahania, Rákociho zatknutí a uväznení, Berčeni ušiel na jar 1701 do Poľska. Keď Rákoci utiekol z väzenia, spoločne pokračovali v prípravách protihabsburského povstania a po jeho vypuknutí sa Berčeni, s vojskom naverbovaným v Poľsku, pripojil ku kniežatú. Od začiatku povstania používal titul hlavného generála, čiže generalissima, ktorý mu bol oficiálne priznaný i na sneme v Sečanoch. Počas povstania sa jeho činnosť sústreďovala viac na rôzne vojensko-organizačné úlohy než na vojenské záležitosti. Pre komplikovanú povahu a britký jazyk bol mimoriadne nepopulárny a okrem samotného kniežata nemal žiadneho priateľa. V roku 1705 bol zvolený za senátora a na sneme v Ónode za kniežacieho miestodržiteľa. Bol vodcom kuruckej mierovej delegácie v roku 1704 a v rokoch 1705 – 1706, ako aj roku 1707 stál na čele delegácie, ktorá rokovala s ruským cárom Petrom I.

V súvislosti s bitkou pri Trenčíne môžeme konštatovať, že daný kraj poznal veľmi dobre, nachádzali sa tu dokonca i jeho dôležité majetky (Brunovce a Tematín). Hoci nominálne nemal titul novozámockého oblastného hlavného kapitána, prakticky však riadil kapitanáty v 11 stoliaciach Považia, respektíve (podľa vtedajšej terminológie) Dolného Uhorska. Bol síce hlavným generálom, no nikdy nestál na čele celého kuruckého vojska, jeho vojenská právomoc sa vzťahovala len na niektoré organizačné a protokolárne záležitosti. Ani v bitke pri Trenčíne nezastával vrcholnú veliteľskú funkciu, bezprostredne pri Rákocim vykonával poradné úlohy a činnosti. Pred bitkou mu Rákoci zveril velenie pravého krídla, ale počas Pekriho vojenského manévru

Portrét grófa Mikuláša Berčeniho

Kaštieľ v Brunovciach bol jedným z hlavných sídel Berčeníovcov.

sa už opäť nachádzal pri kniežati a upozornil ho na útok Srbov. Po Rákociho zranení mu podľa hodnosti prislúchalo velenie nad celým kuruckým vojskom, ale nemal na to predpoklady, a ani sa nepokúsil prevziať velenie alebo zabrániť rozkladu vojska. Na úteku z bojiska ho Pavol Vaš (Vas), jeden z husárskych kapitánov patriacich k labancom Jozefa Esterháziho, zranil na ramene. Útočník zaplatil za tento odvážny čin životom, keď ho namieste dorúbali generalissimovi telesní strážcovia.

V posledných rokoch povstania bol aktívny stále menej a menej, a kvôli veľkej obave z morovej epidémie sa takmer úplne zriekol riadenia vojenských záležitostí. Rákoci ho vtedy poveril vedením diplomatických rokovaní s Poliakmi a Rusmi. Dňa 21. novembra 1710 odišiel do Poľska a v emigrácii ostal až do smrti. Po správach o rakúsko-tureckej vojne odcestoval v júni 1716 z Poľska do Turecka, kde na čele kuruckého vojska bojoval v okolí mesta Oršova (dnes Orşova v Rumunsku). Roku 1720 sa pripojil k emigrantom v Rodošte (dnes Tekirdag v Turecku), kde aj zomrel 6. novembra 1725. Jeho pozostatky sú od roku 1906 uložené v košickom Dóme sv. Alžbety.

Mikuláš Berčení sa oženil trikrát – jeho prvou manželkou bola o desať rokov staršia, veľmi bohatá vdova Kristína Drugetová, po smrti svojej druhej manželky Kristíny Čákiovej (Csáky) v Rodošte, sa oženil s jej mladou dvornou dámou Zuzanou Kősegiovou. Z prvého manželstva mal syna Ladislava, neskoršieho maršala Francúzska.

Adam Vai, hlavný veliteľ kniežacieho dvorského vojska, pochádzal z kalvínskej šľachtickej rodiny zo Sabolčskej stolice. Narodil sa 11. mája 1657 vo Vaji ako dieťa Petra Vaiho a Anny Zoltánovej. Študoval v Blatnom Potoku (Sárospatak), gymnázium však nedokončil. Ako mladý šľachtic slúžil v roku 1675 krátky čas na kuruc-

kom dvore a neskôr na rôznych šľachtických dvoroch, potom pôsobil ako poručík vo Filakove. Po páde Filakova sa v septembri 1682 pridal k Imrichovi Tökölimu, u ktorého bol v rokoch 1682 – 1685 veliteľom pluku a kapitánom v Kisvárdé. V roku 1687 bol delegátom Sabolčskej stolice na sneme v Bratislave. Ako účastník Rákociho sprisahania bol zatknutý a od 29. mája 1701 do 10. augusta 1702 väznený vo Viedenskom Novom Meste (Wiener Neustadt), kde napísal veršovaný vlastný životopis.

Po vypuknutí povstania sa pred kurucmi stiahol na svoj hrad v Hajnáčke, potom odišiel do Haliče a k Rákocimu sa pripojil až v októbri 1703. Vzápätí sa stal kapitánom kniežacieho dvora a 27. októbra 1703 bol menovaný hlavným kapitánom Jásov a Kumánov. Od 16. februára 1704 bol hlavným mukačevským kapitánom, od februára 1704 do septembra 1705 bol predsedom povstaleckej Dvorskej rady. Na sečianskom sneme bol zvolený za poslanca a na sneme v Marosvásárheli i napriek tomu, že nemal v Sedmohradsku majetky, sa stal ako „šedá eminencia“ kniežata členom Sedmohradskej kniežacej rady. Na jar 1707 bol županom Békešskej stolice a županským administrátorom Marmarošskej stolice. Od roku 1708 zastával aj post hlavného kapitána Chustu.

Na základe funkcií, ktoré zastával, je zrejmé, že patril k hlavným Rákociho dôverníkom, často sprostredkovával dialóg medzi protestantskými stavmi a katolíckym kniežatom. Iba zriedkavo bol poverený čisto vojenskými úlohami, ani jeho titul hlavného dvorského kapitána, a neskôr častejšie používaný titul dvorského maršala, jednoznačne nezodpovedá veliteľskej hodnosti poľný generálny maršal, ktorú používali ostatní povstaleckí maršali. Napriek tomu ho však jeho kompetencie veliteľa dvorského vojska začleňujú medzi najvyšších veliteľov. Ako najvyšší dvorský funkcionár riešil v prvom rade protokolárne záležitosti. Z funkcie veliteľa jednotiek osobnej stráže (gardy) mu vyplývala povinnosť ochrany samotného Rákociho. V bitke pri Trnave (26. decembra 1704) sa mu ešte podarilo zabrániť, aby sa knieža osobne nepustil do bojového virvaru. A túto jeho predvídavosť inak potvrdili práve dôsledky trenčianskej katastrofy. Na vojenských poradách konaných v roku 1708 Vai ako jediný súhlasil s Rákocim, ktorý sa chcel za každú cenu vyhnúť priamemu stretu s cisárskymi vojskami a namiesto obliehania Trenčína navrhoval obsadenie Leopoldova. Na jeho účasť a zranenie v bitke spomína vo svojej kronike Ján Tsétsi mladší.

Portrét Adama Vaiho

Adam Vai odišiel 4. marca 1711 do poľskej emigrácie. Ako jediný opustil na výzvu kniežaťa Uhorsko s celou svojou rodinou. Najprv žil v južnom Poľsku, neskôr v Gdansku. Keď Rákoci odišiel do Francúzska a Berčeni s ostatnými zostal na juhu krajiny, ocitol sa osamotený. Žil v úplnej izolácii a v zlých životných podmienkach až do svojej smrti 31. januára 1719. Jeho vdova, jedna z prvých spisovateľiek v Uhorsku, Anna Zaiová, sa mohla do vlasti vrátiť až o niekoľko rokov, a to vďaka pomoci Pavla Rádaiho (Ráday). Roku 1906 aj pozostatky Adama Vaiho previezli do Vaja, kde sú dodnes uložené v rodinnom kaštieli (dnes slúži ako múzeum). Vaiho portrét od Adama Máňokiho (Mányoky) je uložený spolu s jeho kyjakom v Maďarskom národnom múzeu.

Gróf Vavrinec Pekri, narodený v Pekrovine okolo roku 1656, pochádzal z urodzenej sedmohradskej kalvínskej rodiny. Jeho druhou manželkou bola Kata Sidónia Petrőciová. Podobne ako Anna Zaiová i ona patrila k prvým ženským spisovateľkám. Jej mladší brat bol kurucký generál Štefan Petrőci mladší, z matkinej strany bol bratrancom Imricha Tököliho. Práve kvôli vzťahu k Tökölimu čelil Pekri roku 1686 obvineniam sedmohradskeho snemu z velezrady. V dôsledku tejto udalosti opustil roku 1689 Sedmohradsko, prestúpil na katolícku vieru a vstúpil do cisárskeho vojska. V roku 1690 dostal barónsky a v tom istom roku aj grófsky titul. Do Sedmohradska sa vrátil v roku 1693, stal sa županom (Turnu-)Severinskej a neskôr Fehérskej stolice. Roku 1699 bol vymenovaný za hlavného kapitána Udvarhelyszéku. Do kuruckého zajatia padol 23. decembra 1703 v Balázsfalve a čoskoro prešiel aj na stranu povstalcov. Spočiatku bojoval po boku Berčeniho na moravskom pohraničí, roku 1704

bol vymenovaný za generálstrážmajstra. Odišiel do Sedmohradska a výmenou za zajatcov sa mu podarilo oslobodiť svoju manželku, ktorá bola väznená v Sibíni (dnes Sibiu v Rumunsku). Do permanentného konfliktu sa dostával s hlavným veliteľom, ktorým bol najprv Štefan Torockai (Thoroczky) a neskôr gróf Šimon Forgáč, ktorý ho obviňoval, že patrí do Tököliho tábora, takže ho načas aj uväznil. Dňa 8. júna 1705 bol vymenovaný za podmaršala, v septembri a novembri 1705, počas neprítomnosti Forgáča, ktorý bol na sečianskom sneme, ho vymenovali za dočasnú hlavného veliteľa Sedmohradska. Po prehratej bitke pri Zsibó emigroval do Moldavska. Od jari 1706 bol znova hlavným sedmohradským veliteľom, od apríla v hodnosti poľného maršala. Medzičasom sa vrátil k reformovanej viere. Na marosvásarheliskom sneme ho zvolili za člena Sed-

Portrét grófa Vavrince Pekriho

mohradskej kniežacej rady. V novembri 1707 bol odvolaný z postu hlavného veliteľa a pre stratu Sedmohradska viedli proti nemu vyšetrovanie.

Rákoci prijal Pekriho opäť do priazne práve na jar 1708 a po trenčianskej bitke vzrástla jeho úloha vo vojenskej povstaleckej hierarchii. Najprv bol poverený vpádom na Moravu, ale 28. júna pri Strážnici mu cisársky generál Peter Viard uštedril porážku. V bitke pri Trenčíne velil pravému krídlu jazdectva, ktoré bolo v dôsledku predchádzajúcich porážok značne demoralizované. Keďže Rákoci sa chcel vyhnúť stretu, rozkaz na útok vydal až vtedy, keď cisárske vojsko, vidiace kuruckú presilu, namiesto pôvodného bojového plánu zamierilo k Trenčínu. Knieža poveril Pekriho bočným útokom na cisárske vojská. Avšak po jeho zahájení, v dôsledku upozornenia generála Ebeckého na nevhodné terénne podmienky, útok okamžite odvolal. Týmto vojenským manévrom však upriamil pozornosť cisárskeho generála (jazdectva) Jána Pálfiho, ktorý si od Heistera okamžite žiadal povolenie na útok proti pravému krídlu kurucov. Keďže kurucké vojsko sa následne rozutekalo a cisárske vojsko prešlo do protiútok, väčšina vojenských historikov pripisuje na základe týchto faktov zodpovednosť za prehratú bitku práve Pekrimu. Rovnaká zodpovednosť však prislúcha i samotnému Rákocimu. Pravdou je i to, že aj talentovanejší velitelia než Pekri, by len s veľkými ťažkosťami zvládli demoralizované kurucké vojsko. Po trenčianskej bitke Pekri už neprijal žiadne vojenské poverenie. Zomrel 6. marca 1709 v Humennom. Jeho portrét je uložený v Maďarskom národnom múzeu.

Štefan Petrőci, barón z Petrőczu a Kasza, švager Štefana Pekriho, sa narodil roku 1654. Bol synom Štefana Petrőciho staršieho, ktorý sa zúčastnil Vešeléniho sprisahania a grófký Alžbety Tököliovej. Na prešovskom evanjelickom kolégiu študoval so svojím bratrancom Imrichom Tökölim. „Kuruckému kráľovi“ ostal verný až do konca. V roku 1686 žil v tureckej emigrácii, do vlasti sa mohol vrátiť až po prvých úspechoch Rákociho povstania. Do Alba Julie prišiel 12. júla 1704 a zúčastnil sa na sneme, na ktorom bol Rákoci zvolený za sedmohradské knieža. V takmer dvadsaťročnej emigrácii žil bez manželky Alžbety Révaiovej. Domov sa vrátil s ďalšou ženou a dieťaťom, čo vyvolalo v jeho osobnom živote vážne problémy a konflikty. Nakoniec sa s legitímnou manželkou zmieril, a tá ho prijala späť.

Od januára roku 1705 sa spomína ako člen povstaleckej Dvorskej rady a Rákociho generál. Na sečianskom sneme sa ako reprezentant protestantských stavov stal členom Senátu. V apríli 1707 predsedal evanjelickej synode v Ružomber-

Podobizeň baróna Štefana Petrőciho

Imrich Tököli bol bratrancom Štefana Petróciho.

ku. V poľnej službe pôsobil iba v rokoch 1705 – 1706, keď velil vojsku obliehajúcemu Trenčín, niekoľko rokov bol majiteľom jazdeckého karabinierskeho pluku, ktorého velením poveril Alexandra Lužinského. Do kuruckého tábora prišiel počas Rákociho výpravy v roku 1708, zaiste aj vďaka tomu, že poznal okolitý terén, ale o jeho pôsobení v trenčianskej bitke sa takmer nič nevie. Po prehratej bitke Rákoci vyhlásil šľachtickú insurgenciu a Petróciho vymenoval za veliteľa jedného zo zhromažďovacích táborov. V skutočnosti však nezohral významnejšiu úlohu, na začiatku roku 1711 odišiel do poľskej emigrácie. Do vlasti sa vrátil až po amnestii vyhlásenej Satmárskym mierom. Zomrel 10. júna 1712 v Mošovciach, pochovaný bol 29. septembra v artikulárnom kostole v Necpaloch.

Z gemerskej vetvy Andrášiovcov, ktorí dostali roku 1676 barónsky titul, slúžili mnohí v Rákociho vojsku. Pavol Andráša sa stal vojakom ako 18-ročný a v cisárskom vojsku bojoval proti Tökölimu a Turkom. V pluku Ladislava Čákiho bojoval ako hlavný strážmajster (major) pri Belehrade, potom sa zúčastnil na bitkách pri Slankamene a Zente. V rokoch 1692 – 1699 bol ostrihomským kapitánom, roku 1699 sa stal plukovníkom a majiteľom pešieho pluku. Vo vojne o španielske dedičstvo bol odvelený na bojisko v severnom Taliansku a domov sa vrátil roku 1704. Najprv bojoval proti kurucum, roku 1705 prisahal vernosť Rákocimu, ktorý ho vymenoval za generála a veliteľa pešieho pluku. Zúčastnil sa na vojenských operáciách v Zadunajsku a Hornom Uhorsku. Na jar roku 1708 velil jednotkám poľnej pechoty, ktoré boli situované na Považí. O účasti Pavla Andráša v trenčianskej bitke sa nezachovali relevantné informácie. V roku 1711 sa nachádzal v Košiciach, po vydaní mesta 26. apríla prestúpil k cisárskemu vojsku. Pavol Andráša zomrel 3. februára 1713 v Trenčíne a pochovali ho v jezuitskom kostole.

Podobne ako v prípade Andráša, ani o Pavlovi Ďürkym nieto veľa konkrétnych informácií. Jeho meno sa spája iba s činnosťou dragúnskeho pluku. Pre úplnosť možno načrtnúť jeho životopisné údaje. Ďürky pochádzal z novohradskej reformovanej zemepanskej šľachtickej rodiny, narodil sa 21. júla 1651 v Lučenci. Študoval vo svojom rodnom meste, Banskej Štiavnici, potom v Banskej Bystrici a Blatnom Potoku (Sárospatak). V rokoch 1674 – 1684 bol notárom Novohradskej stolice a súčasne zastával rôzne funkcie v Peštiansko-Pilišsko-Šoltskej stolici. V roku 1682, po dobytí Filakova, sa pripojil k Tökölimu a stal sa jeho haličským kapitánom. Roku 1683 sa zúčastnil snemu v Tállyi. V roku 1686 bol už znova na cisárskej strane, bojoval proti Turkom a roku 1690 bol povýšený na plukovníka. Roku 1693 bojoval proti Francú-

Štefan Andrášik sa pridol ku kurucum roku 1703, bol veliteľom jazdeckého pluku, roku 1706 bol povýšený na generálstrážmajstra. Podobizeň jeho brata, generála Pavla Andrášika sa nezachovala.

zom, roku 1701 bol dvorným kapitánom u mladého Františka II. Rákociho, ale v organizovanom sprisahaní figuroval len ako podozrivý. V roku 1703 sa utiahol na svoj hrad v Szendrő a jeho majetky skonfiškovali kuruci. K Rákocimu sa pridol až po kapitulácii hradu 23. augusta 1704. Na začiatku roku 1705 bol zástupcom Šimona Forgáča v Sedmohradsku, začiatkom mája sa stal generálstrážmajstrom. Potom pôsobil ako veliteľ pri obliehaní Varadína (dnes Oradea). Na sečianskom sneme bol zvolený za senátora. Od roku 1708 bol hlavným správcom reformovaného kolégia v Blatnom Potoku. Záveru povstania sa nedožil, podľahol morovej epidémii 2. júna 1710 v Košiciach.

František Babočaj, syn rovnomenného hlavného kapitána v Keszthelyi, neskôr vo Veszpréme, zahájil svoju vojenskú kariéru v cisárskom vojsku. Od roku 1696 bol veszprémskym podkapitánom, od 1702 podplukovníkom v husárskom pluku Leopolda Zungenberga, legendárneho Osmana menom beg Čonka, ktorý prestúpil na kresťanskú vieru. V roku 1704 sa Babočaj

dvakrát pridol ku kurucum, ale po strate Zadunajska sa vrátil do cisárskeho tábora. Do kuruckého zajatia padol znova v decembri 1705 v Pápe, generál Boťán (Bottyán) ho zatkol a poslal pred Berčéniho. Cisárske velenie ponúklo jeho výmenu za zajatých kurucov, no Babočaj sa rozhodol opäť vstúpiť do Rákociho služieb. Od júla 1706 bol jazdeckým generálom v povstaleckom vojsku, v tom istom roku ho poverili i velením pluku zatknutého Šimona Forgáča.

Koncom júla 1708 bol jedným z veliteľov ťaženia maršala Vavrica Pekriho na Moravu, pri Trenčíne bojoval pravdepodobne na čele svojho pluku. V roku 1709, po neúspešnom liptovskom ťažení, ho ostatní velitelia obvinili zo zrady, ale svoju oddanosť dokázal v bitke pri Romhányi, kde 22. januára 1710 hrdinsky padol. František Babočaj bol teda najvyšším kuruckým veliteľom, ktorý zahynul na bojisku, okrem neho nepadol v boji žiaden kurucký maršal ani generál.

Juraj Ordódy pochádzal z rozvetvenej hornouhorskej šľachtickej rodiny. Štúdiá zavŕšil na Trnavskej univerzite. Od roku 1701 bol druhým, neskôr prvým podžupanom Hevešskej a Solnočkej stolice. Ku kurucum sa pridol na začiatku novembra 1703 a keď sa vzdalo mesto Jáger, stal sa veliteľom jazdeckého pluku. Po smrti plukovníka Adama Ďürkyho sa ako jeho nástupca dostal pri obliehaní Jágra na čelo jazdeckého karabinierskeho pluku. V auguste 1706 bol povýšený do hodnosti brigád-

neho generála. Pri Trenčíne velil nielen svojmu pluku, ale zastával i pozíciu veliteľa brigády dvorských jazdeckých plukov. Predtým ako utrpel zranenie, postavil sa na čelo záložného karabinierskeho pluku, keďže chcel zabrániť rozutekaniu sa pravého krídla jazdecktva. Avšak v kritickej chvíli – tak ako to napísal samotný Rákoci vo svojich *Pamätiach* „*aj tento pluk sa začal rozchádzať*“, takže ani Ordódy nevedel razantne veliť svojim jednotkám.

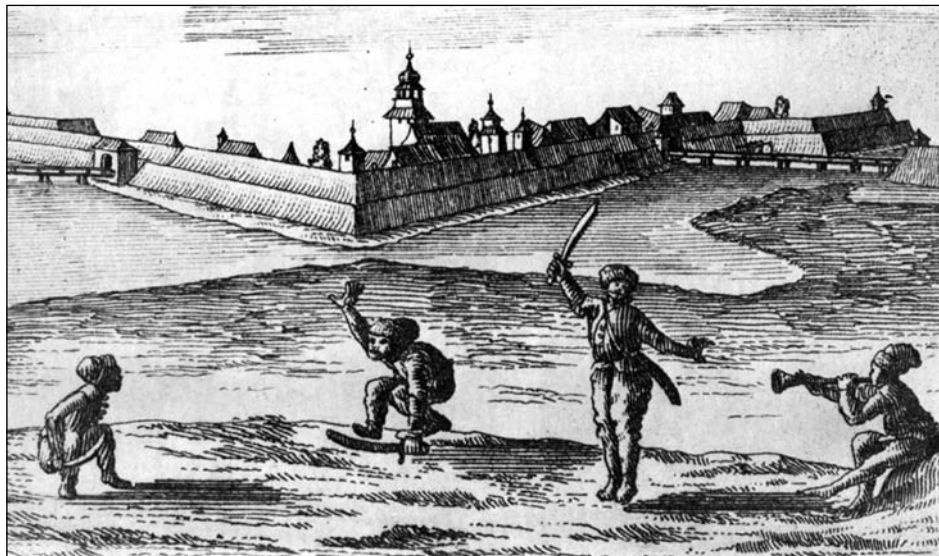
Od roku 1710 velenie karabinierov prevzal Andrej Zai, keďže Ordódy sa po Gabrielovi Nagysegim stal kapitánom novozámockého hradu. Keď sa na konci augusta rozhodol, že hrad vydá nepriateľovi a začal rokovať s cisárskymi veliteľmi, plukovník Ján Beleznai ho zatkol a odviezol do kuruckého tábora k Rákocimu. Tu bol vo vyšetrovacej väzbe, no začiatkom marca 1711 ho bez pojednávania prepustili na slobodu. O jeho ďalšom pôsobení vo verejnom živote chýbajú údaje. Zomrel v Trenčíne 12. mája 1721.

Štefan Ebecký pochádzal zo skutočnej vojenskej dynastie, veď aj jeho otec a bratia začali vojenskú kariéru ako bojovníci v pohraničí. Narodil sa okolo roku 1670 v Leviciach, slúžil aj v cisárskom pluku Jána Bošana. K Rákocimu sa pridil koncom roka 1703 (zdá sa, že po kapitulácii Zvolena 8. decembra). Stal sa plukovníkom kuruckého jazdecktva, 14. augusta 1705 ho povýšili do hodnosti brigádneho generála. Spolu s Očkaim bol jedným z najudatnejších veliteľov. Pri Trenčíne bojoval pod velením Pekriho na pravom krídle. Keď Pekri na Rákociho rozkaz zavelil na útok, Ebecký upozornil, že úzky násyp medzi dvoma rybníkmi by mohol byť vážnou prekážkou pri prípadnom ústupe jazdecktva. Tento moment v bitke a následné zaváhanie kuruckého jazdecktva podnietilo cisárskych do strhujúceho útoku.

Na konci roka 1710 prebral Ebecký velenie na Užhorodskom hrade, ktorý patril

Kurucký dôstojníci a jazdci v plnej paráde

Zabávajúci sa kuruci

Mikulášovi Berčénimu. Na jar 1711 ho Rákoci vymenoval za generálstrážmajstra, bol teda posledným povýšeným kuruckým generálom. Po Satmárskom mieri Ebický bránil ešte dva týždne Užhorod, kapituloval až 14. mája 1711. Utiahol sa na svoje majetky a zomrel v Továrnikoch 2. marca 1721.

Jednou z najvýznamnejších postáv Rákociho povstania bol veliteľ s tragickým osudom Ladislav Očkai. O jeho živote sa zachovali poväčšinou neúplné údaje, s množstvom otáznikov, ku ktorým prispel aj Očkaiho životopisec Kálmán Thaly so značne tendenčnými informáciami. Očkai pochádzal z nitrianskej šľachtickej rodiny, narodil sa pravdepodobne okolo roku 1683 v Očkove. Študoval na trnavskom jezuitskom kolégiu. Od roku 1698 bol vojakom v husárskom pluku Jána Pálfiho (od roku 1700 pluk patrila Ladislavovi Ebergénimu). Roku 1702 sa stal desiatnikom (po Očkaiho poprave sa rozšírila správa, že práve vtedy sa pridala k Turkom, potom k Francúzom a odtiaľ zasa vstúpil opäť do cisárskeho vojska, ďalšou legendou bolo, že za nejaké hrozné previnenie mu vraj kat odrezal ucho). V roku 1703 sa vrátil zo severného Talianska do vlasti.

K Rákocimu sa pripojil ako vojenský zbeh 30. júna 1703. V septembri bol už plukovníkom, so svojím plukom obsadil strednú časť Horného Uhorska, zmocnil sa Levíc, Krupiny a banských miest. Dňa 31. októbra 1703 utrpel pri Leviciach porážku od cisárskeho vojska, ktorému velil Leopold Šlik (Schlick). V šarvátke pri Zvolene sa údajne zranil v súboji s cisárskym vojvodcom Jánom Boťanom. Začiatkom roka 1704 bojoval v Zadunajsku, potom na území Slovenska. Ako jeden z Rákociho najvýznamnejších veliteľov často podnikal pleniace výpravy do rakúskych dedičných

Legendárneho cisárskeho i kuruckého veliteľa Alexandra Očkaiho, ktorý po trenčianskej bitke zbehol k cisárskym, popravili štátim 3. januára 1710 v Nových Zámkoch.

krajín. Dňa 15. augusta 1705 dostal hodnosť brigádneho generála a v roku 1707 mu Rákoci udelil majetky.

Na jar 1708 dal postaviť pri Moravanoch most cez Váh a Rákociho súril ku skorému bojovému stretu s cisárskymi vojskami. Zúčastnil sa na Pekriho neúspešnom vojenskom ťažení na Moravu. V trenčianskej bitke ho knieža poveril udržiavaním spojenia medzi vojskami Jána Boťána v Poiplí. Počas bitky sa Očkai nachádzal v Ostraticiach, vzdialených 30 km, takže obvinenie, že mal podiel na porážke kurucov pri Trenčíne, nie je pravdivé. Prebehnúť na opačnú stranu sa rozhodol o niekoľko týždňov neskôr, keď 28. augusta 1708 pri Preselanoch prešiel s celým plukom do tábora cisárskeho generála Jána Pálfiho.

V cisárskom vojsku dostal Ladislav Očkai plukovnícku hodnosť a so svojím čoraz menej početným vojskom bojoval proti bývalým spojencom. Dňa 1. januára 1710 ho kurucký poručík Adam Javorka zajal pri Vrbovom a odšikoval do Nových Zámkov. Súdny tribunál, ktorému predsedal Ján Čajági (Csajághy), ho odsúdil na trest smrti narazením na kôl. Na základe žiadosti jeho vzdialeného príbuzného, kuruckého podplukovníka Alexandra Očkaiho mu trest zmiernili a dňa 3. januára 1710 ho popravili štátim. Ako odvetu dal zasa cisársky veliteľ Siegbert Heister popraviť niekoľko kuruckých veliteľov väznených v Rábe (Győr), medzi ktorými bol i generál Ladislav Fodor.

Potomok majetnej zemepanskej rodiny barón Mikuláš Peréni sa ku kurucom pripojil 17. augusta 1703 po kapitulácii Chustu. Rákoci ho vymenoval za plukovníka pe-

choty. Dňa 29. júna 1704 sa stal brigádny generálom, ale menovací dekrét si vyzdvihol až v jeseni 1708. Na jar 1705 bojoval na Považí, v roku 1706 v Sedmohradsku, potom znova v Hornom Uhorsku. Medzitým bol roku 1705 niekoľko týždňov hlavným veliteľom hradu Szolnok.

Zúčastnil sa na trenčianskej bitke, kde v strede línie udatne bojoval na čele svojho pešieho pluku. Dňa 22. apríla 1709 sa stal veliteľom Jágerského hradu. Koncom novembra 1710 na nátlak svojich veliteľov kapituloval, ale sám s niekoľkými vojakmi odišiel do Rákociho tábora a až do konca zotrval v kuruckom vojsku. Podpísal satmársku mierovú zmluvu, ale o jeho ďalšom osude sa vie iba toľko, že po dvojnásobnom ovdovení sa oženil i po tretí raz. Vtedy si zobral za manželku Katarínu, dcéru bývalého kuruckého senátora Vavrinca Zaiho, s ktorou sa pravdepodobne zoznámil počas bojov na Považí v rokoch 1705 – 1708.

Syn generalissima Mikuláša Berčeniho, Ladislav Berčeni (1689 – 1778) dosiahol hodnosť kuruckého kapitána, po povstaní emigroval do Francúzska, kde zakončil svoju kariéru ako maršal.

Na záver možno konštatovať, že o osobnej zaangažovanosti, pôsobení a úlohe spomínaných kuruckých generálov v bitke pri Trenčíne máme pomerne veľmi málo informácií. Z Rákociho *Pamätí* vysvitá iba pasívne konanie Berčeniho a Pekriho, respektíve nešťastná nerozhodnosť Ebeckého, ktorý bojoval pod Pekriho velením. O činnosti Vaiho, Petróciho, Andrášiho, Ďürkyho, Ordódyho a Babočajiho nemáme relevantné poznatky a Očkai v bitke pri Trenčíne nebojoval. Kladné hodnotenie možno vysloviť iba o Peréniho pluku, čo pravdepodobne platí aj v prípade Mikuláša Peréniho. Na základe týchto skutočností možno tvrdiť, že z vyššieho kuruckého velenia bol František II. Rákoci jediný, ktorý konal tak, ako sa to od vojenského veliteľa očakávalo, a to aj napriek počiatočnému váhaniu a nesprávnej analýze situácie. Po Rákociho ťažkom zranení si z bojujúcich veliteľov azda ako jediný úplne splnil povinnosti iba generalissimov syn, vtedy 19-ročný poručík kniežacej telesnej gardy Ladislav Berčeni. Zvládnuť demoralizované vojsko a zabrániť rozutekaniu jazdectva by sa však v danej situácii nepodarilo ani oveľa talentovanejším veliteľom, takže v hierarchii príčin prehratej bitky možno individuálne poklesky a osobnú zodpovednosť kuruckých veliteľov radiť na posledné miesto.

FUNKČNÉ (HODNOSTNÉ) OZNAČENIA V JEDNOTKÁCH
KURUGKEJ ARMÁDY FRANTIŠKA II. RÁKOCIHO

GENERALITA		
súdobé názvy	slovenské ekvivalenty	maďarské ekvivalenty
supremus generalis; Generalissimus	hlavný generál, generalissimus	főgenerális
mezei (generál-)marsall; generalis campi marschallus; Feldmarschall	generál (poľný maršal)	tábornagy
equitatus generális; generalis cavalleriae; General der Kavallerie	generál jazdectva	lovassági tábornok
mezei marsall locumtenense; campi marschalli locumentens; Feldmarschalleutnant	poľný podmaršal (generálporučík)	altábornagy
generális-(fő)strázsamester; generalis vigiliarum praefectus General-(Feld)wachtmeister	generálstrážmajster (generálmajor)	vezérőrnagy
brigaderius	brigadier (brigádny generál)	brigadéros

VELIACI DÔSTOJNÍCI PLUKU (ŠTÁBNI DÔSTOJNÍCI)		
súdobé názvy	slovenské ekvivalenty	maďarské ekvivalenty
ezereskapitány, óbester; (supremus) colonellus Oberst	plukovník	ezredes
commendans colonellus	veliaci plukovník	vezénylő ezredes
vicekapitány; vicecolonellus Oberst- Leutnant	podplukovník	alezredes
főstrázsamester; supremus vigiliarum praefectus Oberstwachtmeister	hlavný strážmajster (major)	őrnagy

VELIACI DÔSTOJNÍCI KOMPÁNIE (STOTINY)		
súdobé názvy	slovenské ekvivalenty	maďarské ekvivalenty
kompániás kapitány capitaneus compagniae	kapitán, stotník	százados (századparancsnok reguláris alakulatban)
(fő)hadnagy supremus ductor	nadporučík	főhadnagy (századparancsnok irreguláris alakulatban)
vicehadnagy; vice ductor	podporučík	alhadnagy
zászlótartó; kornétás (kornet) vexillifer	práporčík	zászlós
PODDÔSTOJNÍCI A MUŽSTVO		
strázsamester; vigiliarum magister	strážmajster	őrmester
furír (Fourier)	pisár	századírnok
káplár, corporal	kaprál, desiatnik	tizedes
katona, gregarius lovas (Reiter) hajdú (Heiduck)	radový vojak jazdec pešiak, hajdúch	közkatona

LITERATÚRA:

II. Rákóczi Ferenc fejedelem Emlékiratai a magyarországi háborúról, 1703-tól annak végéig. Ford. Vas István. A tanulmányt és a jegyzeteket írta Köpeczi Béla. A szöveget gondozta Kovács Ilona. Budapest 1978. (Archivum Rákócziánium III. osztály: Írók. II. Rákóczi Ferenc művei I.)

MARKÓ, Árpád: *A trencsényi csata. (1708 augusztus 3.) Eredetileg: Hadtörténelmi Közlemények, 32. évf. (1931) 31–70. és 151–194. Modern újraközlését lásd Uő: II. Rákóczi Ferenc csatái. (Válogatott tanulmányok.)* S. a. r. [a bevezető tanulmányt írta, kiegészítő jegyzetekkel, bibliográfiával és mutatókkal ellátta]: Mészáros Kálmán. Budapest 2003, s. 162-256.

BÁNKÚTI, Imre: *Néhány gondolat a trencsényi csata (1708. augusztus 3.) előzményeiről és következményeiről.* = *Folia Historica, XIX. kötet. 1994 – 1995.* A Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Évkönyve. Főszerk. Kovács Tibor. Budapest 1998, s. 63-85.

BÁNKÚTI, Imre: *Balsors vagy szükségszerű kudarc? Trencsén: 1708. augusztus 3. = Az értelem bátorsága. Tanulmányok Perjés Géza emlékére.* Szerk. Hausner Gábor. A szerkesztésben közreműködött: Csákváry Ferenc, Kincses Katalin Mária, Mészáros Kálmán, Tóth Ferenc. [Budapest,] 2005, s. 61-74.

HECKENAST, Gusztáv: *Ki kicsoda a Rákóczi-szabadságharcban? Életrajzi adattár.* S. a. r., kiegészítette és az előszót írta: Mészáros Kálmán. Budapest 2005.

MÉSZÁROS, Kálmán: *II. Rákóczi Ferenc tábornokai és brigádérosai. A kuruc katonai felső vezetés létrejötte és hierarchiája, 1703 – 1711.* Budapest 2006.

Siegbert Heister a Ján Pálfi - víťazi trenčianskej bitky

TOMÁŠ KLUBERT

Ak si pri príležitosti tristoého výročia bitky pri Trenčíne pripomíname Františka II. Rákociho a ďalších kuruckých veliteľov, nemali by sme zabúdať ani na ich protivníkov. Menovite na Siegberta Heistera (1646 – 1718) a Jána Pálfiho (1663 – 1751). Obaja totiž patrili medzi najschopnejších cisárskych vojvodcov prvej tretiny 18. storočia a výrazne sa zapísali do slovenských dejín – v dobrom i zlom.

Siegbert Heister bol príslušníkom starého, ale nevelmi zámožného šľachtického rodu z dnešného talianskeho regiónu Friuli – Venezia Giulia. Vyššiu funkciu na viedenskom dvore získal až jeho otec Gottfried, ktorý sa za vlády cisára Leopolda I. stal viceprezidentom Dvorskej vojenskej rady. Rodiskom Siegberta Heistera bola malá štajerská obec Kirchberg an der Raab. Do cisárskej armády vstúpil ako osemnásťročný. Pod velením slávneho vojvodu Rajmunda de Montecuccoli sa zúčastnil vojen proti Turkom a Francúzom. Nadriadení ho oceňovali ako veľmi odvážneho a zároveň prezieravého dôstojníka. V roku 1678 bol Heister povýšený na majora a po vypuknutí tzv. veľkej tureckej vojny (1683 – 1699) dostal hodnosť plukovníka. Ako majiteľ vlastného jazdeckého pluku sa 12. septembra 1683 zúčastnil na víťaznej bitke pri Viedni. V nasledujúcich rokoch bojoval v Uhorsku a 15. októbra 1686 mu bola udelená hodnosť generálmajora. Krátku, ale dôležitú etapu v Heisterovom živote predstavovala jeho služba pod velením maršala Antonia Caraffu v Sedmohradsku, kde si dôkladne osvojil brutálne metódy tohto krutého cisárskeho vojvodu.

Ráznosť generála Heistera dokázal oceniť aj slávny turkobijca markgróf Ľudovít Bádenský. Za zásluhy, ktoré si pod jeho velením vydobyl v bitkách pri Batočine, Niši a Slankameni, mu cisár 3. októbra 1692 udelil grófsky titul. Zároveň bol povýšený na poľného podmaršala.

V roku 1693 sa Heister z tureckého frontu presunul na Slovensko, kde pomáhal pacifikovať nespokojných protestantov a prívržencov „kuruckého kráľa“ Imricha Tö-

köliho. Ako odmena za horlivé potieranie nepriateľov trónu mu bola 11. júna 1695 priznaná hodnosť generála jazdeckta. Heisterove príjmy vďaka tomu výrazne stúpli a v nasledujúcom roku si za 60 000 zlatých kúpil od rodu Steinpeißovcov panstvo vo svojom rodisku Kirchberg an der Raab.

Keď v lete 1697 vtrhol do dolného Po-tisia na čele mohutnej armády sultán Mustafa II., vymenoval Leopold I. za nového hlavného veliteľa v Uhorsku princa Eugena Savojského. V bitke pri Zente 11. septembra 1697, ktorá skončila hroznou porážkou Osmanov, velil Siegbert Heister pravému krídlu cisárskeho vojska. Napriek tomu, že už prekročil päťdesiaty rok života, bojoval v prvých radoch, pričom utrpel zranenie.

V období medzi podpisom Karlovackého mieru (26. januára 1699) a začiatkom vojny o španielske dedičstvo (1701 – 1713) sa Heister sústredil na zveladenie panstva v Kirchbergu an der Raab, ktoré predošli majitelia zanechali v značne zuboženom stave. Od jari 1701 znovu bojoval po boku Ludovíta Bádenského, ten-toraz v Porýní proti Francúzom. V roku 1703 získal funkciu viceprezidenta Dvorskej vojenskej rady a bol poverený velením v Tirolsku. Svojou hrubou povahou si však zakrátko znepriatelil zástupcov tamajších stavov, ktoré presvedčili Leopolda I., aby ho z tohto postu odvolal. Už začiatkom nasledujúceho roka však bol Heister povýšený na poľného maršala a prevzal velenie nad cisárskymi vojskami v Uhorsku.

Situácia bola veľmi vážna. Bojovníci Františka II. Rákociho totiž ovládali väčšinu západného Slovenska a podnikali nájazdy do susedných oblastí Moravy a Rakúska. Priamo ohrozená bola i Viedeň. Siegbert Heister postupoval proti kurucom so svojou obvyklou razanciou.

Siegbert Heister zastával už v mladom veku vysoké vojenské funkcie.

Vojvodca Ludovít Bádenský bol jedným z veliteľov S. Heistera v čase tzv. veľkej tureckej vojny.

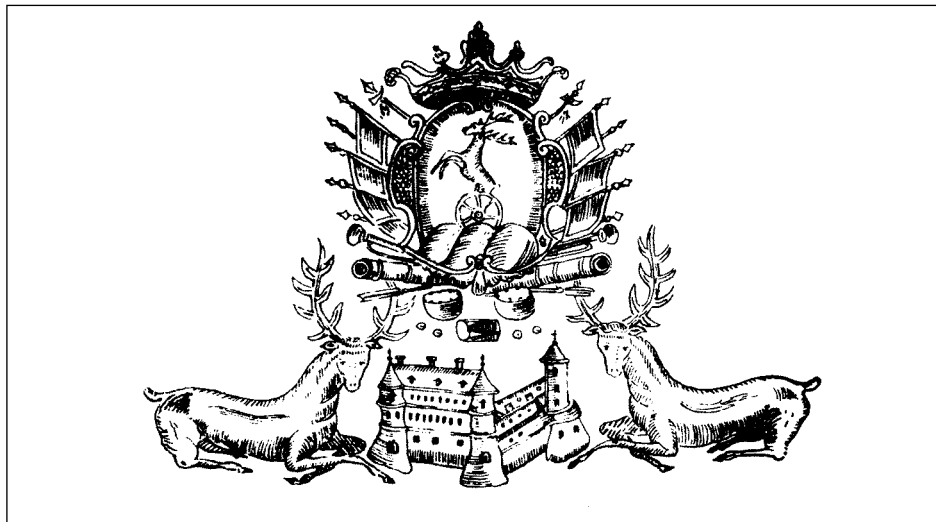
Maršal Heister vyobrazený v čase svojej najväčšej slávy

Spoločne s Jánom Pálfiom ich zakrátko vytlačil z väčšej časti Zadunajska a 13. júna 1704 porazil oveľa početnejšie vojsko grófa Šimona Forgáča v bitke pri dedine Koroncó neďaleko Rábu (Győr). Rákoci naproti tomu dosiahol výrazné úspechy na Slovensku, kde v priebehu druhej polovice roka ovládol Nitru, Košice, Nové Zámky a Prešov. Reťaz kuruckých úspechov prerušil Heister až 26. decembra 1704 v bitke pri Trnave, kde uštedril vodcovi povstalcov doposiaľ najťažšiu porážku. Ranných nepriateľov, ktorí našli útočisko za hradbami mesta, dal brutálny cisársky maršal povraždiť.

V máji 1705 bol Siegbert Heister na príkaz hlavného veliteľa cisárskych vojsk a prezidenta Dvorskej vojenskej rady Eugena Savojského nahradený generálom Ludwigom d'Erbeville. Príčinou jeho odvolania nebolo kruté zaobchádzanie so zajatými kuruckými bojovníkmi a uhorským civilným obyvateľstvom, ale

pomalé tempo likvidácie Rákociho povstania. Samotný Eugen Savojský, ktorý mal povest' šľachtetného rytiera, nemal s protivníkmi habsburskej dynastie o nič menšie zľutovanie ako Heister. Anglickému vyslancovi na viedenskom dvore Georgeovi Stepneyovi, ktorý sa na jar 1704 sťažoval, že cisárski vojaci vypálili v Sedmohradsku dvesto dedín, povedal, že ich mali zničiť aspoň dvetisíc. O rok neskôr dokonca dával predstaviteľom Dvorskej vojenskej rady za príklad nemilosrdný postup jednotiek Ľudovíta XIV. proti hugenotským vzbúrencom v južnom Francúzsku, ktorých sám podporoval.

Heister sa znova vrátil do armády až v roku 1706, keď ho Dvorská vojenská rada poslala na talianske bojisko. Tam však nedosiahol žiadne výraznejšie úspechy. Po ústupe francúzskych vojsk z Apeninského polostrova na jar 1707 bol Heister poverený obranou štajerských hraníc pred kuruckými nájazdmi a v marci 1708 sa znova ujal funkcie hlavného veliteľa v Uhorsku. O päť mesiacov neskôr rozdrvil v bitke pri Trenčíne takmer dvakrát početnejšie sily Františka II. Rákociho. Následne obsadil banské mestá a dobyl Nitru. Poslednou baštou kurucov na západnom Slovensku zostala pevnosť Nové Zámky. Jej obrancovia podnikali výpady až na Moravu, čo cisárski nemohli strpieť, a tak ju obklúčili. Rákociho pokus prelomiť zovretie Nových Zámok zmaril Siegbert Heister 22. januára 1709 v bitke pri obci Romhány (v dnešnom Maďarsku, severne od Budapešti). Potom vytlačil kurucov z územia medzi Dunajom a Tisou. Na jeseň prenikol cez Gemer na Spiš. Po dvojdnovom ostreľo-

Kresba Pálfiovského erbu a Červeného Kameňa, rodiska Jána Pálfiho

vaní prinútil 16. decembra 1709 kapitulovať Kežmarok, kde dal popraviť troch najvýznamnejších predstaviteľov mesta a začal z neho vyháňať protestantov.

Heisterove výčiny na Spiši dokázali znechutiť aj takého drsného vojaka, akým bol Eugen Savojský. Navyše, maršalova brutalita znemožňovala cisárskemu dvoru rokovať s kuruckými vodcami, ktorí túžili po uzavretí mieru. Vzhľadom na to bol Heister 28. marca 1710 definitívne zbavený velenia.

V nasledujúcich rokoch sa starnúci maršal zdržiaval na svojom panstve v Kirchbergu an der Raab. Spustnutý hrad rodu Speißovcov nechal prestavať na jeden z najhonosnejších rakúskych barokových kaštieľov, v okolí obce založil viacero rybníkov a začal vo veľkom chovať kone a hovädzí dobytok. Vybudoval aj rozsiahlu oranžériu, v ktorej pestoval tropické rastliny.

Naposledy sa Siegbert Heister vrátil na bojisko po vypuknutí ďalšej tureckej vojny v júni 1716. Sedemdesiatročný maršal dokázal bez ujmy prečkať všetky bitky a obliehania. Zlomila ho však strata syna podmaršala Hannibala Heistera, ktorý skončil pod hradbami Belehradu 22. augusta 1717. S podlomeným zdravím sa vrátil na svoje panstvo v Kirchbergu an der Raab, kde zomrel 22. februára 1718 (čiže presne pol roka po Hannibalovej smrti). Pochovali ho v miestnom farskom kostole.

Druhý z víťazov bitky pri Trenčíne, gróf Ján Pálfi, je navonok oveľa sympatickejšou osobnosťou než nemilosrdný Heister. Bol príslušníkom jedného z najvýznamnejších uhorských šľachtických rodov s dlhou vojenskou tradíciou. Narodil sa 20. augusta 1663 na hrade Červený Kameň vo vtedajšej Bratislavskej stolici. Takisto ako Heister vstúpil vo veku osemnásť rokov do cisárskej armády. Zúčastnil sa na víťazných bojoch pri Viedni, Parkane (dnes Štúrovo), Vyšehrade (Visegrád), Vacove (Vác), Ostrihome (Esztergom) a Nových Zámkoch. Za statočnosť, ktorú prejavil pri oslobodzo-

Maršal Ján Pálfi v kyrysníckej zbroji

vaní Budína v septembri 1686, ho hlavný veliteľ cisárskeho vojska vojvoda Karol Lotrinský vymenoval za svojho pobočníka. Spoločne sa potom zúčastnili na obliehaní Päťkostolia (Pécs) a bitky pri Nagyharsáni.

Keď Karol Lotrinský v roku 1689 prevzal velenie vo vojne proti Francúzom, odišiel Pálfi do Nemecka. Po vojvodovej smrti v apríli 1690 bojoval spoločne s Eugenom Savojským v Taliansku a v Uhorsku. Tretieho apríla 1693 bol povýšený na generálmajora a v roku 1700 mu bola udelená hodnosť poľného podmaršala.

Na začiatku vojny o španielske dedičstvo sa Ján Pálfi bil s cisárovými nepriateľmi v Bavorsku. Po vypuknutí Rákociho povstania zostal na rozdiel od väčšiny uhorských magnátov verný habsburskej dynastii. Leopold I. dokázal grófovú lojalitu náležite oceniť. V roku 1704 ho vymenoval za chorvátskeho bána a zástupcu veliteľa protikuruc-

kých vojsk Siegberta Heistera. Za úspechy, ktoré dosiahol počas bojov v Zadunajsku, bol Ján Pálfi 6. mája 1704 povýšený na generála jazdeckva. Výraznou mierou prispel k Heisterovým víťazstvám pri Koronco a Trnave, ale neschvaľoval ukrutnosti svojho nadriadeného. V auguste 1705 zvrátil Pálfiho útok do tyla nepriateľa výsledok bitky pri Budmericiach, ktorá sa spočiatku vyvíjala v neprospech cisárskej strany. Počas nasledujúcich dvoch rokov opäť bojoval v Zadunajsku. Mal rozhodujúci podiel na Heisterovom víťazstve pri Trenčíne a po namáhavých pochodoch hornatým terénom ovládol Turiec, Liptov a Oravu. Za tieto úspechy bol 24. apríla 1709 odmenený hodnosťou poľného maršala.

Po Heisterovom zosadení vymenoval cisár Jozef I. Habsburský grófa Pálfiho za hlavného veliteľa habsburských vojsk v Uhorsku. V priebehu jedného roka doviedol vojnu do konca a 1. mája 1711 prijal na Majténskom poli (pri obci Moftinul Mare v dnešnom západnom Rumunsku) kapituláciu posledných 12 000 kuruckých bojovníkov. Práve vo chvíli najväčšieho triumfu však Pálfiho postavenie ohrozili intrigy na viedenskom dvore. Po náhlom úmrtí Jozefa I. (17. apríla 1711) sa regentkou nad všetkými dedičnými dŕžavami habsburskej monarchie stala Eleonóra Magdaléna Falcko-Neuburská, tretia manželka cisára Leopolda I. a matka následníka trónu arcivojvodu Karola. Táto bigotne zbožná žena sa netajila nenávisťou k poslednej milenke zosnulého panovníka dvadsaťročnej Marianne Pálfiovej, ktorá bola dcérou maršala Jána Pálfiho. Prinútila ju, aby jej odovzdala všetky Jozefove dary a navždy opustila viedenský dvor. Regentkinej pomste neunikol ani maršal Pálfi. Jeho vynútenej rezignácii na všetky funkcie zabránil iba včasný zásah mladého kráľa Karola III. Habsburského (ako cisár Karol VI.).

Po porážke Rákociho povstania zastával Ján Pálfi post hlavného župana Šarišskej stolice. Vo vojne proti Turkom v rokoch 1716 – 1718 bol hlavným veliteľom cisárskeho jazdectva. Vyznamenal sa v bitke pri Petrovaradíne, kde Eugen Savojský 5. augusta 1716 rozdrvil vojsko veľkovezira Damada Aliho pašu, a výraznou mierou prispel k dobytiu Banátu. Nasledujúci rok ho v bojoch o Belehrad postihla rovnaká tragédia ako starého Heistera. V krvavej bitke, ktorá sa odohrala 16. augusta 1717, padol maršalov syn podplukovník Ján Anton Pálfi.

Po uzavretí Požarevackého mieru (21. júla 1718) sa maršal Pálfi uplatnil nielen ako vojvodca, ale aj schopný politik. Cisár Karol VI. ho vymenoval za uhorského miestodržiteľa, dedičného hlavného kapitána Bratislavského hradu a župana Bratislavskej stolice. Po nástupe Márie Terézie sa opäť stal hlavným vojenským veliteľom v Uhorsku a od roku 1741 zastával post palatína. Zomrel v Bratislave 24. marca 1751. Miestom jeho posledného odpočinku sa stal tamojší Dóm sv. Martina.

LITERATÚRA:

BROUCEK, Peter – HILLBRAND, Erich – VESELÝ, Fritz: *Prinz Eugen Feldzüge und Heerwesen*. Wien : Franz Deuticke Verlagsgesellschaft, 1986.

DANGL, Vojtech: *Bitky a bojiská. Od Wogastisburgu po Lamač*. Bratislava : Mladé letá, 1984.

Pálfiovci v novoveku. Vzostup významného uhorského šľachtického rodu. (Ed.: FUNDÁRKOVÁ, Anna – PÁLFFY, Géza). Bratislava – Budapest 2003.

VLNAS, Vít: *Princ Evžen Savojský. Život a sláva barokního válečníka*. Praha : Paseka, 2001.

Generál Juraj Ottlyk v čase po trenčianskej bitke

PETER KÓNYA

Juraj Ottlyk (inak aj Otlík) patrí k popredným a nesporne pozoruhodným osobnostiam nielen posledného protihabsburského povstania, ale celých našich starších dejín. Bol zrejme prvým Slovákom, ktorý dosiahol generálsku hodnosť a zaujal jedno z rozhodujúcich miest v správe uhorského štátu, aj keď „iba“ povstaleckého, vedeného Františkom II. Rákocim.

Juraj Ottlyk sa narodil roku 1656 v Horných Ozorovciach, v zemianskej rodine podžupana Trenčianskej stolice. Po otcovej smrti sa od ôsmich rokov ťažko pretĺkal životom. Niekoľko rokov strávil v službe na dvore Ostrošicovcov (Osztrošithovci) vo Veľkých Uherciach a dva roky študoval na Kolégiu hornouhorských stavov v Prešove, kde sa zoznámil s Imrichom Tökölim (Thököly). Toto chlapčenské priateľstvo ho roku 1683 priviedlo do tábora „kuruckého kráľa“, kde bol najprv dôstojníkom jazdecktva a napokon plukovníkom kniežacej gardy. Na sklonku povstania sa Ottlyk pri obliehaní Prešova dostal do zajatia, za dramatických okolností sa mu podarilo ujsť, no vzápätí priviedol k vernosti panovníkovi stále sa brániace Košice. Vstúpil do cisárskeho vojska a v lete 1686 sa zúčastnil na obliehaní Budína, kde bol zranený. Azda aj vďaka tomu sa Ottlykovi ako jednému z mála podarilo uniknúť z moci generála Antonia Caraffu počas pôsobenia Prešovského krvavého súdu roku 1687. Na prelome storočí pôsobil ako správca obrovského veľkostatku vojvodu Salma v Hatvane.

Po vypuknutí povstania Františka II. Rákociho Dvorská vojenská rada vo Viedni poverila Ottlyka, ktorý mal hodnosť cisárskeho plukovníka, velením stoličných vojsk bojujúcich proti kurucom v Trenčianskej stolici. Na sklonku roka 1703 sa spolu s ostatnými zemanmi uzavrel za hradbami Trenčína, aby už vo februári 1704 prešiel na stranu povstalcov. Po vstupe do kuruckého tábora mu generál Berčéni (Bercsenyi) zveril jazdecký pluk, na čele ktorého sa zúčastnil jednej z prvých víťazných bitiek pri Smoleniciach roku 1704. V nasledujúcom roku ho František II. Rákoci vy-

Pavol Rádai bol kancelárom kniežacieho dvora.

Mikuláš Berčeni bol hlavným generálom povstaleckého vojska.

menoval za svojho dvormajstra. Až do konca odboja tak zastával druhý najvyšší úrad na kniežacom dvore, vďaka ktorému aktívne zasahoval do politického diania, napr. pri tvorbe zákonov o náboženskej slobode. Od leta 1707 pôsobil aj ako podpredseda a faktický predseda (predsedom bol sám Rákoci) Dvorskej hospodárskej rady, ktorá získavala stále väčší podiel na hospodárskom riadení krajiny, a napokon sa v lete a jeseni 1708 postavil na čelo armády.

Dňa 15. júna 1708 František II. Rákoci vyrazil z Jágra na čele dovtedy najlepšie vyzbrojenej a vycvičenej povstaleckej armády, ktorá už o niekoľko týždňov rákala asi osemtisíc jazdcov a sedemtisíc pešiakov. V čase pochodu kuruckej armády na severozápad plnil Ottlyk povinnosti, súvisiace s týmto ťažením. Z Berčeniho listu z 25. júna 1708 vyplýva, že Ottlyk zabezpečoval postup francúzskych jednotiek, ktoré viedol bližšie neznámy dôstojník Marrotte z hradu Drégel' cez Beckov alebo Bánovce nad Bebravou k Trenčínu.

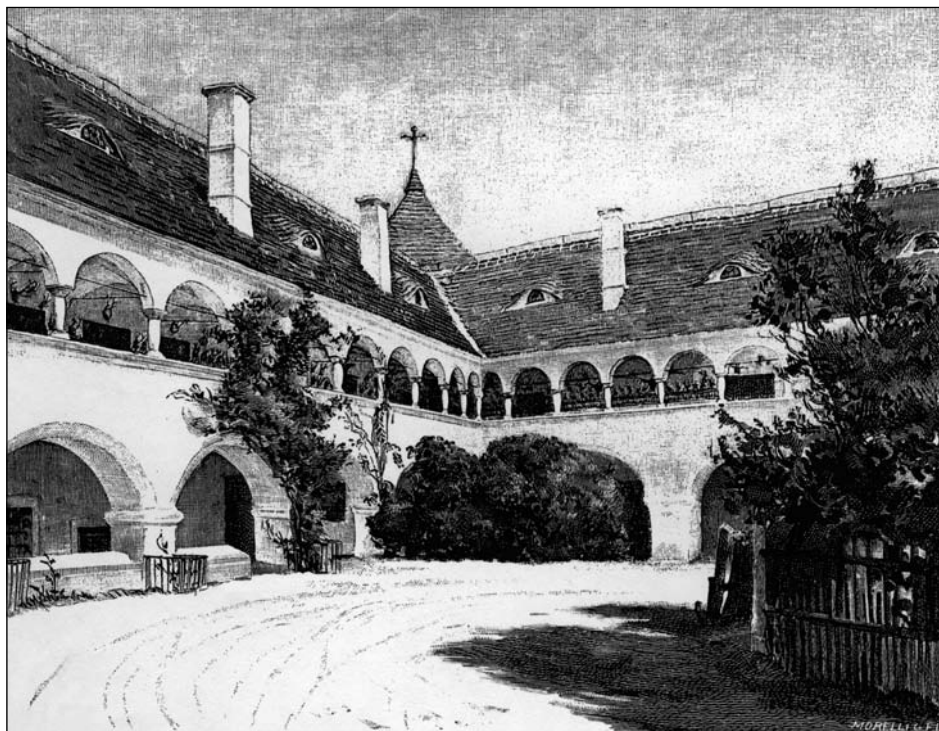
Ottlyk ako kniežací dvormajster sa zúčastnil na ťažení celej kuruckej armády na severozápad, účinkoval aj v nešťastnej bitke pri Trenčíne. Dokonca práve on zohral istú úlohu pri zmene pôvodne vytýčeného plánu, keď sa Rákoci rozhodol namiesto rýchleho pochodu do Sliezska zasiahnuť do lokálnych bojov na Považí a napokon neobliehať Leopoldov, ale Trenčiansky hrad. Predovšetkým Ottlyk spolu s ďalšími vysokými dôstojníkmi, ktorí udržiavali písomný styk s Trenčanmi, radil kniežatú, aby zaútočil na zásobovaciu kolónu generála Viarda, smerujúcu k Trenčianskemu hradu. Po jej zničení sa mal potom ľahko zmocniť pevnosti. Takisto neskôr, keď sa Rákoci opäť prikláňal k obliehaniu Leopoldova, ktorého okolie, na rozdiel od Tren-

čina, dokonale poznal, Ottlyk spolu s Očkaim (Ocskay), Lužinským (Luzsénszky), barónom Zaim (Zay) a Medňanským (Mednyánszky) rezolútne stáli za plánom Berčénihu na dobytie Trenčianskeho hradu.

Ottlyk bol priamym účastníkom trenčianskej bitky. Počas boja sa dvormajster, ktorý vtedy nevelil žiadnej jednotke, nachádzal v Rákociho štábe a mohol tak sledovať jeho priebeh, ktorý neskôr stručne opísal vo svojej autobiografii. Vzhľadom na skutočne nevelký rozsah tohto opisu a zaujímavé Ottlykove hodnotenia bude vhodné ho citovať v plnom znení:

„Lebo r. 1708 knieža s Berčénim a celým vojskom skutočne právom zakúsil bič Boží. Keď sa dostal k Trenčínu, za chrptom s hámorským lesom, mal dobrých osemtisíc pešiakov, jazdeckého vojska nie oveľa menej a štrnásť poľných tarasníc. Heister pritom s piatimi tisícmi jazdcov, bez akejkoľvek pechoty, prešiel pri Novom Meste nad Váhom, ani nemysliac, žeby sa s nami mal stretnúť. Avšak, naraziac na naše vojská, najprv, poraziac pri Rozvadziach kurucký oddiel pozostávajúci z viac ako pol druhu stovky jazdcov, prišiel za ich chrptom až celkom k Hámrom. Vtedy skoro ráno sa v kuruckom tábore strhol poplach. Knieža s Berčénim, zodvihnúc tábor, zoradili vojská, avšak neschopní velitelia zostavili vojsko tak hanebne, že múdri nemeckí generáli Heister a Pálfi neprehliadli ich neporiadnosť. Lebo aj oni, vyšlúc nemecké vojsko v líniiach na sedličianske vršky smerom k lesu, videli, akí sú kuruci silní a začali s pochodom ku Trenčínu. Najprv začali pochodovať okolo turnianskeho majera, odtiaľ cez priekopu, ktorá bola pod hámorským lesom, na vrchol vrška, ležiaceho v smere hámorského lesa, tam začali rozvíjať líniu. Naše vojsko tiež vyslali na ten kopec nad hámorským lesom, no vskutku nešťastne: lebo pechotu oddelili od jazdy, jednu jej časť nechali v údolí, druhú časť odviekli k lesu a tretiu k hámorskému lesu. Nemci pritom stále len lpeli na týchto líniiach a ak by ich tí boli tam rázne napadli, boli by Nemci upadli do úplnej hanby. Avšak, nevedomosť vždy spôsobuje veľké škody a tak, keď sa Nemci chceli od nás so ctou oddeliť, vtedy sa na ľavom [Pekriho] krídle stretnutie Srbov s vojskom pána Štefana Ebeckého (Ebeczky) skončilo tak hanebne, že keď chceli kuruci zahnať útočiacich Srbov a potom sa opäť zoradiť do línii, bičom veľkého Boha, bez akéhokoľvek nebezpečenstva, bez akejkoľvek zbabelosti spôsobili sami vo vlastných radoch zmätok a začali utekať a následne aj ďalšie vojská zanechali zostavu a už sa pohli k Mníchovej Lehote. Nemci sa zamysleli a vidiac to nepriateľ, bodro vpadol nášmu vojsku do chrpta, najprv ženúc celú jazdu lesom a lehotianskym údolím, potom sa obrátil proti pechote, najmä palácovému pluku, ktorý regulárne stál v hámorskom lese, no jeho plukovník [Ján Sentiváni] sa správal psovsky. Lebo, pochytiac prvú zástavu, odcvával na konskom chrbte a svoj pluk tam nechal zničiť. Bez veľkého krviprelievania ho však nebolo možné poraziť, no nemeckí dôstojníci vyhlásili milosť, aby kuruci zložili zbrane, že ich omilostia. Vzhľadom na to nepremyslene zložiť zbrane, mnohých z nich zabili, ďalších ako dobytok potom hnali do trenčianskeho zajatia. Sám Rákoci vo veľkom cvale s koňom spadol, schytil ďalšieho koňa, avšak ten, na ktorom cválal, ihneď zdochol. V tomto zmätku jedna časť Rákociho vojska hanebne utekala hore údolím, priekopami, druhá časť, ako aj knieža cez inovecký kopec strminou ku Zlatníku.“

Ottlyk utekal tým istým smerom ako Rákoci, za ktorým zaostal, keď sledoval tragický priebeh bitky, pričom uvažoval, „z akého dôvodu sa rozutekalo také krásne voj-

Nádvorie Rákociho kaštieľa v Topoľčiankach

sko. “ Preto knieža dohonil až za kopcom. Ešte aj po rokoch si spomínal, v akom stave bol Rákoci po zranení. Mal vraj veľmi doráňanú tvár a zrejme si ešte neuvedomoval výsledok bitky, keďže sa Ottlyka vypytoval, prečo majú ísť smerom k Topoľčiankam. Utekajúci si z radov domácich vybrali sprievodcu a v neskorých večerných hodinách dorazili k Topoľčiankam. Pri Nitrianskej Strede prekročili Nitru a ubytovali sa v kaštieli. Okolo polnoci k nim dorazil aj Berčeni. V Nitrianskej Strede strávili noc až do svitania. Zastávku využil Ottlyk na to, aby vyslal posla k svojej manželke do Ozoroviec so správou, aby okamžite odišla do Veľkých Uheriec, čo ona hneď aj urobila. Zároveň ju varoval, aby v prípade obsadenia Bánoviec už ďalej nešla. Zo strachu o rodinu sa Ottlyk rozhodol odprevadiť manželku do bezpečia Bojnického hradu. S veľkými ťažkosťami sa mu podarilo prehovoriť Rákociho, aby ho pustil do Uheriec. Po príchode sa mal potom k nemu pripojiť v Topoľčiankach.

Keď na druhý deň okolo poludnia dorazil do Uheriec, manželku už v kaštieli našiel, keďže medzitým sa sama vypravila smerom k Bojniciam, a to cez Fačkovský priesmyk do Trenčianskych Teplíc. Do Teplíc chcel ísť aj Ottlyk a ostať tam cez noc, stretol sa však s biskupom Ladislavom Pyberom, s ktorým sa rozhodli preskúmať, či aj cisárske vojsko neprekročilo priesmyk, aby sa nedostali do obklúčenia. S pomocou dvoch zvedov zistili, že Heister okolo piatej popoludní obsadil už celý kraj okolo Bá-

Kurucký jazdec

aj susedných stolíc. Berčéní sa preto rozhodol odvieť svoju manželku z Bojníc na bezpečnejšie miesto, na hrad Muráň. Touto úlohou poveril Ottlyka, ktorý sa so skupinou tridsať jazdeckých karabinierov a pätnásť dôstojníkov z kniežacej šľachtickej gardy vydal smerom ku Svätému Krížu, kde sa dozvedel, že Berčéniova manželka medzitým už opustila Bojnický hrad a odišla do Banskej Bystrice. To však Ottlykovi, ako sa neskôr vyjadril, prišlo veľmi vhod. Čas využil na to, aby cez Fačkovský priemysok odišiel k svojej manželke do Trenčianskych Teplíc.

Strávil s ňou iba veľmi krátky čas, lebo už o niekoľko dní bol späť v Rákociho tábore. Vodca odboja s Berčénim Ottlyka koncom leta 1708 poverili dôležitými úlohami, spojenými s obnovou zničenej armády a zabezpečením rozvrátených severozápadných stolíc v prvých týždňoch po nešťastnej trenčianskej bitke. Na niekoľko mesiacov sa vtedy dvormajster opäť zmenil na vojaka a veterán kuruckej i protitureckej vojny začal energicky plniť svoju novú úlohu.

Pôvodne bol poverený organizovaním insurekcie šľachty Trenčianskej, Nitrianskej a Oravskej stolice, ako aj zostavením pešieho vojska z poddaných v týchto stolicách. Keďže na splnenie týchto rozkazov sa Ottlyk vydal opäť do Trenčianskej stolice, dostal ešte ďalšiu, dôvernú úlohu. Vzhľadom na to, že ešte v priebehu trenčian-

noviec. Po týchto správach opustil Uherce a vybral sa cez hory k Topoľčiankam, kam dorazil ráno na svitaní. Rákociho vojsko našiel utáborené v údolí, bez akéhokoľvek strážneho zabezpečenia. Rákociho s Berčénim stretol v topoľčianskom kaštieli, pričom sa ešte vôbec nechystali na cestu. Po Ottlykových správach o obsadení Bánoviec a postupe Heistera, ktorý mohol byť najneskôr o šesť hodín v Topoľčiankach, však knieža nariadil vykonať urýchlene prípravy na odchod. Vzhľadom na rýchly postup cisárskej armády a rozpad kuruckého vojska sa vodcovia odboja obávali, že nepriateľ sa v krátkom čase zmocní nielen Trenčianskej, ale

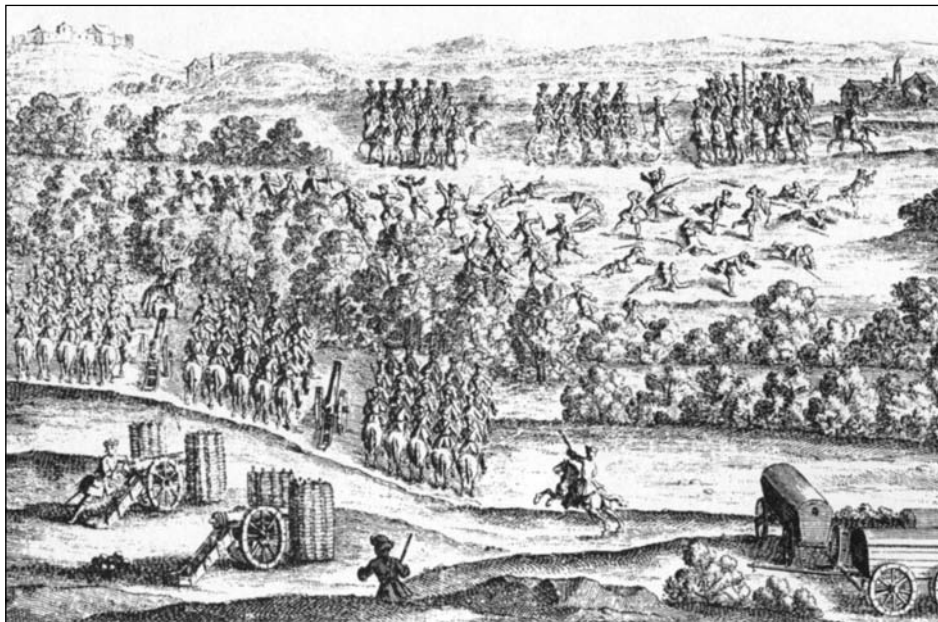
skej bitky viacero kuruckých dôstojníkov i vojakov dezertovalo a k Rákocimu sa dostali správy o rokovaníach niektorých veliteľov s generálom Jánom Pálfiom, poveril Ottlyka vyšetrovaním prípadov zrady na území Trenčianskej stolice. Knieža konkrétne myslel najmä na kuruckého generála Ladislava Očkaiho, ktorý ignoroval viaceré jeho rozkazy.

Na zabezpečení obrany stolíc, ktoré boli po trenčianskej bitke najviac vystavené možnému postupu cisárskej armády, sa mali pôvodne podieľať traja brigádni generáli: Štefan Petróci (Petróczi), Juraj Ottlyk a Ladislav Očkai. Petróci mal zostaviť jednotky z insurekcie spomínaných troch stolíc, Ottlyk najmä zburovať trenčianskych a oravských poddaných, ozbrojených puškami a kosami. Obidvaja sa potom mali spojiť s Očkaiho husárskym plukom. Spoločne mali potom postupovať k Bojniciam a po prípadnom páde Nitry k Solčanom, kde sa k nim mali pripojiť pešie pluky Karola Winklera a Urbana Celdera (Czelder), ako aj ozbrojení poddaní z Pohronia pod vedením plukovníka Jána Šrétera. Keďže Petróci bol chorý a Očkai reagoval na rozkazy iba veľmi neochotne, velenie nad týmito akciami prevzal Ottlyk. Už 14. augusta 1708 písal Berčeni Rákocimu o tom, aby Petróci velenie nad svojimi jednotkami aj insurekciou prenechal Ottlykovi, ktorý musel zabezpečiť aj časť stolice, chránenú Očkaiho jazdectvom, lebo ten sa stiahol na Lietavský hrad.

Zakrátko po príchode na územie stolice sa dvormajster stretol s generálom Očkaim a už po prvom rozhovore nadobudol presvedčenie o jeho zradných úmysloch, na čo hneď upozornil aj Berčeniho. O generálovej zrade ho presvedčil jeho odchod z Trenčína na hrad Lietavu. Berčeni však Ottlykove domnienky a dôkazy nepovažoval za dostačujúce pre Očkaiho zajatie. Preto dvormajster nariadil aspoň uväznenie vrchného strážmajstra majora Martina Sentivániho (Szentiványi), ktorý počas trenčianskej bitky opustil svoj peší pluk a neskôr sa štyri mesiace zdržiaval mimo vojaska.

Ottlyk sa rovnako svedomito venoval aj svojej ďalšej úlohe. Na lednickom panstve zhromaždil pomerne kvalitné vojsko, zložené z dobre vycvičených Rákociho poddaných, vyzbrojených puškami. V priebehu niekoľkých dní podnikol inšpekčnú cestu po všetkých hradoch v stolici, skontroloval ich stav a podnikol najnutnejšie opatrenia na posilnenie ich obranyschopnosti. Snažil sa spojiť aj s Očkaim, aby sa v zmysle Berčeniho rozkazu spolu vydali k Bojniciam. Ten však jeho výzvy ignoroval a v tajnosti odoslal svoje cennosti do Poľska. Odmietol aj Ottlykovu ponuku na ubytovanie svojej rodiny na Oravskom hrade, lepšie opevnenom ako Lietava, čo len prehĺbilo dvormajstrove podozrenia. V tej istej dobe Rákoci poveril Ottlyka velením pluku jazdeckých karabiniarov plukovníka Alexandra Lužinského a podriadil mu aj peší pluk brigádneho generála Urbana Celdera. Keďže pôvodne mal týmto plukom veliť Očkai, možno to považovať za ďalší dôkaz pretrvávajúcej nedôvery, ako aj presvedčenie o veliteľských schopnostiach a oddanosti Ottlyka. Udalosti nasledujúcich dní ukázali, že tým nepriamo zachránil kvalitné jednotky pred deštrukciou alebo dokonca pred prechodom k nepriateľovi.

Z korešpondencie i osobných rokovaní s Očkaim nadobudol Ottlyk podozrenie voči ďalšej vysokopostavenej osobnosti, titulárnemu biskupovi a administrátorovi Nitrianskej diecézy Ladislavovi Pyberovi. Generál aj biskup vedeli, že dvormaj-

Súveký bojový výjav

ster i knieža ich podozrievajú, a preto sa pokúsili očistiť aspoň v očiach Berčéniho. Vzhľadom na to, že miestodržiteľ bol bigotný katolík, využili skutočnosť, že Ottlyk bol známy ako presvedčený evanjelik a ochranca protestantov. Celú vec vykreslovali ako konflikt dvormajstra – evanjelika proti katolíckemu biskupovi a generálovi, na čo využili aj nedávny Ottlykov konflikt s ilavským prepoštom. Tieto argumenty pomerne ľahko presvedčili Berčéniho, ktorý mal už nedorozumenia s Ottlykom, okrem iného aj pre jeho prílišnú angažovanosť v prospech evanjelickej cirkvi. Ba aj Rákoci prestal pochybovať o lojalite Očkaiho a biskupa Pybera. Jediné Ottlyk bol stále presvedčený o Očkaiho zrade, na čo neustále upozorňoval vo svojich listoch Berčéniho i Rákociho.

Podľa pôvodného plánu mal postupovať Ottlyk spolu s Petrócim a Očkaim k Bojniciam a odtiaľ k Solčanom, kde sa mali spojiť s Andrášiho (Andrassy) vojskom z oblasti banských miest. Berčéni s nimi rátal pri posilnení obrany Nitry, ktorú v najbližších týždňoch zamýšľal dobyť generál jazdectva Pálfi. Tieto plány sa však napokon neuskutočnili. Očkai odmietol postupovať ďalej a nepohol sa z Chynorian. Ottlyk síce zhromaždil asi 2 000 ozbrojených poddaných z Trenčianskej a rovnako i z Oravskej stolice, tí však odmietli odísť do Nitrianskej stolice. Trenčania boli ochotní iba vpadnúť na Moravu, kde vzhľadom na neprítomnosť cisárskej armády mali možnosť získať bohatú korisť. Oravčania si zasa chceli zabezpečiť severné okresy stolice proti zbojníkom, ktorí prenikali z Poľska a terorizovali ich dediny. K Bojniciam sa tak

Ottlyk vydal 25. augusta so značne zmenšeným vojskom. Po ceste odviezol vojenských zajatcov z Topoľčian, ktoré bránilo iba 60 pešiakov.

Ottlyk so svojimi insurgentmi a ozbrojenými sedliakmi nemohol zabrániť dobytíu Nitry. Šľachta Nitrianskej a Trenčianskej stolice, vrátane vyšších povstaleckých dôstojníkov, sa obávala obsadenia svojich majetkov a ich následnej konfiškácie v prípade ďalšieho zotrvania na strane Rákociho. Veľká časť zemanov preto odmietala nastúpiť do insurekčného vojska a iba neochotne reagovala na Ottlykove výzvy. Ďalší začali hľadať cestu k zblíženiu s cisárskymi veliteľmi, k čomu ich pobádal najmä maršal Pálfi, operujúci v Nitrianskej stolici. Svoju úlohu tu iste zohrala aj skrytá nevíla šľachty voči vodcom povstania, trvajúca minimálne od konfliktu na ónodskom sneme. Tak sa aj v stoliciach, obsadených zatiaľ kurucmi, začali rozširovať rady labancov – čiže cisárskeho vojska, a to z niekdajších oddaných Rákociho prívržencov. Pritom hrozilo, že spolu so šľachtickými dôstojníkmi prejde na stranu panovníka aj väčšina ich vojakov.

Azda najlepšie si toto nebezpečenstvo uvedomoval Ottlyk, ktorý bol priamo v zasiahutej oblasti a veľmi dobre poznal mentalitu slovenského zemianstva. Dvorný majster preto vyvíjal mnohostrannú aktivitu v záujme udržania obyvateľstva severozápadných stolíc a celistvosti vojska. Na jednej strane neúnavne povzbudzoval posádky kuruckých hradov, zemanov i poddaných na dedinách, na strane druhej však pokračoval vo vyšetrovaní pripravovanej zrady. Do jeho podozrenia sa pritom dostávali ďalšie osoby, neraz aj z blízkeho okolia kniežata. Predovšetkým však naďalej zhromažďoval svedectvá a indície proti Ladislavovi Očkaimu. Ten sa po páde Nitry stále zdržiaval v Chynoranoch a svoju manželku s čelaďou a majetkom odmietal poslať z Košec na niektoré z bezpečnejších miest v povstaleckom zázemí. Očkaiho najbližším komplicom pri príprave rozsiahleho sprisahania s cieľom previesť početné kurucké jednotky k Pálfiemu sa stal biskup Ladislav Pyber. Ako administrátor diecézy a nitriansky župan mal v stolici veľkú autoritu a ľahko sa mu podarilo presvedčiť viacerých zemanov, aby zradili Rákociho a pridali sa k panovníkovi. Pyberovi pomáhali niektorí duchovní, zastávajúci vysoké funkcie v povstaleckom štáte, napríklad nitriansky kanonik a administrátor Ekonomickej rady (*Consilium economicum*) Gabriel Špácai (Spáczay). Odhalenie týchto kontaktov utvrdilo Ottlyka v nedôvere ku katolíckemu kňazstvu.

Bol to práve biskup Pyber, ktorý po páde Nitry poskytol Ottlykovi prvý konkrétny dôkaz o prípravách zrady, keď 26. augusta pozval viacero významných nitrianskych a trenčianskych zemanov na veľkolepý obed do kaštieľa vo Veľkých Uherciach. Po obede ich hojne ponúkal vínom, pričom im prečítal list generála Očkaiho, nabádajúci na prechod k panovníkovi. Niektorých sa mu naozaj podarilo presvedčiť, keďže napríklad Gabriel Bošáni (Bossányi), tekovský podžupan Andrej Huňady (Hunyady), ostrihomský prisediaci sudca Alexander Menyhért a ďalší o dva dni, 28. augusta 1708 (alebo v nasledujúcich dňoch) odišli do Topoľčian, do tábora maršala Pálfiho. Už v predchádzajúci deň, čiže 27. augusta, prešiel v Preseľanoch do Pálfiho vojska aj Očkai spolu s mnohými svojimi vojakmi. Ottlyk sa o obede v Uherciach dozvedel od plukovníka Jána Bošániho, ml., ktorý nereflektoval na biskupovu ponuku a vyhľadal dvorný majstra v jeho tábore v Slovenskom Pravne.

Ottlyk o situácii okamžite informoval Rákociho, pričom poukázal na chybný postup Berčéniho, ktorý dôveroval Očkaimu a ignoroval viaceré upozornenia. Trpko skonštatoval, že spolu so šľachtickými prebehlíkmi prišli aj o časť Očkaiho a Lužinského jazdeckého pluku a zvýšilo sa riziko, že Očkaiho príklad budú nasledovať aj ďalší kuruci.

Ottlyk začal vzápätí vyvíjať veľkú aktivitu v záujme zabezpečenia obrany Trenčianskej a Nitrianskej stolice. Rozposlal listy na všetky kurucké hrady v oblasti od Ledníc po Bojnice, v ktorých upozorňoval ich veliteľov na Očkaiho zradu a upozorňoval, aby jeho ani ďalších nových labancov nevpustili do pevnosti, ani s nimi nerokovali. Najväčšiu pozornosť venoval dobre opevnenému a chránenému Bojnícemu hradu, na ktorý sa Očkaiho husári usilovali preniknúť ešte koncom augusta.

Keďže po prechode Očkaiho s časťou jeho husárov neostali v Trenčianskej stolici početnejšie kurucké jednotky, Ottlyk sa stiahol do Turčianskej a Liptovskej stolice a žiadal od Berčéniho jazdecký pluk, aby zabránil Pálfiemu v ďalšom pochode na východ. Na základe viacerých správ sa Ottlyk domnieval, že maršal bude tiahnuť na Levoču, preto začiatkom septembra navštívil Kežmarok.

Prechod Očkaiho, Pybera a viacerých zemanov k Pálfiemu viedol k ďalšiemu prehĺbeniu kuruckej krízy na severozápade krajiny. Vidiek terorizovali cisárske jednotky i skupiny čerstvých labancov, rovnako ako aj bývalých Očkaiho husárov, ktorí odmietli nasledovať svojho veliteľa. Zemanovia i poddaní zo stoličných oddielov odchádzali domov, brániť svoj majetok a rodiny. Tento osud postihol po niekoľkých dňoch aj Ottlykom zhromaždené sedliacke vojsko, odoslané spolu so

Kurucký jazdec a pešiak

Kuruckí pešiáci roľníckeho pôvodu

zvolenskou a tekovskou insurekciou k Žarnovici. Ottlyk veľmi výstižne zhodnotil túto situáciu v jednom svojom liste Rákocimu slovami: „*Pyberovo a Očkaiho labanstvo nám spôsobilo viac škody než trenčianska porážka*“.

Ottlyk vtedy začal podozrievať zo zrady aj ďalších povstaleckých dôstojníkov. Na základe viacerých chybných indícií obvinil pred kniežatom aj baróna Lužinského, ktorý kvôli chorobe nemohol splniť jeho rozkazy. Časť jeho pluku jazdeckých karabinierov však prešla spolu s Očkaiho husármi k Pálfimu. Ottlyk preto nariadil uväzniť a popraviť aspoň Lužinského štábného dôstojníka Turnaiho, ktorého pri úteku za Očkaim zadržal kurucký generál Celder.

Vzhľadom na závažnosť situácie vyhovel Berčeni Ottlykovým žiadosťiam o poskytnutie jazdeckého vojska a už 4. septembra 1708 k nemu vyslal dvetisíc jazdcov pod vedením generála Pavla Andrášiho. Ten sa mal s dvormajstrom spojiť pri Bojniciach, nechať mu vojakov a vrátiť sa naspäť. Správa o príchode Rétheiho a Bokrošovho jazdeckého pluku Ottlyka nesmierne povzbudila. Bezodkladne sa rozhodol vydať na západ, aby v Nitrianskej a Trenčianskej stolici zachránil zvyšky kuruckej moci. Okamžite podnikol opatrenia na vyhlásenie novej insurekcie v troch najohrozenejších stolicích a mobilizáciu kysuckých a oravských sedliakov, v sile asi štyritisíc mužov. Vo svojom nadšení oznamoval Rákocimu: „*Slovenské impérium sa nielen modlí za Tvoju výsosť, ale aj povstalo po jej boku*.“

Tak sa Ottlyk na začiatku septembra 1708, mesiac po trenčianskej bitke, ako veliteľ poverený organizáciou obrany Trenčianskej, Turčianskej, Oravskej a horných častí Nitrianskej stolice s novými posilami opäť chopil svojej úlohy. Už najbližšie dni však ukázali nereálnosť jeho nádejí. V dôsledku úpadku povstaleckej moci iba s ťažkosťami zhromažďoval insurekčné vojsko, ktoré sa, podľa jeho slov, „*jeden deň rozšírilo, druhý deň zas rozišlo*.“ Z toho dôvodu mu trvalo týždeň, kým s liptovskými a turčianskymi insurgetmi dorazil k Bojniciam, kde prevzal od Andrášiho velenie nad jeho jazdectvom. Jeho meškanie komentoval Berčeni slovami: „*Nikdy som veru netúžil po pánovi Ottlykovi tak ako teraz*.“ Medzitým Rákoci odvelil k dvormajstrovi ďalšie, zväčša jazdecké jednotky a tak 11. septembra mal už k dispozícii šesť plukov, s ktorými sa mal v čo najkratšom čase presunúť do Topoľčian.

Nezdržal sa však dlho a už o dva dni, 14. septembra, bol v Bánovciach nad Bebravou, aby osobne zhromažďoval trenčiansku insurekciu, posilnenú o bývalých Očkaiho husárov vedených plukovníkom Pavlom Bokrošom a pluk Lužinského jazdeckých karabinierov. Tieto sily už pred niekoľkými dňami posilnil Rákoci o časť svojich gardových jednotiek, ktoré odvelil do Nitrianskej stolice a zveril pod Ottlykovo velenie. Zároveň oznámil dvormajstrovi, aby nešetril peniazmi na žold a všetko robil podľa svojho najlepšieho úsudku. V tom istom liste ho upozornil aj na zbojníkov v Oravskej stolici, zrejme v súvislosti s cestou manželky poľského palatína, ktorú Ottlyk zabezpečoval.

Napriek veľmi krátkemu pobytu v Bojniciach dospel Ottlyk k ďalšiemu podozreniu z príprav zrady. Podozrieval veliteľa pešieho pluku plukovníka Gašpara Turóciho (Thuróczi). Ten sa dlho zdržiaval v okolí Prievidze, kde bez akéhokoľvek poverenia zhromažďoval bývalých Očkaiho husárov. Táto činnosť neušla ani pozornosti jeho vlastných vojakov, ktorí upozornili Ottlyka. Dvormajstrovo podozrenie vzbudila

Oravský hrad bol dôležitým strategickým bodom v čase posledného protihabsburského povstania.

aj skutočnosť, že plukovník, podobne ako nedávno Očkai, odmietal jeho ponuky na odoslanie svojej rodiny z nechránenej Prievidze do bezpečia Oravského hradu.

Po príchode do Trenčianskej stolice musel Ottlyk zápasit s podobnými problémami ako za pochodu z Liptova a Turca. Insurekcia sa schádzala veľmi pomaly, časť vojakov z pravidelných plukov sa svojvoľne rozišla a ďalší, po získaní bohatej koristi, tiež opustili jednotky. Počet Rétheiho a Bokrošových jazdcov poklesol na niekoľko sto mužov. Preto musel Ottlyk obnoviť disciplínu a s jednotkami odtiahol na severozápad k Žiline a Púchovu, kde sa posilnil o ozbrojených poddaných.

Medzitým sa Lužinského jazdeckí karabinieri vedení schopným veliteľom podplukovníkom Františkom Paurom, presunuli na juh a juhozápad Slovenska. Paurovou úlohou bolo hliadkovať v okolí cisárskych pevností, najmä Trenčína, Ilavy a Nového Mesta nad Váhom, napádať menšie jednotky a podnikáť vpády na Moravu. Podplukovník splnil očakávania a okrem viacerých úspešných útokov na cisárske oddiely vpadol na Moravu, kde postúpil až k Broumovu a rozprášil niekoľko sto cisárskych vojakov. Menší oddiel vojska porazil aj pri Ilave, kde Paurove rady v priebehu jedného dňa posilnilo tisíc poddaných, ozbrojených puškami. Iní sedliaci neboli však takí

Presun vojska na súdobej rytine

priateľskí. Pod Vršatcom naňho zaútočili spolu s hradnou posádkou aj miestni poddaní, za čo mu Ottlyk rozkázal podhradie vyplieniť a vypáliť.

V druhej polovici septembra 1708 zamýšľal Berčení z dvoch strán zaútočiť na cisárske vojsko táborene neďaleko Nových Zámkov. Prikázal preto Ottlykovi presunúť sa s vojskom na juh. Rákoci však Berčeního upozorňoval, aby „*nechal Ottlykovi pri Nitre nejaké vojsko.*“ Tieto plány však prekazil Očkai, ktorý spolu s Heisterovými dragúnmi vyrazil proti Rétheiho jazde a ozbrojeným sedliakom. Ottlyk vyslal tri pluky pod vedením Štefana Balogha smerom k Nitre, sám sa však vydal v ústrety Očkaimu smerom na Nové Mesto nad Váhom. Z druhej strany zasa k nemu vyslal z okolia Ilavy Lužinského pluk vedený Františkom Paurom. Očkai sa dokázal vyhnúť obklúčeniu, zmenil smer pochodu a utáboril sa pod Leopoldovom. Po správe o jeho ústupe dal Ottlyk zastaviť Baloghovo vojsko, smerujúce k Novým Zámkom, a zhromaždil pod svojím velením všetky kurucké jednotky. Spolu tak velil Baloghovmu, Boťánovmu, Orosovmu a Bokrošovmu pluku, dragúnskym stotinám z plukov baróna Michala Révaiho a grófa Antona Esterháziho, granátnikom baróna Zaiho a dvorným karabinierom, ktorým velil Ottlykov syn Alexander, v celkovej sile takmer tri a pol tisíc jazdcov. S touto armádou zamýšľal zaútočiť pri Leopoldove na Očkaiho. Ten sa však, posilnený ďalšími dragúnmi a nitrianskymi labancami, vydal na sever k Nitre a odtiaľ k Topoľčanom. Ottlyk ho zamýšľal vystopovať, vlákať do pasce a poraziť. Zajatie a potrestanie Očkaiho by malo veľký význam na výstrahu všetkým, ktorí by v budúcnosti opustili rady povstalcov a prešli k nepriateľovi.

Tento plán však už Ottlyk nestačil realizovať, pretože na začiatku októbra musel

odoslať väčšiu časť svojho vojska, Štefana Balogha s troma plukmi jazdy na prísny rozkaz Berčéniho ku Vráblom. Jurajovi Ottlykovi ostali iba menšie jednotky stoličných insurgentov (z Liptovskej, Oravskej, Turčianskej, Trenčianskej a Zvolenskej), oddiely Pavla Bokroša, baróna Michala Révaiho a karabinieri jeho syna Alexandra Ottlyka. So zvyšnými asi osemsto jazdcami ostal v Topoľčanoch, odkiaľ mal znepokojovať nepriateľskú posádku v Novom Meste nad Váhom.

Už na druhý deň 3. októbra však Ottlyk opustil Topoľčany a s väčšinou vojska odtiahol na sever do Trenčianskej stolice. V mestečku nechal iba menší oddiel jazdcov pod velením Pavla Bokroša. Jeho odchod mal viacero príčin. V prvom rade sa necítil dosť silný na to, aby mohol zabrániť početne silnejšiemu Očkaimu vo výpadoch z Nového Mesta alebo Nitry a už vôbec nie, aby ho mohol poraziť a chytiť. Aj jeho nevelké vojsko sa mu zmenšilo, keďže časť insurgentov sa rozišla domov.

Ottlyk mal najväčšie starosti so slabou disciplínou vojakov a situáciou na vidieku, ktorá jasne odrážala krízu povstaleckej moci. Ako písal v jednom z listov, od čias Tököliho povstania nebol „v strede takýchto neposlušných vojsk.“ Zrejme preto sa rozhodol obnoviť poriadok v Trenčianskej stolici. Po príchode do stolice nariadil prísne vyšetriť podozrenie zo zrady a dal obesiť každého, komu bola dokázaná spolupráca s nepriateľom. Na Oravu vyslal od Berčéniho osobitných komisárov s úlohou vypočúvať katolíckych kňazov. Sám sa vybral s vojskom na Kysuce, kde sedliaci z Turzovky spolu s vojakmi z Moravy odohnali dobytok z okolitých obcí k nepriateľovi a napadli v Jablunkovskom priesmyku Winklerových vojakov strážiacich hranicu.

Medzičasom Očkai, v snahe pomstiť sa dvormajstrovi ako svojmu úhlavnému nepriateľovi, presvedčil generála Pálfiho, aby 3. októbra s piatimi tisícmi jazdcov zaútočil na Topoľčany, kde sa malo nachádzať údajne 3 500 kurucov. V mestečku však ostal iba Bokroš s asi stovkou jazdcov. Hŕstku kurucov útok prekvapil a Bokroš s asi tridsiatimi vojakmi padol do zajatia.

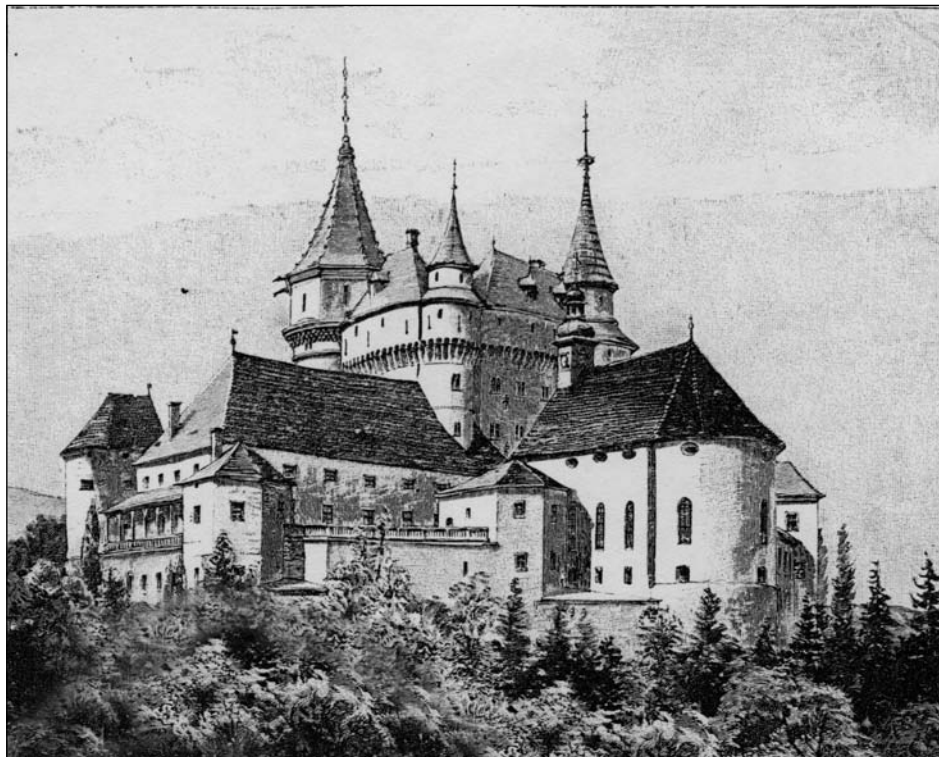
Po tejto udalosti sa Ottlyk vrátil, pozbieral roztratené zvyšky Bokrošovho oddielu, posilnil svoje vojsko o nitrianskych insurgentov a svojho syna Alexandra s majorom Elekom poslal znepokojovať posádku v Novom Meste nad Váhom. Tí potom viackrát napadli aj Pálfiho vojsko, vracajúce sa z Topoľčian do Nitry. Sám Ottlyk so zvyšnými jednotkami sa večer 4. októbra odobral smerom k Žiline, kde sa spojil s Lužinského jazdou podplukovníka Paura. O niekoľko dní, 7. októbra, vtiahol na Kysuce, kde potrestal vinníkov vzbury. Potom s Winklerovými pešiakmi a ozbrojenými sedliakmi vpadol na Moravu a za trest dal vypáliť mestečko Pruské s kláštorom. Od obyvateľstva moravských pohraničných dedín vybral výpalné a ponúkol im nové ochranné listy (staré vydal Očkai). Napokon poveril Krištofa Ugrinoviča, Imricha Nedeckého a Juraja Príleského uzavretím obchodnej zmluvy so Sliezscom, obyvateľa ktorého sympatizovali s povstaním.

Ďalej sa Ottlyk snažil získať cennosti Ladislava Očkaiho. Už v septembri preto poveril Pavla Beňovského vyšetrovaním generálových spolupracovníkov, podozrivých z napomáhania pri zrade. Výsledkom vyšetrovania bolo zistenie, že Očkaiho poklady, vrátane peňazí jeho pluku – niekoľko truhlíc zlata, odviezol jeho priateľ Gašpar Suňog (Szunyogh) do Poľska. Informoval o tom Rákociho a zároveň dal zatknúť Suňoga v jeho sídle na hrade Budatín.

Už o niekoľko dní však Ottlyk musel opäť opustiť Trenčiansku stolicu, aby sa zapojil do príprav obrany banských miest, kam po neúspešnom obliehaní Nových Zámkov postupovali zbory Heistera a Pálfiho. V polovici mesiaca (15. októbra) mu generalissimus Berčeni rozkázal okamžite opustiť Žilinu a spolu so stoličnými vojskami a pechotou plukovníka Turóciho odtiahnuť k Svätému Krížu. Kuruci mali slabé vyhliadky na obranu banských miest, keďže v horskom teréne sa nedala využiť jazda a kvalitnej pechoty mali povstalci po trenčianskej bitke veľký nedostatok, chýbali im aj schopní velitelia. Zrejme aj to boli dôvody, pre ktoré sa Berčeni rozhodol odveliť Ottlyka opäť na juh.

Ottlyk opatrenia na zabezpečenie obrany severovýchodných stolíc a so zvyškami svojho vojska odtiahol ku Svätému Krížu. V Trenčianskej stolici ponechal Lužinského pluk jazdeckých karabinierov, Celderova pechota zabezpečovala obranu Liptovskej a prápor pešieho pluku baróna Pavla Andrášiho Oravskej stolice. Turčianskych stoličných pešiakov odvelil do Skleného, no väčšina insurekčných oddielov z ďalších stolíc sa svojvoľne rozišla. K dispozícii tak mal iba niekoľko stotín bývalého Očkaiho (potom Bokrošovho) husárskeho pluku a už spomínaný Turóciho peší pluk. Ottlykovou úlohou po príchode do Svätého Kríža mala byť obrana údolia Hrona a prístupu ku Kremnici a Banskej Štiavnici. Berčeni mu prikázal spojiť sa v okolí Žarnovice s hliadkujúcou pechotou, dragúnmi a ozbrojeným ľudom z banských miest a Zvolenskej stolice. Dvormajster 21. októbra 1708 vyrazil na čele vojska z Bojníc a o dva dni sa v Babinej spojil s ďalšími jednotkami. Z ďalších strán mali banskú oblasť brániť generál Ján Šréter a generál Ján Čajági (Csajághy). Dňa 24. októbra zaujal Ottlyk obranné postavenie medzi Krupinou a Zvolenom, veliteľské stanovisko mal v Ostrej Lúke. Ešte v ten deň k nemu dorazili správy o rozpade pravého krídla obrany neďaleko Žarnovice. Osobne sa išiel o tom presvedčiť spolu s časťou jazdy, stiahnutej z Budče. Zároveň prikázal dragúnom a Turóciho pešiakom uzavrieť údolie Hrona a zvyšku jazdy mal zaútočiť smerom na Žarnovicu. Príčinu zmätkov zistil na druhý deň, keď dorazil k poľným opevneniam pri Vozniciach, ktoré mali brániť ozbrojení zvolenský poddaní a štiavnickí baníci. Tí sa po správach o cisárskom vojsku, blížiacom sa k Novej Bani, rozutekali domov. Podobne sa zachovali aj pešiaci podplukovníka Štefana Grockého.

Útekom insurekčných vojsk z horských priesmykov stratili kuruci možnosť zadržať postup cisárskej armády. Berčeni preto vydal rozkaz na ústup z banských miest, pričom dal demontovať a odviezť banské a hutné stroje, zatopiť štôlnu a vypáliť Zvolenský hrad. Ottlykovi prikázal stiahnuť sa do Bojníc a následne zabezpečiť obranu Liptovskej a Spišskej stolice. Tak sa začala Ottlykova posledná úloha na čele kurucských vojsk v jeseni 1708. Na konci októbra mal dvormajster pod svojím bezprostredným velením viacero neúplných peších a jazdeckých plukov. Boli to husári plukovníka Jána Rétheiho, Mikuláša Labanca a plukovníka Pavla Bokroša (velil im major Žigmund Elek), Lužinského pluk jazdeckých karabinierov, Berčeniho dragúnsky pluk vedený Jánom Nagyom, stotiny Forgáčovho a Dürkyho (Gyürky) dragúnskeho pluku a neúplný peší pluk plukovníka Gašpara Turóciho, v celkovom počte asi 1 500 jazdcov a 500 pešiakov. Tieto jednotky neboli sústredené na jednom mieste, nachádzali sa na viacerých miestach Trenčianskej a Nitrianskej stolice. V sused-

Bojnický hrad

nej Turčianskej stolici Ottlyk umiestnil dragúnsku stotinu baróna Michala Révaiho, na obranu Liptova stále ponechával peší pluk generála Urbana Celdera a na Orave boli rozmiestnené jednotky pešiakov generála baróna Pavla Andrášiho. Okrem nich mal k dispozícii i niekoľko sto zemianskych insurgentov a približne tisíc ozbrojených trenčianskych poddaných. Pod Ottlykovým velením sa tak na území piatich stolíc nachádzalo asi 2 500 jazdcov a 1 300 pešiakov, z nich však iba menšiu časť tvorili spoľahlivé regulárne jednotky. Ani sám Ottlyk nemal o kvalite svojho vojska vysokú mienku, čo dokladá jeho konštatovanie, že ich „*bolo treba nútiť silou, tak ako psov palicou alebo korbáčom na zajace.*“

S takouto armádou mal Ottlyk na pomerne širokom území čeliť postupujúcim pravidelným zborom cisárskeho vojska generála Pálfiho, posilneného o niekoľko sto Očkaiho labancov. Pod jeho velenie patril aj dobre opevnený a bránený Bojnický hrad a niekoľko hradov v Trenčianskej stolici – Budatín, Starý hrad, Lednice, Považská Bystrica, Lietava, ktoré v najbližších týždňoch očakávali obliehanie.

Najexponovanejšou i najsilnejšou fortifikáciou bol Bojnický hrad. Na konci októbra 1708 ho Ottlyk podľa svojich možností zabezpečil na obliehanie, doplnil zásoby streliva a potravín. Keď sa však 3. novembra od Prievidze priblížilo k Bojniciam Pál-

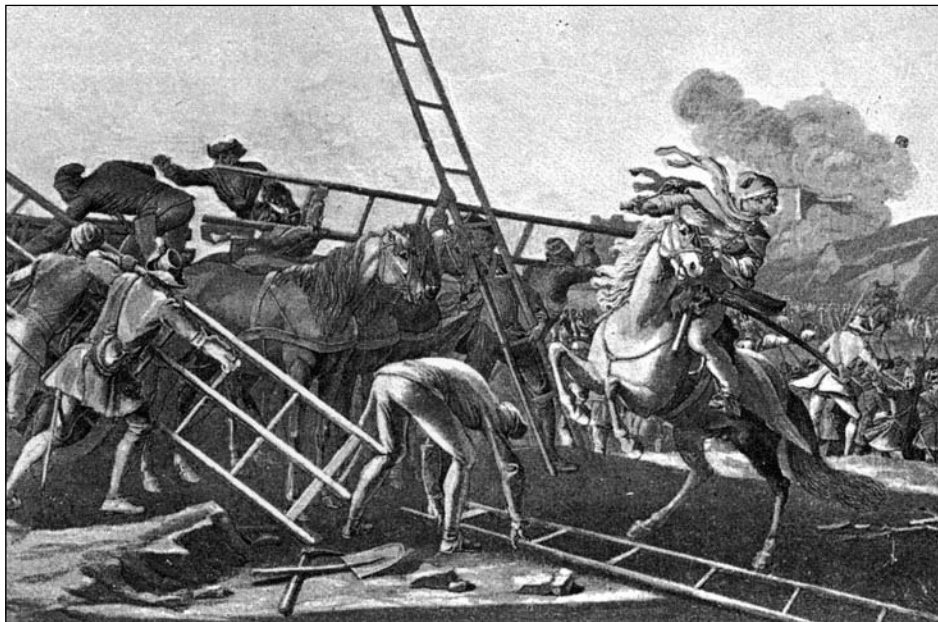
fího vojsko, Ottlyk ustúpil do Trenčianskej stolice, pričom svoje jednotky rozdelil na dve časti. Sám si ponechal iba Rétheiho a Bokrošových husárov a Turóciho pešiakov a Nagyových dragúnov s Labancovými jazdeckými karabiniermi odvelil do Trenčianskej stolice. Bojnický hrad disponoval síce silnou delostreleckou výzbrojou, po ôsmich dňoch ostreľovania však napokon 11. novembra kapituloval.

Po strate Bojníc sa vojnové udalosti opäť preniesli na územie Trenčianskej stolice. Viac ako 4-tisícové Pálfiho vojsko postupovalo na sever z dvoch strán. Smerom na Žilinu tiahol podmaršal Ebergéni s 1 500 jazdcami, 200 Očkaiho husármi a ďalšími jednotkami a sám maršal s hlavnými silami sa snažil preniknúť cez horské priesmyky do Turčianskej stolice, čím by Ottlykovi odrezal ústupovú cestu na východ. Cisárske útoky po niekoľko dní úspešne odrážal kurucký plukovník Ján Nagy so svojimi jazdeckými karabiniermi. Na západe vtrhol z Moravy cisársky generál Hochberg k Lysej a spolu s trenčianskou hradnou posádkou začali obliehať Lednice.

Na druhý deň po dobytí Bojnického hradu sa Ottlyk pokúsil zastaviť Ebergéniho a Očkaiho postup na Žilinu. Vo Fačkovskom priesmyku dal vybudovať šesť opevnených postavení, ktoré obsadili ozbrojení sedliaci a asi päťsto pešiakov plukovníka Turóciho. Cisárski zaútočili na Fačkov na svitaní 12. novembra 1708. Pred cisárskou jazdou postupovalo niekoľko sto poddaných z Pálfiho Bojnického panstva so sekerami, ktorými rozoberali záseky na cestách v priesmyku. Turóci, ktorý sa už vopred dohodol s Pálfim, sa ani nepokúšal klásť nepriateľskej presile odpor, ale so svojimi pešiakmi postupne opúšťal jedno obranné postavenie za druhým. Po ústupe kuruckého vojska sa rozutekali aj ozbrojení trenčianski poddaní.

Ottlyk zatiaľ čakal s hlavnými silami v Žiline. K dispozícii mal neúplné husárske pluky Rétheiho, Bokroša a Lužinského, spolu so šľachtickou insurgenciou Trenčianskej stolice. Po príchode Turóciho pešiakov sa rozhodol pre posledný zúfalý pokus o zastavenie postupujúcej Pálfiho armády, predtým, než ustúpi k Ružomberku. Ráno 13. novembra umiestnil Rétheiho husársky pluk s časťou Lužinského jazdeckých karabinierov a Turóciho husármi v lese na rajeckej ceste s rozkazom preväpiť postupujúceho nepriateľa. Ich nečakaný útok mal úspech a zastavil predvoj nepriateľskej jazdy. Avšak ešte počas boja sa cisársky podmaršal Ebergéni skontaktoval s plukovníkom Turóciom, ktorý následne s väčšinou svojej pechoty a viacerými Lužinského dôstojníkmi a vojakmi prešiel na jeho stranu. Táto zrada zaskočila dovtedy úspešne útočiacich kurucov. Réthei so svojimi husármi bojisko opustil a vrátil sa k Ottlykovi do Žiliny. Spolu s dvormajstrom a zvyškom ďalších jednotiek sa okamžite vydali smerom na Liptov, pričom až k Varínu ich prenasledoval Očkai so svojimi husármi. Do Ružomberka dorazili na svitaní 14. novembra. Spolu s nimi sa do Liptovskej stolice stiahli aj jazdeckí karabinieri Jána Nagya a husári Františka Deáka z Labancovho pluku, ktorí už nedokázali udržať turčianske horské priesmyky pred postupujúcim niekoľkotisícovým Pálfiho vojskom.

Nechránenú Turčiansku stolicu obsadila Pálfiho armáda. Turčianski zemanovia, ktorí sa uzavreli na zle opevnených starých hradoch Blatnica a Sklabiňa, sa ešte v ten deň vzdali generálovi Pálfim. Aj po ústupe na Liptov kontroloval Ottlyk ešte stále niekoľko stolíc: Oravskú, Liptovskú, Gemerskú a Malohontskú. Pod jeho velením bolo desať rôznych plukov alebo ich častí a insurekcia niektorých stolíc. V polovici

Kuruci s rebríkmi pri dobýjaní pevnosti

novembra velil dvormajster štyrom regulárnym jazdeckým plukom (Berčeniho, Forgáčov, Ďurkiho a Lužinského), štyrom husárskym (poľným) plukom (Juraja Rétheiho, Jána Rétheiho, Františka Deaka a Pavla Bokroša), dvom plukom pechoty (Andrášiho a Celdera), štyrom stoličným práporom dislokovaným v Gemeri, Malohontě a Rimavskej Sobote a gemerskej stoličnej pechote umiestnenej v priesmykoch. Na území Trenčianskej stolice sa aj po Ottlykovom odchode ešte istý čas bránilo niekoľko menších hradov: Lednice, Považský hrad, Starý hrad, Budatín a Lietava. Napriek pomerne nezanedbateľnej sile bola však situácia dvormajstra a jeho vojska stále kritická. Po príchode na Liptov Ottlyk zistil, že horské priesmyky na hraniciach s Turcom a Oravou nie sú dostatočne opevnené a dal ich narýchlo obsadiť Andrášiho a Celderovou pechotou. Oveľa väčším problémom však bola situácia vojska a obyvateľstva. Podľa jeho slov, nemal (okrem pravidelných vojsk, brániacich prístupové cesty) „ani 500 jazdcov, s ktorými by si mohol niečo počať.“ Keďže im nedovolil rabovať, veľká časť vojakov dezertovala. Šľachte, po množiacich sa prípadoch zrady, prestal dôverovať, čo komentoval slovami: „ľudia všade prechádzajú, neviem komu mám veriť.“ Náladu šľachty v stolicách veľmi výstižne vyjadril slovami: „viacerí majú väčšiu chuť na gate než na konfederáciu.“ Nemalé problémy mu spôsobovali stovky tzv. exulantov, čiže povstaleckých zemanov a mešťanov utekajúcich z Trenčianskej, Nitrianskej a Turčianskej stolice so svojimi rodinami a majetkom. Jediné východisko v polovici novembra 1708 videl preto v získaní posíl alebo uzavretí prímeria. V opačnom prípade sa obával straty aj ďalších stolíc.

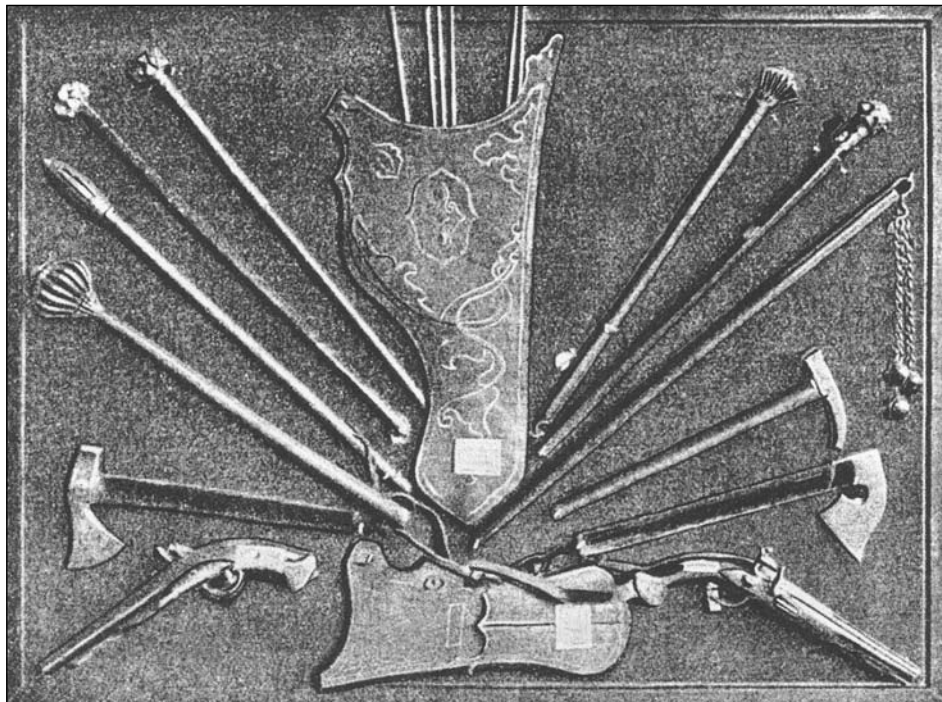
V priebehu niekoľkých dní Ottlyk stratil dve stolice: Trenčiansku a Turčiansku. Ottlykovu taktiku, najmä vyhybanie sa otvorenej bitke, rozdelenie vojska na menšie jednotky na rozsiahlom teritóriu a neustále ustupovanie, ako aj to, že nepomohol ani obliehaným kuruckým hradom, kritizovali niektorí jeho dôstojníci, no najmä hlavný veliteľ Mikuláš Berčeni. Preto už 8. novembra písal rozhorčený list kniežatu, v ktorom sa ironicky vyjadroval na dvormajstrovu adresu slovami: *„Chvála Bohu, jeho milosť ešte Nemci nechytli! Iba rozhadzuje vojská, ako rak nohy; do Turca poslal dragúnov a Františka Deáka do priesmykov; sám iba s ľahkým vojskom s Jánom Rétheim a Turócim sa vybral cez Fačkov ku Žiline. Na to sa veru nebojí o svoje stopy, pobýva si už tam v Žiline, kým neschovajú Trenčín do Oravy; potom v Ružomberku čakám jeho milosť.“*

V ďalšom liste, z 15. novembra, teda už po Ottlykovom príchode do Ružomberku, vymenil iróniu za otvorenú kritiku a dvormajstra obvinil zo straty „Záhoria“ (Transmontana, v zmysle „kraja za horami“). Na Ottlyka sa už nespoliehal, lebo *„doteraz v priesmykoch, zvlášť vo Fačkove a Prievidzi, nedokázal oživiť duše Slovákov, najmä ak mal pri ruke pluky Andrášiho a Urbana Celdera.“* Vyčítal mu, že ich *„nevzal ani tam, kam prikázal, ani tam nepoužil, ale na Liptove, vo Svätom Mikuláši a druhý vyslal z Oravy do Ružomberka, sám išiel s ničím ku Žiline a do Turca poslal nejaké vojská.“*

Udalosti z jesene 1708 spôsobili ďalšie vyostrenie napätia medzi Ottlykom a Berčenim. Vrchný veliteľ už skôr (v liste z 8. novembra) žiadal odvolanie dvormajstra z velenia vojsk na severozápade a jeho nahradenie generálom Františkom Babočajim. Rákoci však Ottlykovi, ktorý bol jedným z jeho najbližších ľudí, naďalej dôveroval. Napokon sám dvormajster požiadal 14. novembra Berčeniho o uvoľnenie z funkcie a svoje nahradenie generálstrážmajstrom grófom Michalom Čákim (Csáky) alebo generálom barónom Pavlom Andrášim. Po Rákociho súhlase odovzdal potom dvormajster 23. novembra 1708 velenie generálovi Františkovi Babočajimu a opäť sa odobral do služby na kniežací dvor.

Ottlyka však nemožno objektívne viniť za neúspech povstaleckého vojska. Príčiny boli ďalekosiahlejšie. Povstalecká armáda bola po trenčianskej bitke vo veľmi zlom stave. Pluky boli neúplné, ich sebedomie otrasené, morálka vplyvom viacerých prechodov na stranu nepriateľa vážne narušená. Takisto ani zloženie vojska nevyhovovalo podmienkam, v akých sa viedol boj. Ottlyk mal výraznú prevahu jazdy, ktorú však v horskom teréne nemohol využiť. Pritom od začiatku pociťoval veľký nedostatok pravidelnej pechoty, čo sa pokúšal nahrádzať nekvalitnými stoličnými oddielmi zloženými z ozbrojených sedliakov. Kvalita kuruckých vojsk bola teda oveľa nižšia, než Pálfiho vojsko, aj keď ich početné stavy boli porovnateľné. Ottlyk však zabezpečoval obranu príliš veľkého územia a nevedel, odkiaľ nepriateľ prenikne. Pritom cisárski mohli rovnako postupovať z banských miest smerom na Liptov, ako aj na Turiec z Hornej Nitry alebo z Nitrianskej do Trenčianskej stolice. Mnohé jednotky musel Ottlyk dislokovať na Orave pred útokmi zbojníkov z Poľska a na Kysuciach proti prípadným vpádom cisárskych jednotiek zo Sliezska. Zjednotenie všetkých jeho plukov bolo prakticky nerealizovateľné a odveliť vojsko z ktorejkoľvek stolice by znamenalo otvoriť nepriateľovi cesty do zázemia.

K opatrnosti však Ottlyka nútili aj ďalšie dôvody. Ako účastník trenčianskej bit-

Alegorické stvárnenie kuruckých zbraní

ky bol svedkom skazy elitnej kuruckej armády. Videl zradu generála Očkaiho, biskupa Pybera, dôstojníkov brániacich Nitru i Bojnice a Turóciho s jeho pešiakmi. Právom sa tak mohol obávať, že v prípade bitky, ktorej výsledok bol prinajmenšom neistý, by časť jeho už aj tak zdemoralizovaných jednotiek prešla k nepriateľovi. Podobne riskantné by bolo spoliehať sa na nedisciplinované stoličné oddiely, ak by sa neboli rozišli ešte pred bitkou. V takom prípade by mu vpád ďalších cisárskych vojsk do nechránenej Liptovskej či Turčianskej stolice znemožnil akúkoľvek ústupovú cestu a prehratá bitka by znamenala stratu novej kuruckej armády.

Koncom leta a v jeseni 1708 sa tak generál Juraj Ottlyk stal jedným z hlavných kuruckých veliteľov. Napriek formálne nízkej generálskej hodnosti (brigádny generál či podľa dobovej terminológie brigadier bola najnižšia generálska hodnosť) viac ako štvrt roka pomerne úspešne zabezpečoval obranu najexponovanejšej frontovej línie povstania, a to v osobitne ťažkej situácii po tragickej trenčianskej bitke. Na túto skutočnosť upozorňoval aj Berčeniho, keď ho v jednom z listov prosil, aby ho netituloval brigadier, lebo okrem neho a dvoch či troch vyšších generálov nikomu nepodliehal. Dôvodov, pre ktoré ho Rákoci s hlavným veliteľom Berčeniom poverili touto úlohou bolo niekoľko. V prvom rade to bola akiste výborná znalosť terénu a miestnych pomerov, ďalej jeho organizačné schopnosti, autorita medzi evanjelickým zemianstvom a napokon aj skúsenosti z predchádzajúceho povstania a cisárskej armády.

Napriek Berčénioho kritike možno Ottlykovo pôsobenie vo vysokej veliteľskej funkcii hodnotiť vcelku pozitívne. Počas troch mesiacov sa mu podarilo udržať Trenčiansku a časť Nitrianskej stolice v rukách povstalcov a zabrániť tak rýchlemu obsadeniu banských miest. Viazaním niekoľkých plukov panovníkovho vojska ulahčil situáciu kurucov v Nových Zámkoch a na ostatných úsekoch obrany. Takisto sa mu podarilo aktivovať niektoré vojenské jednotky, rozprášené počas trenčianskej bitky a s posilami od hlavného veliteľa vybudovať na území zverených stolíc niekoľkotisícovú armádu. V neposlednom rade práve vďaka rozvážnosti a opatrnosti, s ktorou sa Ottlyk vyhýbal otvorenému stretnutiu so silnejším nepriateľom o toto vojsko neprišiel a zabránil tak ďalšej vojenskej katastrofe povstania.

PRAMENE A LITERATÚRA:

A Rákóczi-szabadságharc dokumentumai Abaúj-Torna, Borsod, Zemplén és Gömör megyékből 1705 – 1707. Miskolc 2003.

Beniczky Gáspár naplója. In: *Rákóczi tükkör. Naplók, jelentések, kéziratok a Rákóczi-szabadságharcról II.* (Ed.: Köpeczi, Béla – Várkonyi, Ágnes R.). Budapest 1973.

Csécsei János naplója a Szécsényi országgyűlésről. In: *Rákóczi tükkör. Naplók, jelentések, kéziratok a Rákóczi-szabadságharcról II.* (Ed.: Köpeczi, Béla – Várkonyi, Ágnes R.). Budapest 1973.

Dézszebérlet, hadellátás és katonaillesítés. A Rákóczi-szabadságharc hétköznapijai a „Tót impériumban“. (Ed.: Bánkúti, Imre). Budapest 2007.

Felső ozoróczi és Kohanóczi Ottlyk György önéletírása 1663 – 1711. In: *Történelmi naplók 1663 – 1719.* (Ed.: Thaly, Kálmán). Budapest 1875.

Forgách Simon emlékirata. In: *Rákóczi tükkör. Naplók, jelentések, kéziratok a Rákóczi-szabadságharcról I.* (Ed.: Köpeczi, Béla – Várkonyi, Ágnes R.). Budapest 1973.

Lemaire, Louis: Beszámoló mindarról, ami a magyarországi háborúban történt az 1705-ös hadjárat kezdetétől 1708 márciusáig. In: *Rákóczi tükkör. Naplók, jelentések, kéziratok a Rákóczi-szabadságharcról I.* (Ed.: Köpeczi, Béla – Várkonyi, Ágnes R.). Budapest 1973.

II. Rákóczi Ferenc ezertizenkét napja. Beniczky Gáspár fejedelmi titkár diáriuma 1707 – 1710. (Ed.: Bánkúti, Imre – Mészáros Kálmán). Budapest 2005.

II. Rákóczi Ferenc fejedelem leveleskönyvei levéltárának egykorú lajstromaival 1703 – 1712, II. (Ed.: Thaly, Kálmán). Budapest 1873.

II. Rákóczi Ferenc fejedelem utasításai udvari tisztviselőinek (Daróc, 1708. május 14.) In: *II. Rákóczi Ferenc Emlékiratai a magyarországi háborúról, 1703-tól annak végéig.* Budapest 1978.

Székesi gróf Bercsényi Miklós levelei II. (1706 – 1708) (Ed.: Thaly, Kálmán). Budapest 1877.

Székesi gróf Bercsényi Miklós főhadvezér és fejedelmi helytartó levelei Rákóczi fejedelemhez III. (1708 – 1711). (Ed.: Thaly, Kálmán). Budapest 1878.

Thaly, Kálmán: A hazai képzőművészet, műipar, nemzeti viselet, fegyvergyártás és háztartás történetéhez II. Rákóczi Ferenc udvarában s korában I. In: *Történelmi tár* 1882.

Trencsénvári napló. In: *Rákóczi tükkör. Naplók, jelentések, emlékiratok a szabadságharcról* (Ed.: Köpeczi, B. – Várkonyi, Á. R.). Budapest 1973.

HECKENASZT, Gusztáv: *Ki-ki csoda a Rákóczi szabadságharcban*. Budapest 2004, s. 321.

Székesi gróf Bercsényi Miklós főhadvezér és fejedelmi helytartó levelei Rákóczi fejedelemhez 1704 – 1712, I. (Ed.: Thaly, K.). Budapest 1875.

KOLTAI, András: *Magyar udvari rendtartás. Utasítások és rendeletek 1617 – 1708*. Budapest 2001.

KÓNYA, Peter: *Prešov, Bardejov a Sabinov počas protireformácie a protihabsburských povstanií 1670 – 1711*. Prešov 2000.

KÓNYA, Peter: *Prešovský krvavý súd z roku 1687*. Prešov 2001.

KÖPECZI, Béla – R. VÁRKONYI, Ágnes: *II. Rákóczi Ferenc*. Budapest 2004.

KRISTÓ, Gyula – BARTA, János – GERGELY, Jenő: *Magyarország története előidőktől 2000-ig*. Budapest 2002.

MARKÓ, Árpád: *II. Rákóczi Ferenc csatái. Válogatott tanulmányok*. (Ed.: Mészáros, Kálmán). Budapest 2003.

MÉSZÁROS, Kálmán: *II. Rákóczi Ferenc tábornokai és brigadérosai*. Budapest 2006.

THALY, Kálmán: *Ocskay László II. Rákóczi Ferenc brigadérosa és a felső-magyarországi hadjáratok 1703 – 1710*. Budapest 1905.

Denník neznámeho šľachtica - pozorovateľa z Trenčianskeho hradu

MÁRIA ĎURČOVÁ

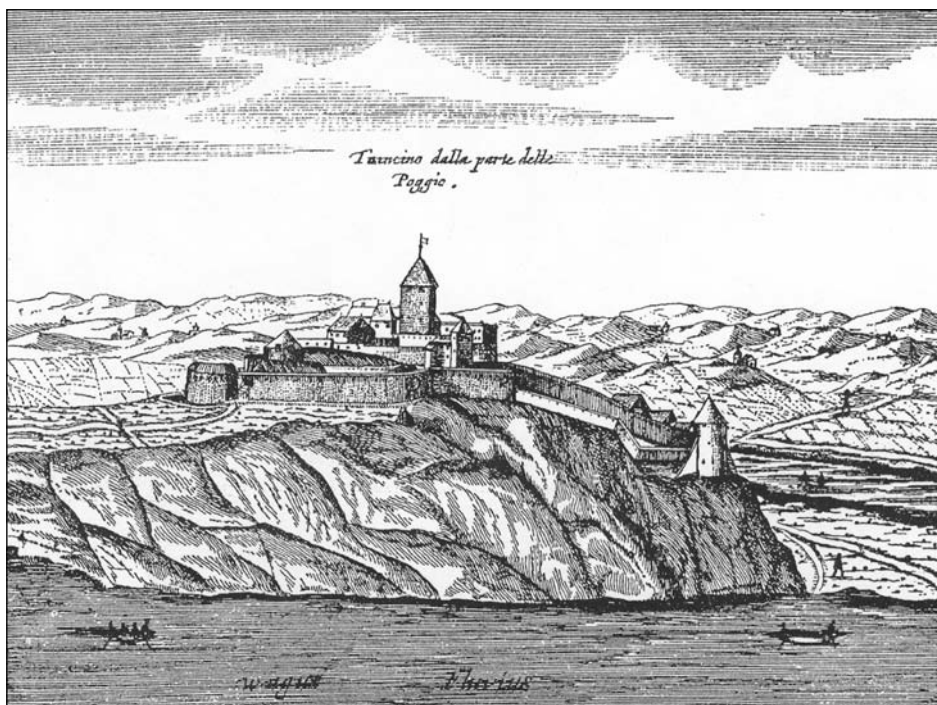
Začiatkom 18. storočia vzplanulo v Uhorsku posledné stavovské povstanie proti Habsburgovcom, vedené Františkom II. Rákocim. V roku 1703 obsadili kurucké vojská pod velením Mikuláša Berčénioho (Bercsényi) – okrem niekoľkých hradov a miest – veľkú časť územia Slovenska. Mešťania, ako aj časť šľachty, dobrovoľne odovzdali mesto Trenčín veliteľovi obliehajúcich vojsk kapitánovi Jánovi Šréterovi. Väčšina šľachticov z mesta a okolia sa spolu s hlavným županom Trenčianskej stolice Mikulášom Ilešházim (Illésházy) uzavrela na hrade týčiacom sa nad mestom. Jeden nemenovaný šľachtic spomedzi nich po latinsky zaznamenal udalosti odohrávajúce sa každý deň medzi kuruckým mestom a labancami ovládaným hradom, medzi táborom Rákociho a cisárskou hradnou strážou. Pre pisateľa bola príznačná vernosť cisárovi Leopoldovi I. Spolu s ostatnými na hrade očakával pomoc od cisárskych vojsk, ktoré sa zhromažďovali na Morave. Bol prívržencom županovej taktiky formálneho vyjednávania o odovzdaní hradu, aby šikovne naťahoval čas. Pisateľ bol aj oddaný veriaci, opisuje prosebné procesie na hrade za dodanie sily na prežitie tiesnivej situácie, keď už bol nedostatok vody, potravín a oslobodzujúca armáda meškala. K uchopeniu pera ho nevedla zlosť, ale reálne informuje o tom, čo sa dozvedel o udalostiach v meste a v Rákociho tábore. Keďže nemohol objektívne vidieť, čo sa skrýva za týmito udalosťami, preto kurucov opisuje ako podpaľáčov panstiev labancov a vykrádačov pivovarov, ktorí sa hlučne zabávajú. Vecne a pochtivo zaznamenal aj plienenie cisárskych vojsk a informuje o tom, koľko vojakov utieklo z hradu do Rákociho tábora.

Denník daroval nitriansky piaristický profesor Gustáv Kardoš historikovi Kolomanovi Thalymu, ktorý zverejnil roku 1896 jeho preklad v maďarskom historickom zborníku *Történelmi Tár*. Fotokópiu tohto prekladu sme objavili v osobnom fonde PhDr. Milana Šišmiša, ktorý je uložený v Štátnom archíve v Bratislave, poboč-

ke Trenčín. Denník zachytáva udalosti po začatí kuruckého obliehania Trenčína vo februári 1704.

FEBRUÁR

10. Predmestie Trenčína, ktoré šľachta a mešťania dobrovoľne odovzdali, začali v noci okolo 11. hodiny okupovať Rákociho prívrženci pod velením Jána Šrétera. Po uskutočnení tohto (aktu)
11. hlavný župan Mikuláš Ilašházi s celou svojou rodinou vyšiel na hrad. Aj ja som ho nasledoval spolu s ďalšími panovníkovi oddanými stavovskými páňmi.
12. Pokračovali rokovania o kapitulácii medzi šľachtou a mešťanmi s Jánom Šréterom, nevynímajúc otázky poddania sa mesta, ktoré trvali do nasledujúceho dňa.
13. V tento deň mestská šľachta a mešťania bez vedomia hlavného župana a ostatných páňov uchýlených na hrade odovzdali Rákociho prívržencom aj radnicu a prijali jeho posádku.
14. Z hradu začala veľká paľba na mesto a predmestia kvôli prítomnosti nepriateľa na druhý deň
15. taktiež pokračovala. Medzitým tento nepriateľ odvliekol verným prívržencom

Súveká rytina Trenčianskeho hradu

panovníka v meste opustený hnutelný majetok, kone, zvieratá, víno, obilie aj iné veci a utiahol sa späť na majetky šľachty.

16. Z dôvodu silného vetra prerušili paľbu z väčších diel, ale z menších páľili ďalej.
- 17., 18., 19. Z dôvodu sneženia a víchrice bola paľba prerušená.
20. Dvaja mušketeri ušli z hradu do mesta, prešli na stranu kurucov a dopodrobna im objasnili situáciu na hrade.
21. Z hradu sme zaslali odkaz pre obyvateľov mesta: 1. Aby vyhнали z mesta i predmestí Rákociho posádku, keď nechcú, aby boli vypudení horšími prostriedkami. 2. Rozkradnutý majetok panovníkovi verných pánov treba neporušený vrátiť a tento ochrániť. 3. Aby poslali na hrad farára ovládajúceho jazyky v záležitosti cirkevnej. 4. Nech sa neopovážia útočiť na nich z mesta. Odpoveď bola takáto: 1. Proti príchodu Rákociho posádky do mesta oni nič nemohli vykonať a nemôžu ich ani vyhnať, pretože veria, že ich ochráni a ľud nechce zdvihnúť zbraň proti kurucom. 2. Nikto z cisárskych prívržencov ich nespnomocnil ochranou svojho majetku a preto sa nemôžu o to ani postarať. 3. Nemajú také právo, aby poslali farára na hrad, ale túto požiadavku prednesú svojim nadriadeným. 4. Nemajú na to prostriedky, aby zabránili prípadným útokom.
22. Začala sa obojstranná paľba od hradu aj od mesta.
23. Pokračovala strelba ohnivými bombami, ktoré mohli poškodiť nepriateľa, ale ten ich v zárodku uhasil.
24. Tento deň bol pokoj a na druhý deň
25. bola paľba tiež prerušená.
26. Gróf Berčeni poslal Jána Bošániho a Vavrince Bošániho k županovi s odkazom. Ale pretože hodnotný návrh neprinesli, ale vyzývali na spojenectvo, boli hrubými slovami poslaní preč. Cez noc opäť dvaja mušketeri ušli k nepriateľom.
27. Opäť prišiel ten istý mladý Ján Bošáni pod županovú ochranu, ale po krátkej výmene názorov ho opäť poslali preč.
28. Prišiel Juraj Ottlyk s listom zo Serede od grófa Berčeniho, ktorý na druhý deň
29. ráno okolo 9. hodiny prišiel pri vonkajšom šianci pred župana v snahe vyjednávať. Župan ho po ostrej výmene názorov poslal preč.

MAREC

1. Gróf Berčeni poslal tretieho posla Pavla Príleského s tretím listom a návrhom na pripojenie sa k Rákocimu a želaním odovzdať hrad. Župan ho vypočul a s nesúhlasným listom poslal preč. Hoci vyjednávania nepokračovali, pokoj zbraní dodržali obe strany.
2. Hlavný župan po dohode s hradným veliteľom poslal za účelom získania času do Senca za grófom Berčénim pána Ondreja Dubnického, aby pripomenúc svoje zásadné dôvody oznámil svoje konečné rozhodnutie, že sa k nemu nepripojí.
- 3., 4., 5., 6. Od odchodu až po príchod Ondreja Dubnického trval obojstranný pokoj zbraní.
7. Dubnický sa vrátil zo Senca a podal hlásenie županovi o svojom poslaní, ktorého podstatou bolo, že ak župan v priebehu 8 dní neodovzdá Trenčiansky hrad, po

Sprievodným javom novovekých vojen, ako aj posledného protihabsburského povstania boli časté presuny vojska.

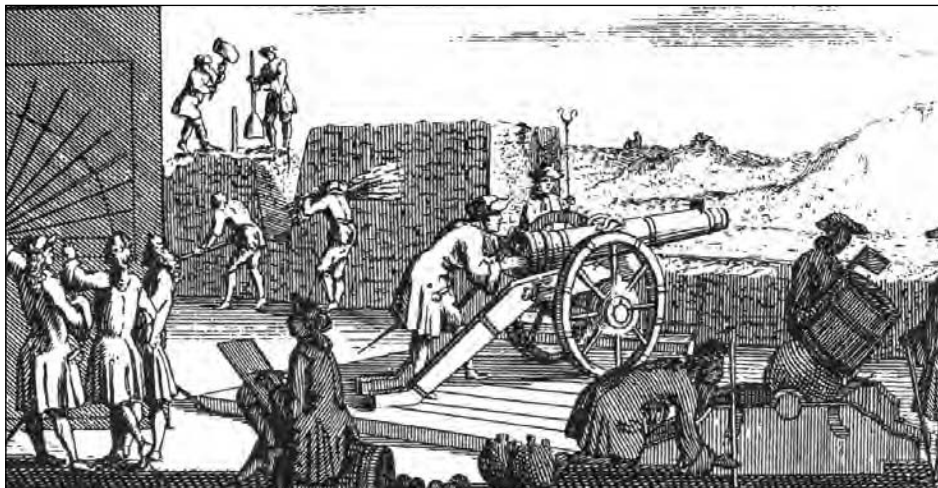
uplynutí termínu Berčení dá príkaz k blokáde hradu, viac času a odklad na vyjednávania už nedáva, ale celou silou sa na nás vrhne a zle s nami zaobíde. Toto Berčeního rozhodnutie na druhý deň

8. župan predniesol obyvateľom hradu. Nedbajúc vyhrážok boli sme odhodlaní brániť sa do posledného dychu. Z toho dôvodu sme preskúmali všetky zákutia na hrade, odkiaľ by mohlo číhať nebezpečenstvo.
- 9., 10., 11., 12. K dohodnutému termínu trvalo obojstranné prímerie.
13. Župan sa mal stretnúť s Jurajom Ottlykom na nových rokovaniach, ktoré preložili na druhý deň.
14. Župan vzal na vedomie predložený návrh a rozhodol sa, aby získal ďalší čas, napísať v tejto veci samotnému kniežatú Rákocimu. V liste napísal, že keď sa panovnícky dvor rozhodne poveriť ho ako župana mierovými rokovaniami, v službách kráľa a krajiny je pripravený zísť z hradu, ak sa mu zaručí bezpečný návrat späť na hrad.
15. Tento list odovzdali hradnému veliteľovi,
16. ktorý ho urýchlene doručil Rákocimu. Takže kým neobdržia odpoveď od kniežata, tak bude trvať obojstranné prímerie.
17. Nestalo sa nič.
18. Do Trenčína dorazil gróf Pekri, ktorý okamžite napísal županovi, aby konečne odovzdal hrad, lebo bude postupovať podľa rozkazu kniežata. Ako odpoveď mu župan oznámil, že už v tejto veci písal Rákocimu a čaká na jeho odpoveď. Kým nepríde, tak nemôže rozhodnúť. Gróf Vavrinec Pekri sa s touto odpoveďou uspokojil a odišiel.

19. Sviatok sv. Jozefa oslávil župan výstrelmi z dela a hostinou. Rákociho povstalcov prekvapila strelba z dela a vyzvedali sa na príčiny. Oznámili sme im, že sa majú pozrieť do kalendára aký je dnes sviatok.
20. Gróf Pekri sa naraňajkoval v meste a urobil si výlet do kúpeľov. Jeho sedliacki kočiši sa posmievali hradnej strážii, na čo do nich naši vojaci vystrelili a jedného sedliaka vážne zranili a jedného koňa zabili. Gróf Pekri sa listom pýtal župana, či chce prerušiť prímerie, ale
21. župan prečítajúc list
22. v odpovedi opísal vznik tejto situácie a dodal, že by sa čudoval, keby jeho podriaďení len tak znášali posmešky. Takto skončil 40-dňový veľký pôst a na hrade sme vo večerných hodinách oslávil obvyklou procesiou Vzkriesenie Pána.
23. Veľkú noc sme oslávil veľkou spievanou omšou.
24. Okolo 10. hodiny sa gróf Pekri vrátil z trenčianskych kúpeľov. Okamžite napísal županovi na hrad, že prímerie bude dodržiavať dovtedy, kým nepriđe odpoveď od Rákociho, hoci termín prímeria už vypršal. Pri tejto príležitosti oznámil županovi, že aj gróf Šimon Forgáč sa pripojil k Rákocimu. Gróf Pekri sa naraňajkoval u farára a popoludní okolo 3. hodiny prešiel cez Váh s úmyslom, že vyrazí na Moravu. Niekoľko jazdcov z bataliónu a pešiakov ho nasledovalo cez zamarovské kopce a zobrali so sebou aj dve delá. Tu v meste namiesto Winklera nechal ako veliteľa Žigmunda Bezega.
25. Skončili sa veľkonočné sviatky. V tento deň vystrelili na hrade z dela, aby upozornili Moravanov na pokus opozície o vpád.
- 26., 27. Od Moravy sme počuli dunenie diel nocou aj dňom, ktoré signalizovali aj ohne.
28. Určitú skupinu nemeckých a maďarských vojakov sme poslali pred hrad, aby tam priniesli koly. Toto nepriateľ zbadal a začal na našich palbu, ktorá však bola opätovaná. Ten istý deň sme na výstrahu Moravanom vystrelili obrovskú bombu.
- 29., 30., 31. Lekáreň jezuitského kolégia poslala lieky pre potreby hradu. Na oplátku aj hrad vrátil kolégiu patriace veci a debny.

APRÍL

1. Deň prebehol v pokoji.
2. Listy prišli z Trnavy od grófa Pekriho a Juraja Ottlyka na adresu župana, že knieža potvrdil prímerie.
- 3., 4., 5. Postupne istý počet kuruckých jazdcov a pešiakov prešiel zamarovské kopce. Štvrtého okolo 10. hodiny večer opäť dvaja nemeckí vojaci ušli z hradu.
6. Z dôvodu nedostatku vody sme sa pokúsili získať vodu z rieky Váh. Nepriateľ to zbadal a chcel nám v tom zabrániť. Vtedy sme začali na nich z hradu strieľať a zavrátili sme ich.
7. Pokračuje naberanie vody z Váhu, nepriateľ to odhalil a odtrhol nám vedro z lana. Museli sme pripevniť druhé vedro.

Strelba z dela mala zväčša ničivý účinok, no neraz výstrel plnil aj úlohu signálu na dialku, ako to bolo aj v prípade delostrelby z Trenčianskeho hradu, ktorú bolo možné počuť až na Morave.

- 8., 9., 10. Tesár prestrčil brvno k vyťahovaniu vody, ale už nemusel pokračovať v práci, lebo začalo pršať.
11. Prestalo pršať. Od Moravy bolo počuť paľbu a na druhý deň
12. bolo vidieť ohne nad moravským chotárom.
13. Dva málopočetné oddiely kuruckej jazdy sa vybrali smerom na Nové Mesto nad Váhom. V tento deň za účasti Rákociho poverenca sa udiala v meste obnova úradníkov, vynechajúc veľkú väčšinu katolíckych senátorov, zostavili nový senát a za richtára bol zvolený Štefan Demján.
14. Náhodou dopadol granát na príbytok Rákociho veliteľa Imricha Bezega, čo on chápal ako porušenie prímeria a dal to hradným aj na vedomie. Odpovedali sme mu, že keď tak chce, my na hrade sme pripravení obnoviť vojenské útoky.
15. Veľmi nešťastný deň. Keď sme chceli dať výstrelom z dela signál Moravanom, tak jedno delo pre nadmerné množstvo streliva vybuchlo a zabilo puškára – syna olomouckého richtára, zranilo veľké množstvo ľudí a aj župana a veliteľa hradu, ktorému sediac nablízku zrazilo z hlavy klobúk a ťažko ho zranilo na nose a ľavom líci. Našťastie boli uchránené ich životy.
16. Na hrade sme pochovali usmrteného puškára a za jeho dušu bola odsľúžená omša.
17. Pozbierali sme všetky úlomky z vybuchnutého dela, niektoré časti padli aj do Váhu.
18. Rákociho veliteľ Imrich Bezeg poslal jedného meštana menom Samuel Pohorský k veliteľovi hradu, ktorý sa nedávno vrátil z Poľska cez Sliezske a priniesol ne-

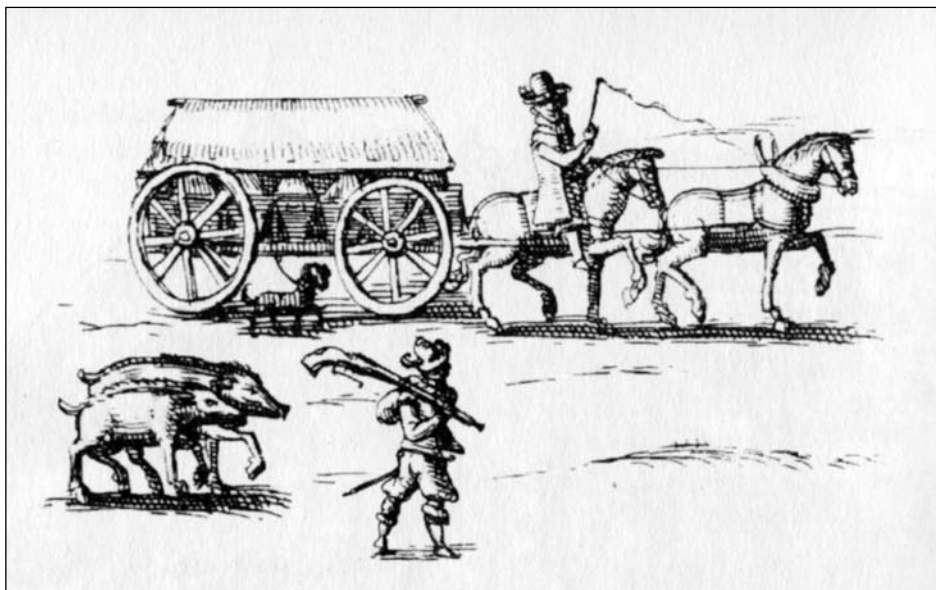
uveriteľné novinky o spojenectvách Rákociho s mnohými panovníkmi, ale nie veľmi sme mu verili.

19. Deň bol pokojný.
20. Na predmestie Trenčína prišiel malý oddiel pozostávajúci asi z 20 jazdcov, ktorý odcválal popri Váhu do Nového Mesta nad Váhom.
21. Ráno došlo k roztržke kvôli hádke medzi manželkou kapitána miestnej stráže, ktorý sa nazýva Pöör, a sluhom baróna Františka Beréniho menom Adam Palodaj, keď kapitán nečakane vtrhol do izby baróna a šablou spôsobil Palodajovi na hlave zranenie. Bol by ho aj zabil, keby sa barón nepostavil na obranu chlapca. Kapitán aj druhýkrát vtrhol do barónovej izby, ale veliteľ ho poslal domov. Večer okolo 9. hodiny bolo počuť z jeho izby výstrel z pušky a z obavy pred násilným činom požiadali veliteľa o ochranu.
- 22., 23. Bolo nariadené prešetrenie tohto incidentu, ktoré vykonali Štefan Širčic a Ondrej Dubnický.
24. Pri príležitosti získania Jágerského hradu Rákociovcami odznelo v meste slávnostné *Te Deum Laudamus* (Teba Bože velebíme) a na znak víťazstva zazneli výstrely z dela a pušiek.
25. Pálili sme z dela na kurucov, ktorí chceli večer odstrániť spred pevnosti do zeme vbité šiance z kolov.
26. Skoro ráno sme od Moravy počuli 6 dunení po výstreloch z dela a mysleli sme si, že nám signalizujú príchod vojenskej posily.
27. Z orechovského hostinca, kde sa predtým uchýlilo vojsko, Winkler s tromi jednotkami jazdcov odišiel smerom na Nové Mesto nad Váhom.
28. Na hrade začali prosebné dni s obvyklou procesiou.
- 29., 30. Za početnej účasti pánov na hrade pokračovali prosebné procesie, aby nastal mier.

MÁJ

1. Winkler s veľkým počtom jazdcov i pešiakov prešli cez zamarovské kopce smerom na Vlársky priesmyk.
2. Tu čakali na posily a potom
3. vtrhli na Moravu, ale tu na druhej strane priesmyku ich čakala cisárska armáda, ktorá ich vytlačila a pred našimi očami rozprášila. Ešte v ten deň sa utiahli na predmestie Trenčína a potom v noci s mestským veliteľom Imrichom Bezegom a celým rákociovským vojskom zahanbujúco zmizli.
4. Spomínaným Vlárskym priesmykom dorazila z Moravy dlho očakávaná pomoc cca 6 000 mužov pod velením generála Ritschana, ktorého sme my na hrade privítali výstrelom z dela a hlavný župan Ilešházi ho skvelo pohostil. Za oslobodenie od ťažkej blokády buď pochválena Svätá trojica.
5. V meste ako aj na hrade sa uskutočnili opatrenia, aby mešťania mohli slávnostne pohostiť generála, hoci v tento deň horliví Moravania podpálili niekoľko dedín a šľachtických kaštieľov bez vedomia generála.
6. Ritschanovo vojsko zostalo v meste.

Zásobovacie kolóny boli obľúbeným terčom útokov protivníka.

7. Ritschan približne 200 vojakov nechal v meste a so svojou kolónou sa pohol smerom na Hrozenkov.
8. S ponížením ďakujeme Bohu za oslobodenie spod obklúčenia a usporiadali sme veľké oslavy, výstrely z dela a *Te Deum Laudamus*.
9. V meste sme prehľadali veci, ktoré tu zanechali kuruci. Ochrannú ruku nad nimi držal komorný fiškus, ktorý spísal hnutelnosti a odoslal ich na hrad okrem potravín, vína, obilia, slamy a iného krmiva, čo zhabal mestský veliteľ pre potreby stráže.
10. Hlavný župan vydal v mene župy cisárov všeobecný patent amnestie, na základe ktorého len málo ľudí zložilo prisahu vernosti panovníkovi.
- 11., 12., 13. Sviatok Svätej Trojice sme s radosťou oslávili v meste i na hrade.
14. Niekoľko šľachticov prišlo zložiť sľub vernosti.
15. Pokračuje vyťahovanie vody z Váhu, ktorému predtým bránil nepriateľ.
16. Stoliční (zriadenci) začali s opravou mosta, ktorý veľmi poškodili povodne a mrazy, z toho dôvodu
17. vyslali niekoľko vozov s ozbrojenými mužmi do blízkych lesov pre dubové drevo, ktoré aj šťastlivo priviezli.
18. Ráno okolo 8. hodiny kuruci nečakane odohnali z pasienkov pod hradom asi 135 kusov hovädzieho dobytku, čím aj meštania prišli o asi 80 kráv.
19. Kuruci sa vybrali do Biskupíc a odtiaľ tiež zahnali zopár kráv.
20. Kapitán barón Rayzonich nečakane dostal porážku a okolo polnoci aj zomrel.

21. Poobede o 6. hodine preniesli mŕtveho do jezuitského kostola a pochovali za veľkej účasti magnátov a šľachticov.
22. V meste zorganizovali kresťanskí potentáti slávnostnú procesiu v mene jednoty a porozumenia aj za účasti pánov z hradu, ktorých mešťania potom pohostili.
- 23., 24. Cez priesmyk prišiel z Moravy posol a tou istou cestou sa aj vrátil bez toho, aby si ho všimli kuruci.
25. Rozšírila sa správa, že z Moravy opäť príde pomoc, ktorú veľmi očakávame.
26. Na mnohých miestach videli kurucov.
- 27., 28., 29. Kuruci pod velením Juraja Ottlyka, Františka Poturnaja, Imricha Bezege a Alexandra Lužinského založili tábor vo Veľkých Bierovciach a opäť sme sa dostali pod silnú blokádu. Ešte v ten deň si zahnali do tábora 70 – 80 kráv, ktoré zobrali mešťanom.
- 30., 31. Nepriateľ v noci, včas ráno i cez deň uskutočňoval vpády na predmestia a narobil veľké škody na hnutelnostiach, ktoré v domoch našiel.

JÚN

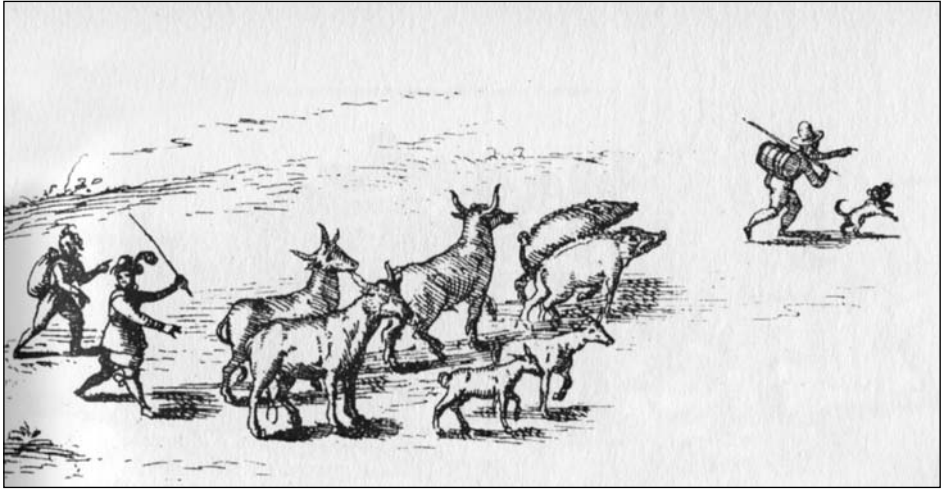
1. Zišli sme z hradu do farského kostola na bohoslužby a po návrate nás župan pohostil.
2. Z kuruckého tábora priniesli list pre župana a hradného veliteľa, v ktorom opäť žiadali odovzdať hrad a dali nám na vedomie aj víťazstvo pri Jablonici, keď v boji generál Ritschan stratil niekoľko tisíc vojakov a s mnohými veliteľmi zajali aj jeho samého a odvliekli do Trnavy. Rozhodli sme sa odpovedať na list až druhý deň.
3. Pripravili sme rozhodnú a úplne odmietavú odpoveď.
- 4., 5. Nepriatelia prenikli v noci za hlučnej muziky na predmestie, vykradli niekoľko domov, ale ďalej sa k hradnému múru nedostali, lebo ich zasiahli naše bomby.
6. Hovädzí dobytok ukoristený v Hrozenkove zahnali do Záblatia, väčšiu časť do bierovského tábora.
7. Kuruci prenikli cez Váh na predmestie, ale navečer sa vrátili do tábora.
8. Na predmestí sa celú noc veselili, kuruci vykradli niekoľko pivovarov a s ukradnutým pivom sa vrátili do tábora.
9. Usporiadali sme ďakovnú procesiu, lebo začalo konečne pršať. Za niekoľko mesiacov ledva pršalo a hlavne tu na hrade bol nedostatok vody. Procesie trvali celé tri dni.
- 10., 11. V noci bol veľký poplach kvôli kurucom, na ktorých sme silno páľili. Niekoľkých sme zranili aj zabili.
12. Cez deň aj v noci bol klud, ale videli sme odísť smerom na Nové Mesto nad Váhom niekoľko oddielov kurucov.
- 13., 14. V noci okolo 2. hodiny kuruci podpálili časť trenčianskeho mosta, ale naši oheň rýchlo uhasili a mešťania do nasledujúceho rána tvrdou prácou dali most do poriadku pripojením môstika.
15. Pred nastávajúcou žatvou na žiadosť mešťanov zvolal župan do mestského domu zasadanie, kde sa rozhodli spýtať pána Imricha Bezege, či povolí mešťanom

vykonať žatvu alebo im v tom bude brániť. Ak v tejto veci nemá rozhodovacie právo, mešťania sú pripravení vyhľadať samotného generála Berčéniho, ba aj so zbraňou v ruke obilie zožať.

16. Nepriateľ vyvolal na predmestí veľký poplach, my sme za sprievodu hlasného trúbenia a bubnov spustili na nich paľbu. V tento deň boli nariadené trojdňové túžobné modlitby za dohodu medzi mocnosťami a veľmi očakávaný mier.
17. Videli sme odísť asi 2 oddiely kuruckých jazdcov z Veľkej Kubry do tábora Imricha Bezega. Z hradu sme na nich páľili. Mešťanom ako novinku Bezeg napísal, že generála Heistera kuruci na jágerskom poli porazili a on ušiel [ide o mylnú informáciu; pravdepodobne ide o bitku 13. júna 1704, keď Heister zvíťazil proti Šimonovi Forgáčovi – pozn. M. Ď.].
18. Vo farskom kostole sa ukončili trojdňové modlitby, ktoré
19. pokračovali v kostole jezuitov. Potom nás dôstojní otcovia pozvali na raňajky.
- 20., 21. Ešte pokračovali túžobné modlitby. Napokon
22. sme celý týždeň s najhlbšou poníženosťou sedeli na hrade pred oltárnou sviatosťou. Tento deň nám Boh doprial prepotrebný dážď.
23. V noci kuruci opäť prepadli predmestie. Ukradli všetko, čo len mohli, a pred brieždením zmizli.
24. Miestny farár pozval župana aj nás (šľachticov z hradu) na raňajky.
25. Niekoľko mešťanov ušlo ku kurucom.
26. Vo veci žatvy my hradní sme chceli poslať poslov ku generálovi Berčénimu a so žiadosťou o povolenie na cestu sme sa obrátili na Imricha Bezega, ale ten im ho nedal a oznámil, že už písal v tejto veci generálovi a dá im vedieť o jeho rozhodnutí.
- 27., 28. Videli sme mnohých kurucov na poliach a veľké ohne na moravskej hranici.
29. Peter Beréni, sláviac svojho patróna, nás hradných aj mnohých pánov z mesta pohostil zo slušnosti obedom.
30. Videli sme veľa kurucov vracáť sa z Moravy do tábora vo Veľkých Bierovciach.

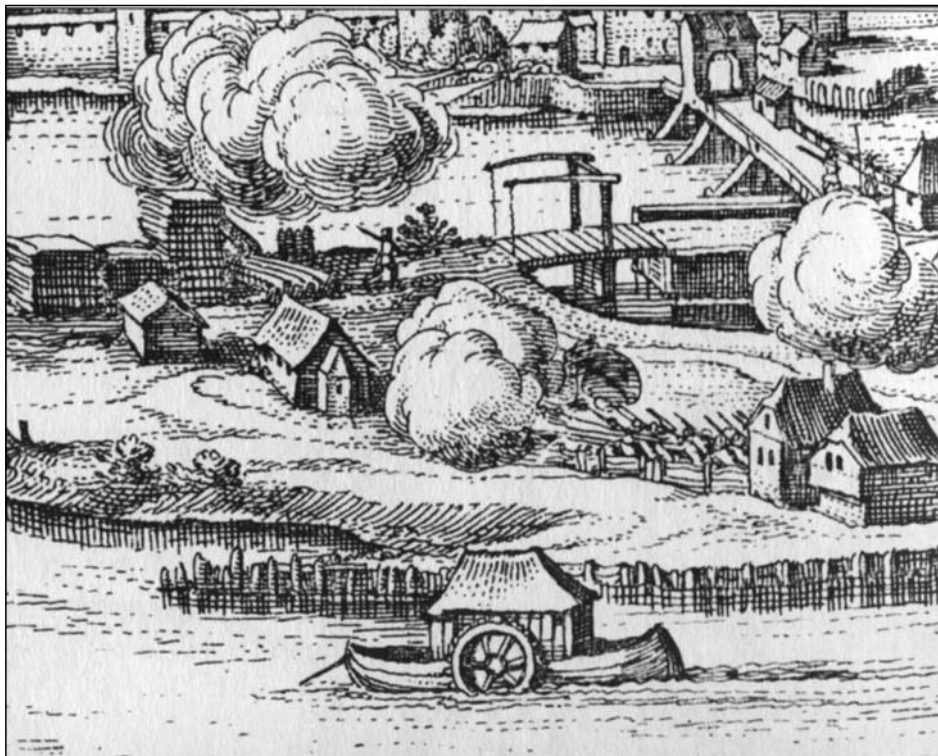
JÚL

1. Prišiel chýr, že kurucov porazili pri moravskej dedine Shanoff (Šanov), ktorú kuruci podpálili a odohnali statok. Ten istý deň sme sa dozvedeli, že sa blíži istá pomoc a videli sme, že po tejto správe mnoho roľníkov ušlo cez Váh na druhú stranu do hôr.
2. Vo farskom kostole sme slávili sviatok Navštívenia Blahoslavenej Panny Márie.
3. Pri mestských mostoch došlo k stretu našich s kurucmi, ktorých sme rýchlo porazili.
4. V noci kuruci vyvolali zbytočný poplach na predmestí. Naši im nevenovali veľkú pozornosť, ale zopár bômb sme na nich vypálili.
5. Konečne bola pokojná noc.
6. V Záblatí sa zišlo veľa kurucov, ale nevedno prečo. Tento deň poslali mešťanov k Imrichovi Bezegovovi vo veci žatvy, ale nedostali odpoveď.
7. Z Nitrianskej stolice prišlo veľa kurucov do Záblatia.

Zaháňanie dobytky na sívekej rytine

8. Veľká kurucká armáda vtrhla na Moravu, ale neboli tam dlho a
9. videli sme, že sa odtiaľ v roztrúsených skupinách vracajú späť, akoby unikali. Toto sedliaci považovali za zlé znamenie a videli sme, že sa spolu s dobytkom utiahli do hôr.
10. Akoby vyhnaní z Moravy sa jazda troch oddielov vrátila s Winklerom do bierovského tábora.
11. Títo istí dostali príkaz, aby odtiahli smerom na Beckov do Skalice.
12. Prišla zvesť, že hrad Bojnice odovzdali kurucom.
13. Túto zvesť nám dobre informovaní aj potvrdili.
14. Naši vyrazili smerom na obce Orechové a Žabinec. Najskôr prišla zvesť, že sú tam kuruci. Týchto zastihlo napadnutie nepripravených a obe strany dlho bojovali. V boji jeden kapitán menom Gregor Parsch (Parragh) spolu s piatimi ďalšími kurucmi dostali smrteľný zásah, padli aj s koňmi [kapitán nezahynul – pozn. M. Ď.]. Z našej strany padli dvaja nemeckí vojaci, štyroch chytili a odzbrojili, ale my sme ich vyslobodili.
15. Županovu lúku pod hradom skosili. Kuruci ich prácu chceli zmarit' a vyrazili z tábora, ale hradná stráž im v tom zabránila.
16. Prišla zvesť, že nepriateľská armáda sa blíži s cieľom obklúčiť hrad a mesto Trenčín. A skutočne
17. k podlužanským lúkam sa blížil a zhromažďoval sa tam nepriateľ a nasledujúci deň
18. podvečer s početným nemeckým a uhorským vojskom, so 7 väčšími delami a 4 mažiarmi sa objavil pri dedine Biskupice plukovník Ján Šréter a postavil si tam tábor. Tento deň ani v noci nepriateľ bitku nezačal. Nasledujúci deň
19. jeden trubač priniesol od plukovníka Šrétera list, adresovaný županovi a veli-

Bojové dianie postihovalo vo veľkom aj nechránené predmestia.

- teľovi, v ktorom žiada o odovzdanie hradu a mesta, v opačnom prípade sľubuje strašnú odvetu. Ale nasledujúci deň
20. župan aj veliteľ dali náležitú odpoveď: Nie je zvykom odovzdávať hrady na obyčajné listy, ale keď pán plukovník má aj iné prostriedky, nech ich smelo využije. Po tejto odpovedi nepriateľ ešte v tú noc zasypal mesto bombami a delostreleckou paľbou, ale vďaka Bohu nevznikli na domoch významnejšie škody. Okolo poludnia, čo nám vopred aj oznámili, bolo nepriateľom slávené *Te Deum Laudamus* na počesť víťazstva nad cisárskym generálom Rabattom.
  21. Pokračovala nepriateľská delostrelecká paľba, na mesto padlo veľa bômb a bolo poškodených mnoho domov a medzi nimi aj županov. Budovy, obchody sa zrútili, okná boli vybité, v Caunerovom dome jeden chlapček v posteli tragicky zahynul a jeho sestra bola ťažko zranená.
  22. Celý deň pokračovala delostrelecká paľba a padali bomby. Niektoré zápalné bomby padli aj na jezuitské kolégium a arcibiskupský konvikt, ale boli zahasené. Tu spomeniem, že na mesto padlo okrem delových gulí asi 38 bômb.
  23. Trenčianske predmestie, ktoré nepriateľ obsadil, aby mohol odtiaľto obliehať mesto, hradné vojsko podpálilo a nepriateľa odtiaľ vyhnali.

- 24., 25. Kuruci na kopci blízko hradu popri štátnej a hradnej ceste postavili nové stanoviska, delá a mažiare.
29. Ráno okolo 4. hodiny usilovne bombardovali mesto, cez deň padlo aspoň 27 bômb, niektoré aj pol metrákové, ale s Božou pomocou škody neboli, iba jeden podkapitán bol ťažko zranený na tvári a ruke.
30. Celý deň pokračovala delostrelecká paľba, strelba z pušiek a prival bômb. 24 metrákových bômb padlo na hrad tam, kde boli ubytovaní župan, veliteľ a ostatní páni, ale neboli väčšie škody. Tento a nasledujúci deň
31. Šréter opäť žiada odovzdať mesto a hrad, ale zbytočne, a preto ešte zúrivejšie páľili. Vypálili na nás aspoň 17 väčších bômb a ohnivých guľ, ktoré nespôsobili ľudské straty, ale o to viac škôd na budovách. Noc bola pokojná, nevideli sme bomby a nepočuli sme výstrely.

AUGUST

1. Deň sme prežili my na hrade v pokoji, ale
2. poobede okolo 4. hodiny prišla obrovská – ako nám hlásili 12-tisícová armáda do dediny Nozdrkovce s generálom Berčénim a utáborili sa pri Váhu. Ešte v ten deň podvečer poslal Berčéni do mesta svojho adjutanta Jána Sentivániho, aby nám dal na vedomie, že dorazil so svojou armádou a že dôstojníka Juraja Ottlyka pošle k županovi a veliteľovi s odkazom. Odpovedali sme mu, že to závisí od jeho vôle. Nasledujúci deň
3. Juraj Ottlyk s Pavlom Príleským a spomínaným adjutantom prišli v meste do domu Štefana Širčica. Namiesto nich sme vyslali na žiadosť Berčénimho troch rukojemníkov – Ondreja Dubnického, jedného vlajkonoša a županovho tajomníka Abraháma Kampela. Odkaz Berčénimho znel: Mesto a hrad vydať podobrotky, ak nechceme byť zodpovední za ťažké vojenské zrážky. Za účelom vykonania tejto úlohy sem prišiel osobne. Tento odkaz sme vzali na vedomie, oznámili aj ostatným pánom na hrade a potom na druhý deň
4. jednomyselne a z vôle všetkých sme vyslali do Berčénimho tábora cisárovho splnomocnenca Františka Beréniho, zástupcu mešťanostu a Ondreja Dubnického s nasledovnou odpoveďou a rozhodnutím: Generál Berčéni veľmi dobre vie, že Veličenstvo zverilo ochranu a obranu hradu do rúk veliteľa a župan spolu s veliteľom majú slúžiť záujmom Veličenstva v zmysle prísahy a povinnosti, preto odovzdanie hradu a mesta nie je v našej kompetencii. Rukojemníci – barón Beréni, Pavol Príleský a Ján Sentiváni zostali u nás, kým sa naši nevrátili. Z tábora prišli až podvečer. Na druhý deň
5. gróf Berčéni prišiel z tábora na predmestie, vošiel do domu pani Širčicovej, kde v duchu kresťanskej viery rokoval so županom. Až podvečer sa vrátil späť do tábora a župan zasa na hrad.
6. Na hrade sa uskutočnilo rokovanie s tamojšími páňmi a vojenskými úradníkmi. Veliteľ a župan predostreli názor grófa Berčénimho, jeho snahy a vyhrážky, z druhej strany zasa situáciu hradu a mesta, ktorých ďalšia obrana, značné poškodenie múrov a neistý príchod pomoci nie je vôbec priaznivá. V tejto ťažkej a trpkkej

situácii pre získanie času je vhodné začať uvážené vyjednávania s Berčénim. Na tomto sa jednomyselne dohodnúc, veliteľ a mestskí magnáti a šľachtici skoncipovali isté panovníkovi neškodiacie a našej ďalšej ochrane slúžiace body, a o týchto sme informovali grófa Berčéniho cez vyslanca. S týmito bodmi sa však Berčéni neuspokojil a druhýkrát prišiel

7. zo svojho tábora do záhrady u Širčicových, kde jednal so županom a značne netrpezlivý vyhlásil, že vyjednaním o kapitulácii sa len márne čas a keď neodkladne neodovzdáme hrad, on ho ohňom a železom obsadí, nešetriac mužov ani ženy. Toto berúc na vedomie
8. poslali sme župana s upravenými bodmi do tábora k Berčénimu a on odtiaľ priniesol písomnú odpoveď.
9. Pokračovali traktáty s grófom Berčénim, avšak prišla istá správa o blížiacej sa pomoci. Rozhovory sa prerušili a prerušilo sa aj prímerie.
10. Z Moravy cez Hrozenkovský priesmyk dorazila veľmi očakávaná pomoc, z väčšej časti moravské vojsko, ktoré zložilo ako províziu múku, nechali tu 200 vojakov a ešte v noci sa vrátili na Moravu. Berčéniho jazda im išla naproti, aby zabránila ich prechodu a zatarasila im cestu. K stretu došlo pri Kostolnej a obe strany stratili niekoľkých mužov, avšak kuruci potom ušli a skupina šťastlivo dorazila. Napriek tomu počas prítomnosti plukovníka Krumpacha vystrelili na príkaz veliteľa vojska 5 väčších bômb na hrad, z ktorých jedna dopadla v blízkosti plukovníka a župana, ale, vďaka Bohu nikomu sa nič nestalo.
- 11., 12. Naši vyrazili z mesta do blízkych dedín a pri tejto príležitosti dvaja občania dobrovoľne prešli ku kurucom a jedného zajali. V noci nepriateľ opäť vystrelil niekoľko bômb na mesto, ale nespôsobili škody.
13. Naše nemecké a maďarské vojsko zaútočilo a podpálilo nepriateľskú batériu a úplne zničilo jeho šiance. Našli aj mínu, ktorá by mala účinnosť až na 27 siah pod hradom. Ale aj nepriateľ spustil silnú delostreleckú paľbu. Tento deň sa jeden trenčiansky murár vrátil k vernosti Veličenstva a priniesol so sebou plán kuruckého tábora.
14. Mešťania vtrhli na to pole, kde bol predtým rozložený aj tábor Moravanov a odniesli si všetko, čo sa dalo ešte použiť, aj zašpinené omšové šaty. Kuruci im v tomto nevedeli zabrániť.
15. Obvyklým spôsobom sme oslávili Nanebovzatie Panny Márie. V noci nepriateľ pustil dolu Váhom 9 prázdnych pltí, aby zničili mlyny pri mestskom moste, ale mlynári ich pochytili a tak im boli skôr na úžitok.
16. Mešťania nedbajúc na kuruckých strážcov si priniesli z vonkajších záhrad rôznu zeleninu do kuchyne.
17. Župan urobil súpis dobrovoľníkov spomedzi veliteľov výpomocného vojska, ochotných útočiť, týchto boli povinní podporovať mešťania vlastníci kone. Títo aj zaútočili
- 18., 19. v noci pod velením Pavla Tallera a uchmatli 7 kusov hovädzieho dobytká. Predpoludním sa pri obci Žabinec zaplietli do boja, pričom bolo zranených niekoľko kurucov a spomedzi našich nikto. V tejto bitke bol zajatý jeden zranený

- šľachtický kuruc z Novohradskej stolice menom Žigmund Batta, ktorý bol ťažko zranený na hlave a zobrali sme ho do mesta.
20. Nepriateľ neútočil, bol pokoj,
  21. pretože bol veľký nedostatok slamy a sena pre zvieratá, a preto mešťania vyrazili na vidiek a priniesli veľké množstvo krmiva.
  22. V tábore sa zhromaždilo veľa kurucov a pribudlo veľa nových šiatrov.
  23. Spoločne sme sa rozhodli, že z dôvodu nedostatku potravín budú hlavne ženy, deti a žobráci poslaní z mesta preč.
  24. Na tento deň odložil podžupan oslavy patróna sv. Štefana, ktoré sme slávili spolu so županom, veliteľom a hradnými pánmi.
  25. Opäť zaútočili naši z mesta, bojovali proti nepriateľovi, pätnástich chytili a z nich dvoch zabili.
  26. Štefan Širčic vyššie uvedených pánov pohostil obedom.
  27. Kuruci vypálili obec Orechové aj so županovou krčmou. V noci prišiel posol z Moravy a oznámil, že čoskoro príde celkom iste pomoc zo strany ríše. V tento deň župan napísal do tábora Imrichovi Bezegovovi vo veci výmeny zajatcov. Odpoveď bola súhlasná. V noci sa asi 80 zadržovaných Moravanov vrátilo na Moravu.
  28. Videli sme odchádzať niekoľko oddielov kurucov z biskupického tábora smerom na Nové Mesto nad Váhom.
  29. V noci prišiel posol k veliteľovi s listom od panovníka pre mešťanov, v ktorom oboznamoval o svojich víťazstvách vo Francúzsku a Bavorsku. Hoci v tomto boji zahynulo niekoľko tisíc mužov, cisárska armáda ukoristila 50 diel a celú výzbroj nepriateľa. Panovník prosil veliteľa a grófa, aby po obdržaní listu uskutočnili slávnostné *Te Deum*.
  30. Mešťania opäť za účelom získania potravín vyrazili do blízkych dedín a vrátili sa s veľkým množstvom potravín.
  31. Veliteľ v noci vyslal kastelána s nebezpečným poslaním na Moravu a odtiaľ ďalej na cisársky dvor, aby tam úprimne o všetkom referoval a na obranu mesta a hradu úctivo prosil o pomoc a aby sa čím skôr vrátil.

SEPTEMBER

1. Rozhodli sme sa, že deň *Te Deum Laudamus* oslávime na druhý deň
2. veľkými oslavami a výstrelmi z dela u jezuitských farárov. Mešťania nás hradných pohostili obedom.
3. Do biskupického tábora prišli dva prápory asi 200 pešiakov. Odtiaľto odpísal Imrich Bezeg županovi vo veci výmeny zajatcov a oznámil, že minulý mesiac, 26. augusta získali Nitru a o vzdaní sa Nových Zámkov jednájú s generálom grófom Berčénim. Ďalej písal, že s Moravanmi uzavreli prímerie a formálne rokujú o mieri aj s cisárskymi.
4. Z niekoľkých diel pálili na predmestia a na tam sa nachádzajúcich pešiakov.
5. Z Moravy prišli poslovia s potešujúcim listom, v ktorom informovali, že čoskoro

- príde silná pomoc a zmienili sa aj o slávnom víťazstve nad Francúzmi a Bavormi.
6. Meštania vtrhli do blízkych dedín. Keď si to kuruci všimli, strhla sa medzi nimi bitka. Na našej strane bol jeden ranený, na druhej strane dvaja.
  7. Z mesta poslali preč približne 100 osôb, hlavne ženy a deti, ktoré nemali už čo jesť. Hoci ich kuruci nechceli prijať, museli zostať mimo mestských múrov, keďže ich nepustili späť.
  8. Večer okolo 9. hodiny kuruci podpálili na druhom brehu Váhu ohradu okolo trenčianskych záhrad aj s domčekom patriacim k orechovskej krčme.
  9. Kuruci sa neodvážili zaútočiť.
  10. Poobede okolo 2. hodiny meštania vyrazili do blízkych dedín. S nepriateľom museli viesť dlhší boj, až ho napokon zo Zamaroviec vyhнали, dedinu vylúpili a niekoľko nervózných mužov vypálilo do tla 12 domov.
  11. Zopakovali vpád do Zamaroviec a zo záhrad a pivníc priniesli značný lup do mesta. Kuruci sa im v tom snažili zabrániť, ale naši ich potlačili.
  12. Maďarské a nemecké vojsko aj tretíkrát vyšlo do tej istej dediny získať potraviny a hlavne kone, kravy a drobné zvieratstvo. Z dediny útočiacim kurucom [v sile] asi 4 oddielov pešiakov dali naši dôkladnú lekciu. Viac ako 100 jazdcov a s nimi aj pešiakov s hanbou zahnali až ku kopcom. Spomedzi kurucov padlo 5 mužov najmä dôstojníkov a spomedzi našich sa zranil len jeden. Sankóa chytili a zajali.
  13. Poobede okolo 1. hodiny sme videli ísť do biskupického tábora dva oddiely pešiakov.
  14. Župan napísal list Imrichovi Bezegovi vo veci odovzdania zajatcov na Moravu. Dve jednotky jazdcov sa pohli smerom na Soblahov.
  15. Od Imricha Bezega priniesli list pre župana. Od Moravy sme počuli veľkú delostreleckú paľbu.
  16. Kuruci začali vinobranie na zlatovskom kopci. Inak tento deň plynul pokojne, nepriateľ neútočil.
  17. Kuruci pokračovali s vinobraním skorého hrozna v kopcoch. Na túto robotu, ako aj na ich ochranu dohliadalo pod vinohradom na lúke veľké množstvo pešiakov. Túto noc prišiel posol z Moravy s listom, v ktorom sa zvestovalo, že Moravské markgrófstvo uzavrelo prímerie a s Uhrami rokuje o mieri.
  18. V noci dvaja nemeckí vojaci ušli z hradu ku kurucom. Tú istú noc sa vrátil posol z Moravy.
  19. Župan dovolil mešťanom vyjsť do susednej dediny, aby získali potraviny a krmoviny. Keď sa vrátili, nepriateľ vtrhol do dediny Žabinec patriacej k mestu a pred našimi očami ju podpálili. S týmto sa však neuspokojili a podpálili aj panstvo zamarovských jezuitských farárov.
  20. Zhora sme videli zísť 3 oddiely kurucov do biskupického tábora. V noci podpálili časť mosta.
  21. Oslavovali sme deň apoštola Matúša. Po omši bol jeden kuruc prehodený z múrov do predmestia.
  22. Pán Adam Rajman napísal list grófovi, v ktorom v mene Juraja Ottlyka informoval, že uzavreli prímerie s Moravanmi. Pretože Rajman písal o prímerí veľmi

Der Auszug aus dem Winter-Quartier.

Alle Truppen genießen des Winterquartiers von dem Ende der Campagne an bis auf den Frühling, da nemlich Ordre kommt, wiederum in das Feld zurück: Und alsdand gedencckt ein jeder Soldat darauf, wie Er seinen Rantzen und Flaschen füllen möge, worzu der gute Hausmann das seinige Zimlich beytragen, und auch die Wirthin von ihrem Geflügel den Lebenden mittheilen muß.

Vojsko bolo pre miestnych len málokedy vítaným hosťom.

hmlisto, žiadali sme, aby jasnejšie a podrobnejšie informoval pána grófa. V tento deň boli dvaja kuruci prehodení cez múry.

23. Prišiel list od Bezega s pripojením listu brnenského cisárskeho veliteľa ako dôkaz o uzatvorení prímeria s Moravanmi, ale my sme o tom pochybovali. V tento deň mešťania vyšli na polia blízko múrov, aby si z nájdeného dreva urobili zásoby. Keď na nich začal nepriateľ palbu, nemohli našim ublížiť, lebo naša strelba bola účinnejšia. Naše delostrelecké gule zabili dvoch spomedzi nich.
24. Župan opäť napísal list Imrichovi Bezegovovi poďakujúc mu za správu o uzavretí mieru. V noci jeden nemecký vojak ušiel ku kurucom.
25. Z Moravy prišli dvaja poslovia s pozdravnými listami, podľa ktorých regulárne cisárske vojsko má namierené na Moravu. Naši kúpili mesto Ulm. V noci nepriateľ pustil dolu Váhom 20 prázdnych plťí, aby zničili mosty a mlyny, ale nič nebolo poškodené, lebo mlynári naopak 10 plťí vylovili a mesto získalo z nich vzácne drevo.
26. Kuruci pokračovali v ničení budov na trenčianskom predmestí a ukoristili drevo pre potreby tábora.
27. Mešťania na čele s ctihodnými pánmi, s vicerektorom kolégia a farármi prišli k županovi a hradnému veliteľovi, aby sa postťažovali na neznesiteľný nedostatok potrieb a potravín a aby si vypýtali jedlo a pomoc. Župan ich ubezpečil, že čoskoro príde vojenská pomoc.

28. Veľké kurucké vojsko sa poobede objavilo pred trenčianskymi mostami a niekoľko mešťanov ich začalo prenasledovať na zamarovskom poli. Na ich pomoc sa ponáhlal kapitán z Kremnej, ktorého napadli práve tam došli kuruckí jazdci a ledva im dokázal ujsť. Celkom 7 mešťanov padlo do zajatia, kuruci ich uväznili. V noci sa kuruci zabávali pri hudbe na predmestí, naši do nich strieľali z diel.
29. Bol tichý deň.
30. Župan napísal vo veci spomínaných zajatcov veliteľovi blokády, aby s nimi zaobchádzali kresťansky, ak nechcú, aby sme použili odvetné opatrenie.

OKTÓBER

1. Kuruci rozmnožili stráže na predmestí. Večer okolo 7. hodiny bolo počuť tri výbuchy z diel od Moravy.
2. Tri oddiely jazdcov sa pustili smerom na Súču. Títo sa ani nevrátili a iní sa motali okolo trenčianskych mostov. Vystrelili sme na nich z dela.
3. Obdržali sme list od Juraja Ottlyka, v ktorom oznámil, že prímerie predĺžili do 15. októbra. Vymenovaní cisárski ministri odišli ku kniežaťu Rákocimu, aby jednali o ďalšom prímerí, ba aj o mieri.
4. Znovu prišiel posol s listom, podľa ktorého má zakrátko doraziť pomoc aj s nevyhnutnosťami. Posol v noci odovzdal list a okamžite sa vrátil späť.
5. Župan opäť napísal veliteľovi blokády. Dozvedeli sme sa, že našich zajatcov, spomedzi nich najmä jedného, podozrievajú z vyzvedačstva a podľa toho s ním aj zaobchádzajú, a [župan] preto žiadal: Nepovažujte ho za pohana, ale zaobchádzajte s ním ako s ostatnými kresťanskými zajatcami. V noci jeden nemecký vojak ušiel ku kurucom.
6. V jezuitskom kolégiu veliteľ s podžupanom za prítomnosti vojenských dôstojníkov prerokovali viaceré užitočné návrhy poslúžiac tým panovníkovi.
7. S povolením veliteľa vyšli ženy z mesta do vonkajších záhrad pre palivové drevo a iné veci, ale kuruci ich zajali a zahnali do tábora.
8. Nepriateľskí jazdci aj pešiáci prešli na druhý breh Váhu do dediny Záblatie a zostali tam celú noc.
9. Z mesta poslali preč asi 30 žien s deťmi. Večer asi 20 kurucov napadlo mestské mlyny a chceli ich zničiť, ale mešťania ich zahnali granátmi a paľbou z kanónu.
10. Jeden kuruc sa ako navrátiliec z tábora vrátil na stranu panovníka a povedal, že nepriateľ má veľké obavy z prichádzajúcej a čoskoro očakávanej vojenskej pomoci. V noci dorazili z Moravy Hurlym vyslaný zástupca veliteľa, jeden poddôstojník a [ďalej] hradným veliteľom do Viedne vyslaný kastelán a 10 hrozenkovských pandúrov. Títo zajali dvoch kuruckých strážnikov.
11. Na lúkach pod hradom bolo vidieť niekoľko kurucov, hradní ich odháňali preč.
- 12., 13. Nepriateľ neútočil.
14. ... (Tu sa denník končí.)

Kurucký vojak Juraj Jánošík

JÁN DIBALA

V januári roku 2007 uplynulo 300 rokov od narodenia nášho národného hrdinu Juraja Jánošíka. O jeho dobe a živote kolovali a stále kolujú rôzne legendy. Dokladajú to aj pôvodné písomné pramene, ktoré uchováva Štátny oblastný archív v Bytči. Jeho dlhoročný bývalý riaditeľ PhDr. Jozef Kočiš, CSc. nám v útlej knižke s názvom *Neznámy Jánošík* odкрýva na základe dochovaných dokumentov skutočný život tohto hrdinu. Výskumy Jozefa Kočiša i ďalších ukazujú, že nielen legendárny, ale aj skutočný Jánošík si právom zaslúži miesto, ktoré mu vyhradila ľudová tradícia.

Obdobie ohraničené bitkou pri Moháči (1526) a Satmárskym mierom (1711) bolo na Slovensku aj obdobím silne rozšíreného zbojníctva. Početné zbojnícke skupiny vznikali najmä z radov poddaného obyvateľstva, na ktoré najviac doliehal feudálny útlak. Preto sa ich pôsobenie niekedy stretávalo s kladným ohlasom práve v ľudových vrstvách. Z obdobia zlatého veku slovenského zbojníctva zatienila všetky ostatné postavy legendárna osobnosť Juraja Jánošíka, najväčšieho hrdinu mnohých neskorších zbojníckych piesní a povestí slovenského ľudu. Z imaginárnej postavy Jánošíka vytvorenej Martinom Benkom, ktorá sa mohutne vyníma nad chalúpkami učupenými vo vrchoch, vyžaruje sila a istota. V nepokojných Jánošíkových časoch by bol ľud potreboval práve takého mocného ochrancu, ktorý by mu bol zabezpečil dôstojnejší údel.

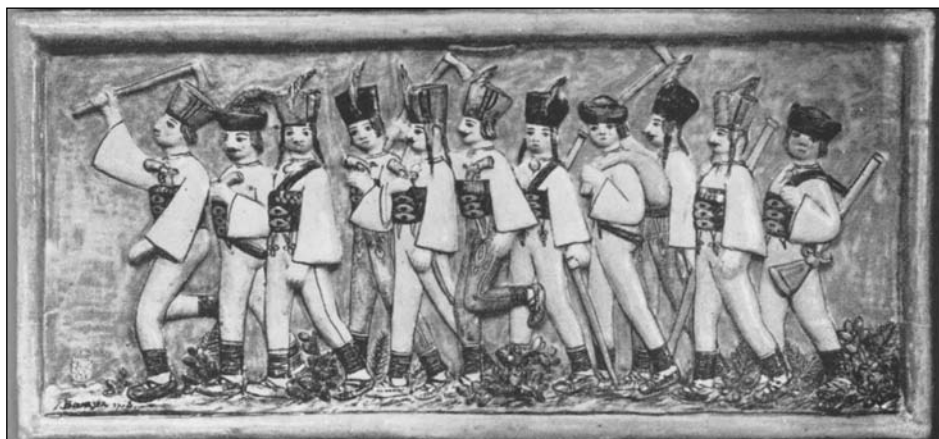
V príspevku chceme Jánošíka priblížiť ako povstaleckého bojovníka, ktorý po porážke povstania, keď na ľud doľahla všeobecná apatia, inšpirovaný bojovníkmi typu Adama Javorku, Martina Maselníka a Tomáša Winklera, tajne zhromažďoval výzbroj a výstroj pre väčší vojenský oddiel. Súkno na zaodetie približne tristo mužov Jánošík uschovával na domanižskom salaši a zbrane ukrýval vo vrbinách blízko Terchovej. Bolo to práve v roku 1712, keď sa pripravovali nové vzbury. Uhorčik vo svojej súdnej výpovedi prezradil aj to, že Jánošík a jeho druhovia napadli menšie cisárske oddiely, pričom sa im podarilo ukoristiť aj zbrane. Motív zboja odlišuje Jánošíka od mnohých

jeho predchodcov, súčasníkov i nasledovníkov. U nich nebol tento motív taký cieľavedomý, hoci zbojníctvo stelesňovalo jednu z foriem odporu poddaných voči utláčajúcejmu spoločenskému poriadku.

Poddanské dávky, zvyšovanie rôznych pracovných povinností, furmanky, obmedzovanie najzákladnejších práv, pustošenie krajiny žoldniermi i povstaleckými vojakmi doliehali na ľud takou mierou, že celé rodiny hladovali, alebo hľadali záchranu v útekoch z panstiev, ku ktorým boli existenčne pripútané. Poddaní odchádzali do hôr, alebo sa ukrývali v močariskách dolnej zeme, často bez povolenia vrchnosti k pobytu mimo domovskej stolice. Najčastejšie utekali do Poľska alebo do južných oblastí Uhorska. Napríklad z Tekovskej stolice odišlo 467 poddanských rodín, v 391 obciach Turčianskej stolice bolo opustených 5 045 usadlostí, Šarišskú stolicu opustilo 3 000 a Spišskú 461 rodín. Podžupan Trenčianskej stolice napísal o postavení poddaných na začiatku 18. storočia: *„Roľnícky ľud sa nachádza pre ohromné bremená v takej dišperácii, že by nelutoval zabíjať vrchnosť a svojich pánov.“*

Takmer všetky vnútorné vojny a stavovské povstania proti Habsburgovcom v 17. a začiatkom 18. storočia sa odohrávali na území Slovenska. Ďalšou nepriaznivou okolnosťou pôsobiacou na postavenie poddaného ľudu bola vysoká koncentrácia uhorskej šľachty na našom území. Spôsobil ju príchod šľachtických rodín utekajúcich pred Turkami z južných oblastí Uhorska. Svoje stavovské privilégia si šľachta vždy dokázala obhájiť, najmä nezdaniteľnosť a pozíciu v uhorskom sneme a v stoličiach.

Zbojníctvo, ako forma protifeudálneho boja, dosiahlo na prelome storočí hromadný charakter. Mená mnohých zbojníckych kapitánov sa zachovali v ľudovej tradícii dodnes. Adam a Ilčík zbojníci na slovensko-moravskom pohraničí už v polovici 17. storočia, Juraj Rajnoha začiatkom 18. storočia v Bielych Karpatoch a Jakub Surovec sa preslávil na Orave a v Pohroní. Najväčšiu popularitu medzi poddaným ľudom si

Zbojníctvo sa stalo bohatým inšpiračným zdrojom profesionálneho i ľudového umenia. Zbojnícka družina v keramickom stvárnení Ignáca Bizmajera

však získal Juraj Jánošík, ktorý bol popravený roku 1713 v Liptovskom Sv. Mikuláši. Zalesnenosť severného Slovenska vytvárala pre zbojníctvo vhodné podmienky. Podobne kopaničiarsky charakter krajiny, kde na samotách nachádzali zbojníci úkryt a obživu u sympatizujúceho obyvateľstva. Zbojnícke skupiny boli aktívne spravidla od jari do jesene, na zimu sa rozchádzali do rôznych služieb. Ozbrojení boli prevažne valaškami, pištoľami, puškami a navzájom boli viazaní prísahou vernosti.

Keď neúnosné vykorisťovanie, bieda a hlad vyvolali sedliacke povstania v severovýchodných oblastiach Slovenska, využila túto situáciu aj uhorská šľachta na vystúpenie proti Viedni. Na čelo posledného protihabsburského povstania sa postavil František II. Rákoci, predstaviteľ najbohatšej uhorskej šľachty. V Uhorsku strávil necelých 12 rokov, 4 roky žil v Poľsku, viac ako 4 roky vo Francúzsku a najviac – 18 rokov prežil v Turecku, kde ako 59-ročný aj zomrel. Ako vzdelaný aristokrat, možno naivne, chcel spojiť boj za stavovskú suverenitu v Uhorsku s bojom za zlepšenie postavenia najnižších vrstiev. Na prostý poddaný ľud sa snažil zapôsobiť aj tým, že vo svojom odboji neodmietal ani takých vydedencov feudálnej spoločnosti ako boli zbojníci, tuláci či prepustení vojaci a pod. Jeho povstalecká armáda sa tak značne rozrastala.

Prvá proklamácia Františka II. Rákociho, vydaná ešte na poľskom území 6. mája 1703 na hrade Brezany zdôrazňovala, že účastníci povstania nebojujú len za zlepšenie životných podmienok ľudu, ale za ich podstatnú zmenu. Pod jeho zástavou bojovali väčšinou príslušníci nepriviligovaných vrstiev spoločnosti. Jadro jeho povstaleckej armády tvorili poddaní vojaci z pohraničných pevností, zchudobnelí zemanovia a mestská chudoba. Pre svoje povstanie chcel získať nielen poddaných, ale aj šľachtu, čo bolo jednak značne náročné a jednak kontroverzné. Už vo svojej druhej proklamácii nazvanej *Recrudescunt vulnera* (Obnovili sa rany), ktorú vydal v Trnave 3. februára 1704, poopravil pôvodné formulácie a boj za lepšie sociálne postavenie nevoľníkov sa v nej už neobjavuje. Poukazoval na uzurpátorské práva viedenskej Dvorskej vojenskej rady, ktorá dosadzovala rakúskych a nemeckých žoldnierskych veliteľov v Uhorsku, ktorí za zásluhy dostali majetky skonfiškované „uhorským rebelom“.

Nariadenie cisára Leopolda I. z 8. októbra 1702 o postavení 12-tisícovej armády v Uhorsku pre službu v zahraničí a nariadenie Viedenskej komory o zvýšení daní v Uhorsku na štyri milióny zlatých ročne vyvolali nespokojnosť uhorských stavov.

Dňa 7. júna 1703 vyvolal František II. Rákoci najväčšie stavovské povstanie v Uhorsku. Jeho povstalecké vojsko sa za krátku dobu rozrástlo z pár stoviek bojovníkov na takmer 30-tisícovú armádu. Do konca roka 1703 povstalci obsadili takmer celé Slovensko. Hrady a pevnosti, ktoré sa nevzdali, povstalci nedobýjali, len obklúčili menším vojskom. Vystrašená šľachta váhala s podporou – bála sa poddaných, ale zároveň sa obávala aj cisárskych vojakov. Povstalci obsadzovali šľachtické sídla, obyvatelia ktorých sa ukrývali na hradoch alebo v pevnostiach. Až keď povstanie zachvátilo celé Slovensko, postupne sa k nemu pridávala najskôr nižšia, potom aj vyššia šľachta, magnáti a duchovenstvo. Z bohatých magnátov sa k nemu pridali Anton Esterházi (Esterházy), Alexander Károli (Károlyi), Vavrinec Pekri a iní. Mnoho prívržencov získal Rákoci patentom z 26. septembra 1703, na základe ktorého boli poddanskí dobrovoľníci v povstaleckom vojsku oslobodení od zemepanských povinností. Ešte

väčšie narušenie feudálnych vzťahov spôsobilo Berčénihó nariadenie z 2. apríla 1704 vydané v Leviciach, v ktorom sa uvádzalo: „Na základe zmocnenia od Františka II. Rákociho potvrdzujem a vyhlasujem, že mestá, dediny, osady a jednotlivci ak povstanú a chopia sa zbrane, nie len oni sami, ale aj ich potomkovia budú vyňatí z právomoci zemepána na večnosť a oslobodení od všetkých daní a dávok. Ak tak učiní celá lokalita, oslobodí sa týmto spôsobom ako celok.“

Rákoci trval na rešpektovaní náboženskej slobody pre všetky vierovyznania. K popularite povstania prispelo aj to, že v jeho prvých rokoch sa dane nevyberali, obyvatelstvo prispievalo na vojsko naturáliami. Prvá Rákociho výzva na výber daní je datovaná 1. marca 1706. Od šľachty, aj od miest, bohatých občanov, mešťanov i kupcov vyberali už v prvých rokoch väčšie sumy peňazí vo forme výkupného či výpalného.

V radoch kurucov bojovali často celé slovenské pluky – Očkaiho, Javorkov, Celderov a ďalšie. Počiatkové nadšenie kuruckých bojovníkov z radov poddaných však postupne vyprchávalo, najmä keď sa nedočkali splnenia sľubovaných požiadaviek. Dobrovoľníci obyčajne po dvoch-troch rokoch rady povstalcov opúšťali a dokonca

Jánošík a Uhorčík na keramickej plastike Ignáca Bizmajera

sa stavali na odpor voči rabujúcim povstaleckým vojskám. Nadšenie slúžiť v povstaleckom vojsku citelne opadlo po Rákociho patente, v ktorom obmedzil oslobodenie najbližších členov rodiny poddaného od zemepanských povinností len na dobu jeho výkonu vojenskej služby. V nariadeniach povstaleckých vodcov o vynímaní bojujúcich poddaných spod zemepanských povinností videla šľachta ohrozenie svojich privilégií, a preto ich zväčša ignorovala.

Negatívny vplyv na povstanie mal aj priebeh Ónodskeho snemu, na ktorom predstavitelia radikálneho krídla zabili dvoch delegátov Turčianskej stolice. V pamätnom spise *Memorialis*, ktorý zaslali turčianski šľachtici pred snemom niektorým ďalším stoliciam, navrhovali pokračovať v mierových rokovaníach s cisárskym dvorom. Rozvášnení zástancovia tvrdej povstaleckej línie 6. júna šablami rozsekali Melichara Rakovského a 9. júna 1707 popravili aj raneného Krištofa Okoličániho a ostatných 56 delegátov uväznili. Ónodskeho snemu prijal aj uznesenie o zdanení šľachty, ktorá postupne zrádzala ideály povstania. Množili sa dezercie vyšších dôstojníkov povstaleckej armády, nádeje poddaného ľudu sa rozplynuli a útlak sa opäť stupňoval. Po potlačení protihabsburského povstania v Bavorsku a korunovácií Leopoldovho syna Karola VI. na španielsky trón 26. júna 1706 mohla Viedeň stiahnuť časť cisárskych vojsk na boj proti povstalcovi v Uhorsku.

Juraj Jánošík vstúpil do povstaleckého vojska na výzvu rákociovského plukovníka Viliama Winklera koncom roka 1707 (zrejme v decembri – pozn. J. D.) a slúžil pravdepodobne v jeho pešom pluku. Po nešťastnej bitke pri Trenčianskej Turnej padol pravdepodobne do zajatia cisárskych vojsk. V tejto bitke padlo v krátkom niekoľkohodinovom boji 2 400 – 3 100 povstalcov a 400 – 1 000 ich bolo zajatých. Príčinou porážky bola nielen zrada niektorých povstaleckých veliteľov, ale aj rozklad povstaleckej armády a niektoré ďalšie faktory. Ladislav Očkai prešiel ako prvý na stranu Pálfiho a 12. septembra 1708 s asi 500 vojakmi zložil prisahu vernosti cisárovi Leopoldovi I. Ďalší povstalecký plukovník Gašpar Turóci (Turóczi) prešiel pri Žiline 14. novembra 1708. Očkaiho zradou sa dostal do cisárskych rúk aj Bytčiansky zámok, ktorý slúžil ako hlavný zásobovací sklad jeho vojska. Už ako cisársky dôstojník Očkai doplnil posádku zámku povstalcami, ktorých zajala cisárska armáda v bitke pri Trenčianskej Turnej, a ktorí prisahali vernosť cisárskym. Takto sa dostal do Bytčianskeho zámku ako labanec, čiže cisársky vojak aj Juraj Jánošík. Zámok sa stal súčasne sídlom cisárskeho generála Ladislava Ebergéniho, ktorému na jeseň 1708 podriadili velenie na území severozápadného Slovenska.

Po prehratej trenčianskej bitke sa povstalecké vojsko takmer roztratilo. Časť sa dostala do oblastí ovládaných povstalcami, mnohí odišli pred blížiacou sa zimou do svojich domovov a mnoho povstalcov sa ukrylo v lesoch a horských samotách Trenčianskej stolice. Na základe stoličného rozhodnutia 8. decembra 1708 v Žiline, boli utvorené tri jazdecké oddiely stoličných drábov na likvidáciu povstaleckých „zbojníkov“. Na stoličnom zhromaždení bol prítomný aj veliteľ severozápadného vojenského okruhu generál Ladislav Ebergéni. Na príkaz generála poľného maršala Siegberta Heistera žiadal, aby Trenčianska stolica nariadila vyberanie daní (porcií – naturálnych a finančných dávok pre vojsko) so spätnou platnosťou za 5 rokov, teda od roku 1703. Vyhlásil, že „*poddaní keby aj svoje deti mali predať, musia dane zaplatiť*“.

To podnietilo nové vlny odporu. Koncom roka 1708 bolo na Kysuciach v zbrani viac než 1 000 poddaných naklonených Rákocimu. V decembri však pritiahol s vojskom generál poľný maršal Ján Pálfi. Po niekoľkých týždňoch nátlaku Ebergéniho, Očkaiho a Turóciho na povstaleckých veliteľov Lietavy a Starého hradu sa napokon obidve posádky vzdali. Knieža Rákoci vydal 14. januára 1709 nariadenie, v ktorom vyzýval poddaných, aby sa zapojili do povstania s tým, že po jeho skončení ich odmení a zabezpečí im spravodlivejší život. V okolí niektorých hradov tak prepukli boje. Oravský hrad sa cisárskym poddal až 10. apríla 1709.

Tretiu fázu povstania v rokoch 1709 – 1711 charakterizuje útlm väčších vojenských akcií. Povstanie nadobudlo opäť ľudový charakter a objavili sa aj jeho nové osobnosti, ako napríklad Adam Javorka a Martin Maselník. Javorka, ktorý pôsobil v Trenčianskej a Oravskej stolici, už v máji 1709 velil 550 slovenským povstalcom a v júni sa počet jeho vojakov zdvojnásobil. Podľa správy, ktorú poslal podžupan Štefan Rutkai (Ruttkay) hlavnému županovi Mikulášovi Ilešházimu (Ilešházzy) 24. mája 1709 spôsobili cisárske jednotky pod velením Antonia Morelliho a Edmunda Hurlyho na výpravách proti Javorkovi hornouhorským stoliciam veľké škody. Javorko-

Adamčik a Ilčik na keramickej plastike Ignáca Bizmajera

vou odvetou bol prepad väčšieho oddielu nemeckých vojakov na čele s Gašparom Turócim 9. júna 1709 pri Trenčíne, pri ktorom padlo približne 200 cisárskych vojakov. Druhý známy kapitán Martin Maselník pochádzal z Moravy a v roku 1705 bol pridelený k povstaleckému pluku Alexandra Lužinského. Pluk pozostával prevažne zo Slovákov z Trenčianskej stolice a z českých a moravských exulantov usídlených na lednickom panstve.

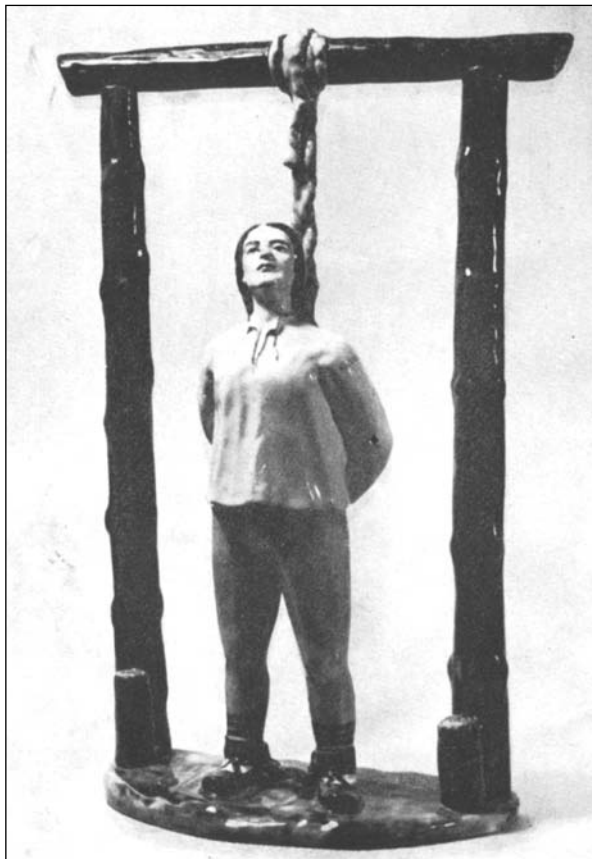
Povstaleckou aktivitou obidvoch kapitánov vznikla teda na území Trenčianskej stolice opäť nebezpečná situácia nielen pre šľachtu, ale aj pre cisárske jednotky. Pri Trenčíne prepadli 10. júla 1709 nemeckú kolónu a 19. augusta 1709 obsadil asi 50-členný oddiel kúriu v Prílesí. Povstanci obsadili neskôr aj kaštieľ v Motešiciach a pod Oravským zámkom napadli zásobovaciu kolónu generála Ebergéniho, pričom sa zmocnili množstva zásob a zbraní. Povstalecký oddiel vedený Andrejom Vajdom a Jánom Rétyom zaútočil 6. septembra na cisárske vojsko pri Bytčianskom zámku. Povstanci zajali 80 vojakov, dôstojníka baróna Ritschana staršieho, niekoľko stoličných hodnostárov a v Rajci 20 stoličných husárov. Posledný deň roka 1709 asi 30 Javorkových vojakov nečakane prepadlo kúriu Ladislava Očkaiho v Očkove a po menšom boji sa im podarilo Očkaiho aj zajať. Dopravili ho do novozámockej pevnosti a narychlo zvolaný vojenský súd ho odsúdil na trest smrti. Poprava bola vykonaná 3. januára 1710 na novozámockom námestí.

Povstanci obsadili 14. mája 1710 mestečko Belušu a okolité obce a 25. mája prepadli kaštieľ Juraja Modočániho v Horovciach. Maselníkovi sa podarilo získať ďalších nadšencov. V správe z Ilavy datovanej 26. mája 1710 sa píše: „*Istý Maselník zorganizoval v horách zlodejskú bandu, ku ktorej sa pripája čoraz viac sedliakov, ktorí si stále viac dovoľujú...*“ Išlo o povstalcov, ktorých získal z viacerých lokalít stolice v rokoch 1709 – 1710.

Pod velením Martina Maselníka sa zúčastnil na viacerých bojových akciách povstalcov aj Tomáš Uhorčík. V roku 1710 bol zajatý a dostal sa do väzenia na Bytčianskom zámku, ktorého správcom bol v tom období neľudský Krištof Ugronovič. Napriek nesúhlasu majiteľky, grófkы Kataríny Esterháziovej, používal voči poddaným kruté telesné tresty.

Na Bytčianskom zámku v čase uväznenia Tomáša Uhorčíka slúžil ako vojak cisárskej posádky aj Juraj Jánošík, ako to vyplýva aj z jeho výpovede na súde v Liptovskom Sv. Mikuláši. Spriatelili sa a na jeseň 1710 Jánošík pomohol Uhorčíkovi pri úteku zo zámockého väzenia. Uhorčík sa ukryl neďaleko Bytče vo Veľkom Rovnom, na samote u Pavlíkovcov, kde prečkal celú zimu.

V priebehu roka 1710 sa značne uvoľnila disciplína posádky na Bytčianskom zámku. Množili sa dezercie, pre slabú úrodu mala posádka malé zásoby potravín, šírila sa morová epidémia, na ktorú zomrelo v Bytči 29 osôb. V tomto období prebiehali mierové rokovania medzi maršalom Pálfiom a povstaleckým generálom Károlim. Za týchto okolností uvoľnil generál Ebergéni na žiadosť Martina Jánošíka, poddaného z Terchovej, syna Juraja z vojenskej služby. Jánošík tak o necelý mesiac po úteku Uhorčíka opustil posádku na Bytčianskom zámku, a tým definitívne i vojenskú službu v cisárskej armáde. V novembri 1710 sa vrátil s rodičmi do Terchovej a v nasledujúcich mesiacoch niekoľkokrát tajne vyhľadal Uhorčíka na samote vo Veľkom Rov-

Smrť Jánošíka na šibenici v stvárnení ľudového umelca Jána Kalinu

sa stal slúžnym práve pre hornú časť Trenčianskej stolice. Ďalším dôvodom boli rozpory v zbojníckej družine. Mnohí zbojníci podnikali na vlastnú päsť (Hrtúz, Bagaj, Hvizdala, Turjak-Huncaga) a nedorozumenia medzi nimi vyvrcholili v roztržke pri Lodne v dňoch 20. – 25. septembra 1711. Po tejto udalosti Uhorčík zbojnícku družinu opustil, a keďže sa bál pomsty a prezradenia, rozhodol sa zmeniť si meno na Martin Mravec. Dňa 5. októbra 1711 sa oženil s dcérou jablunkovského baču Stoligu a usadil sa na samote Kolečná blízko Klenovca. Krátky čas pracoval ako obecný hajdúch, potom ako pastier. Zúčastnil sa už len na jednej zbojníckej akcii – prepadnutia a ozbíjania baróna Pavla Révaiho (Révay), ktorému okrem iného vzali striebrom vybijané flinty. Po peňažný zboj zašiel na Moravu v sprievode Klenovčana Martina Bartoviecha, ktorému sa štedro odmenil sumou 80 zlatých. Uhorčík si v Klenovci získal vďaka kladným vlastnostiam dobrú povesť.

Po Uhorčíkovom odchode zo zbojníckej družiny prevzal jej vedenie Jánošík, kto-

nom a poskytol mu ďalšiu pomoc. Po zime odišiel Tomáš Uhorčík na Kysuce, kde sa zišiel so svojimi druhmi. Keďže si bol vedomý, že ako bývalý väzeň musí zachovávať mimoriadnu opatrnosť, ani v lete neorganizoval žiadne väčšie akcie. Aj v jeseni sa orientoval na Moravu, kde 15. – 16. septembra prepadol niekoľkých bohatých vsetínskych obchodníkov priamo v meste. Bola to posledná akcia, ktorú organizoval ako zbojnícky kapitán. Zúčastnil sa na nej aj Jánošík.

V jeseni 1711 sa Uhorčík rozhodol radikálne zmeniť svoj život; zanechal zbojníčenie a usadil sa v Malohontskej stolici. Viedli ho k tomu obavy z prenasledovania zbojníckych povstalcov stoličnými husármi a drábmami, ktorým velil niekdajší správca bytčianskeho panstva Ugronovič, ktorý bol od roku 1709 aj stoličným notárom a v nasledujúcom roku

rý podnikal akcie len s niekoľkými zbojníkmi. Napriek tomu si uvedomoval, že je nebezpečné stáť na čele nejednotnej skupiny. Jánošíka priťahovala k Uhorčíkovi povahová i myšlienková blízkosť. Do Klenovca chodil sám, aby Uhorčíkov malohontský domov zostal utajený pred ostatnými členmi družiny. Zdržiaval sa priamo u neho alebo v neďalekej Kokave. V Klenovci sa Uhorčík dostal do kontaktu s viacerými hodnostármi stolice. Je dosť pravdepodobné, že s niektorými sa poznal už skôr. Zoznámil sa dokonca aj s podžupanom Pavlom Lánim, ktorý zastával úrad práve od novembra 1711 do roku 1714. Tento banský podnikateľ patril v čase povstania k Rákociho prívržencom. V roku 1706 bol inšpektorom v manufaktúre povstalcov na výrobu šablí v Dobšinej a Jelšave. Do funkcie inšpektora gemerských železiarní ho vymenoval František II. Rákoci už roku 1703 a od jari 1704 bol komisárom pre výrobu pušného prachu a varenia sanítry. A aj po Satmárskom mieri si zachoval prorákociovskú orientáciu. Amnestiou sa mu podarilo uchrániť majetky, hoci jeho brata Martina dal generál Heister popraviť v Kežmarku roku 1710.

Malohont patril k lokalitám, v ktorých povstalci kládli najdlhšie odpor cisárskej armáde. Napríklad hrachovský kaštieľ, majetok povstaleckého prívrženca a kancelára Žigmunda Jánokiho, padol do rúk cisárskych vojsk až koncom roka 1710. V Gemeri – Malohonte zostali aj po Satmárskom mieri povstalci, proti ktorým podnikali razie stoliční drábi. Ich horlivosť ovplyvňovala aj výška sľubovanej odmeny: 50 zlatých za živého a 20 zlatých za mŕtveho zbojníka. Dňa 26. októbra 1712 chytili a v hrachovskom kaštieli uväznili aj Uhorčíka a Jánošíka. Zásluhou podžupana Lániho sa po niekoľkých dňoch dostali na slobodu. Z vďačnosti za vyslobodenie darovali podžupanovi a jeho slúžnemu päť líščích kožušín a sedem oštiepkov. Vysoký stoličný hodnostár prechovával voči Uhorčíkovi a Jánošíkovi sympatie prameniace zo spoločného kladného vzťahu k rákociovskému povstaniu. Je nepochybné, že podžupan Láni poznal aj Jánošíka a verejne sa viackrát vyjadril, že „*je to dobrý a vážený človek*“. Toto svoje stanovisko predniesol aj pred súdnou stolicou v procese s Tomášom Uhorčíkom. V Malohonte si Jánošík získal dobrú povesť, bol vraj štedrý a veľkorosý. Dosvedčuje to Uhorčíkova výpoveď, že „*Jánošík v Klenovci Ondrišovi nechal 8 zlatých, Gregorovi Vargovi požičal 10 zlatých a jeho bratovi Martinovi poskytol 8 zlatých*“. Sám Jánošík uviedol, že „*v Klenovci u Dubríka, u ktorého bol pri ovciach, má pohľadávku 7 zlatých, v Kokave Martinovi Mackovému poskytol šesť mariášov*.“

Malohont sa obidvom zbojníckym kapitánom stal osudným. Po prepadnutí a ozbíjaní Nemky Schardonky, manželky cisárskeho dôstojníka, medzi Važcom a Východnou, v lete 1712 nariadil liptovský župan Mikuláš Ilešházi intenzívne pátranie po zbojníkoch. Aktivitu drábov vystupňoval aj prepád kaštieľa Ladislava Okoličaniho v Okoličnom a oravského zemana Ladislava Zmeškala. Drábovom pomohla aj výpoveď Mikuláša Šusteka z Krásna nad Kysucou, ktorého ako zbojníka mučili, súdili a popravili lámaním v kolese 10. septembra 1712. Podozrivý bol aj Turjak-Huncaga, ktorý ako jediný okrem Jánošíka vedel, že Uhorčík sa zdržiava v Klenovci. Motívom prezradenia mohlo byť aj to, že vedel o Uhorčíkovej skrýši v Handlovských horách.

Jánošíka vypátrali až koncom zimy 1712 v Malohonte. Niekoľko desiatok drábov obklúčilo dom Martina Mravca, ktorého skutočnú identitu vtedy nepoznali a obidvoch odviekli do väznice v Liptovskom Mikuláši. Súdu nad Jánošíkom predsedal

podžupan a zástupca Liptovskej stolice Ladislav Okoličáni a zúčastnil sa na ňom aj zástupca Trenčianskej stolice. Jánošík odpovedal najskôr na 17 otázok zástupcu trenčianskej sedrie; 8 zodpovedal a k ostatným sa vyjadril neúplne alebo vyhýbavo. Priznal, že bol väznený v kaštieli v Hrachove. O prípade pri Fačkove poznamenal, že na domanižského občana vystrelili Turjak, nazývaný Huncaga, a Plavčík z Dunajova. Je príznačné, že spomenul len tých druhov, ktorí už nežili, o Uhorčíkovi prehlásil, že zahynul v Kremnických horách pri prestrelke so stoličnými drábmami. Jánošík buď zamlčal dve tretiny svojich druhov, alebo v skutočnosti s nimi nezbojnčil. Na otázku bohatého zlatníka – obchodníka Jána Skalku zo Žiliny poznamenal, že 7 prsteňov rozdal dievkam a ženám v Terchovej, že strieborné lyžice a paloš z tejto koristi ukryl v jedľovine pri Handlovej. O tejto skrýši vedel Turjak-Huncaga, ktorý utiekol z Klenovca do Poľska 26. októbra 1712, keď Jánošíka a Uhorčíka uväznili v Hrachove. Ostatné zlaté veci si prisvojil Plavčík z Dunajova. Ozbíjanie klenotníka Jána Skalku možno chápať aj ako odvetu, keďže jeho brat Martin Skalka bol súdnym aktérom hrdelných procesov s viacerými zbojníkmi.

Následne odpovedal Jánošík na otázky predstaviteľov liptovskej sedrie, ktorých zaujímali najmä jeho styky s rákociovskými sympatizantmi. Išlo o dokázanie jeho povstaleckej orientácie, čo bolo napokon uvedené aj v rozsudku. Z 29 otázok na 14 neodpovedal vôbec a nejasnú a nekonkrétnu odpoveď dal na 10 otázok. Priznal len, že na zboj ho nahovoril Uhorčík, ktorý však zahynul (čo nebola pravda, lebo žil pod menom Martin Mravec). Jánošík zamlčal aj to, že v Terchovej zhromaždil zbrane a v Čičmanoch súkno. Údaje o povstaleckej aktivite sa vyskytujú nielen v zázname súdnej pravoty, ale aj v otázkach, ktoré mu položil zástupca Liptovskej stolice. Jánošíkov obhajca Baltazár Paluďai (Palugyai) odmietol prednesenú obžalobu, najmä jeho obvinenie z vraždy, ktoré malo tvoriť jadro obžaloby. Obhajca uviedol, že Jánošík sa od rákociovských povstalcov vrátil a prihlásil sa do cisárskej armády. Ako najmladší člen družiny nemohol zodpovedať za činy starších spoločníkov, ktorí ho nie vždy poslúchali a často konali na vlastnú päsť. Uviedol, že nie je známy ani jeden prípad, že by Jánošík niekoho čo len poranil, a to vyžadoval aj od ostatných.

Dňa 17. marca 1713 podrobili Jánošíka najskôr ľahšiemu, potom ťažšiemu mučeniu. Súd to zdôvodnil tým, že nič nepriznal a na veľa otázok neodpovedal. Po útrpnom mučení súd vyniesol najťažší rozsudok smrti a nasledujúceho dňa, 18. marca 1713 bol Jánošík popravený obesením na hák.

O mesiac neskôr 19. apríla 1713 začal proces stoličnej sedrie v Liptovskom Mikuláši proti Martinovi Mravcovi z Klenovca, ktorého už na druhý deň uvádzajú v zápisnici ako Tomáša Uhorčíka. Uhorčík, na rozdiel od Jánošíka, urobil obsirnejšie doznanie a vyzradil o Jánošíkovi veľa dôležitých informácií. Prezradil aj Jánošíkovu skrýšu v Čičmanoch so súknom pre 300 paholkov a mericu peňazí a zbrane schované v Terchovej. Tieto skutočnosti nasvedčujú, že Jánošík počítal s možnosťou opätovného vypuknutia povstania a sám pripravoval výstroj pre väčší vojenský oddiel. Nemožno vylúčiť, že to bol pravý účel zbojstva. Je nepochybné, že bol v kontakte s plukovníkom Viliamom Winklerom, u ktorého ako povstalec slúžil, a ktorý práve v tejto oblasti pripravoval v období po Satmárskom mieri nové povstanie. Je pravdepodobné, že práve Winkler bol oným hľadaným kurucom, ktorého neprezradil ani

Jánošík, ani Uhorčík. Uhorčík pri mučení však priznal, že podnikali akcie proti menším jednotkám cisárskeho vojska, pričom sa im podarilo ukoristiť zbrane a aj cisársky koč.

Veľký význam Jánošíkovho zbojníckeho účinkovania spočíva v tom, že po potlačení povstania Františka II. Rákociho, po celkovom sklamaní a vytriezvení, ktoré zavládlo v poddanských masách, pokračoval v odboji. A hoci bol jeho mladý život násilne ukončený na popravisku, ľud mu postavil nehynúci pamätník v myšliach i srdciach, keďže stelesňoval jeho dávne túžby po slobode a spravodlivosti.

LITERATÚRA:

ACSÁDY, I.: *Dejiny poddanstva v Uhorsku*. Bratislava 1955.

ACSÁDY, I.: *Magyarország története I. Lipót és József I korában*. Budapest 1898.

HECKENAST, Gustav: *Fegyver és löszergyártás a Rákóczi-sadságharcban*. Budapest 1959.

KOČIŠ, Jozef: *Neznámy Jánošík*. Martin : Osveta, 1986.

MELICHERČÍK, A.: *Juraj Jánošík, hrdina protifeudálneho odboja nášho ľudu*. Martin 1963.

Gömör-Kishont vármegye. Budapest 1903.

Vojenské dějiny Československa, II. díl 1526 – 1918. Praha : Naše vojsko, 1986.

Zbrojná výroba na Slovensku počas posledného protihabsburského povstania

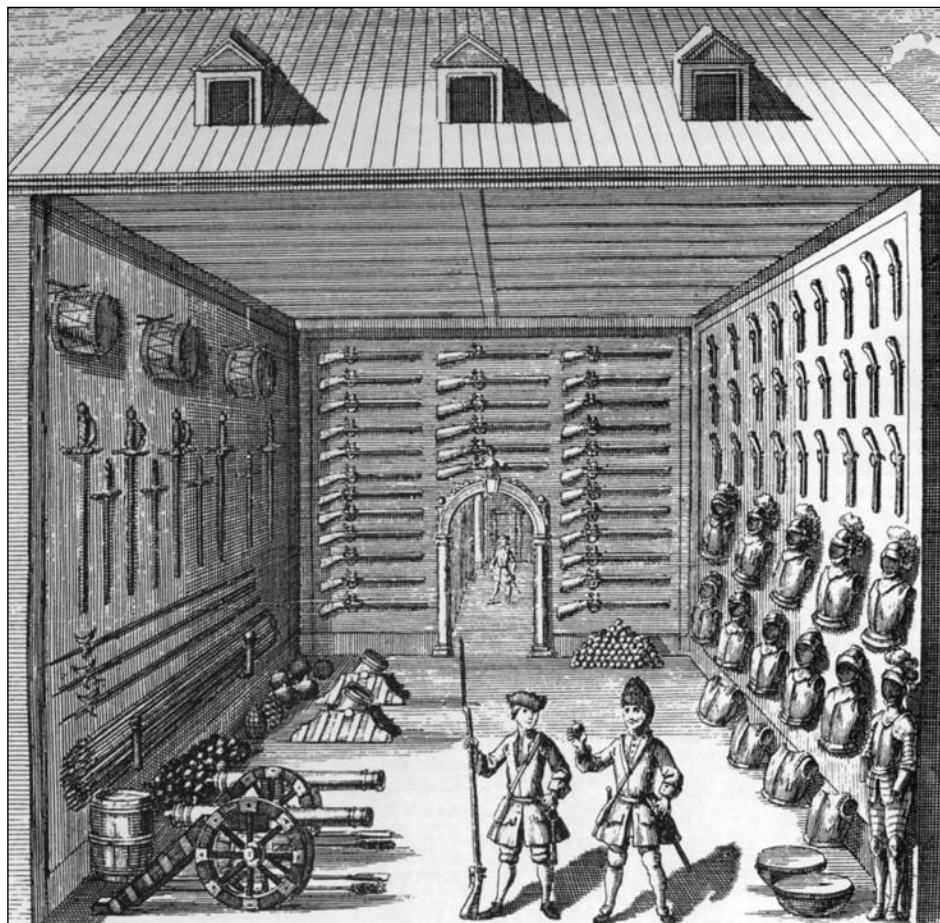
JÁN DIBALA

Na začiatku 18. storočia sa hospodárska situácia v Uhorsku vyznačovala stagnáciou, úpadkom obchodnej činnosti, znížením obratu na vnútorných i zahraničných trhoch, poklesom remeselnej a banskej výroby. V dôsledku tureckých vojen a stavovských povstaní bola veľká časť krajiny zdevastovaná a mnohé dediny i celé oblasti opustené.

Uhorský snem v Bratislave prijal roku 1687 zákon o dedičnosti uhorskej koruny pre habsburskú dynastiu. Mnohí cudzinci získali majetky skonfiškované odbojnej uhorskej šľachte a napätie stupňovali aj vyhrotené náboženské pomery násilným uplatňovaním rekatolizácie. Vyvrcholením protihabsburským stavovských povstaní v Uhorsku bolo povstanie Františka II. Rákociho (1703 – 1711).

V počiatkových fázach povstania tvorili kurucké vojsko irregulárne jednotky, avšak po porážke v bitke pri Trnave 26. decembra 1704 začal Rákoci budovať pravidelnú armádu. Povstaleckí vojaci absolvovali kvalitnejší výcvik, výstroj, výzbroj a kone zaobstarávala pre nich povstalecká vojenská správa, vojaci dostávali pravidelný žold, mali daňové úľavy, aj prísľub oslobodenia z poddanských povinností. Treťou formou dopĺňovania kuruckej armády na začiatku 18. storočia boli odvody nováčikov na základe počtu port, neskôr výšky dane. Jedným z hlavných dôvodov zavedenia odvodov bola veľká fluktuácia v kuruckom vojsku, individuálne i hromadné úteky, najmä po prehratých bitkách, pri panikách, počas ústupov, alebo zo strachu pred epidémiou.

Najbojaschopnejšiu časť armády tvorili oddiely cudzích žoldnierov, najmä nemeckých, švédskych a poľských, ktorí boli platení aj z príspevku francúzskeho kráľa Ľudovíta XIV. V povstaleckých jednotkách bojovalo okolo 1 000 – 1 500 Francúzov,

Cisárska zbrojnica na prelome 17. a 18. storočia

z toho 80 delostrelcov a dôstojníkov, ktorí sa často podieľali aj na plánovaní vojenských operácií. V zime 1709 – 1710 bojovalo na území Uhorska asi 3 000 mužov v rámci švédskeho a poľského pomocného vojska.

Kurucká armáda sa skladala z peších a jazdeckých plukov a delostreleckých oddielov. V októbri 1707 mala 44 jazdeckých a 29 peších plukov. Jazdecký pluk sa skladal z 10 stotín a mal mať 915 mužov. Peší pluk mal 2 prápory po 4 stotiny a spolu s gránátnickou stotinou sa dopĺňal na 1 300 mužov. Túto naplnenosť pluky však nikdy nedosahovali. Kurucké delostrelectvo malo vlastnú organizáciu a dlho sa nepovažovalo za samostatný druh zbrane, ale sa pridelovalo k ostatným druhom vojska. Delilo sa na poľné a pevnostné, velil mu francúzsky brigadier (brigádny generál) de la Motte a aj väčšiu časť delostreleckých dôstojníkov tvorili Francúzi. Jazdecké oddiely mali v Uhorsku tradíciu, predovšetkým pokiaľ išlo o ľahkú jazdu. Početný stav kuruckej

armády sa v rokoch 1705 – 1707 pohyboval medzi 50- až 70-tisícmi mužmi. Samotný Rákoci odhadoval počet svojich vojakov v týchto rokoch na 75-tisíc.

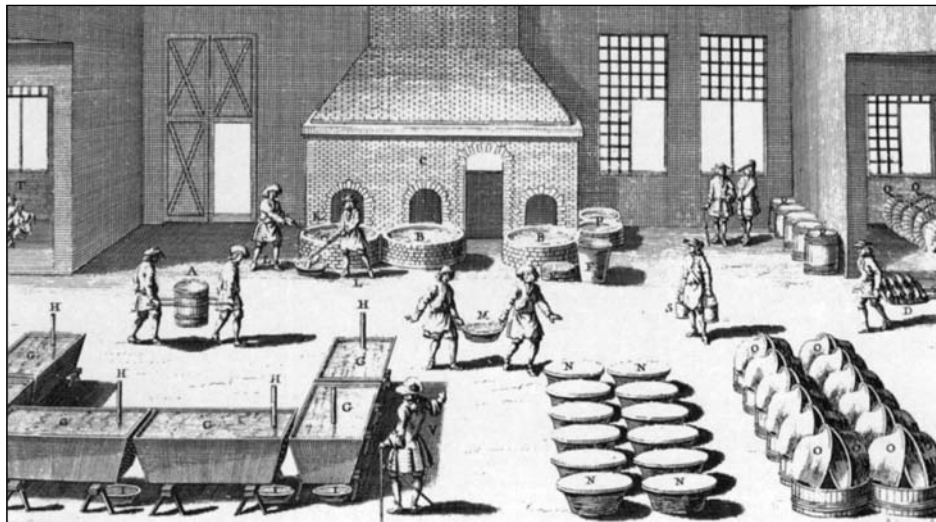
Výzbroj jednotlivých zložiek kuruckého jazdeckta bola veľmi rôznorodá. Medzi jej stabilné súčasti mala patriť šabľa alebo paloš, prípadne meč alebo handžár, kopia, pištole a karabína.

Pechota bola len sčasti vyzbrojená kopijami, puškami a bojovými sekerami, čakami a budzogaňmi. Plnou výzbrojou však disponoval iba zlomok kuruckých bojovníkov, ani množstvo sečných a bodných zbraní nebolo dostačujúce. Podľa predpisu bola ako-tak vyzbrojená jedna pätina vojakov a z jazdcov iba jedna tretina mala pušku alebo karabínu. Predpísané dve pištole vlastnila sotva štvrtina jazdcov. Vyzbrojenosť strelnými zbraňami v pechote sa pohybovala medzi 50 % – 90 %, avšak boli pluky, v ktorých nedosahovala ani 20 %. Časť nováčikov nemala zbrane vôbec. Nedorozhodok strelných zbraní sa nahrádzal používaním pik, no aj kopijníkov bolo v kuruckej armáde málo. Aj preto bola pechota značne zraniteľná, najmä pri útoku nepriateľskej jazdy.

Úroveň kuruckého boja teda značne ovplyvňovali nedostatky v zásobovaní zbraňami a muníciou, nedostatočná disciplína dôstojníckeho zboru, malé bojové skúsenosti a slabá odborná pripravenosť veliteľov. Všetkých 25 kuruckých generálov malo šľachtický pôvod a ôsmi z nich boli grófi. Titul maršala, neskôr generalissima, získali Mikuláš Berčeni a Alexander Károli. Medzi brigadierov sa dostali len dvaja príslušníci nižších vrstiev – Tomáš Ese (Esze) a Urban Celder. Sám Rákoci nemal väčšie vojenské skúsenosti a jeho podriadení veliteľia často konali svojvoľne.

Vďaka protitureckej obrannej stratégii v 17. a začiatkom 18. storočia bola v Uhorsku, a obzvlášť na Slovensku, celkom dobre rozvinutá delostrelecká výroba. Strediskami odlievania diel boli Banská Bystrica a Košice, kde sa vyrábali ľahké delá a mažiare menších kalibrov, ale v Košiciach sa odlievali aj delá väčších kalibrov. V prvom roku výroby, roku 1704 odliali v Banskej Bystrici 10 diel a nasledujúci rok výrobu rozšírili. V Banskej Bystrici a v Tisovci sa k tomu pridružila aj výroba delostreleckých granátov a gúľ. Výroba pušiek a ich hlavní sa viac sústredila do bankských miest, najmä do oblasti Spiša. Známe výrobne boli v Medzeve, Rožňave, Dobšinej, Košiciach, Štítniku a v ďalších mestách. Takmer všetci výrobcovia na území Slovenska dodávali zbrane povstaleckým vojskám.

Cechy zbrojárrov, puškárov a pažbárov pracovali aj v Bratislave a zbrane dodávali aj významným šľachtickým rodinám. Kalkulovalo sa, že jeden puškár vyrobí za mesiac 6 pušiek. Najznámejšie boli výrobne v Krompachoch, ktoré vyrábali známe krompašské pušky. Na Slovensku bola sústredená aj veľká časť výroby pušného prachu, a to v Košiciach, Banskej Bystrici a Radvani. Z troch veľkých zbrojných skladov sa dva nachádzali na Slovensku: v Košiciach a Nových Zámkoch. Najväčší zbrojný sklad v Košiciach bol zásobovaný predovšetkým výrobou zo Spiša, Medzeva a samotných Košíc. Novozámocký zbrojný sklad zasa sústreďoval zbrojný materiál vyrábaný v bankských mestách a zásoboval prevažne jednotky na Považí a v Zadunajsku. Suroviny pre zbrojárske dielne pochádzali zo slovenských rudných baní. Výstroj pre povstalecké vojsko vyrábali cechy obuvníkov, sedlárov, súkeníkov, postrojárov, zámočníkov, krajčírov a iných remeselníkov, ktoré sa nachádzali v mestách zásobujú-

Pohľad do delolejárskej dielne, kde sa vyrábalo aj strelivo a pušný prach.

cích armádu. Zalesnené časti Slovenska zasa poskytovali dostatok dreva potrebného na opevňovacie práce.

Početný stav kuruckých vojsk vykazoval veľké výkyvy. Pri prekročení poľských hraníc roku 1703 mal Rákoci 200 jazdcov a o pár týždňov už počítal povstalcov na tisíce. V snahe upevniť disciplínu a zlepšiť organizáciu kuruckej armády vydal v rokoch 1704 – 1707 celý rad vojenských patentov, ediktov a inštrukcií, z ktorých najznámejšie sú *Regulamentum universale* (Všeobecný reglement) a *Edicium universale* (Všeobecné nariadenie). Obidva dokumenty sa zaoberajú predovšetkým výstavbou, organizáciou, správou, zásobovaním a platením vojsk. Obsahujú služobný predpis a vojenský správny a súdny poriadok. Boli schválené Ōnodským snemom roku 1707, zostali však len normatívnym ukazovateľom pre veliteľské štruktúry.

Dlhotrvajúce boje postupne vyčerpávali krajinu a prehlbovala sa zlá hospodárska situácia. Dôsledky nepremyslenej hospodárskej politiky bez kontroly stavov prinútili Rákociho k novému daňovému zaťaženiu, ktoré v predchádzajúcom období sám kritizoval. Bieda nižších spoločenských vrstiev sa rapídne prehlbovala a v stredoslovenskej banskej oblasti došlo k nepokojom. V Banskej Štiavnici a v Kremnici rozohnali štrajkujúcich baníkov kuruci strelbou, pri ktorej zahynulo 15 a zranených bolo 30 ľudí. Takto drasticky nezasahovali proti baníkom ani cisárske úrady. Nasledovali nepokoje robotníkov v hámroch, vinohradníckych a ďalších robotníkov v Smolníku, Gemeri a inde. Nevhodnou údržbou banských zariadení došlo v Banskej Štiavnici aj inde k zatopeniu štôlní, a teda k celkovému zníženiu Ťažby. Poklesla aj Ťažba medi a jej Ťažisko sa presunulo z Banskej Štiavnice do Smolníka. Strediskom výroby Ťeleza sa stal najmä Gemer a Spiš, kde sa nachádzali početné hámre na spracovanie rudy. Rozvinutá Ťeleziarska výroba slúžila predovšetkým na výrobu zbraní a muní-

cie a len okrajovo na uspokojenie požiadaviek civilnej výroby. Výrobu zbraní na hradoch vyššej šľachty, ku ktorej patrili najmä Pálfiovci, Ilešháziovci, Čákiovcovia či Turzovci, zabezpečovali zbrojmajstri s celým radom puškárov, mečiarov, výrobcov pušného prachu. Množstvo zbraní a munície sa dovážalo aj zo zahraničia, alebo si ich so sebou prinášali žoldnierske vojská.

DOMÁCA VÝROBA ZBRANÍ A STRELIVA V PRIEBEHU POVSTANIA

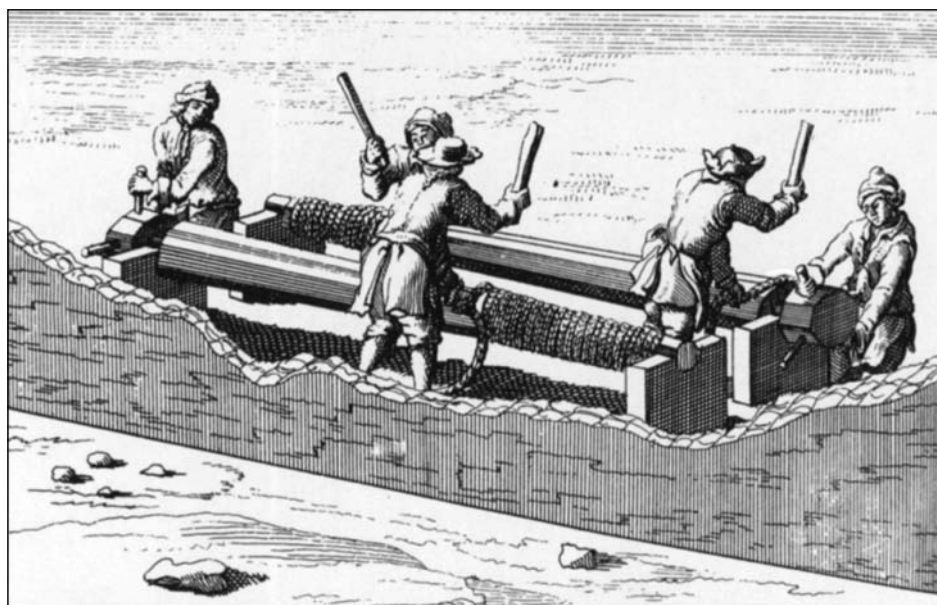
Hoci cechy vznikali v Uhorsku už v 15. storočí, prvé manufaktúry na území Slovensku začali pôsobiť až o 300 rokov neskôr, čiže v 18. storočí. Prvé zmienky o výrobe zbraní a streliva priemyselným spôsobom sa objavujú na Slovensku práve z obdobia povstania Františka II. Rákociho. V údoliach Váhu, Hrona, Rimavy, Muráňa a iných oblastí vzniklo v období povstania viac ako 100 zbrojných dielní alebo podobných zariadení železiarskeho charakteru. V Rožňave a ďalších železorných baníckych mestách sa vyrábali strelné zbrane, pušky, pištole a zo sečných zbraní v povstaní známe šable značky *FRINGIA*. Vyrábali sa tiež bodáky rôznych druhov, najmä podľa francúzskeho vzoru, ktoré kuruci nazývali „*nožmi svätého Petra*“. V Košiciach, Banskej Bystrici, Tisovci, Dobšinej sa odlievali bomby a delostrelecké granáty. Domácu zbrojnú výrobu ovplyvnil najmä nedostatok peňazí v kvalitnej me-
ne (striebre, zlate), ktorými by sa musel platiť dovoz zo zahraničia, keďže za nekvalitné medené poltúry sa dalo kúpiť len máločo. Z tohto dôvodu rozhodla Ekonomická rada povstania aj o stavbe mlynov na pušný prach v Košiciach, Banskej Bystrici, Jágri, Mukačeve a inde, kde sa nachádzala výroba sanítry, suroviny potrebnej na výrobu pušného prachu. Rákociho generál gróf Šimon Forgáč (Forgách) už 16. mája 1705 žiadal knieža o povolenie na výrobu zbraní a streliva a o zabezpečenie odborníkov na výrobu šablí a 1. júna 1705 už hlásil, že výroba sa začala.

Prostriedky na nákup zbraní sa hradili čiastočne z daní z územia obsadeného Uhorska, z baní na striebro a finančnej podpory francúzskeho dvora. Podľa dochovaných materiálov bolo na prípravu povstania získaných z dovozu 10 000 pušiek, respektíve podľa iných materiálov išlo o 10 000 – 18 000 dovezených pušiek. Časť strelných zbraní, najmä pušiek a karabín, bolo dovezených z Holandska, asi 8 000 po 4 zlaté za kus, niekoľko sto kusov bolo dovezených z Poľska. Z dôvodu rýchleho nárastu počtu povstalcov bol hlavne v prvom roku povstania citeľný nedostatok zbraní. Prví povstalci boli vyzbrojení len starším druhom pušiek a poľnohospodárskym náradím, teda kosami, sekerami, čakanmi a palicami. Aj preto zaviedli povstalci pri postupe na obsadenom území pre občanov povinné odovzdávanie zbraní. Takýmto spôsobom získali len v auguste 1703 v Debrecíne 800 pušiek, v Rožňave 200 pušiek a 200 šablí, v Banskej Bystrici 30 pištolí a 50 pušiek. Roku 1704 v Banskej Štiavnici 3 000 pušiek, karabín a pištolí a 700 kusov šablí. Bolo prijaté uznesenie, že vojakov na konoch budú vyzbrojovať stolice – vyzbrojenie jedného husára malo stáť asi 7 zlatých. V roku 1704 bolo od občanov v Levoči, v Kežmarku a v niektorých ďalších mestách prevzatých 1 470 pušiek. Generál Forgáč v roku 1706 pokračoval okrem výroby

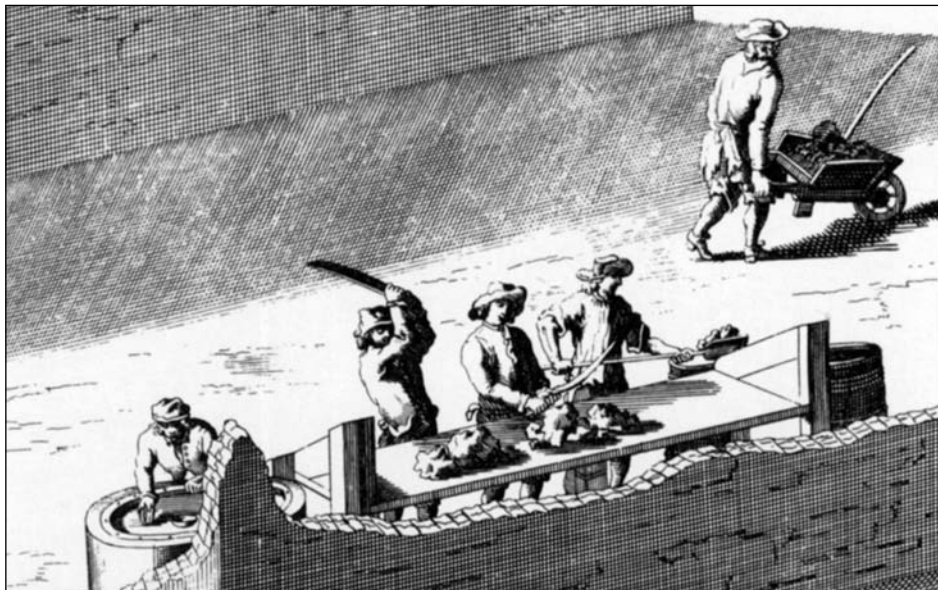
zbraní i v nákupoch v Banskej Štiavnici a okolí. Kuruci preoblečení za sedliakov často nakupovali zbrane na trhoch od cisárskych vojakov. Dôležitým zdrojom boli tiež zbrane zhabané z hradov a panstiev. Takto boli napríklad získané zbrane v roku 1703 z hradu Kalló a Satmár, z ktorých boli odvezené okrem bežných zbraní aj 4 delá. Do mája 1704 získali postupne kuruci 72 delových hlavní. Z hradu Szendrő získali pušky a pištole pre takmer 1 000 vojakov. Len v Košiciach bolo skonfiškovaných 2 021 muškiet. Podobným spôsobom získavali kuruci aj pušný prach, muníciu a ostatný zbrojný materiál. Tieto zdroje však nepokrývali potreby čoraz početnejšej armády. Aj preto bolo nutné rozšíriť vlastnú výrobu zbraní a streliva na obsadenom území.

Snem v Sečanoch roku 1705 rozhodol o zriadení Ekonomickej rady, ktorá mala riadiť celý chod povstaleckého hospodárstva. Predsedom 15-člennej rady sa stal barón František Kloбуšický. Rada sa okrem iného starala o všestranné zabezpečenie povstania a disponovala rozsiahlymi právomocami. Jej sídlom bola Banská Bystrica, po Ónodskom sneme roku 1707 sa rozdelila na tri časti, aby mohla pokryť celé povstalecké teritórium.

V období povstania bolo na obsadenom území v prevádzke 67 zlievární (niektorí historici udávajú, že ich bolo dokonca až 100). Zo známejších to boli zlievárne v Tisovci, Zvolene, Banskej Štiavnici, Košiciach, Medzeve a ďalších mestách. Prevažne to boli zlievárne typu *Blaufever*, alebo upravené slovenské. Jedna takáto pec bola schopná vyprodukovať za týždeň 0,4 – 0,5 tony železa. Podľa zápisu zo zasadania vedenia povstania v Rožňave roku 1707 všetky pece boli schopné vyprodukovať 26,8 tony železa. V blízkosti pecí sa budovali dielne, v jednej pracovalo 44 – 45 robotní-

Počiatočná fáza výroby dela

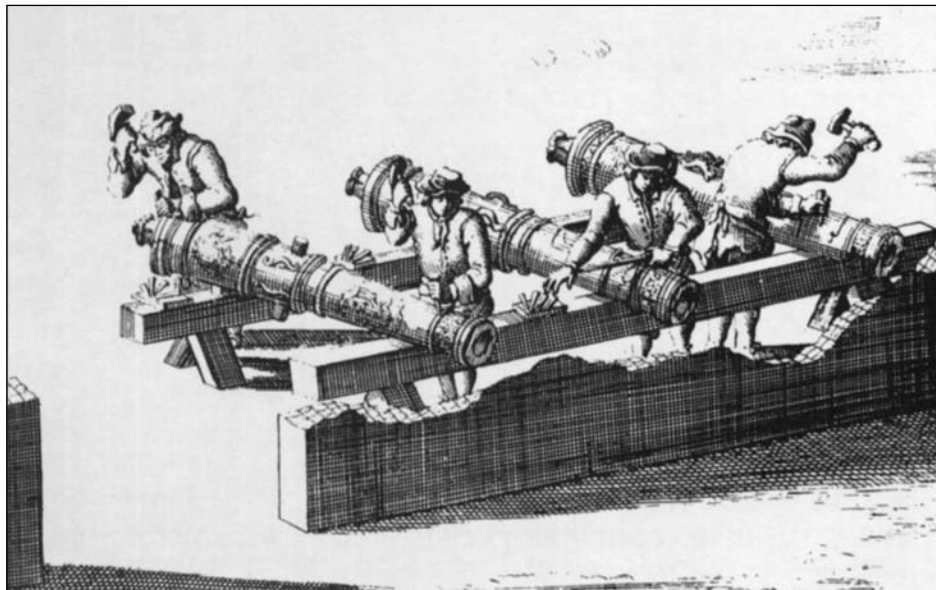

Príprava surovín na výrobu palných zbraní

kov. Zlievárne stavali zemepáni, mešťania a veľmoži. Všetky zlievárne zamestnávali spolu okolo 268 500 pracovníkov, z toho asi 10 000 odborníkov. Základnou surovinou na výrobu zbraní bolo železo, na výrobu pušného prachu to bola sanitra. Varením sanitry sa v 16. – 18. storočí zaoberali odborníci, ale aj schopnejší sedliaci, najmä v oblastiach, kde sa sanitra ako surovina vyskytovala, išlo napríklad o Prešov, Spiš, Užhorod, Mukačevo. Príprava sanitry si vyžadovala nasledovný postup: nálezisko sa pluhom rozoralo, surovina sa nakopila, nezakrytá sa nechala postáť, potom sa naložila do veľkej vane vystlanej čačinou, ktorá slúžila na zachytenie zeminy; po vylúhovaní sanitry, ktorá zostala na dne vane, sa lúh musel zliať, potom destilovať 2 – 2,5 dňa v páleníci a opäť vo vani nechať vykryštalizovať, znovu rozpustiť a ďalšou následnou kryštalizáciou sa získala čistá sanitra. Z 3,5 q hrubej sanitry bolo možné získať približne 1 q čistej.

Pre výrobu zbraní a streliva bola potrebná aj meď (na výrobu kanónov), pušný prach, olovo a smola. Takmer všetka spotreba medi bola krytá ťažbou v Banskej Bystrici, Smolníku a v Szolnoku. Olovo sa zasa dovážalo predovšetkým z Poľska. Prvá zbrojárska základňa pre kurucov bola vytvorená za Tisou v trojuholníku miest Debrecín (Debrecen), Nagyhalló a Veľká Baňa (Baia Mare). Zbrane vyrobené v týchto strediskách sa dostali do rúk povstalcov koncom roka 1703. Už v októbri 1703 tu začala výroba pušného prachu a varenie sanitry. Ťažba šalétronu – suroviny na výrobu sanitry nebola dostatočná, a preto sa nedarilo zabezpečiť potrebné množstvo pušného prachu.

Prvé kurucké vojská boli v Gemeri už v auguste 1703, zabrali mesto Tisovec a ob-

V záverečnej fáze sa na hlavne diel pridávalo ozdobné kovanie.

novili výrobu železa. Rožňava sa pridala k povstaniu 11. septembra a Banská Bystrica 23. septembra 1703. Už 18. septembra bol Ekonomickou radou vymenovaný Ján Šréter za veliteľa banských miest na Slovensku. Mal zabezpečiť odlievanie delových hlavni v Banskej Bystrici, keďže do obsadenia Košíc v novembri 1704 jej výrobňa bola jedinou tohto druhu na povstaleckom území. Umiestnená bola na predmestí s označením *Fabrica*. Vedľa odlievárne bola výrobňa streliva, bômb a pušného prachu. Šréter nariadil 4. decembra breznianskym baniam, aby uvoľnili 40 q železa potrebného na výrobu diel. V správe Rákocimu uviedol, že pripravil 4 kusy 25-funtových diel.

Knieža Rákoci vymenoval roku 1703 Pavla Lániho za inšpektora v gemerských železiarňach. Podľa dochovaných prameňov železiarne v Tisovci dodávali pre kurucov konské podkovy, klince, ženijné náradie a iné kovové výrobky. Pri Gemerskej Olši využívali aj termálne pramene vody, aby sa výroba nezastavila ani v zime. Rákoci získaval zbrane a strelivo pre svoju armádu aj výmenou, napríklad v Rožňave získali kuruci výmenným obchodom 68 kusov šablí.

Nedostatok zbraní a streliva využívali obchodníci a neúmerne zvyšovali ich ceny. Pre organizačné zlepšenie zbrojnej výroby Rákoci prerozdelil kompetencie; odlievanie diel a výrobu bômb mal zabezpečovať Ján Šréter, Pavol Láni bol od jari 1704 vymenovaný za komisára pre výrobu pušného prachu a sanitry a František Lónai (Lónyay) sa stal hlavným komisárom pre dodávky zbraní v Uhorsku. Láni musel podávať Rákocimu, prípadne jeho pobočníkovi Adamovi Vaimu, mesačné hlásenia o výrobe pušného prachu a varení sanitry. Výrobu pušného prachu začal Láni od roku

Dolnouhorská (čiže stredoslovenská) banská oblasť bola dôležitá aj z hľadiska výroby zbraní, čo možno badať aj na alegórii mapy s erbami siedmich banských miest.

1704 v Jágri a v decembri 1704 vyšlo nariadenie Ekonomickej rady o zahájení výroby pušného prachu v Trenčíne, Nitre a Bratislave. Po obsadení Košíc uvažovala rada o oprave pece, aby sa tiež mohlo začať s výrobou, ktorej zabezpečením bol poverený Alexander Kecer. Podľa hlásenia z roku 1705 boli v Uhorsku mlyny na pušný prach v Debrecíne, vo Veľkej Bani, v Banskej Bystrici, Jelšave, Jágri, Prešove, Ružomberku, Košiciach, neskôr v Tornali a v ďalších mestách. Pavel Láni zabezpečil prípravu sanítry, ale výrobu pušného prachu ako konečného produktu sa mu už zabezpečiť nepodarilo.

VÝROBA STRELNÝCH A SEČNÝCH ZBRANÍ

V roku 1704 bola úroveň vyzbrojenia povstalcov ešte stále nedostatočná. Vojaci mali okrem šablí zväčša len staré typy pušiek a husári na koňoch boli vyzbrojení len dlhou karabelou a mečom z nekvalitnej ocele, používali nevyhovujúce kónské sedlá. Rákoci poveril 26. apríla 1704 zabezpečením vyzbrojenia a vystrojenia kurucov z jednotlivých žúp hlavného komisára Františka Lónaiho. Robotníkom z výroby, najmä odborníkom, nechal rozdeliť 200 meríc pšenice a 4 012 zlatých. V Rožňave a Štítiku vyrobili tisíc šablí. Hlavne do pušiek vyrábali v Levoči, Banskej Štiavnici, Banskej Bystrici i v Slovenskej Lupči. Láni tak mohol v hlásení z 15. decembra 1704 dokladovať výrobu a dodávku 1 529 šablí, 1 131 pušiek rôzneho druhu (946 flínt, 107

pušiek a 78 karabín). Zo Štítnika v roku 1704 dodali 4 899 šablí po 28 denároch. Láni uvádzal v hlásení, že plnenie objednávok zaostávalo aj vzhľadom na nedostatok odborníkov, najmä brusičov šablí. Bodáky, ktoré do povstaleckého vojska zaviedli francúzski dôstojníci, sa začali vyrábať v roku 1706 v Banskej Bystrici. Ich nedostatok bol nahradzovaný pikami. Bodáky z vlastnej výroby podľa vzoru ukoristených v počte 200 kusov sa spomínajú 17. júla 1705. V dokumente sa tiež uvádzajú údaje o nezhodách medzi komisármi Šréterom a Lóňaim ohľadom postupu pri výrobe zbraní.

ODLIEVANIE DIEL A VÝROBA BÔMB

Výroba diel a príprava streliva začala v Banskej Bystrici pod vedením Jána Šrétera. Tu sa nachádzali aj huty na odlievanie bômb podľa jeho návrhu. Odlievareň bola aj v Lubietovej, kde do konca roka 1704 odliali pre povstalcov 201 kusov bômb a 1 362 gúľ, v roku 1705 už 163 ručných granátov a 9 926 delových gúľ. V Banskej Bystrici vyrobili 10 diel a týždenne 100 bômb. V júni 1705 na žiadosť Rákociho vyrobil Šréter v priebehu troch týždňov 12 kusov granátometov. Väčšie odlievárne boli v Košiciach, kde pracovali aj odborníci z Banskej Bystrice. Za výrobu v Košiciach zodpovedal Adam Bačmedei, ktorý bol zároveň podriadený Šréterovi a neskôr vymenovaný za vicekapitána pre delostrelectvo. V spomínaných odlievárňach vyrábali dokonca aj pontóny, lode a v košickej dielni aj nástroje na razenie mincí. V dokumentoch sa často spomínajú aj Nové Zámky, kde boli opravovne a vyrábali sa delové lafety. V lete 1705 postavili aj v Tisovci dielne na odlievanie bômb a delostreleckých gúľ.

Podľa pôvodných strategických úvah sa mala kurucká armáda postupujúca od východu pri Viedni spojiť s Francúzmi, v údolí Dunaja spoločne poraziť Habsburgovcov a oslobodiť Uhorsko. Plány sa rozplynuli a po zasadaní uhorského snemu v Sečanoch začal František II. Rákoci organizovať zbrojnú výrobu a meniť organizáciu kuruckého delostrelectva. Šrétera ustanovil za hlavného inšpektora pre delostrelectvo a vymenoval za brigadiera. Súčasne vedľa seba pôsobili hospodárska komisia a jej podliehajúci hlavný inšpektor. Podľa inštrukcie z 23. novembra 1705 hlavný inšpektor zodpovedal za sanitrové a pušnoprachové domy, komisariáty pre odlievanie diel. Snahou bolo ujednotiť výrobu zbraní a streliva. V roku 1705 vstúpilo do platnosti de la Mottove memorandum, ktoré malo prispieť k riešeniu problémov zbrojného priemyslu a delostrelectva. Podľa neho sa mali vytvoriť dva sklady munície: v Košiciach a v Mukačeve. Šréter chcel zriadiť ešte tretí sklad v Banskej Bystrici, ale neuspel, lebo Rákoci rozhodol, že bude v Nových Zámkoch.

BANSKÁ BYSTRICA

Centrom zbrojného priemyslu za protihabsburského povstania na Slovensku boli Banská Bystrica a Košice. Zbrojná výroba sa nachádzala aj v Dobšinej, Spišskej Novej Vsi a Nových Zámkoch, kde pracovalo veľa odborníkov. V Banskej Bystrici v rokoch 1706 – 1708 odlievali delá (mažiare) a delá na trojnožkách, zvané sakálaš. Rá-

koci poslal v septembri 1706 Šréterovi kanón na kolesách ťahaný koňmi, ktorý upravili na mažiar a mohli sa z neho vrhať granáty a trieštivé náboje s dostrelom 1 000 – 1 500 krokov. V Banskej Bystrici vyrobili aj delo nabíjané odzadu, ktoré sa ale pri skúškach neosvedčilo. Podľa inventára z februára 1706 na sklade mali predovšetkým bomby, granáty, kartáče a delostrelecké granáty. Podľa tohto prameňa do skladov dopravili 11 076 delostreleckých granátov, v roku 1705 je vykázaná výroba 20 q pušného prachu, no v roku 1708 to už bolo 40 q. Pušný prach sa okrem toho vyrábala aj v Jágri. Šréter informoval, že do roku 1707 dodali vyše 4 500 pušiek, karabín a 4 000 šablí. Z Banskej Bystrice bolo v roku 1706 dodaných 1 766 bômb, 3 347 delostreleckých granátov a 259 granátov. V Tisovci bolo za 4 mesiace v roku 1706 vyrobených 900 bômb a 2 163 granátov.

KOŠICE

Z troch povstaleckých muničných skladov a dielni bol košický centrálny a najväčší. Tu sa nielen odlievali nové delá, ale sa aj opravovali staré. Na prelome rokov 1706 – 1707 bolo z Levoče dodaných 80 q starých diel a 25 q ocele na odliatie 12 kusov nových diel. V roku 1708 bolo dodaných 14 kusov nových diel. Z košických dielni bolo tiež dodaných 1 000 kusov 24-funtových, 600 kusov 16-funtových, 1 600 kusov 12-funtových a 1 300 kusov 4-funtových delostreleckých gúľ. Košická výroba pušného prachu predstavovala podľa Šrétera v roku 1706 dodávku 600 q. Pre košický muničný sklad pripravovali hlavne do pušiek a niektoré ďalšie komponenty v Levoči. Pušný prach sa vyrábala aj v Prešove. Zbrane a strelivo z Košíc boli použité pre západné povstalecké územie.

NOVÉ ZÁMKY

Tretí muničný sklad v Nových Zámkoch zrealizoval najviac opráv v posledných dvoch rokoch povstania. Mal nedostatočné priestory, v roku 1708 brigadier de la Motte hlásil, že sklad a dielne sú v havarijnom stave, že skladované zbrane sú už hrdzavé. Z hľadiska zásobovania však nehral vážnejšiu úlohu. Napriek jeho nižšej technickej a priestorovej vybavenosti zásoboval povstalcov v Zadunajsku.

MUKAČEVO

Sklady a dielne boli umiestnené na hrade, ktorý patrilo Rákociovskej rodine, podobne ako okolité pozemky. Dávnejšie pred povstaním sa Rákoci snažil obnoviť v Mukačeve zlieváreň, ktorá však začala pracovať až v roku 1705. V roku 1707 vyrábala napokon klnce do strešnej krytiny. Muníciu pre povstalcov dodávali z Košíc a Banskej Bystrice.

Záverom možno skonštatovať, že výroba železa pre kurucký zbrojný priemysel na začiatku povstania takmer stihla pokryť potreby povstalcov. Vychádzajúc z jednotlivých hlásení z roku 1705 zlievalne dodávali dostatok železa pre výrobu zbraní a streliva. V ďalších rokoch sa aj v tejto oblasti prejavovali už isté problémy. Pri zbrojnej výrobe bol citelný nedostatok odborníkov. Výroba bola realizovaná cechovou formou, manufaktúrna výroba nebola na Slovensku ešte v tomto období rozšírená. Jedným z rozhodujúcich nedostatkov bolo nepostačujúce množstvo kvalitného obeživa. Domáca výroba zbraní, streliva a ostatného tovaru pre povstalcov sa zabezpečovala z domácej surovínovej základne.

LITERATÚRA:

CSUBERKA, Alfréd: *Kuruckori fegyverek*. Budapest 1906.

DANGL, Vojtech – KOPČAN, Vojtech: *Vojenské dejiny Slovenska. II. zväzok 1526 – 1711*. Bratislava 1995.

HECKENAST, Gustav: *Fegyver- és löszergyártás a Rákóczi-szabadságharcban*. Budapest 1959.

MIKULÍK, Jozef: *A bánya- és vasipar története Dobsinán 1880 – 1881*.

Vojenské dějiny Československa, II. díl (1526 – 1918). Praha 1986.

Razenie núdzových mincí za povstania Františka II. Rákociho

JÁN DIBALA

Začiatkom 18. storočia žilo na území Slovenska po odchode Turkov 55 % privilegovaného obyvateľstva. Daňové zaťaženie zostávalo však len na bedrách poddaných. Vymanenie sa spod tureckej nadvlády stálo cisársku pokladnicu viac než 150 miliónov zlatých. Viedeň sa rozhodla, že za oslobodenie od Turkov bude musieť Uhorsko zaplatiť výnimočnými slobodami a bude sa musieť viac pripútať k dedičným krajinám.

Uhorsko muselo znášať v roku 1685 asi 70 % a v roku 1686 viac než 51 % nákladov na jednotky bojujúce proti Turkom. Okrem toho bolo v Uhorsku umiestnených 40 000 – 50 000 cudzích vojakov, ktorí boli vydržiavani na náklady stolíc, miest a deđín. Súdobé údaje potvrdzujú, že najväčšiu ťarchu niesli práve slovenské stolice. Keď cisár Leopold I. v septembri 1698 nariadil vyberať dane aj od šľachty a duchovenstva, opozičná aktivita uhorských stavov sa zvýšila. Keďže vojenské akcie pohlcovali veľkú sumu peňazí, prejavil sa nedostatok obeživa, najmä kvalitných zlatých a strieborných mincí a zvyšovalo sa úverové zaťaženie.

Obdobie stavovských povstaní v Uhorsku zavŕšené povstaním Františka II. Rákociho predstavuje samostatnú kapitolu i v dejinách mincovníctva na Slovensku. Mincovanie malkontentov, čiže stúpcov protihabsburského stavovského povstania v Uhorsku v rokoch 1703 – 1711 tvorí samostatnú etapu dejín numizmatiky na Slovensku. Výnimočnosť spočíva v tom, že povstalci razili vlastné mince, ktoré mali na obsadenom území nahradiť vládne mince reprezentujúce viedenský dvor a jeho nadvládu v Uhorsku. Vytláčaním vládneho obeživa sledovali aj propagáciu idey povstania a suverenity Uhorska. Na minciach bol zobrazený uhorský štátny znak, Mado-na ako patrónka Uhorska a nápis *PRO LIBERTATE* (Za slobodu) – heslo povstalcov. Na základe toho ich ľudia nazývali aj *libertáše*. Pre slovenskú numizmatiku majú tie-

to mince ako platidlá veľký význam, keďže boli razené prevažne na území Slovenska, z kovu vyťaženeho na Slovensku, kde ako obeživo mali aj svoju doménu.

Teória o potrebe nahradenia vládných mincí vlastným obeživom povstalcov v Uhorsku prezentovaná jeho vodcami, bola v skutočnosti nereálna, keďže platné strieborné mince mali byť nahradené menejhodnotnými medenými mincami. Tieto mince sa razili predovšetkým v dôsledku nedostatku obeživa na povstaleckom území. Bolo to obdobie všeobecnej peňažnej krízy spôsobenej vojnovými udalosťami v celej strednej Európe. Od začiatku panovania cisára Leopolda I. sa vyskytovali hospodárske ťažkosti, ktorých dopad sa negatívne prejavil aj v mincovníctve.

Európu zaplavovali cudzie drobné, veľmi nekvalitné mince najmä z Poľska. Kvalitné strieborné mince (toliare) alebo zlaté (dukáty) sa z krajiny vyvážali v dôsledku nákupu zbraní a iného tovaru alebo boli sťahované a umŕtvované v rukách bohatej časti obyvateľstva. Opatrenia prijímané vládou na zamedzenie tohto nežiaduceho stavu boli neúčinné. Tridsaťročná vojna, jej následky a nové vojny proti Osmanskej ríši, Francúzsku i stúpajúce výdaje na honosný život bohatej vrstvy v druhej polovici 17. storočia viedli k novej inflácii, najskôr drobných a neskôr aj väčších mincí (toliarov). Obsah striebra v minciach sa neustále znižoval. Už v roku 1659 sa znížilo zrno toliara o jeden kvintlík, čiže 1/64 vienedskej hrivny, t. j. o 4,396 gramu a boli zavedené nové nominály mincí – 15 grajciarov o váhe 6,404 gramu a akosti 563/1000 a 6 grajciarov o váhe 3,733 gramu a akosti 0,438/1000, ktoré sa stali charakteristickými razbami za vlády Leopolda I. Štátny úpadok roku 1693 otvoril cestu k zásadnému riešeniu narastajúcich problémov v menovej a mincovnej oblasti. V úvahách o krytí schodkov a hľadani nových peňažných zdrojov sa i v Uhorsku objavovali snahy použiť med ako základnú surovinu k razbe mincí. Mincovníctvo za panovania cisára Leopolda I. sa vyznačovalo dvoma protichodnými tendenciami. Vydávaním nekvalitnej drobnej mince a bohatou razbou zlatých mincí. Razenie nekvalitnej drobnej mince bolo spôsobené nedostatkom striebra a razenie množstva zlatej mince zase potrebou peňazí na krytie vojnových nákladov. V tom čase boli vo vienedskej mestskej banke vydané prvýkrát v Rakúsku papierové poukážky, ktoré sa stali vlastne predchodcami prvých papierových peňazí v druhej polovici 18. storočia.

V čase vzniku Rákociho povstania pracovalo v celom Rakúsku s rôznymi prestávkami spolu 18 mincovní, z toho 9 v Uhorsku, na území dnešného Slovenska to boli 4 mincovne. Situované boli do oblastí výskytu zlata, striebra, medi alebo do ich blízkosti, konkrétne to boli Kremnica, Banská Štiavnica, Košice, Smolník, Bratislava a Banská Bystrica.

Kremnická mincovňa, ktorá bola založená v novembri 1328 uhorským kráľom Karolom I. Róbertom spolu s udelením mestských práv, pracuje dodnes nepretržite už 680 rokov, čo je vlastne európska rarita. Od začiatku svojej existencie patrila medzi hlavné mincovne krajiny a svojou produkciou – kvalitou, remeselnou i umeleckou hodnotou – udávala tón ostatným mincovniam monarchie. Kremnická mincovňa razila v období posledného protihabsburského povstania veľké množstvo mincí. Zo striebra to boli troj-, dvoj- a jednotoliarové mince, poltoliare (zlatky), švrťtoliare, šestgrajciare, trojgrajciare (groše), grajciare a polgrajciare a trojníky. V Uhorsku sa razil okrem iných mincí aj denár, obol, poltúra a duárius (denár = $\frac{3}{4}$ grajciara; obol

= ½ grajciara, denára; poltúra = ½ groša alebo 1,5 grajciara, duáriuš = ½ grajciara). Drobnou mincou bola spravidla platená práca remeselníkov, drobných obchodníkov a poddaných. Kvalitné mince (toliare, dukáty) mali výsadné postavenie u majetkovo silnejšej vrstvy obyvateľstva, šľachty, bohatých mešťanov a obchodníkov.

Keď sa roku 1703 František II. Rákoci postavil na čelo pôvodne roľníckeho povstania, mal značnú a postupne narastajúcu podporu najmä poddaných a nižšieho stavu. Šľachta spočiatku váhala a k povstaniu sa pridávala až keď sa rozrástlo. Vstupom šľachty stratilo povstanie pôvodný charakter a stalo sa viac-menej záležitosťou odboja uhorských stavov voči Viedni, a to aj napriek tomu, že jeho údernou silou naďalej zostávali masy poddaných.

Do konca roka 1703 povstalci obsadili všetky banské mestá na východnom a strednom Slovensku, ďalej západné Slovensko s výnimkou Bratislavy a niekoľkých opevnených hradov. Rozšírilo sa aj do Sedmohradska, kde roku 1704 zvolili Františka II. Rákociho za sedmohradské knieža. Za značnej materiálnej, ale najmä finančnej podpory francúzskeho kráľa Ľudovíta XIV. a bavorského kurfirsta pokračovali povstalci vo vojenských akciách. Už 8. apríla 1702 francúzsky kráľ Ľudovít XIV. ako predstaviteľ druhej najsilnejšej mocnosti v Európe poslal Rákocimu i jeho zástupcovi Berčénimu list, v ktorom ich ubezpečoval o svojej priazni a prisľúbil im pomoc v boji proti rakúskemu cisárovi. Následne po podpísaní spojenectva posielal francúzsky kráľ do Uhorska k Rákocimu svojho vyslanca, prostredníctvom ktorého mu pravidelne vyplácal mesačnú podporu vo výške 10 000, neskôr 20 000 toliarov. Od 15. novembra 1703 až do mája 1705 to bolo mesačne okolo 30 000 livrov (libier) a do konca októbra 1708 až 50 000 livrov. Rákoci však očakával od Francúzska väčšiu materiálnu i finančnú pomoc.

Na nákup zbraní, koní, vyplácanie žoldu a zabezpečenie ďalších potrieb narastajúcej povstaleckej armády nemali vodcovia povstania dostatok finančných prostriedkov. Keďže vtedy už mali pod kontrolou všetky banské mestá a mincovne na Slovensku i v Sedmohradsku, rozhodli sa raziť tam vlastné mince. Počas povstania razili pomerne široký rozsah mincí čo do druhu, typu, nominálov a použitého kovu. Boli to mince zlaté, strieborné, ale najmä dovtedy neznáme medené poltúry a ich násobky, IV-poltúry, X- a XX-poltúry ako najvyšší nominál. V roku 1705 razili v košickej mincovni aj medené denáre. Boli to mince razené za zvláštnych okolností, s mimoriadnym poslaním a núteným obehom na obsadenom povstaleckom území. Pre porovnanie s vládnu menou je potrebné uviesť, že vodcovia povstania stanovili pomer týchto k vládnu minciam 1 : 1,5. To znamená, že 1 poltúra sa rovnala 1,5 grajciaru, IV-poltúra 6 grajciarom, X-poltúra 15 a XX-poltúra 30 grajciarom. Obyvateľstvo tieto, takmer bezcenné mince prijímalo s nevôľou a nechcelo ich zamieňať podľa stanovenej nominálnej hodnoty a kurzu. V roku 1706 hrozil vodca povstania Rákoci prísnyimi trestami pre tých, ktorí by nechceli vymieňať libertáše podľa stanoveného kurzu. V skutočnosti sa tieto medené (červené) mince zamieňali za strieborné (biele) v trojnásobku svojej nominálnej hodnoty. Navyše týmito mincami sa na obsadenom území nemohli platiť dane, poplatky a výmenou poverené banské komory boli od poddaných príliš vzdialené.

Jednou z hlavných príčin neúspechu povstania bola veľmi zlá finančná situácia,

doslova bankrot, vyplývajúci z vydávania týchto nehodnotných mincí. Libertáše postavené na princípe úveru, sa mohli tešiť dôvere len pri úspešnom dosiahnutí cieľov povstania. Rákoci pri jeho plánovaní predpokladal krátky niekoľkokomesačný priebeh. Bol unesený počiatočnými úspechmi a rýchlym postupom, podcenil reálnu silu cisárskeho vojska a nerátal so zmenou situácie, ktorá nastala po uvoľnení sa cisárskych jednotiek po porážke Francúzska roku 1707.

Hoci Rákoci využíval prakticky všetok dostupný hospodársky, finančný i ľudský potenciál na obsadenom území, situácia prerástla jeho možnosti i schopnosti. Nemal dlhodobu premyslenú hospodársku politiku a riadil sa skôr momentálnymi potrebami. Pri uzatváraní hospodárskych dohôd a obchodovaní používal ako hlavné argumenty meč a hrozby. Počas povstania uplatňoval moc bez kontroly stavov, najmä prostredníctvom svojich ústredných administratívnych orgánov či už hospodárskych alebo politických, ktoré mu boli priamo podriadené, prípadne jeho zástupcovi pre vojenské záležitosti Mikulášovi Berčénimu.

Hlavnými centrálnymi mocenskými orgánmi boli Kniežacia rada, senát, Ekonomická rada (*Consilium economicum*), Vojenská rada, Kniežacia kancelária, Uhorská súdna tabuľa a Dvorská hospodárska rada. Dvorská hospodárska rada bola najvyšším riadiacim a kontrolným orgánom povstalcov, ktorý riadil celý chod hospodárstva. Bola vytvorená rozhodnutím kuruckého snemu v Sečanoch v októbri 1705, ktorý určil za jej sídlo Banskú Bystricu. Na jej čele stál východoslovenský magnát barón František Klobušický. Tvorilo ju 15 osôb a jeho pôvodnými členmi boli: Ján Radavský, Pavol Sepeši, Martin Izdenci, Juraj Horváth, Ladislav Benický, Daniel Bujanoský, Adam Beréni, Peter Sirmaj, Mikuláš Kručaj, vácovský prepošť Andrej Berles, Klobušického tajomník Martin Harritz a Pavol Radaj. Dopĺňali ju pisári, hajdúsi a pomocný personál. Ekonomická rada začala svoju činnosť začiatkom roka 1706 a v pôvodnom zložení pôsobila do Ónodského snemu roku 1707. Do jej pôsobnosti spadalo riadenie zásobovania povstalcov, starostlivosť o skonfiškované majetky, kontrola hospodárenia na kniežacích a komorských majetkoch, kontrola príjmov z desiatkov, riadenie a finančné zabezpečenie bankských úradov, razby mincí a výmeny peňazí, zabezpečovanie potravinových zásob, zbraní, zaopatrenie ranených i vojnových invalidov a podobne. V období po Ónodskom sneme sa činnosť Ekonomickej rady prispôbovala vývoju situácie. Bola rozdelená na tri časti, ktoré naďalej riadil barón František Klobušický. Z pôvodného počtu členov boli štyria určení pre prešovskú a štyria pre zadunajskú administráciu.

František II. Rákoci začal raziť povstalecké mince najskôr v mincovni Veľká Baňa (Nagybánya, dnes Baia Mare). Boli to strieborné poltúry s letopočtom 1703 a postupne zaviedol razbu v kremnickej a košickej mincovni a v Mukačeve. Od roku 1704 razil mince aj v Sedmohradsku, v Koložvári (Kluj – Napoca). Veľké množstvo razených medených mincí, najmä X- a XX-poltúr bolo bez mincovnej značky. Tieto boli razené pravdepodobne v Kremnici a časť aj priamo v Rákociho vojenských táborech. Najpočetnejšie razby vo všetkých kovoch a druhoch mincí sú z rokov 1705 – 1707. Ekonomická rada mala na mincovne len okrajový vplyv, keďže v období jej vzniku už pracovali naplno. Hospodárska situácia povstalcov sa neustále zhoršovala.

Povstalecký snem v Ónode musel pristúpiť k devalvácii medených mincí, takže X-poltúra mala cenu 4 grajciare a XX-poltúra 8 grajciarov.

Počas povstania Františka II. Rákociho razilo povstalecké mince šesť mincovní:

mincovne	označenie mincovne	mincovná značka
Košice (Kaschau, Kassa, Cassovia)	KS	C – M / M – C
Kremnica (Kremnitz, Körmöc Bánya)	KB	k – B
Mukačevo (Munkács)	MK	M – M
Veľká Baňa (Nagybánya, Baia Mare)	NB	N – B
neznáma mincovňa	M?	bez zn.
Sedmohradsko – Koložvár (Klausenburg)	KG	K – V

Košická mincovňa pôsobila už za vlády Ľudovíta II. Jagelonského (1516 – 1526) ako mestská mincovňa. Vládne mince razila za panovania Ferdinanda I. (1526 – 1564). Ďalšia razba bola obnovená 30. júna 1574 za Maximiliána II. (1564 – 1576). Vtedy bol jej mincovným majstrom Jakub Peudler, ktorý sa snažil premiestniť ju do Sedmohradska, ale roku 1579 zomrel a mincovňu roku 1581 zavreli. Obnovili ju až za Leopolda I. (1657 – 1705), keď sa v nej razili nominály menšej hodnoty (1-, 3- a 15-grajciare). V roku 1698 bola opäť zavretá. Keďže vnútorné vybavenie nebolo odvezené, v rokoch 1704 – 1707 poslúžila povstalcovi. Rákoci sa rozhodol raziť v nej všetky nominály medených poltúr od roku 1705 do roku 1707, keď bola jej činnosť ukončená a v roku 1709 definitívne zanikla. Počas mincovania bola zásobovaná meďou z neďalekého Smolníka. Razidlá boli zhotovované pravdepodobne v Kremnici a v košickej zlievárni. Jej prvým mincmajstrom bol Alexander Kecer, ktorý dostal poverenie 17. decembra 1704. Ako prvé razila poltúry v sumárnej hodnote 50 000 zlatých, ako aj X-poltúry v rovnakej hodnote. Pre nedostatok odborníkov začala činnosť až v polovici roka 1705. Prvé nástroje dal pre ňu vyhotoviť kremnický komorský gróf Hellenbach v Banskej Štiavnici podľa návrhu kremnického rytca Daniela Waroua. Najviac bolo vyrazených 1-poltúr, ktoré sa razili od 12. júla 1705 do júla 1707, keď Ónodsky povstalecký snem odhlasoval zastavenie razby. Rákoci však napriek protestom predsedu Ekonomickej rady Františka Klobušického trval na razení jednopoltúr v Košiciach v hodnote 20 000 zlatých na vyplácanie pracujúcich na hradnej stavbe a smolníckych baníkov. Potrebných 80 q medi zo Smolníka na razenie ohrozovalo iné dodávky, ktoré boli napokon uspokojené zo stiahnutých dvoch miliónov libertášov na Rákociho príkaz.

Kremnická mincovňa ako hlavná mincovňa povstalcov, už pred povstaním vďaka svojmu vybaveniu, kvalite i množstvu razených mincí súperila o prvenstvo s viedenskou mincovňou. Okrem kvalitného strojového vybavenia mala svoju školu rytcov (rezačov kovu). Výhodou boli vlastné bane na zlato, ktoré sa v Kremnici ťažilo a blízkosť Banskej Štiavnice, odkiaľ pochádzalo vyťažené striebro na razbu hrubej mince. Bola to jediná mincovňa na Slovensku, ktorej Rákoci zveril razenie všetkých druhov mincí, čiže zlatých dukátov, strieborných zlatiek (poltoliarov) a všetky druhy a nominály medených libertášov.

Významné pracovné a spoločenské postavenie medzi kremnickými rytcami (re-

začmi mincových želiez) mali tí najtalentovanejší. Vykonávali funkcie hlavných medailérov a súčasne zaúčali do tvorby ďalších nadaných rytcov. Daniel Warou, narodený v Štokholme, prišiel do Kremnice roku 1696 a od roku 1699 pracoval už ako hlavný rytec. Roku 1702 bol odvolaný do Viedne a pracoval pre obidve mincovne. Pri jednej ceste do Kremnice sa dostal do zajatia povstaleckých vojsk a vstúpil do Rákociho služieb. Je autorom pravdepodobne väčšiny povstaleckých mincí a okrem toho vytvoril 4 medaily Františka II. Rákociho, ktoré boli razené pravdepodobne v Kremnici. Sú však aj názory, že ich razili vo Veľkej Bani. Kremnický komorský gróf Hellenbach vymenoval D. Waroua roku 1704 za hlavného cementátora mincovne. Zároveň bol hlavným rytcom aj pre ostatné mincovne. Za jeho pôsobenia v Kremnici došlo aj k značnej modernizácii razby, keď tamojšia mincovňa ako prvá prešla z razby mincí valcovaním na razbu lisom, tzv. balancierom. Podľa doložených hlásení z 21. marca 1706 bolo dodaných do kremnickej mincovne 1 022 centov medi na razbu medených poltúr a z ďalšej správy z roku 1707 sa dozvedáme, že bolo vyrazených 9 miliónov medených mincí. Razba medených mincí bola zastavená koncom roka 1707. Už za povstania sa viackrát prejavila snaha preložiť mincovňu z Kremnice do iného mesta, naposledy v roku 1707, keď Rákociho generál Anton Esterházi vydal rozkaz presťahovať ju na severovýchodné Slovensko. Sťahovanie sa však nerealizovalo pre protest zamestnancov mincovne a rýchly spád vývoja povstania.

Mincovňa v Mukačeve pracovala pre povstanie len dva roky (1706 – 1707). V prvom roku razila dva druhy mincí, a to strieborný zlatník (poltoliar) a medené X-poltúry a poltúry, v roku 1707 už len poltúry.

Mincovňa Veľká Baňa začala raziť ako prvá strieborné poltúry už roku 1703, roku 1704 razila dukáty, strieborné i medené poltúry, roku 1705 zlaté dukáty, X-poltúry a jednopoltúry, roku 1707 dukáty a jednopoltúry.

Mincovňa v sedmohradskom Koložváre razila len zlaté dukáty a ich odrážky v iných kovoch.

Zo zlatých mincí povstaleckých razieb sa dukáty razili v troch mincovniach. Dva druhy sa razili v kremnickej mincovni v rokoch 1704, 1705 a 1707 a vo Veľkej Bani obdobne dva druhy v tých istých rokoch. Podobne tomu bolo aj v sedmohradskej mincovni, kde sa razili jednodukáty v troch ročníkoch. Všetky dukátové razby boli po výtvarnej stránke na vysokej úrovni a ich autorom je slávny kremnický medailér Daniel Warou.

Zo strieborných mincí boli razené dva druhy: strieborné zlatníky (poltoliare) a poltúry. Poltúry sa razili v rokoch 1703 a 1704 len v mincovni vo Veľkej Bani a strieborné zlatníky v dvoch mincovniach, v Kremnici v rokoch 1704 – 1707 a v Mukačeve len roku 1706. Boli to hodnotné a výtvarne zaujímavé mince vysokého kurzu, o ktoré je aj dnes značný záujem v zberateľských kruhoch. Ich autorstvo sa taktiež pripisuje Danielovi Warouovi.

Medené mince povstalcov tvorili najväčšie zastúpenie v razbách všetkých mincovní. V ich razbách bolo veľa odchýliek a variantov pri všetkých nomináloch. Boli to mince, ktorých razba a obeh spôsobili hospodársky krach a prispeli k neúspechu povstania, a ktorých hodnota neustále klesala, až ich občania úplne odmietali.

Medený denár bol razený len v košickej mincovni, a to len roku 1705 o priemere 16 mm vo veľmi malom množstve.

Medená poltúra s priemerom 21 až 23 mm a s hmotnosťou 2,5 až 3,6 gramov bola razená vo všetkých uhorských mincovniach. Začala sa razbou v kremnickej mincovni roku 1704 a v mincovni Veľká Baňa, roku 1705 pokračovala vo všetkých mincovniach okrem Mukačeva a Koložváru. V roku 1706 bola razená vo všetkých mincovniach okrem Veľkej Bane a v roku 1707 vo všetkých uhorských mincovniach. Na všetkých poltúrach je na averze uhorský znak s korunkou, po stranách mincovné značky, na pravej strane znaku je letopočet a na ľavej nápis POLTURA. Na reverze mince je Madona s dieťaťom na

ľavej ruke a v pravej drží berlu, okolo opis PATRONA HUNGARIAE (Patrónka Uhorska) prerušený ružicou. Pri košickej razbe z roku 1705 a kremnickej z roku 1707 Madona drží dieťa na pravej ruke a v ľavej žezlo. Poznáme aj poltúry s chybnou razbou letopočtu u kremnickej razby z roku 1706 (uvedené 1076). Poltúry bez mincovnej značky sa pripisujú Kremnici a Košiciam. U týchto mincí sa objavujú aj rôzne typy ružíc, ktoré rozdeľujú značky v opise.

Štvorpoltúry s priemerom 26 – 28 mm boli razené len v dvoch mincovniach – v Košiciach roku 1706 a v neznámej mincovni (zrejme Kremnici) roku 1707. Nominálnu hodnotu majú vyznačenú arabskou číslicou. Razba týchto poltúr bola pravdepodobne dôsledkom devalvácie X- a XX-poltúr, ktorú odsúhlasil Ónodsky snem povstalcov v roku 1707. Tieto mince boli údajne také bezcenné, že v Poľsku ich predávali na váhu ako kov.

Desaťpoltúry sa razili v Kremnici od roku 1704 do roku 1705 bez mincovej značky, dva ročníky 1705 a 1706 v Košiciach, jeden ročník 1705 vo Veľkej Bani a jeden ročník 1706 v Mukačeve. U týchto mincí je značné množstvo odchýliek, z čoho sa dá usudzovať, že ich autori boli viacerí a dokonca sa predpokladá, že časť týchto mincí bola razená priamo vo vojenskom tábore.

Dvadsaťpoltúry boli najvyšším nominálom týchto medených mincí a s ich razbou sa stretávame roku 1705 v dvoch mincovniach povstalcov – v Kremnici v rokoch 1705 a 1706 bez označenia mincovne a v Košiciach roku 1705 s označením mincovne C – M (Casoviensis moneta). Na averze mince je uhorský dvojdielny znak prevýšený kniežacou korunou, po stranách znaku rozdelený letopočet a pod ním po oboch stranách C – M, alebo u kremnickej razby bez značky. Na reverze mince je v hornej časti Madona s dieťaťom na pravej ruke, po stranách písmená P – H (Patrona Hungariae). Pod Madonou v kartuši označenie hodnoty „XX“ a v hornej časti polkruhový nápis PRO LIBERTATE. Tieto mince sa razili v malom počte. Nominály X- a XX-poltúry boli po Ónodskej sneme devalvované o 60 % (X-poltúra na IV-poltúru a XX-poltúra na VIII-poltúru). Takto znížené hodnoty boli vyjadrené vyrazením značky (puncu) oválneho tvaru s vyobrazením Madony s dieťaťom. Kontramarkovanie sa uskutočnilo na príkaz Rákociho.

V Kremnici takto kotramarkovali razením na X- a XX-poltúry jednej značky s Madonou, ktorá má dieťa na pravej ruke. V košickej mincovni kontramarkovali dvoma značkami (na líci i rube mince), neskôr bolo ujednotené kontramarkovanie jednou značkou. Keďže sa to robilo ručne, dochádzalo aj k rôznym odchýlkam.

6) Zlatníky (poltoliare) boli razené len vo dvoch mincovniach – v Kremnici v rokoch 1704 – 1707 a v mincovni v Mukačeve s ročníkom 1706. Boli to hodnotné a výtvarne veľmi pekné mince s hmotnosťou 14,05 – 14,25 gramu a s priemerom 37,5 – 38 mm. Na averze mince je umiestnený dvojdielny uhorský štátny znak, prevýšený kniežacou korunou, završenou ríšskym jablkom bez krížika. Znak je umiestnený v ozdobnej kartuši s opisom REG:HUNG:MO:NOV:ARG: a na reverze Madona s dieťaťom na pravej ruke na polmesiaci vyrastajúcom z oblakov pod nohami, po stranách označenie mincovne K – B (M – M) a opis PATRONA vpravo a HUNG 1705 vľavo. U razby z Mukačeva je odchylka v tom, že Madona má iba jednoduchú svätožiaru.

7) Dukáty boli najvyššími nominálnymi mincami razenými za povstania. Majú vysokú výtvarnú hodnotu, ich návrhárom bol známy kremnický medailér Daniel Warou. Boli razené v troch mincovniach: v Kremnici, Velkej Bani a v Koložvári v rokoch 1704, 1705 a 1707. Priemer mince je 22 – 22,5 mm, hmotnosť 3,35 – 3,40 gramov. Tieto mince boli určené spolu so zlatníkmi na nákup zbraní, munície a na vyplácanie žoldu vysokým dôstojníkom a generálom.

Okrem týchto oficiálnych razieb sú známe aj odrážky mincí v iných kovoch:

- ▶ rok 1704: zlatý odrážok X-poltúry v neznámej mincovni,
- ▶ rok 1704: medený odrážok dukátu so značkou Koložvára,
- ▶ rok 1705: medený odrážok dukátu so značkou Koložvára,
- ▶ rok 1706: zlatý odrážok IV-poltúry v neznámej mincovni,
- ▶ rok 1706: strieborný odrážok X-poltúry v neznámej mincovni,
- ▶ rok 1707: strieborný odrážok dukátu v mincovni Koložvár.

LITERATÚRA:

DANGL, Vojtech – KOPČAN, Vojtech: *Vojenské dejiny Slovenska*, II. zv. 1526 – 1711. Bratislava : VITA MO SR, 1995.

HECKENAST, Gustav: *Fegyver- és lőszergyártás a Rákóczi-szabadságharcban*. Budapest 1959.

HLINKA, B. – RUDOMĚŘSKÝ, P.: *Peniaze celého sveta*. Bratislava : Obzor, 1983.

HORÁK, Ján: *Kremnické dukáty*. Bratislava 1968.

MANNOVÁ, Elena: *Krátke dejiny Slovenska*. Bratislava : Academic electronic press, 2003.

NOVOTNÝ, Vlastislav: *Mince Jozefa I. 1705 – 1711, Františka II. Rákocziho 1703 – 1711*. Hodonín 2003.

PETACH, Emil: *Dejiny mincovníctva v Košiciach*. Košice 1986.

PAUKERT, Karel: *Mince Leopolda I. 1657 – 1705*. Hradec Králové 1972.

SPÁČIL, Bedřich: *Česká měna od dávne minulosti dodnes*. Praha 1974.

UNGER, Emil: *Magyar éremhatározó I. – III.*

Vojenské dějiny Československa, II. díl 1526 – 1918. Praha : Naše vojsko, 1986.

Trenčín a povstanie Františka II. Rákociho

VLASTIMIL HÁBL

Povstanie Františka II. Rákociho, ktoré vypuklo v roku 1703, malo pre osudy a ďalší vývoj Trenčína zničujúce následky. Štvorročné obliehanie mesta a boje, prebiehajúce s rôznou intenzitou v blízkom i vzdialenejšom okolí mesta, zasadili tvrdú ranu predovšetkým obchodu s neďalekou Moravou, kde trenčiansky obchodníci tradične realizovali väčšinu svojich obchodných aktivít.

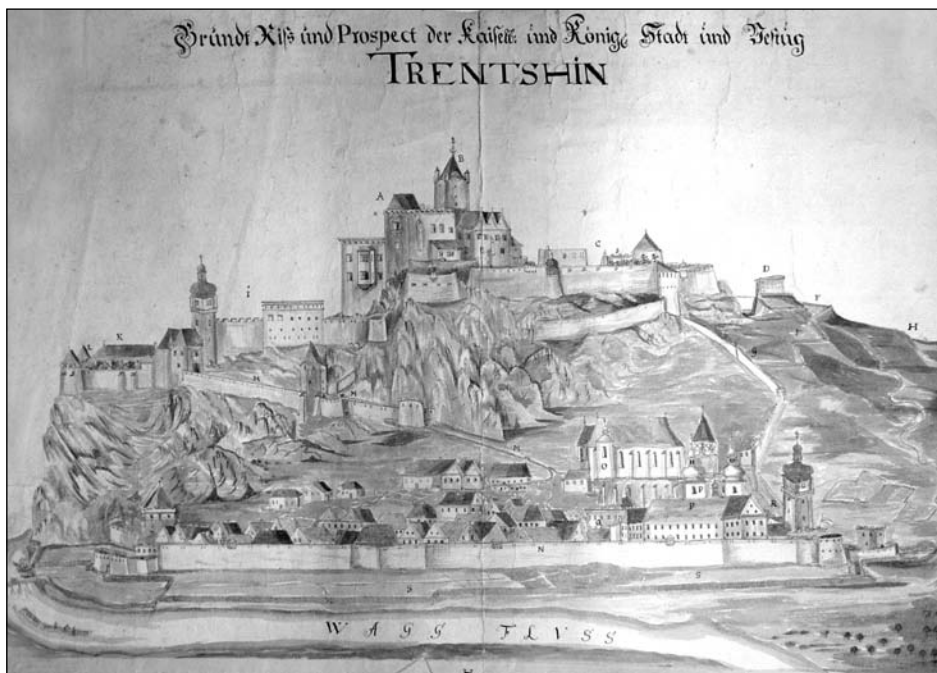
Prvé kurucké oddiely postúpili k Trenčínu už na jar 1704, a to proti toku Váhu od Trnavy. Gróf Šimon Forgáč (Forgách) vystríhal úrady Trenčianskej stolice, aby sa v žiadnom prípade nepridávali k Rákocimu, ale aby zachovali vernosť cisárovi. Stoliční úradníci vyvinuli značné úsilie, aby územie stredného Považia vojensky zabezpečili pred kurucmi, udalosti sa však vyvíjali v ich neprospech. Juraj Ottlyk, zeman z Ozoroviec, bol poverený zostavením a vedením insurekčných oddielov Trenčianskej a Liptovskej stolice. Pôvodne sa rátalo s desiatimi kompániami, ale napokon sa Ottlykovi podarilo dať dokopy horko-ťažko štyri kompánie, s ktorými sa mal pripojiť k vojsku cisárskeho generála Schlicka. Po niekoľkých šarvátkach sa však aj tieto nevelké sily rozutekali a podľa niektorých prameňov Ottlykovi zostalo len okolo dvadsať mužov.

Posádku Trenčianskeho hradu tvorila vraj iba necelá stovka mušketerov a hradných drábov, čo síce ako-tak stačilo na obranu hradu, ale už nie na obranu mesta. Počet kurucov v okolí sa odhadoval na asi 3 000 mužov, a tak bez problémov ovládli takmer celé stredné Považie až k moravským hraniciam.

Ďalšie udalosti sa vyvíjali rýchlym tempom a v prospech povstalcov. Objavuje sa tu však veľa pochybností a dobové pramene popisujú udalosti dosť nejasne a proti-rečivo. Jedným z významných prameňov sú pamäti Juraja Ottlyka, v ktorých sa autor pokúšal predovšetkým ospravedlniť vlastné konanie, a tak údaje z tohto prameňa, i keď cenné, sú z pochopiteľných dôvodov dosť tendenčné.

Juraj Ottlyk, ktorý vlastne už nikomu nevelil, sa vraj dohodol s kuruckým veliteľom Jánom Šréterom a v polovici februára 1704 mu vydal mesto. Za odmenu bol poverený velením jazdeckého pluku a v októbri 1704 sa stal Rákociho dvorným maršalom (dvormajstrom). Či kuruci obsadili aj hrad nie je celkom jasné, ale je to skôr nepravdepodobné. V kapituláčnej listine sa Šréter zaviazal rešpektovať práva i majetok mešťanov a šľachty, ale nastávajúca realita bola značne odlišná. S kurucmi sa do Trenčína vrátili i evanjelici, vyhnaní z mesta pred piatimi rokmi, a prevzali do svojich rúk farský kostol a faru. Richtára Gustáva Husára vystriedal nakrátko evanjelik Štefan Demjan. Cisárske vojsko sa postaralo, aby sa náboženské a politické pomery v meste opäť zvrátili v prospech katolíkov.

Kurucov zakrátko vytlačili z Trenčína Schlickove oddiely. Popisované udalosti znamenali pre Trenčanov vlastne jednu katastrofu za druhou, rabovali kuruci, rabovali i Schlickove vojská, ktoré praktikovali politiku „spálenej zeme“, len aby kurucom nenechali ani proviant ani krmivo pre kone. Staronový richtár Husár uviedol v svojej správe, že Trenčín utrpel i značné finančné škody, keď musel živiť tisíce kuruckých vojakov Jána Kováča ubytovaných v predmestiach a ďalších vyšších kuruckých veliteľov, ktorým navyše musel vyplatiť značné finančné sumy i naturálie. Menovite spomína plukovníka Šrétera, podplukovníka Imricha Bezega (Bezegh), kapitánov Viliama Winklera a Ladislava Kubíniho (Kubínyi). Svoje požiadavky predložil i cisársky generál Adam Ritschan, ktorý požadoval zásoby i posily, tie však už nebolo z čoho

Kolorovaná veduta Trenčianskeho hradu a mesta Trenčína

Obyvatelia okolia Trenčína boli pravidelne vystavovaní rabovaniu zo strany kurucov i labancov.

a odkiaľ zabezpečiť. Trenčiansky a lipoťský dedičný župan Mikuláš Ilešházi (Illésházy) sa síce pokúsil znepokojovať kurucov paľbou z hradných diel, ale na viac nemal síl. Kurucký generál Mikuláš Berčéni (Bercsényi) vyslal 26. februára k Ilešháziemu plukovníka Jána Bošániho s ponukou na vyjednávanie, ale ten ju odmietol a zachoval vernosť cisárovi. Ďalšie ponuky, ktoré mu postupne doručili Juraj Ottlyk a Pavol Príleský, aby sa pridal k Rákocimu, odmietol. Je pravdepodobné, že sa podarilo dosiahnuť akési prímerie, ktoré s Ilešháziom dojednal Viliam Winkler. Winkler potom s trom eskadrami jazdy prenikol Vlárskym priesmykom na Moravu, kde ho labanci porazili, a tak sa stiahol naspäť k Trenčínu. Pred postupujúcim Ritschanom bol však nútený ustúpiť i odtiaľto. Ritschanovo vojsko v sile 4 000 – 6 000 mužov 4. mája pritiahol k Trenčínu, ale dlho sa tu nezdržovalo. Generál posilnil hradnú posádku o dvesto mužov, za jej veliteľa vymenoval plukovníka Jána Theodora Pfeffershofena a stiahol sa naspäť cez Hrozenkov na Moravu.

Tieto vojenské operácie s pravidelnosťou kyvadla privádzali k Trenčínu raz kurucov, raz labancov. Treba povedať, že pre prostých obyvateľov mesta a okolia to nepredstavovalo nijaký podstatný rozdiel. Boli pravidelne vystavovaní rabovaniu a surovostiam vojsk oboch znepriatelených strán a vojnová únava sa sústavne zvyšovala. Kurucké prápory Juraja Ottlyka, Františka Poturnaja, Imrich Bezega a Alexandra Lužinského z opevneného tábora pri Veľkých Bierovciach a Kubrej blokovali Trenčín a bránili mešťanom pri oprave mosta, ktorý strhla 16. mája 1704 povodeň. Cisárska posádka odpovedala sporadickou paľbou hradných diel a občasnými výpadmi, ktoré však na vojenskú situáciu nemali väčší vplyv.

Situácia sa však zmenila k horšiemu po porážke generála Ritschana pri Smoleniciach kuruckými vojskami Ladislava Očkaiho a Károliho (Károlyi). Kurucký plukovník Ján Šréter v polovici júna opäť vyzval župana Ilešháziho, aby vydal Trenčiansky hrad, čo však opäť odmietol. Kuruci, ktorým stúplo po porážke Ritschanových labancov sebavedomie, pritiahli k Trenčínu s delami a 22. júla začali ostreľovať mesto i hrad. Hradu veľmi neublížili, ale mesto utrpelo značné škody. Posily, ktoré mal priviesť na pomoc Trenčínu generál Breuner, asi 3 tisíc pešiakov a deväť eskadrón jazdy, zastavil Berčeni ešte na moravských hraniciach.

Keď hradná posádka 31. júla odmietla ďalšiu výzvu na kapituláciu, kuruci ostreľovanie ešte zintenzívnili. Dňa 2. augusta pritiahol k Trenčínu Rákociho generál Berčeni s posilami a rozložil sa pri Nozdrkovciach a Biskupiciach. Pre mesto i hrad to začalo vyzeráť beznádejne. Podľa niektorých údajov mal Berčeni 12 000 mužov, no to je celkom zjavne nadsadený počet. Avšak ani Berčeniho pobočníkovi Jánovi Szentivánimu (Szentiványi), ani Berčeniemu osobne sa nepodarilo presvedčiť Ilešháziho, aby kapituloval. Bola však dosiahnutá dohoda o evakuácii žien, detí, starcov a chorých z mesta. Z vojenského hľadiska sa tak Ilešházi zbavil hladných krkov, neúčinných pri obrane mesta, ale z hľadiska ďalších osudov Trenčína to znamenalo ďalšiu ranu. Obchod mesta bol v troskách, vyučovanie na všetkých školách bolo zastavené a každodenný život mesta prestal fungovať.

Dňa 11. septembra prenikol do Trenčína plukovník barón Krumpach, ktorý dodal obliehanému mestu nevelké množstvo potravín a zásob, čo však situáciu obrancov podstatnejšie neuľahčilo. Novým veliteľom hradnej posádky sa stal v októbri plukovník Edmund Hurly, ktorý prišiel do Trenčína z Moravy. Z toho vidieť, že blokáda mesta nebola tak nepriepustná, ako si možno kuruci predstavovali. Jedným z prvých Hurlyho opatrení bolo odzbrojenie trenčianskych mešťanov zo strachu, aby sa pod tlakom vojnového utrpenia nepridali na stranu kurucov, čo v tej dobe vôbec nebola prehnaná obava.

Cisársky generál poľný maršal Siegbert Heister porazil pri Trnave 26. decembra 1704 Berčeniho kurucov, ale svoje víťazstvo nevedel podstatnejšie využiť. Vyprostil síce z obklúčenia Leopoldov, ale Trenčín ponechal svojmu osudu.

Napriek zjavnej nerovnosti síl, trenčianska posádka podnikala občasné výpady z mesta a napádala najmä menšie kurucké oddiely hľadajúce proviant a korisť. Nie vždy stálo šťastie pri cisárskych. Takýto výpad vedený plukovníkom Krumpachom napríklad 28. septembra neskončil dobre. Sám Krumpach unikol kuruckým jazdcom len v poslednej chvíli, sedem trenčianskych mešťanov však také šťastie nemalo a padlo do zajatia. Cisárska posádka opakovane odmietala všetky výzvy kapitulovať a kuruci neboli napriek všetkému úsiliu schopní situáciu radikálne zmeniť. Imrich Bezeg, ktorý viedol blokádu mesta, sa snažil pôsobiť na morálku obrancov varovaním, že mesto do základov vypáli a vyrabuje. Vyhrážal sa, že dosiaľ vraj bránil svojím oddielom v rabovaní, ale ak sa Trenčania budú naďalej správať nepriateľsky, už taký útlocitný nebude.

V snahe nejako vojensky vyriešiť patovú situáciu, vtrhla Očkaiho jazdecká brigáda s Petróciho pešiakmi vo februári 1705 cez Hrozenkovský priesmyk na Moravu, kde rozprášili Krumpachove jednotky a obsadili Uherské Hradištie. Napriek tomu sa ci-

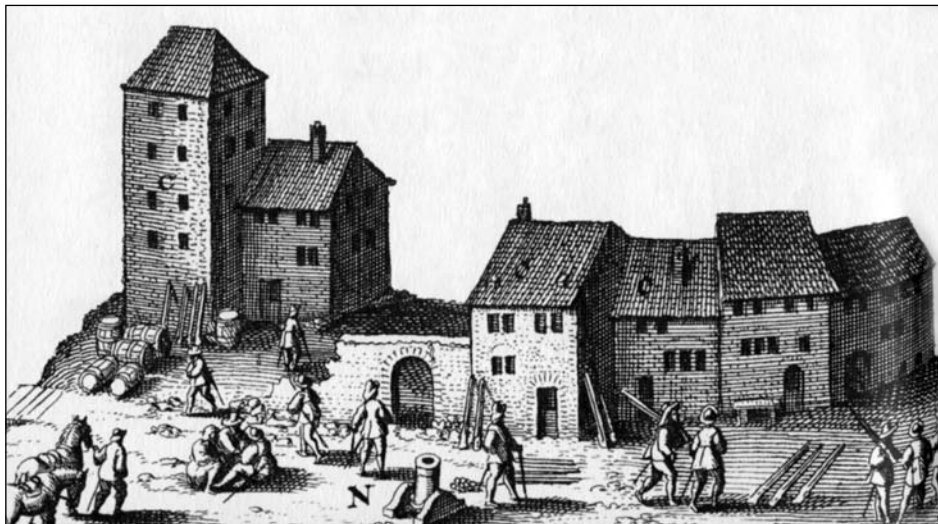

Panoramatický pohľad na bitku pri Trnave, ktorá sa odohrala 26. decembra 1704, s portrétmi maršala Siegberta Heistera a kniežata Františka II. Rákociho.

sárskemu maršalovi Heisterovi opäť podarilo dodať do Trenčína najnevyhnutnejšie zásoby. V dôsledku toho blokádu posilnil 8. pluk Šrétera, 4. stoličný pluk a 10. pluk baróna Révaiho (Révay).

Začiatkom mája 1705 prepukol v meste hlad. Posádka sa živila už len konským mäsom a prostí mešťania na tom boli ešte horšie. Šírili sa nákazlivé choroby a vysilených obyvateľov nútil veliteľ posádky pracovať na zosilňovaní poľných opevnení mesta. Edmund Hurly patrí už tradične k najzápornejším postavám trenčianskej histórie. Je však možné, že dosť neprávom. Jeho zlá povest' súvisí najmä s memorandom, ktoré trenčiansky mešťania nechali doručiť cisárovi prostredníctvom senátora Jána Suchániho. Vymenovali tu všetky bezprávia, ktoré z Hurlyho strany utrpeli, okrem iného, že za každú neposlušnosť sa vyhrážal obesením a podobne. Zdá sa ale, že sa len vyhrážal a je dosť jednoduché si predstaviť v akej situácii sa veliteľ posádky obliehaného mesta nachádzal, takmer bez zásob a potravín. Aj sťažnosť mešťanov, že všetky potraviny prideliť vojsku a im nedal nič, je vzhľadom na situáciu vysvetliteľná a pochopiteľná. Hurly musel predovšetkým udržať svojich vojakov bojaschopných a obyčajní ľudia mu boli ľahostajní. Doba nepriala sentimentálnym náladám a Hurly bol isto tvrdý vojak.

Krumpachovi sa 14. mája opäť podarilo, vďaka nepozornosti kuruckých strážnych oddielov, zásobiť Trenčín, čo zabránilo reálne hroziacej kapitulácii mesta. Krumpachove oddiely, pred stiahnutím sa späť na Moravu, vypálili Záblatie a vyrabovali tamajší kaštieľ. Pretože takmer všetky potraviny opäť zhabala vojenská posádka, zúfalí mešťania sa snažili pomôcť si v súlade s danými možnosťami. Niekoľkí z nich sa vy-

Pohľad na vojenskú každodennosť v meste

dali na Moravu a 6. júna sa v sprievode 227 ozbrojených Moravanov vrátili s 20 kusmi hovädzieho dobytku, múkou a inými potravinami.

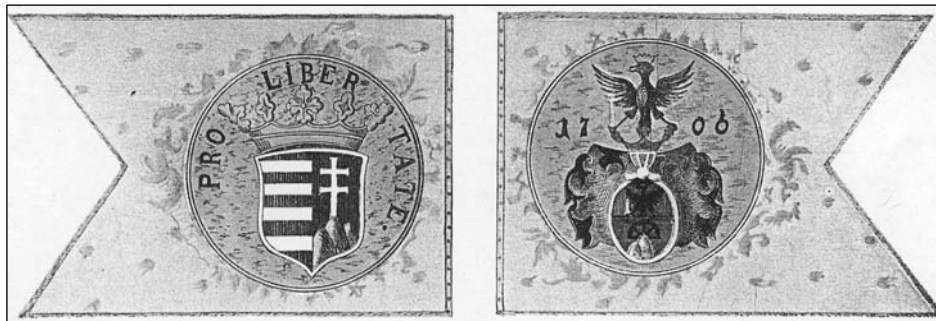
Podobná výprava 18. augusta 1705 sa už tak šťastne neskončila. Pri Istebníku ju napadli kuruci, zabili dvoch Moravanov a ukoristili 50 zo 70 kusov dobytku, takže do mesta sa ich dostalo zase len dvadsať. Menšie množstvo potravín do mesta prichádzalo takouto svojpomocou i neskoršie. Je obdivuhodné, s akou odvahou a nasadením vlastného života sa prostí obyvatelia Trenčína a Moravy pokúšali pomôcť nešťastnému mestu.

Kurucká blokáda sa časom stávala priepustnejšou, čo však neznamenal, že takéto výpravy boli bez rizika. Do rúk kurucov 21. augusta takmer padol aj sám posádkový veliteľ plukovník Hurly. Vo velení ho zakrátko vystriedal barón Morelli von Mohrenburg. Napriek snahe zlepšiť svoje vzťahy k Trenčanom, prikázal im napríklad vrátiť zbrane (vraj viac ako 400 kusov). Ani na neho nespomínali Trenčania v dobrom. Aj Morellihu hlavnou starosťou bolo udržať bojaschopnosť posádky a o utrpenie prostých obyvateľov sa málo staral.

O medzerách v kuruckom obliehaní svedčí i to, že 25. januára prišiel do Trenčína cisársky generál Montecuccoli a opäť priviezol nejaké zásoby. Malú účinnosť obliehania si všimli i kuruckí velitelia a urobili opatrenia. Dva ďalšie pokusy zásobiť Trenčín už zmarili muži Alexandra Lužinského.

Napriek prímeriu, uzavretému na mesačné obdobie od 15. apríla do 15. mája 1706, sa situácia v meste nezlepšila. Choroby a hlad naďalej decimovali obyvateľstvo a výpady Očkaiho jazdy, Rétyho a Winklerových oddielov na Moravu účinne marili zásobovanie.

Pravdepodobne v máji 1707 sa veliteľom obliehajúcich jednotiek stal hajdúsky plu-

Zástava Rákociho vojska z roku 1706 s nápisom *Pro libertate* (Za slobodu)

kovník Gašpar Sádecký. Neopatrnému oddielu trenčianskej posádky 29. mája pripravil porážku v doline medzi Trenčínom a Soblahovom. O tom, že ani situácia kurucov nebola ružová, svedčí i zmienka, že v tejto zrážke museli kuruci ku koncu boja nabíjať pušky štrkom, pretože už nemali olovo.

Nová zásobovacia trasa pre Trenčín sa otvorila zo strany od Nového Mesta nad Váhom. Cisársky veliteľ barón Starhemberg 24. júla prerazil z tohto smeru kuruckú blokádu a zásobil posádku. Na ústup späť do Nového Mesta ho prinútila porážka, ktorú Steinvillovmu pluku pripravil na Bielom vrchu (dnes neznáma lokalita) so svojou jazdeckou brigádou Ladislav Očkai, zvaný aj *Rákociho blesk*. Ale ani tak schopný veliteľ ako Očkai nedokázal zvrátiť patovú situáciu v okolí Trenčína vo svoj prospech. Po ďalších bojoch ho zatlačil 7. októbra cisársky plukovník Viard až k Bánovciam. Očkai potom rozmiestnil vojsko v priestore medzi Bánovcami a Beckovom, jeho mladší brat Alexander zatiaľ viazal Steinvillových vojakov a Sádeckého hajdúsi udreli na labancov od Trenčína. Viard utrpel porážku a musel sa tiež stiahnuť. Cisárske oddiely sa pomstili 26. októbra, keď pri Soblahove prepadli Sádeckého hajdúchov a asi stovku ich pobili.

Tieto zrážky však nič podstatného na situácii nezmenili. Preto sa k Trenčínu dostavil osobne Berčeni, aby zreorganizoval obliehacie sily. Winklerov a Révaiho pluk mali naďalej blokovať Trenčiansky hrad a popri Váhu pri Trenčíne operovali Očkaiho a Botánove oddiely. Sádecký svoj neúspech odpykal krátkym väzením na Bojníckom hrade. Hlavným velením počas neprítomnosti Ladislava Očkaiho poveril Berčeni Pavla Andrášiho. K Trenčínu stiahol aj sily plukovníka Urbana Celdera, ktorý zo Žiliny priniesol i osem nových, evanjelickým superintendentom Danielom Krmanom posvätených zástav, ktoré kuruckým brigádam obliehajúcim Trenčín venoval knieža František II. Rákoci, zrejme aby pozdvihol upadajúcu morálku.

Viard si zatiaľ vybudoval zásobovaciu základňu v Novom Meste nad Váhom, ktoré provizórne opevnil. Na Považí sa však prejavoval nedostatok krmiva pre kone, a tak Berčeni stiahol od Trenčína Bertótyho a Salaiho jazdecké pluky a nahradil ich hajdúskymi plukmi Tomáša Eseho a Urbana Celdera, čím ale významne znížil mobilitu

Súveké stvárnenie trenčianskej bitky s nápisom Victoria at Trentschinum. In Ungarn Glick beyrn Krieg (Víťazstvo pri Trenčíne. Vojnové šťastie v Uhorsku)

svojich síl. Možno i preto sa Viardovi podarilo 23. februára 1708 opäť zasobiť Trenčín.

Zvýšenú pozornosť Trenčínu v tom čase venovalo i vyššie cisárske velenie. Generál Ján Pálfi spolu s Viardovými jednotkami porazili pri Pruskom oslabené Očkaiho oddiely, kuruci vraj stratili okolo 400 mužov, ale labanci svoje víťazstvo opäť nijako podstatnejšie nevyužili. Naopak, Očkaiho jazda opäť vpadla na moravskú stranu, kde zničila tri stotiny cisárskej pechoty. Niektoré správy uvádzajú, že nemenovaný trenčiansky farár dodával Očkaimu cenné správy o pohybe cisárskych jednotiek, čo vraj Očkai využil na vpád k Vsetínu.

V Trenčíne zatiaľ udalosti speli k horšiemu. Dňa 14. mája 1708 vypukol v dome vdovy Ďurdovanskej požiar, ktorý zakrátko zasiahol celé vnútorné mesto. Vyhořel kostol a kláštor jezuitov a františkánsky kláštor na predmestí, ktorý už potom nebol obnovený. Zničených bolo veľa obytných domov i časti mestského opevnenia. Na mestských baštách sa vraj roztopili delové hlavne a na Váhu zhorelo okolo 60 plti naložených múkou. Hasenia sa zúčastnili i vojaci posádky.

František Rákoci zamýšľal v letnom období roku 1708 tiahnuť do Slezska, kde sa plánoval spojiť s pruským a bavorským vojskom a taktiež s francúzskymi jednotkami. Nechcel si však nechať v chrbte nebezpečný a stále vzdorujúci Trenčín so zastaranou, ale stále mocnou pevnosťou. Dôstojníci jeho štábu Berčeni, Očkai, Lužinský, Ottlyk, Zai (Zay), Medňanský (Mednyánszky) a ďalší ho presvedčili, aby poničenému a vyhľadanému Trenčínu zasadil konečný úder. Jedine Rákociho hlavný kapitán dvorskej gardy Adam Vai (Vay) sa vraj postavil proti tomuto plánu. Na druhej strane cisárski vojvodcovia Heister a Pálfi boli rovnako odhodlaný Trenčín ubrániť a taktiež sem sťahovali svoje sily.

Schyľovalo sa k bitke pri trenčianskych Hámroch, kde Rákociho nádeje na aspoň prijateľné vyústenie zdlhavých bojov dostali smrteľnú ranu. Cisárske vojsko v tejto

bitke 3. augusta 1708 nespochybniteľne zvíťazilo. Najlepšie Rákociho jednotky boli zničené či rozprášené. Víťazi sa tvrdo porátali s porazenými. Veliteľ hradnej posádky generál Morelli nariadil veľký pohon na zvyšky porazených kuruckých oddielov. Zajatcov dal bez milosti postrieľať. Pri jednom takomto hone chytili labanci 32 kurucov, z ktorých osem bolo ihneď zastrelených. Ostatní dostali nečakane milosť.

Trenčín si konečne mohol vydýchnuť. Po takmer štyroch rokoch obliehania a nekonečných šarvátok bolo obnovené spojenie s okolitým svetom a obdobie hladu sa skončilo. Mesto a jeho obyvatelia však zaplatili vysokú cenu. Obchod bol v troskách, polovica mesta zničená delostreleckým bombardovaním a ničivým požiarom. Väčšina obyvateľov buď utiekla, alebo zomrela na choroby, hlad či zranenia. Mesto však pomaly začalo vstávať z popola. Obnovovalo sa vyučovanie na školách, ľudia si opravovali zničené domy, vracali sa utečenci. Ale možno najtvrdšia rana mala ešte len prísť. Na prelome rokov 1709 a 1710 vypukol v meste a okolí mor. Niektoré pramene udávajú, že do 5. októbra 1710 zomrelo okolo 1 600 občanov. Nepomáhali pôsty ani modlitby. Vyľudňovanie mesta pokračovalo. Ešte v roku 1716 dosahoval počet obyvateľov len 1 071 oproti 7 844 osobám žijúcim v meste pred Rákociho povstaním. Podľa iných údajov len za obliehania mesta zahynulo vyše 400 mešťanov a ďalších 300 podľahlo chorobám. Chýbajúce sily sa prejavili aj pri odstraňovaní škôd spôsobených ničivou povodňou v roku 1716. Z 36 pivovarov a 18 vážskych mlynov, ktoré vzala voda, bolo obnovených iba 8 pivovarov a 2 mlyny. Zo 64 zničených domov vo vnútornom meste bolo opravených iba 16 a z 18 domkárskeho príbytkov len sedem. Veľké škody utrpeli i predmestia.

Satmársky mier v roku 1711 síce ukončil boje, ale Trenčín sa z prežitých hrôz už nikdy celkom nespamätal. Obnovený bol jezuitský kostol a kláštor, ktoré Krištof Tausch vyzdobil nádhernými freskami, postavené boli viaceré zničené domy, vracali sa utečenci a život v meste sa dostával do viac-menej normálnych kolají. Utrpené straty a škody však mestu ani jeho obyvateľom nikto nenahradil. Najmä obchod a remeslá sa už nedostali na predošlú úroveň. To však bolo zapríčinené tiež niektorými objektívnymi faktormi – pomerne nevýhodnou excentrickou polohou mesta a celkovým zaostávaním uhorského hospodárstva za európskym vývojom.

Ani potlačenie povstania neznamenalo návrat bezpečnosti a istoty. Vedľajším dôsledkom vojny bol enormný nárast zločinnosti v celom regióne. Vyčítanie kurucov i labancov rozvrátilo bezpečnosť v celom Hornom Uhorsku a podnietilo značný rozmach zbojníctva. Okrem najznámejšieho zbojníka Juraja Jánošíka pôsobilo na Považí viac lúpežných bánd, a to ešte niekoľko desaťročí po skončení bojov, i keď úrady vyvíjali značné úsilie na ich vykynoženie. Súdy, mestské i stoličné, zasahovali voči zbojníkom tvrdo a nemilosrdne. V roku 1719 postavili za trenčianskymi hradbami dokonca jedenásť šibeníc, na ktorých odvisli naraz členovia až dvoch zbojníckych bánd, ktoré sa regrutovali z bývalých kuruckých vojakov a terorizovali kupcov, pocestných i dedinčanov na celom strednom Považí. Rovnako skončila i banda Juraja Karbana v tom istom roku. Dvaja jej príslušníci boli obesení a dvaja státi. Telo Pavla Vrabca bolo navyše spálené. Ešte začiatkom 20. rokov 18. storočia šarapatila v okolí Trenčína zbojnícka banda Juraja Gajdošíka. V roku 1721 piatich členov jeho družiny

chytili a v Trenčíne popravili. Dvoch obesili a troch stáli, pričom telo najnebezpečnejšieho z nich, Pavla Krátkeho, opäť spálili na hranici.

I keď nie všetky škody a útrapy, ktoré Trenčín a jeho obyvatelia utrpeli, boli zapríčinené vojnovými udalosťami rokov 1704 – 1708, predsa len veľkou mierou podlomili životnú silu mesta a spôsobili, že až do konca habsburskej monarchie už nehralo vo vojenských ani politických dejinách Uhorska niekdajšiu významnú úlohu. Symbolickou bodkou za niekdajšou slávou Trenčína sa stal požiar v roku 1790, ktorý premenil starodávny hrad na sčernetú ruinu.

LITERATÚRA:

DOHNÁNY, L.: *Dejiny hradu a mesta Trenčína II.* Trenčín : Trenčianske múzeum, b.r., rkp.

DANGL, Vojtech – KOPČAN, Vojtech: *Vojenské dejiny Slovenska, II. zv. 1526 – 1711.* Bratislava : VITA MO SR, 1995.

BRANECKÝ, J.: *Trenčín, Trnava... Trnava* : SSV, 1939.

Snahy o postavenie pamätníka Františkovi II. Rákócimu

MOJMÍR HLOŽA

Súčasťou regionálnej histórie sú nielen samotné významné udalosti, ale aj ich vnímanie, vrátane postojov nasledujúcich generácií. Pokúsime sa preto priblížiť aj hlavné mílniky viažuce sa k iniciatíve i výstavbe pamätníka, nachádzajúceho sa pri obci Hámre – v dnešnej časti Trenčianskej Turnej. Tento pamätník pripomína miesto, na ktorom sa pred tristo rokmi odohrala rozhodujúca bitka medzi povstaleckými vojskami Františka II. Rákóciho a cisárskymi vojskami vedenými generálom Siegbertom Heisterom.

Približne pred sto rokmi, v období Rakúsko-Uhorska, bola zaznamenaná v písomných dokumentoch prvá iniciatíva smerujúca k výstavbe pamätníka. Vtedajšiu situáciu možno prirovnať k dnešnej, keď sa taktiež vzhľadom na okrúhle výročie pamätnej bitky, najmä z kultúrnej a elitnej časti verejnosti, prebudili hlasy, ktoré nabádali k dôstojnému, veľkolepému osláveniu jubilea. Konkrétny návrh na výstavbu pamätníka pripomínajúceho miesto bojiska podal dňa 3. júna 1903 stoličnému úradu v Trenčíne Trenčiansky spoločenský kruh. Ešte v tom istom roku sa na stoličnom zhromaždení rokovalo o predložennom návrhu a kolektívne bolo rozhodnuté o stavbe pamätníka financovaného nielen z peňažnej zbierky, ale aj z výnosov kultúrnych a zábavných podujatí. Ako hraničný termín výstavby pamätníka bol vytyčený rok 1904. Na realizáciu zámeru bola určená zvláštna stoličná komisia v zložení podžupan dr. Schwertner, hlavný župný notár Baréni (Barényi), gymnaziálny profesor Janovský (Janovszky), advokát dr. Lange. Komisia mala dozerať na financovanie projektu, na odobrenie vhodného návrhu, ako aj na samotnú výstavbu pamätníka. V poslednom rade musela táto komisia pravidelne informovať stoličné zhromaždenie o svojich aktivitách.

Peňažná zbierka sa vzťahovala na celú Trenčiansku stolicu, pričom hárky sa rozposielali na všetky jej úrady, inštitúcie i majetným jednotlivcom. Pôvodný plán výstav-

by pamätníka sa nepodarilo v roku 1904 zrealizovať, lebo zo zbierky a z kultúrnych akcií sa zhromaždila sotva polovica potrebných finančných prostriedkov.

Možno i pod dojmom tejto správy, ešte v decembri roku 1904, vystúpil gróf Mikuláš Zay s doplnujúcim návrhom, aby miesto rozhodujúcej bitky pripomínal len jednoduchý pamätník, a aby sa postavila socha Rákócího na bližšie nešpecifikovanom mieste.

Nedostatočný objem finančných prostriedkov trápil iniciátorov výstavby pamätníka ešte aj v roku 1906. K danému roku bolo vyzbieraných okolo 3/5 potrebných finančných prostriedkov. Na základe toho bolo rozhodnuté, že zbieranie financií sa urýchlí a začnú sa počiatkové práce na výstavbe pamätníka, ktorý bude slávnostne odhalený dňa 2. augusta 1908 – v deň 200. výročia bitky.

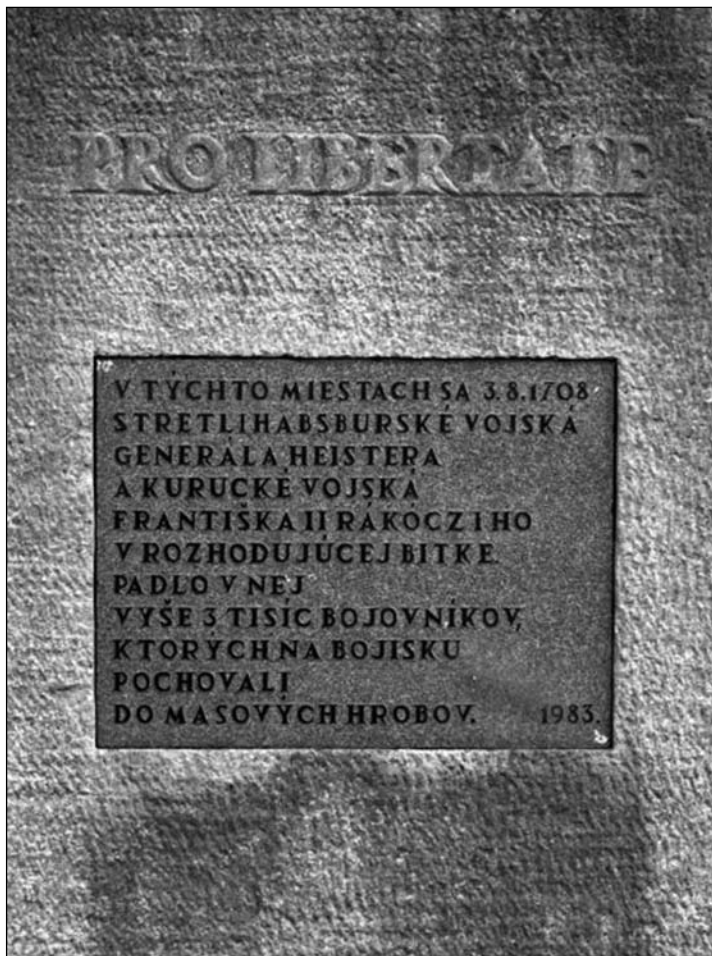
V duchu tohto plánu si stolica zadovážila dodávateľa na výstavbu – istú kameinársku firmu F. Blaschkeho v Bánovciach nad Bebravou. Avšak napriek tomu, že Trenčianska stolica sa obrátila aj na ostatné stolice Uhorska s požiadavkou, aby jej pomohli dofinancovať potrebné náklady na výstavbu pamätníka, nepodarilo sa jej v stanovenom čase zhromaždiť dostatočné množstvo financií. Projekt tak uviazol na mŕtvom bode. Je to o to zarážajúcejšie, že roku 1906 sa celým Uhorskom prehnala vlna rákóciovského kultu, ktorú vyvolalo slávnostné prenesenie jeho telesných pozostatkov z vtedajšej Osmanskej ríše do Uhorska – do Košíc.

Pri tejto príležitosti sa aj v Trenčíne konali početné slávnosti a kultúrne programy pripomínajúce si slávneho kuruckého vodcu. Vytvorila sa tak vhodná klíma pre opätovné vyzvanie verejnosti, aby prispela na výstavbu pamätníka. Faktom však zostáva, že napriek mnohoročným viacerým pokusom sa nepodarilo splniť ani najkrajnejší termín – deň dvestého výročia bitky pri Trenčíne.

Do budúcnosti bolo rozhodnuté, že nie je potrebné vec urýchľovať, že treba len pozvoľne zhromažďovať prostriedky až do výšky umožňujúcej výstavbu pamätníka. Z času na čas bolo stoličné zhromaždenie informované o aktuálnej výške vyzbieraných financií. Posledná veľká iniciatíva sa viaže k roku 1909, keď sa uskutočnilo rokovanie komisie s budapeštianskym akademickým sochárom Deziderom Lánim (Lányi), rodákom z Bánoviec nad Bebravou. Návrh však zamietlo stoličné zhromaždenie s odôvodnením, že finančné prostriedky určené na výstavbu sú nepostačujúce.

Aj pod vplyvom politických udalostí – vypuknutie prvej svetovej vojny, rozpadnutie Rakúsko-Uhorska – nebolo napokon súdené, aby projekt, mnoho rokov živený v myšliach iniciátorov, dostal reálne kontúry.

Muselo prejsť niekoľko desaťročí, kým bola idea zhmotnená do konkrétnej pamiatky. V roku 1983, pri príležitosti 275. výročia bitky pri Trenčíne, bolo na podnet Trenčianskej pobočky Slovenskej historickej spoločnosti a Slovenskej numizmatickej spoločnosti označené pamätné miesto skromným kamenným epitafom. Za účasti predstaviteľov obce Trenčianskej Turnej, na čele s predsedom MNV J. Vavrušom, bol položený ku kamennému pamätníku veniec a dievčatko odeté v kroji položilo kyticu kvetov. Prof. Štefan Pozdišovský, dlhoročný odborný pracovník Trenčianskeho múzea, oboznámil prítomných s priebehom pamätnej bitky i z nej plynúcimi dôsledkami pre okolie Trenčína. Za iniciatívu zúčastnených inštitúcií pri realizácii pamätníka

Pamätník trenčianskej bitky, ktorý bol slávnostne odhalený roku 1983.

poďakoval hlavný aktér – predseda Trenčianskej pobočky Slovenskej numizmatickej spoločnosti Mgr. Ladislav Jambor. Záverom zaznela vojenská večierka v podaní trubačov trenčianskej Posádkovej hudby a všetci prítomní si minútou ticha uctili pamiatku padlých. A tak sa konečne naplnilo úsilie dozrievajúce už pred storočím.

Pamätník je zhotovený z pieskovcového kvádra vysokého 180 cm, do ktorého je vyrytý nápis *PRO LIBERTATE* (Za slobodu). Do pamätníka zakomponovaná mramorová doska nesie nápis: „*V týchto miestach sa 3. 8. 1708 stretli habsburské vojská generála Heistera a kurucké vojská Františka II. Rákócziho v rozhodujúcej bitke. Padlo v nej vyše 3 tisíc bojovníkov, ktorých na bojisku pochovali do masových hrobov. 1983.*“ Okolie pamätníka je upravené na spôsob parku s lavičkou.

Ďalším počinom Slovenskej numizmatickej spoločnosti – pobočky Trenčín, spo-

jeným s pamätnou bitkou pri Trenčíne, bolo vydanie pamätnej medaily, vyrazenej v kremnickej mincovni. Jej autorom bol akademický sochár zaslužilý umelec Andrej Petro. Medaila má na averze stvárnený jazdecký súboj kurucov a labancov so siluetou Trenčianskeho hradu v pozadí. Kolopis znie: *Padlým v bitke pri Trenčíne 1708 a SNS – pobočka Trenčín 1988*. Na reverze je čelne poprsie Františka II. Rákócziho oblečeného v slávnostnom odevu. Na voľnej ploche vľavo od hlavy sa nachádza text: *František II. Rákóczi vodca kurucov* a napravo od hlavy je typická minca povstania X-libertáš. Vyrazených bolo štyristo kusov medailí; tristo kusov z tombaku a sto zo striebra. V roku 1988, na 280. výročie bitky, bol spoločne s medailami vydaný aj zborník príspevkov, dotýkajúcich sa pamätnej bitky roku 1708.

Hlavným iniciátorom všetkých týchto aktivít bol Mgr. Ladislav Jambor, prvý predseda Slovenskej numizmatickej spoločnosti – pobočky Trenčín. Narodil sa 1. februára 1932 v Považanoch. Bol to človek všestranných záujmov, ktoré sa snúbili s organizačným talentom. Zaoberal sa históriou, numizmatikou, filateliou, faleristikou i históriou letectva. Bol členom mnohých spoločností s blízkym vzťahom k histórii, iniciátorom pamätných medailí a zaujímavých monografií viažucich sa k významným osobnostiam či historickým udalostiam trenčianskeho regiónu. Napokon i sám prednášal a šíril historickú osvetu. Smrť Ladislava Jambora v roku 2005 bola hlbokou stratou. Okrem iného však zanechal nielen Trenčanom, ale aj celému slovenskému národu, ako zhmotnené memento pamätník, ktorým dovŕšil úsilie zrodené pred sto rokmi v myšliach súdobej trenčianskej honorácie.

Pamätník ako memento, aby sme nikdy nezabudli na pamätný 3. august 1708, ktorý poznačil slovenské dejiny, ktorý poznačil mnoho osudov, zmaril mnoho životov.

LITERATÚRA:

Rákócziho povstanie a bitka pri Trenčíne. Zborník statí k 280. výročiu bitky Rákócziho povstalcov s habsburskými vojskami v Hámroch pri Trenčíne. Trenčín : Slovenská numizmatická spoločnosť, pobočka Trenčín, 1988.

JAMBOR, Ladislav: *30 rokov organizovanej numizmatiky v Trenčíne 1970 – 2000.* Trenčín : Slovenská numizmatická spoločnosť, pobočka Trenčín, 2000.

Pieta i memento. In: *Trenčianske noviny*, roč. 25, 1984, č. 28, s. 3.

Nepublikované materiály Slovenskej numizmatickej spoločnosti, pobočky Trenčín, poskytnuté Ing. Jánom Dibalom, predsedom SNS, pobočky Trenčín a prof. Annou Jamborovou, manželkou Mgr. Ladislava Jambora.

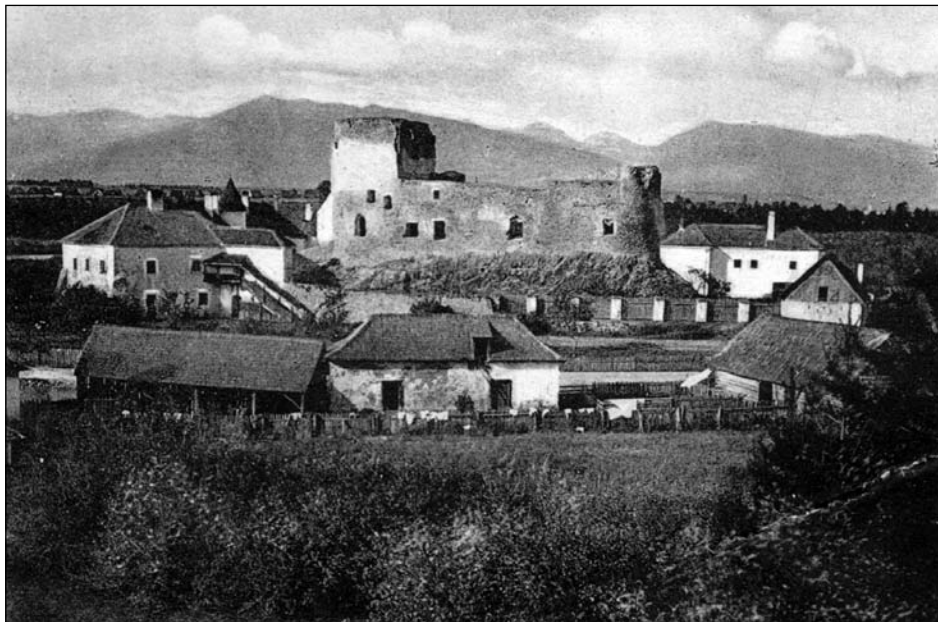
„Švihrovská“ bitka pri Vavrišove

PETER VÍTEK

V roku 1703 vypuklo povstanie Františka II. Rákociho proti Habsburgovcom. Pod jeho zástavy sa pridávali nespokojenci z celého Uhorska, pretože Rákoci prisľúbil všetkým poddaným oslobodenie od poddanských povinností počas vojenskej služby. Rákociho finančne podporovalo aj Francúzsko a Poľsko. Aj napriek tomu, že uhorská šľachta mala najskôr odmietavý postoj k povstaniu, zo strachu pred pustošením svojich majetkov sa postupne pridávala na stranu povstania. Tak sa aj liptovské stoličné zhromaždenie v proklamácii z 11. októbra 1703 otvorene pridalo na stranu povstalcov. Čoskoro na to liptovské povstalecké oddiely pod vedením Juraja Lubyho a Františka Podturňanského (Pottornyay) obsadili skoro bez boja hrady Likavu a Nový hrad (dnes Liptovský Hrádok).

Dňa 5. mája 1705 zomrel cisár Leopold I. a keď vyjednávanie s vládou nevedlo k úspechom, Rákoci zvolal snem do Sečian, kde bola uzatvorená dohoda obsahujúca 13 bodov. Na základe tejto dohody bolo na Liptove evanjelikom odovzdaných 23 kostolov a znovu bolo utvorené Liptovské kontubernium. Na jeho zhromaždení 15. septembra 1705 v Liptovskom Mikuláši bolo prítomných 20 evanjelických kazateľov z Liptova.

Na bojiskách sa situácia povstalcov začala zhoršovať najmä vtedy, keď sa hlavným veliteľom cisárskych vojsk v Uhorsku stal veľmi energický a rozhodný generál Siegbert Heister. Pod jeho velením dosiahla cisárska armáda víťazstvo nad kurucmi v bitke pri Trenčíne 3. augusta 1708. Rákociovskí povstalci postupne po tejto rozhodujúcej bitke ustúpili až na Liptov a Oravu. V januári 1709 cisárske vojsko generálov Antona Tholleta a Jána Pálfiho (Pálffy) s počtom asi 1 200 mužov obsadilo z dvoch strán Liptov a vytlačilo povstalcov z ich pozícií. Už 7. januára 1709 bol obsadený Ružomberok a 10. januára kuruci bezhlavo opustili aj Liptovský Mikuláš a neskôr aj Nový hrad. Povstalci sa po opustení Liptova stiahli na Spiš. Obranou získaného Liptova bol poverený cisársky generál Viard, ktorý mal k dispozícii okolo 1 500 mužov.

Pohľad na Liptovský Hrádok olemovaný Liptovskými hoľami, kde sa odohrala jedna z posledných bitiek povstania Františka II. Rákociho.

Generál Anton Thollet dal prezieravo už v máji na obranu Liptova zo Spiša vybudovať systém obranných opevnení (tzv. šiance) od Nového hradu cez Liptovský Peter, Vavrišovo a Pribylinu. Na východnom svahu Švihrovej (rozkladá sa medzi potokom Jamníček na jednej strane a medzi Belou a Mlynským potokom na druhej strane) dal vykopať zemné valy, na Hradskej hore vybuďoval strážnu vežu a najväčší oporný bod situoval západne od Vavrišova. Nový hrad bol len jedným z oporných bodov južného opevnenia, aj napriek tomu, že už v priebehu Tököliho (Thököly) povstania bol vypálený a aj na začiatku 18. storočia stál v ruinách (obnovený bol len kaštieľ v jeho blízkosti). Stred cisárskej obrany tvoril obranný múr pôvodného gotického kostola v Liptovskom Petre. Šiancový obranný systém pozostával z dvoch za sebou stojacich pevnostných línií, z ktorých prvá bola na východnom okraji Belej a druhá bola vyznačená kopcovitým terénom na západnom brehu. Prvá línia sa začínala pri Liptovskej Porúbke, pokračovala až za hrádocký kaštieľ a dotýkala sa západného okraja dovalovského chotára. Tiahla sa ďalej západným okrajom vrchoviny medzi Dovalovom a Liptovskou Kokavou. Na tejto línii bolo päť oporných bodov a jedným z nich bol hrad. Druhá, zadná obranná línia, sa začínala pri Liptovskom Petre a pokračovala až na západ od Pribyliny. Táto línia nebola súvislá, lebo ju prerušovali potoky vlievajúce sa do Belej. Na nej boli štyri obranné body. Okolie Vavrišova a Pribyliny bolo prispôsobené na obranu. Dediny obkolesili šiancami a pri západnom výstupe Vavrišova vybudovali hviezdicový šianec, pretože tu bol geometrický stred celej línie. Je-

den oporný bod bol vybudovaný aj medzi Pribylinou a zadnou líniou na okraji údolia. Jediné Liptovský Peter a Nový hrad (Hrádok) boli schopné aktívne a intenzívne odolávať útok nepriateľa, pretože tu boli umiestnené aj delá. Celý systém vybudovali vojaci a sedliaci násilne nahnaní z okolitých dedín. Aby bolo zásobovanie vojska na vydrancovanom Liptove jednoduchšie, boli týždenné jarmoky z Liptovského Mikuláša presunuté do Liptovského Petra.

Povstalci sa snažili naspäť dobyť stratený Liptov. Od začiatku júna 1709 bolo jasné, že kuruci zaútočia proti cisárskym vojskám a pokúsia sa ich vyhnúť z údolia Váhu. Navyše kuruci získali od svojich zvedov v cisárskom tábore pomerne presné údaje o umiestnení, technikom prevedení a sile šiancov na Liptove. Velitelia kuruckých oddielov pochádzali z Horného Uhorska, takže terén dôverne poznali. Kurucký veliteľ, hlavný generál (čiže generalissimus) Mikuláš Berčeni (Bercsényi), sa preto uchýlil k vojenskej lsti. Vyslal brigádneho generála Jána Čajágiho (Csajághy) s 1 200 vojakmi do Zvolenskej stolice, aby tak odlákal a ešte viac oslabil cisárske jednotky. Výsledkom jeho lsti bolo odvelenie cisárskeho generála Viarda do Banskej Bystrice, a tak na Liptove ostalo len okolo 500 – 600 cisárskych vojakov pod vedením generála Antona Tholleta.

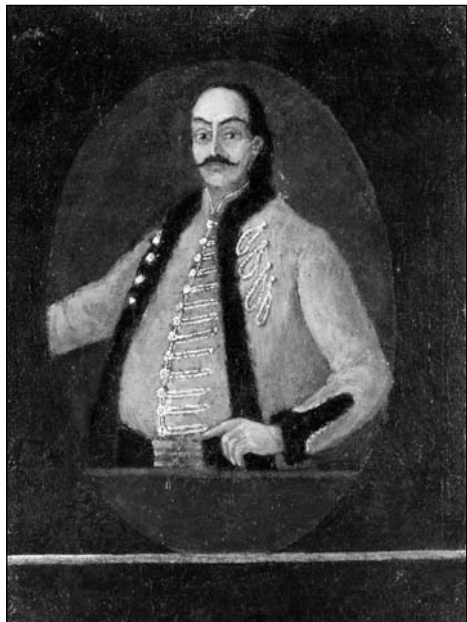
Sila kuruckého náporu sa rozdelila do dvoch skupín. Hlavnú skupinu tvorili jednotky generála podmaršala Michala Čákiho (Csáky) pod velením skúseného veliteľa grófa Pavla Andrášiho (Andrassy). Vyšli smerom na Hranovnicu, aby sa spojili s ďalšími oddielmi na Spiši. Vedľajšej druhej skupine velil brigádny generál Čajági. Bol veľmi šikovný a poznal miestne pomery. Jeho jednotky s počtom asi 1 500 – 2 000 vojakov sa zhromaždili pri Telgárte. Pod ochranou lesa popri Hrone smerom na Pohorelú a Polomku voviedol Čajági svoje oddiely do priestoru nad Liptovskou Porúbkou, odkiaľ mal zboku zaútočiť na Tholletove vojská v smere od dnešného Liptovského Hrádku a Liptovského Petra. Tieto dve skupiny sa potom mali dohodnúť o spoločnom začiatku útoku, keďže Čajági potreboval na presun viac času.

Kuruci sa na boj dobre pripravili. Povstalecká sila pred útokom predstavovala okolo 6 500 – 7 000 mužov. Dve tretiny z tohto počtu boli pešiacy a tretinu tvorilo jazdectvo. K dispozícii mali asi tri delá a dva mažiare.

Podľa dobových výpovedí mal Thollet pred začatím bitky k dispozícii 400 – 500 mužov dragúnskeho Wolfskehlovského pluku, 900 pešiakov (400 v Pribyline, 300

Hlavným kuruckým protagonistom bitky pri Vavrišove bol generalissimus Mikuláš Berčeni.

Významnú úlohu vo vojnových operáciách na Liptove zohral aj brigádny generál Ján Čajági.

poznámok a z vojenskej mapy pochádzajúcej z jozefínskej doby, ktoré sa nachádzajú dodnes vo Vojenskom archíve vo Viedni). Keď ich cisárske oddiely zbadali a začali ostreľovať delom a puškami, vrátil sa ku Hybiam. K Východnej sa vrátili aj jednotky pod velením Babočajiho (Babocsay), pravdepodobne, aby utajili pred protivníkom silu vojska. Vo včasných ranných hodinách 3. augusta 1709 priviedol podmaršal Michal Čáki svoje vojsko až k dovalovským šiancom a vojsko pripravil na útok v tých miestach, ktoré boli pre nepriateľa zle pozorovateľné. Predvoj 300 jazdcov zveril pod velenie brigádneho generála Františka Pauera. Za nimi nasledovali hajdúsi, delá s muníciou a napokon husári pod velením brigádneho generála Babočajiho. Generálmajor Pavol Andráši a podmaršal Michal Čáki velili pechote so 7-tisíc mužmi. Celé vojsko bolo napokon 4. augusta rozmiestnené a pripravené na boj.

Čajágiho jednotky v sobotu 3. augusta vo večerných hodinách zaujali postavenie na ľavom brehu Váhu na okraji Liptovskej Porúbky v lese, dobre ukryté pred nepriateľom.

Boj sa začal v nedeľu 4. augusta v ranných hodinách medzi 7 – 8 hodinou, keď sa Čákiho oddiely pustili do útoku na šiance pri Dovalove. Stalo sa tak z nepochopiteľných príčin, keď Berčéni vydal rozkaz zaútočiť už pred východom slnka. Keď sa o útok dozvedel generál Thollet, postavil sa na čelo jazdy a odišiel na pozície pri Vavrišove, kde sa očakával ďalší nápor kurucov. V okolí Dovalova potom na šiance útoči-

v Liptovskom Petre a 100 v Hrádku) a 32 chlapov pod velením jedného poručíka bolo umiestnených v tábore nad Vavrišovom. Dovalovo cez deň strážil jeden jazdecký oddiel a v noci tunajší sedliaci.

Aj keď pôvodné plány útoku počítali s dátumom 31. júla 1709 ako začiatkom operácie na Liptove, pre dlhý presun vojska bol začiatok bitky posunutý na 4. augusta, aj napriek obavám poverčivého generalissima Mikuláša Berčéniho, ktorý sa bál zopakovania porážky pri Trenčíne presne pred rokom. K vojenskému stretnutiu potom došlo v dňoch 4. – 10. augusta roku 1709 v hornej časti Liptova pri Vavrišove, v blízkosti planiny Švihrovej. Hlavná skupina povstaleckých vojsk postúpila už 2. augusta od Šuňavy ku Hybiam a ukryla sa v lese. Francúzsky plukovník Jean-François de Rivière s 200 jazdcami a 60 dobrovoľníkmi postúpil až k Dovalovu a z tunajších kopcov si presne zmapoval terén. (Presné rozmiestnenie vojsk je zrejmé z jeho

li kuruci v dvoch útvaroch. Čáki na pravom krídle so skupinou Urbana Celdera (Czelder). Na čele ľavého krídla stál barón Pavol Andráši so skupinou Ňaraiho (Nyáray). Ostreľovaním šiancov mali vytvoriť priestor pre útok jazdectva. Postup tohto oddielu však zvrátil samotný Thollet, pod ktorého osobným vedením zahnali cisárski vojaci kuruckú jazdu na ústup. Zatiaľ slabú obranu dovalovských šiancov na dvoch miestach prerazili oddiely Celdera a Ňarajho.

Velenie však znervózňovala nečinnosť skupiny vojsk pod velením Čajágho pri Porúbke. Ten nedostal včas správu o úspechu pri Dovalove. Čáki aj napriek naliehaniu de Riviéra, Celdera a Andrášiho, váhal s útokom smerom na Vavrišovo a čakal na Čajágho oddiely. Absencia spojenia medzi týmito dvoma veliteľmi sa neskôr ukázala ako vážna chyba. Čajágho, nevediac či sa útok už začal, pohl sa nakoniec aj bez rozkazu v momente, keď bolo počuť dva výstrely. Urýchlene sa s vojskom presunul priamo do Liptovskej Porúbky a odtiaľ poslal jedného poručíka na prieskum k Dovalovu. Ten mu zakrátko nahlásil, že Čákiho jednotky sú už pred Vavrišovom. Čajágho oddiely sa potom presunuli ku kaštielu v Hrádku a sám Čajágho sa ponáhlal po ďalšie rozkazy k Čákimu.

Hoci oddiel asi 100 cisárskych jazdcov mal zatarasiť brod k Vavrišovu, kuruci prenikli cez iné brody a okolo 10-tej hodiny, aj napriek nerozhodnosti Čákiho, stáli kuruci pred Vavrišovom. Čajágho jednotky takmer bez boja prelomili obrannú líniu v Petre a Novom hrade a prenikli tiež až k Vavrišovu. Na ľavom krídle postupovali Celder a Ňarai a na pravom útočil Čajágho. Generál Thollet po prelomení obrany dovalovských šiancov a obrany v Hrádku a Petre, zhromažďoval bojaschopné oddiely vo Vavrišove. Obruč okolo Tholletovej armády sa postupne uzavierala. Pri obrane pozícií bol Thollet ranený. Podľa úradného hlásenia malá guľka z pušky mu na dvoch miestach poranila sánku. Jeden z jeho kapitánov Fridrich Böckl bol zranený smrteľne. V popoludňajších hodinách bol už Thollet s 400 – 500 jzdcami úplne obkľúčený vo Vavrišove. Záhadou zostáva, prečo mu na pomoc neprišla posádka šiancov v Petre alebo Pribyline.

Kurucký šľachtický dôstojník ozbrojený šablou a budzogaňom

Kurucký pešiak ozbrojený čakanom, puškou a šablou

ským šiancom. Čajági, obávajúc sa tajného ústupu obklúčených Tholletových jednotiek na sever, vyslal týmto smerom na vlastnú zodpovednosť 300 mužov pod velením vicekapitána Jána Pongráca (Pongrácz).

Čákiho váhanie tak ovplyvnilo rozhodnutie nezaútočiť okamžite na obklúčené Tholletove vojsko, ale radšej vyčkávať. Toto osudové rozhodnutie bolo motivované zaiste jeho poradcom Babočajim (aj napriek tomu, že podľa Berčeniho rozkazu bol za poradcu menovaný P. Andráši), ale aj strachom pred postupujúcim cisárskym vojskom generála Viarda, ktoré sa podľa informácií od generalissima Berčeniho pohlo z údolia Hrona smerom na Liptov. Preto stiahol celú jednotku pod velením brigádneho generála Celdera a vyslal ju na prieskum smerom k Ružomberku.

Ráno 5. augusta sa brigádni generáli zhromaždili v stane podmaršala Michala Čákiho. Tu sa viedli vášnivé debaty o ďalšom spôsobe vedenia boja. Napokon sa Čáki priklonil k radám Babočajiho a rozposlal ďalšie výzvedné skupiny smerom na Staré Hory, Turiec a Oravu, aby spozorovali prípadné pohyby nepriateľa.

Aj keď sa na bojisku v radoch kurucov šírila správa o Tholletovej smrti, ten bránil Vavrišovo na čele zverených oddielov. Obával sa podpálenia dediny zápalnými strelami, a tak dal sám povel na zapálenie Vavrišova a ustupoval s jazdcami do hviezdicového šianca za dedinou. Odtiaľ chcel podniknúť útok na kurucov. Okolo 15-tej hodiny vtiahol s asi 400 mužmi do hviezdicového šianca pod ochranou dymu z horiaceho Vavrišova. Kuruci, zaskočení náhlym zvratom v bitke, na ustupujúcich vojakov neútočili. Ďalšie útoky zastavil rozkaz podmaršala Čákiho. V útoku pokračovali len Čajághi dva prápory. Ten nechcel poslúchnuť Čákiho, keďže vedel, že rozhodný útok by mohol rozbiť Tholletovo vojsko, ktoré postupovalo do opevnenia. Počas popoludnia jazdectvo, ktorému velil Semere (Szemere) a de Riviére obsadilo vyvýšeniny na západ od Vavrišova. Plukovník Riviére v obsadenom šianci v blízkosti Vavrišova osadil svoje delá a v noci začal s ostreľovaním vojakov uzavretých vo veľkom šianci. Čáki poslal na posilnenie Semereho jazdectva na planinu aj peších hajdúchov. Pluk Františka Pauera vyslal uzavrieť cestu smerom k Petru a Babočajiho s dvoma plukmi k pribylin-

Čoskoro do rúk povstalcov padol Nový hrad a časť opevnení. Obce Liptovská Kokava, Hybe, Východná, Važec a Štrba boli v rukách povstalcov, ktorí sa v nich opevnili. Pri menších šarvátkach vypálili Pribylinu. Cisárske vojsko vo vavrišovskom šianci utrpelo straty povstaleckou delostreleckou paľbou pod velením de Riviéra, ktorá trvala od 5. do 9. augusta. Hviezdicový šianec dobýjali aj kuruckí hajdúsi, ktorí sa chránili pred paľbou Tholletových vojakov vykopaním zákopov. Pre urýchlenie dobytia šianca navrhoval Čajági, aby sa zo štyroch strán opevnenia umiestnili do vlastných vybudovaných vyvýšených šiancov delá, ktoré by zvrchu ostreľovali cisárske oddiely. Všetky prípravy mali byť viditeľné a prezentované tak, aby sa nepriateľ zľakol a rozhodol sa prípadne kapitulovať. Tieto návrhy však Čáki odmietol akceptovať, bál sa, že útok na šianec by sa nemusel vydať. Tak sa bez významnejších zmien bojovalo aj 5. a 6. augusta. Thollet bol rozhodnutý, aj napriek veľkým stratám, nedostatku potravín a vody, brániť sa do posledného muža. Pobyt vojakov v opevnených pozíciách navyše znepríjemňoval v augustových horúčavách rýchlo sa šíriaci zápach rozkladajúcich sa mŕtvol a kónských zdochlín.

V poslednej chvíli však nastal v bitke nečakaný obrat. Už 7. augusta ráno zbadali Tholletovi udatne sa brániaci vojaci, že kurucký oddiel rozmiestnený na kopcoch sa sťahuje spolu s delami de Rivéra dolu, do údolia Belej. Udialo sa to na príkaz Čákiho, ktorý týmto otvoril priestor za chrbtom Tholleta vhodný na ústup. Vysvetlenie na Čákiho pohnútky k takémuto rozkazu sa nepodarilo nájsť ani v jeho listoch Berčénimu, ani v listoch podriadeným veliteľom. Thollet však aj napriek tomu neustúpil.

Správa o rýchlom a úspešnom útoku povstalcov prinútila generála Jána Pálfiho, aby poslal 7. augusta zo Zvolena generála Viarda s 500 jazdcami a 600 pešiakmi na pomoc brániacemu sa Tholletovi. Povstalci pokračovali v obliehaní najmä zásluhou Čajágiho, Riviéra a Ňáraiho, ktorí presvedčili Čákiho, že cisárske vojská sú ešte príliš ďaleko. Aj brigádny generál Celder, ktorý postupoval k Ružomberku, hlásil, že voj-

Kurucký jazdec

sko postupujúce z Banskej Bystrice na Brezno do Ružomberka je veľmi slabé a odhadol ho na 200 jazdcov a 200 pešiakov. Títo však išli na pomoc vystrašenému prefektovi likavského panstva Jánovi Jakubovi Nefcerovi (Neffcer). Ten žiadal o pomoc proti kurucom blížiacim sa popri Váhu k Ružomberku. Celder hlásil Čákimu, že zo žiadnej strany nie sú pozorovateľné jednotky, ktoré by sa blížili na pomoc Tholletovi. Celder sa nerozhodol zdržiavať bojom o Ružomberok, aj napriek slabej a malej, rýchlo zozbieranej posádke, ktorá sa rozhodla brániť pevnosť svätej Žofie v Ružomberku. Postupoval ďalej z Liptovskej Štiavnice na Liptovskú Lúžnu a odtiaľ prišiel 8. augusta 1709 do Liptovskej Osady. Na druhý deň poslal na prieskum hlavného strážmajstra (majora) Bajčiho s 300 hajdúchmi do Štureckého priesmyku. Pri Revúcej však tieto nič netušiace oddiely narazili na predvoj jednotiek pod velením cisárskeho generála Viarda. Po krátkej a prudkej prestrelke ustúpila Bajčiho jednotka s citelnými stratami do Osady. Podľa dobových informácií cisárske jednotky stratili 12 mužov a na druhej strane padlo až 120 kurucov. Kurucká jednotka bola oslabená aj o väčšiu časť mužstva pozostávajúceho z Liptákov a Oravcov, ktorí cez noc zbehli do svojich domovov. V noci z 8. na 9. augusta 1709 sa Viardova armáda dostala do Ružomberka a Celder preto vydal pokyn na ústup smerom popri Magurke, po hrebeňoch Nízkych Tatier a 12. augusta prišiel do obce Polomka.

Pri Ružomberku sa 10. augusta Viardove oddiely spojili so 6 ťažkými jazdeckými práporami a 3 práporami Očkaiho husárov pod velením generála baróna Ladislava Ebergéniho a toto cisárske vojsko v sile okolo 2 000 mužov postupovalo Liptovom.

Podmaršal Michal Čáki očakával útok cisárskej armády, pretože o pohybe vojsk na dolnom Liptove mal dobré správy. Podľa nich sa však cisárske vojsko len naoko presúvalo Liptovom a v skutočnosti sa k Vavrišovu nepribližovalo. Aj napriek tomu sa ráno 9. augusta 1709 rozhodol na porade veliteľov vydať rozkaz na ústup. Nepomohlo ani ďalšie prehovárание veliteľov, ba ani útok jedného z veliteľov na vlastnú päť. V liste de Riviéra Berčénimu je dokonca opísaná veľká hádka medzi veliteľmi a Čákim. Čo sa na vojenskej porade odohralo v skutočnosti, nie je presne známe, ale večer kurucká palba na vavrišovský šianec ustala a v noci z 9. na 10. augusta nariadil Čáki všeobecný ústup. Povstalci sa zhromaždili pri Hybiach a odtiahli späť na Spiš, kde sa 10. augusta utáborili pri Vikartovciach. Vojakom sa z relatívne vyhratej bitky nechcelo ustupovať. Podľa ústnej tradície, francúzsky kurucký plukovník de Riviére od zlosti hodil čiapku o zem, keď dostal definitívny rozkaz na ústup.

Generál Anton Thollet okamžite po ústupe kurucov vydal rozkaz na odchod z vavrišovského šianca. Dal prestavať šianec v Liptovskom Petre, v okolí tunajšieho kostola (pôvodný rímsko-katolícky kostol svätého Petra, definitívne zničený počas požiaru v roku 1786). Kostol opevnil násypom širokým 3 siahly, na ktorý použili materiál zo zbúraných domov. Vojaci vyčistili celý šianec vo Vavrišove. Ale ani tu, a ani v Pribyline, nezanechal Thollet posádku. Niekoľko mužov ponechal v Liptovskom Petre a zvyšok odvelil do okolia Liptovského Mikuláša.

Kurucké jednotky Babočajho a Pauera síce ešte v septembri podnikli menšie výpady smerom ku Vavrišovu, ale bez úspechu. Aj Štefan a Pavol Andrášiovci verbovali novú armádu v Gemeri a na Spiši pre ďalší útok na Liptov, ale v roku 1709 sa už na Liptove väčšie boje neodohrali.

Kostol v Liptovskom Svätom Ondreji

Maršal Siegbert Heister s pomocnými jednotkami a generálmi Steinwillom, Leffholzom, Ebergénim, Tholletom, Hartlebenom a kniežaťom Jurajom Lubomirským odišiel na Spiš až 14. novembra 1709. Zanechal však svoje posádky v Liptovskom Petre, na Novom hrade, v Liptovskom Mikuláši a Ružomberku.

V rôznej korešpondencii cisárskych vojakov sa spomína, že Tholletovi vojaci by už v obklúčení neboli vydržali viac ako dva dni a k porážke im pri Vavrišove chýbal len vlások. Do bitky by nemohlo aktívne zasiahnuť ani cisárske vojsko pod velením Viarda a Ebergéniho, ak by kuruci bez váhania 9. augusta na šianec pri Vavrišove zaútočili. Bitku bolo možné vyhrať, aj napriek neskorším tvrdeniam brigádneho generála Babočajho, že cisárska paľba diel bola účinná, a že kuruci boli veľmi oslabení dezerciou, najmä miestnych dobrovoľníkov.

Berčeni prijal správu o Čákiho ústupe 11. augusta v tábore pri Ráho. František Rákoci dostal túto informáciu až 13. augusta 1709 na hrade v Blatnom Potoku (Sárospatak) a v ostrom liste z 23. augusta 1709 prikázal Berčénimu vyšetriť liptovský nezdar a potrestať vinníkov. Aj keď Berčeni nechcel tento prípad zahľadiť, bolo mu nepríjemné vyšetrovať svojho švagra Mikuláša Čákiho. Čáki síce odišiel so súhlasom Berčéniho s časťou vojsk na svoje majetky na Spiš, ale v hlavnom stane generalissima Berčéniho na Muráni už v dňoch 13. a 14. augusta vyhotovili písomné hláse-

nia o priebehu bitky Andráši, Čajági, Celder a Siňai (Szinay). Plukovník de Riviére sa zdržiaval v Košiciach, odkiaľ mal doviesť delá pre ďalšie zamýšľané liptovské ťaženie. Preto svoje hlásenie zaslal písomne spolu s vlastnoručne nakreslenou mapou. O tom, či existovala aj Čákiho podrobná správa, sa záznamy nezachovali. Spomínané hlásenia jednotlivých veliteľov hľadajú vinníkov medzi sebou. Riviére označil Babočajiho za Čákiho zlého ducha. Babočaji obvinil Celdera a nepriamo ho obvinil aj Čajági, keď tvrdil, že pri obsadení prechodu cez Staré Hory na Liptov nebol dost' rýchly. Berčení sa v týchto tvrdeniach len ťažko orientoval, ale za konečného a hlavného vinníka bol považovaný Michal Čáki. Nebol však potrestaný, ako sa aj očakávalo. Rákoci sa aj neskôr presvedčil, že v jeho prípade nešlo o zradu, ale neúspech v bitke pri Vavrišove bol spôsobený jeho neskúsenosťou, slabosťou a ovplyvniteľnosťou. V každom prípade Rákociho dôvera v M. Čákiho a P. Andrášiho bola po udalostiach na Liptove v auguste 1709 otrasená. Nepochybne časť viny bola prisúdená aj Babočajimu, ktorý bol známy svojou veľkou antipatiou voči francúzskemu plukovníkovi de Riviérov, proti ktorému podnecoval aj Čákiho. Dobové pramene a aj precíznosť de Riviéra pred začatím bojov, nám dovoľujú predpokladať, že išlo o veľmi skúseného profesionála, ktorého snahou bolo v bitke pri Vavrišove vyhrať a poraziť nepriateľa.

Aj keď sa v dobových prameňoch nezachovali presné informácie o počtoch padlých na strane povstalcov, podľa neskorších správ kuruckí povstalci nechali na bojisku 400 mŕtvych. Tento počet je však prehnaný a zahŕňa aj straty spôsobené dezerciou, keďže na druhej strane máme k dispozícii presné údaje o počtoch padlých z radov cisárskych vojakov. Z dragúnskeho Wolfskehlovského pluku padol pri Vavrišove jeden kapitán, jeden kaprál a 8 členov mužstva. Zranený bol jeden kapitán a 9 členov mužstva. Nezvestní boli dvaja a do zajatia padol jeden poručík, 2 kapráli a 30 členov mužstva. Boli vyčíslené aj straty koní – zahynulo 63 koní a zranených bolo 45.

V boji na Švihrovej, v jednej zo šarvátok vo Vavrišove padol aj barón Fridrich Böckl, kapitán Wolfskehlovského jazdeckého pluku. Podľa povesti Jána Kalinčiaka *Svätý Duch*, ktorá prvá, aj keď veľmi nepresne, popísala toto vojenské stretnutie, Böckl padol v dedine Svätý Duch v súboji s členmi rodiny Podturňanských. V skutočnosti padol v boji priamo vo Vavrišove a v Liptovskom Petre mu potom urobili vojenský pohreb. Pochovali ho v krypte miestneho kostola. Ešte v prvej polovici 19. storočia bol v zrúcaninách gotického kostola náhrobný kameň s latinským nápisom dokumentujúcim túto udalosť: „*Tu leží urodzený pán Fridrich Wilhelm Böckl, slobodný pán z Böcklu a Cawy, slávneho pluku Wolskehlianskeho kapitán, zomrelý keď buriči Vavrišovo zapálili, jeho duša nech odpočíva v pokoji.*“

Aj keď k rozhodujúcemu vojenskému stretu v závere tejto bitky prakticky nedošlo, padlo v nej desať cisárskych a neurčitý počet kuruckých vojakov a vyhorelo 7 obcí. Vážne boli poškodené kostoly v Liptovskom Petre a Liptovskom Ondreji. Svätoondrejský kostol musel byť v nasledujúcich rokoch od základov prestavaný. Podľa niektorých teórií následkom týchto bojov zanikli blízke dediny Čutkovo, Danišovo, Svätý Duch a v blízkosti Veternej Poruby dedina Svätý Štefan. Čutkovo, Danišovo a Svätý Duch zanikli však už na konci 15. storočia a v tomto období už neexistovali. Svätý Štefan bol počas bitky tiež vyrabovaný a zanikol definitívne pravdepodobne o 4 roky neskôr.

Tholletove zákopy sa dajú pozorovať na niektorých miestach ešte dnes severne od Liptovského Petra, ponad Vavrišovo až po Pribylinu. Dajú sa rozoznať aj miesta, kde stáli štvorhranné vežičky, v ktorých bolo umiestnené delostrelectvo. Časť východnej strany Švihrovej oproti Vavrišovu, kde stáli francúzske batérie pod velením plukovníka de Rivére, sa nazývajú ešte dnes „Francúzy“.

Starší ľudia rozprávajú, že na Švihrovej, v miestach kde stála niekedy dedina Svätý Duch, sa z času na čas v sporných letných mesiacoch objavujú cisárski bojovníci v bielej vojenskej rovnošate, dlhých kabátoch a trojrohých klobúkoch, držiaci v rukách pušky s nasadenými bodákmi, proti ktorým útočia kuruckí hajdúsi v krátkych kabátoch, zošnúrovaných mentiekach, priliehavých nohaviciach, krátkych čizmách s puškami, šablami a sekerami v rukách. V pozadí za nimi sa údajne zjavujú v krytých postaveniach delostrelecké batérie. Na bojisku vidieť ranených, umierajúcich, kaluže krvi, rozhádzané zbrane, horiacu dedinu a utekajúce obyvateľstvo. Nepočuť však ani strelbu pušiek a diel, ani vojenský rev či ston umierajúcich. Všetko sa odohráva v najväčšej tichosti. Možno, že aj tento prízrak podnietil zemana Juraja Lubyho, keď na počesť svojho deda Juraja Lubyho skomponoval krásnu a dojemnú *Švihrovskú dumu*, ktorú hrával liptovským zemanom známy huslista Jozef Piťo. Slová k tejto melódii neskôr napísal rodák z Jamníka, básnik Bohuslav Klimo-Hájomil.

LITERATÚRA:

HOUDEK, Ivan: Švihrová. In: *Sborník muzeálnej slovenskej spoločnosti*, roč. 20, 1926, s. 44-50.

MARKÓ, Arpád: *A líptói kuruc hadjárát 1709 augusztusában*. Budapest 1935.

ULIČNÝ, Ferdinand: Osídlenie Liptova do konca 16. storočia (1. – 3.). In: *Liptov*, roč. 7, 1982, s. 39-90; roč. 8, 1985, s. 133-208; roč. 9, 1987, s. 61-149.

VÍTEK, Peter: *Jamník*. Dolný Kubín : Peter Huba, 1998.

VÍTEK, Peter: *Z dejín Liptovskej Kokavy*. Lipt. Mikuláš : Ex Libris, 2000.

VÍTEK, Peter – CHURÝ, S.: *Liptovský Ondrej 1332 – 2002*. Poprad : Marmota Press, 2002.

VÍTEK, Peter a kol.: *Podtureň 1331 – 2002*. Poprad : Marmota Press, 2002.

VÍTEK, Peter – CHURÝ, Slavko: *Dejiny obce Liptovský Peter*. Poprad : Marmota Press, 2004.

VÍTEK, Peter – CHURÝ, Slavko – ŠUBA, A.: *Z minulosti Liptovského Hrádku*. Liptovský Mikuláš : Transcius, 2006.

VÍTEK, Peter: 291. výročie bitky na Švihrovej. Okresný vestník. Lipt. Mikuláš : Okresný úrad v Lipt. Mikuláši, roč. 9, č. 7, s. 2-3.

VÍTEK, Peter: 291. výročie bitky na Švihrovej. Mikulášske spravodajstvo, roč.1, 2000, s. 7-9.

VÍTEK, Peter: Švihrovská bitka. In: *Po tvojich cestách pevne kráčam*. Zborník z osláv 300. výročia Ružomerskej synody. Ružomberok 2007, s. 34-39.

Posledné protihabsburské povstanie v dátumoch

BOŽENA ŠEĎOVÁ

- 1703, 6. mája** František II. Rákoci a Mikuláš Berčeni vydali v poľskom exile manifest vyzývajúci uhorské obyvateľstvo, šľachticov i nešľachticov do boja za slobodu.
- 1703, 14. júna** František II. Rákoci sa v poľskej obci Klimiec stretol so vzbúrencami vedenými Tomášom Esem, ktorí ho už začiatkom apríl a požiadali, aby sa postavil na čelo protihabsburského odboja.
- 1703, 16. júna** František II. Rákoci sa po prekročení Vereckého priesmyku vrátil do Uhorska, kde sa k nemu v krátkom čase pridali ozbrojení poddaní a desiatky zbehov z cisárskeho vojska.
- 1703, 4. júla** Mikuláš Berčeni s dragúnmi a pešiakmi najatými v Poľsku dorazil k Rákocimu do Zavadky, odkiaľ sa 7. júla spoločne vydali na pochod do Zátisia.
- 1703, 18. júla** Rákoci na čele povstalcov prekročil Tisu; vo vojenskom tábore vydal manifest, ktorým sa pokúsil rozptýliť obavy uhorskej šľachty a vyzval ju k účasti na povstaní.
- 1703, 28. augusta** v tábore neďaleko Satu Mare František II. Rákoci vydal patent, ktorým oslobodil poddaných bojujúcich pod jeho zástavami od feudálnych povinností.
- 1703, v septembri – októbri** kurucké vojská pod velením plk. Ladislava Očkaiho ob-

sadili Rimavskú Sobotu, Lučenec, Krupinu, Levice (začiatkom novembra ich na krátky čas stratili), ako aj banské mestá na území stredného Slovenska.

1703, začiatkom októbra Leopold I. vymenoval podmaršala Leopolda Schlicka za hlavného veliteľa cisárskeho vojska v Uhorsku.

1703, 30. októbra cisárske vojská pod velením Leopolda Schlicka a veliteľa stoličných vojsk Šimona Forgáča rozprášili pri Leviciach Očkaiho jazdecké oddiely a prinútili hradnú posádku, aby sa vzdala.

1703, 31. októbra Mikuláš Berčeni obsadil Jäger a obklúčil Jágerský hrad.

1703, 11. novembra Levoča a Spišský hrad sa vzdali povstalcovi; spišská, šarišská, abovská, gemerská a zemplínska šľachta sa obrátila na Rákociho s výzvou o vrátenie kurucov poddanského pôvodu pod zemepanskú zvrchovanosť.

1703, 15. novembra kuruci pod vedením Mikuláša Berčeniho porazili v bitke pri Zvolene vojská cisárskeho generála Šimona Forgáča a znovu sa zmocnili banských miest.

1703, 28. novembra povstalecké vojsko obsadilo Levice a o dva dni nato Topoľčany.

1703, 2. decembra kurucké vojská sa zmocnili Hlohovca. Do konca roka sa povstalcovi podarilo obsadiť takmer celé územie Slovenska (okrem Bratislavy, Košíc, Prešova, Trenčína a Nitry, pevností Leopoldov, Nové Zámky a Komárno).

1703, 4. decembra kurucké vojská obsadili Levoču, ako aj Trnavu, odtiaľ podnikali výpravy do Rakúska.

1703, 13. decembra hlavný veliteľ cisárskych vojsk Eugen Savojský prišiel do Bratislavy a osobne dozeral na obranu mesta i opevňovanie hraníc.

1704, začiatkom januára v Trnave vydali tlačou politický manifest Františka II. Rákociho (s antedatovaním 7. júna 1703) obyvateľom kresťanských krajín, aby vystúpili proti Habsburgovcom.

1704, 11. januára kurucký generál Alexander Károli na čele 5-tisícového vojska prešiel zo Žitného ostrova cez zamrznutý Dunaj do Zadunajska a začal rozsiahle ťaženie.

- 1704, 22. januára** Leopold I. namiesto podmaršala Schlicka vymenoval do funkcie veliteľa cisárskych vojsk v Uhorsku maršala Siegberta Heistera.
- 1704, koncom januára** povstalcom padol do rúk opevnený hrad Muráň.
- 1704, 13. februára** obrancovia Trenčína sa vzdali kuruckým oddielom.
- 1704, 20. marca** cisársky maršal Siegbert Heister pri Feketevárosi rozprášiľ Károliho vojsko a obsadil Zadunajsko.
- 1704, 1. apríla** cisársky generál Šimon Forgáč sa pridal k Rákocimu, ktorý ho vymenoval za kuruckého maršala.
- 1704, 2. apríla** Mikuláš Berčeni vydal v Leviciach patent, ktorým sľuboval, že po skončení bojom sa poddaní stanú slobodnými roľníkmi.
- 1704, 27. – 28. mája** kuruci Mikuláša Berčeniho porazili v bitke pri Smoleniciach cisárske vojsko Adama Ritschana.
- 1704, 8. júla** na sneme sedmohradských stavov v Alba Julii bol František II. Rákoci zvolený za sedmohradské knieža.
- 1704, 27. augusta** povstalecké vojská sa zmocnili Nitry.
- 1704, 28. augusta** v Gyöngyösi sa začali rokovania splnomocnencov Leopolda I. a Františka II. Rákociho o prímerí, ktoré vstúpilo do platnosti 14. septembra a malo trvať do 31. októbra.
- 1704, 1. septembra** Rákoci vydal manifest, v ktorom vyzval všetkých uhorských vojakov slúžiacich v cisárskom vojsku na západnom fronte, aby prešli k Francúzom alebo Bavorom.
- 1704, 21. – 30. októbra** v Banskej Štiavnici bezúspešne rokovali povstaleckí a cisárski predstavitelia o mieri. Na rokovaníach sa ako sprostredkovatelia zúčastňovali aj vyslanci Holandska a Anglicka.
- 1704, 24. októbra** povstalecké vojská obsadili Prešov.
- 1704, 31. októbra** Košice sa vzdali povstalcom (spolu s Prešovom odolávali kuruckej blokáde skoro pol druhu roka).
- 1704, 16. novembra** po vyše týždňovom obliehaní dobylo kurucké vojsko gen. Jána Botána pevnosť Nové Zámky. O dva dni neskôr tam prišiel knieža Rákoci,

ktorý potom 21. novembra vydal manifest zdôvodňujúci príčiny neúspešného rokovania o mieri.

1704, 26. decembra generál Siegbert Heister porazil pri Trnave kurucké vojská, bolo to najväčšie vojenské stretnutie kuruckých a cisárskych vojsk počas Rákociho povstania na Slovensku.

1704, 27. decembra Rákoci vyhlásil všeobecnú insurekciu v uhorských stoliciah.

1705, 3. januára František II. Rákoci zaviedol novú menu, menejhodnotné medené mince, tzv. libertáše, čo malo katastrofálne následky pre ekonomiku krajiny. Zároveň sa stanovila výška žoldu pre radového pešiaka 8 a pre jazdca 12 libertášov mesačne.

1705, koncom marca kurucké vojsko sa zmocnilo Sv. Jura, Pezinka a Modry.

1705, 1. mája Rákoci v záujme upevnenia bojaskopnosti a disciplíny kuruckého vojska vydal Vojenské regule a Inštrukciu na zabezpečenie obrany hradov a pevností.

1705, 5. mája vo Viedni zomrel Leopold I., rímsko-nemecký cisár, český a uhorský kráľ, na trón nastúpil jeho syn Jozef I.

1705, 30. mája v Levoči v Brewerovej tlačiarňi vyšli pod redakciou Pavla Rádaiho latinské noviny povstalcov Mercurius Hungaricus.

1705, 5. – 6. augusta stroskotal Rákociho pokus rozbiť cisárske vojsko vedené maršalom Ludwigmom Herbevillom medzi Váhom a Dudváhom.

1705, 11. augusta v bitke pri Budmericiach porazil maršal Herbeville na čele 12-tisícového vojska kurucké vojská v počte 25- až 30-tisíc mužov..

1705, 12. septembra – 2. októbra sa v Sečanoch konal povstalecký snem, na ktorom sa vytvoril 24-členný senát, ktorý uzákonil slobodné vyznávanie náboženstva, (17. septembra) prijal rozhodnutie o stavovskej konfederácii a do funkcie kniežaťa zvolil Františka I. Rákociho, (30. septembra) zvolil Berčéniho za prvého senátora a hlavného generála.

1705, 27. októbra za prítomnosti anglického a holandského vyslanca sa začali v Tr-

nave rokovania medzi splnomocnencami Jozefa I. a sedmohradského kniežata Františka II. Rákociho.

1706, 13. apríla Jozef I. vymenoval za hlavného veliteľa cisárskych vojsk v Uhorsku maršala Guida Starhemberga.

1706, 13. apríla splnomocnenci Františka II. Rákociho a Jozefa I. uzavreli v Trnave dvojtzdňové prímerie, ktoré sa neskôr predĺžilo až do 24. júla.

1706, 19. – 25. mája pod vedením Františka II. Rákociho rokoval v Nových Zámkoch povstalecký senát o obnovení práva odporu podľa Zlatej buly Ondreja II. a o ďalších aktuálnych vojensko-politických úlohách.

1706, na jar Ekonomická rada (Consilium economicum) ako hlavný hospodársky orgán povstalcov bola v dôsledku zlej hospodárskej situácie nútená vydať cenové limitácie na potraviny a remeselnícke výrobky.

1706, v októbri baníci v Banskej Štiavnici začali otvorene prejavovať svoju nespokojnosť a k Rákocimu vyslali zvláštnu delegáciu.

1707, 1. januára Turčianska stolica vydala obežník, v ktorom vyjadrila nespokojnosť s povstaleckými nariadeniami.

1707, 8. marca v Žiline evanjelický superintendent Daniel Krman posvätil 8 nových zástav kuruckého vojska vedeného plk. Urbanom Celderom.

1707, 31. mája – 18. júna v Ónode zasadal povstalecký snem, na ktorom svojvoľne stáli zástupcov Turčianskej stolice Melichera, Rakovského a Krištofa Okoľčániho za predchádzajúcu kritiku hospodárskej politiky povstalcov, ďalej na sneme odsúhlasili zvýšenie daní a vyhlásili detronizáciu Habsburgovcov v Uhorsku.

1707, v októbri štrajk baníkov v banskoštiavnickom revíre prerástol do otvorenej vzbury, v bojoch zahynulo 11 a ranených bolo 30 baníkov.

- 1708, 29. februára** Jozef I. zvolal do Bratislavy snem, na ktorom vyslanci – 99 veľmožov a zástupcovia 51 stolíc a 21 miest – osvedčili vernosť panovníkovi (trval do 15. júna).
- 1708, 30. marca** Siegbert Heister opäť prevzal hlavné velenie cisárskych vojsk v Uhorsku.
- 1708, 15. júna** Rákoci na čele 10-tisícového vojska sa z Jágru pohol na Považie, cieľom jeho ťaženia malo byť Sliezsko.
- 1708, 26. júla** maršal Siegbert Heister sa vydal z Bratislavy na výpravu s 5 000 vojakmi a južne od Trenčína sa spojil s vojskom generála Viarda.
- 1708, 3. augusta** Siegbert Heister porazil v bitke pri Trenčíne Rákociho vojská, ktoré stratili viac ako 3 000 mužov. V boji bol zranený aj vodca povstania František II. Rákoci.
- 1708, 25. augusta** kuruci v Nitre sa po trojdňovom obliehaní vzdali a mesto odovzdali cisárskym jednotkám.
- 1708, 28. augusta** kurucký veliteľ Ladislav Očkai prešiel pri Nitre s celým plukom na stranu cisára.
- 1708, v októbri** sa cisárske jednotky zmocnili banských miest.
- 1708, 28. novembra** do Blatného Potoka bol zvolaný povstalecký snem, ktorý sa uzniesol na oslobodení poddaných, ktorí bojovali v Rákociho vojsku, ako aj ich potomkov spod zemepanskej závislosti (trval do 18. decembra).

- 1709, 10. apríla** cisárske oddiely obsadili Oravský hrad.
- 1709, 14. júla** Jozef I. vyhlásil amnestiu všetkým povstalcom, ktorí sa vzdajú do 4 týždňov, s výnimkou Františka II. Rákociho a jeho zástupcu Mikuláša Berčeniho.
- 1709, v lete** cisárske jednotky obsadili Liptov. Uhorsko postihla morová epidémia, ktorá trvala až do roku 1714.

1709, v decembri cisárske jednotky vedené maršalom Heisterom obsadili prevažnú časť Spiša, v Kežmarku dal Heister (13. 12.) napriek predchádzajúcemu sľubu popraviť 6 mešťanov a 6 vojenských veliteľov.

1709, 10. decembra Jozef I. nariadil vrátiť katolíkom kostoly a školy, ktoré im počas povstania odňali protestanti.

1710, 1. januára kurucký poručík Adam Javorka zatkol vo Vrbovom bývalého povstaleckého veliteľa Ladislava Očkaiho, ktorý prebehol na stranu cisára.

1710, 3. januára v Nových Zámkoch povstalecký súd odsúdil a dal popraviť Ladislava Očkaiho.

1710, 22. januára porážka kuruckých vojsk pri novohradskom hrade Romhány znamenala zlomenie odporu povstaleckej armády.

1710, 13. februára v Levoči kurucký generál Štefan Andráši otvoril brány mesta cisárskemu vojsku.

1710, 24. septembra po takmer štvormesačnom obliehaní Nových Zámkov povstalecká posádka, ktorá držala pevnosť od roku 1704, kapitulovala pred cisárskym vojskom vedeným maršalom Jánom Pálfiom.

1710, 26. septembra Jozef I. vymenoval maršala a chorvátskeho bána Jána Pálfiho za hlavného veliteľa uhorských vojsk.

1710, 14. novembra maršal Pálfi sa v súkromnom liste obrátil na hlavného kuruckého veliteľa Alexandra Károliho s výzvou na uzavretie mieru.

1710, 10. decembra kurucká posádka Prešova sa vzdala cisárskemu vojsku.

1711, 15. februára František II. Rákoci a Mikuláš Berčení sa rozhodli odísť do Poľska, kde chceli získať pomoc od ruského cára Petra I., vedením rokovaní o mieri knieža poveril maršala Alexandra Károliho.

1711, 17. apríla vo Viedni nečakane zomrel Jozef I., rímsko-nemecký cisár, český

a uhorský kráľ, na trón nastúpil posledný mužský člen habsburskej dynastie, jeho brat a dovtedajší španielsky kráľ Karol III. (ako rímsko-nemecký cisár a český kráľ Karol VI.).

1711, 30. apríla v Satmári (dnes Satu Mare) bol medzi povstalcami a panovníkom uzavretý mier, ktorým sa povstanie definitívne skončilo.

1711, 1. mája kurucké oddiely v počte okolo 12 000 mužov zložili zástavy a zbrane na Majténskom poli a odprisahali vernosť cisárovi.

1711, 24. júna kapitulovala posádka poslednej kuruckej pevnosti – Mukačevského hradu.

1712, 22. mája na rokovaní snemu v Bratislave bol Karol III. korunovaný za uhorského kráľa, snem ďalej (v júli) vyhlásil vodcov rákociovského povstania za vlastizradcov a zrušil platnosť všetkých zákonov, ktoré prijali povstalecké snemy v Sečanoch, Ónode a Blatnom Potoku.

1713, 18. marca v Svätom (dnes Liptovskom) Mikuláši popravili zbojníckeho kapitána a niekdajšieho cisárskeho i kuruckého vojaka Juraja Jánošíka.

O autoroch

pplk. Dr. István Czigány, CSc. (1954) – zástupca riaditeľa Vojenskohistorického inštitútu Vojenského historického ústavu a múzea v Budapešti. Špecializuje sa na vojenské dejiny v 16. – 18. storočí. Okrem spoluautorstva viacerých publikácií (napríklad *A Millennium of Hungarian Military History*, 2002; *A Rákóczi-szabadságharc (1703 – 1711)*, *A magyar hadtörténelem évszázadai*, 2003; *Fegyvert s vitézt...A magyar hadtörténelem nagy csatái*, 2003), editorstva (*Napló Buda avagy Offen erős városának híres ostromáról...*, 1998; *Az államiság megőrzése. Tanulmányok a Rákóczi-szabadságharcról*, 2002) vydal samostatnú monografiu *Reformok és kudarok. A magyarországi katonaság beillesztésének kísérletei a Habsburg-birodalmi haderőbe a 17. században* (2004).

PhDr. Viliam Čičaj, CSc. (1949) – po vyštudovaní odboru história a filozofia na Univerzite Komenského roku 1972 pôsobí nepretržite v Historickom ústave SAV v Bratislave. Predmetom jeho bádateľskej a publikačnej činnosti je obdobie novoveku s dôrazom na kultúrne a politické dejiny. Je autorom monografie *Knižná kultúra na Slovensku v 16. – 18. storočí* (1985) a spoluautorom či editorom základných kolektívnych historiografických diel, ako napríklad akademické *Dejiny Slovenska II.* (1987), *Slovenské dejiny* (1993), *Lexikón slovenských dejín* (1997, 1999, 2006), *Kronika Slovenska I.* (1998), *Turci v Uhorsku I. Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov VII.* (2005), *Dejiny Slovenska. Dátumy, udalosti, osobnosti* (2007). Od roku 1997 je predsedom Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV.

PhDr. Vojtech Dangl, CSc. (1937) – v rokoch 1970 – 2004 bol vedeckým aj riadiacim pracovníkom Vojenského historického ústavu v Bratislave, od roku 2004 pôsobí v Historickom ústave SAV. Ťažiskom jeho bádateľskej činnosti je najmä obdobie novoveku. Je autorom niekoľkých vedecko-populárnych, odborných či vedeckých monografií: *Slávni vojvodcovia* (1981), *Bitky a bojiská – Od Wogastisburgu po Lamač* (1984), *Slovensko vo víre stavovských povstaní* (1986), *Bitky a bojiská v našich dejinách. Od Samovej ríše po vznik stálej armády* (2005), *Armáda a spoločnosť na prelome 19. a 20. storočia* (2007). Popri zhruba 40 vedeckých štúdiách a takmer 200 odborných či publicistických článkoch sa spoluautorsky podieľal na viacerých základných encyklopedických a vojensko-historických dielach, ako napríklad: *Kronika Slovenska 1.-2.* (1998 – 1999), *Encyklopédia Beliana 1.-4.* (1999 – 2004), *Vojenské dejiny Československa II. díl 1526 – 1918* (1986), *Vojenské dejiny Slovenska II. zv. 1526 – 1711* (1995), *Vojenské dejiny Slovenska III. 1711 – 1914* (1996), *Vojenské uniformy a výstroj. Obrazový slovník* (1995). V rokoch 1994 – 2008 bol predsedom Vedeckej rady Vojenského historického ústavu.

plk. v.v. Ing. Ján Dibala (1940) – pôsobil ako spojár, radista, vojenský technik a veliaci dôstojník v 10. tankovom pluku v Martine. Na Vojenskej akadémii v Brne študoval vojenské operačné umenie a logistiku. Už počas štúdia sa venoval dejinám vojenského umenia. Publikoval 27 článkov a štúdií v domácich periodikách. V roku 1966 bol jedným zo zakladateľov historickej sekcie Gemerskej vlastivednej spoločnosti a podieľal sa na tvorbe jej mnohých publikácií. Je predsedom krajskej pobočky Slovenskej numizmatickej spoločnosti, predsedom Klubu vojenskej histórie, aktívnym členom Klubu vojenských veteránov v Trenčíne. Širšej verejnosti prezentuje poznatky a výsledky vojenskej histórie a numizmatiky.

Mgr. Mária Ďurčová (1955) – vyštudovala Filozofickú fakultu Univerzity Komenského v Bratislave, odbor archívniectvo. Pracuje v Štátnom archíve v Bratislave, pobočka Trenčín v pozícii samostatný radca, katalogizuje administratívne spisy archívneho fondu Magistrát mesta Trenčín. Zaoberá sa najmä regionálnymi dejinami 19. a 20. storočia a je autorkou vyše desiatky historických príspevkov a spoluautorkou kolektívnych monografií obcí Trenčianske Stankovce a Soblahov.

PhDr. Vlastimil Hábl (1957) – od roku 1989 pracuje ako historik výtvarného umenia a historik vojenstva v Trenčianskom múzeu. Zameriava sa na históriu výtvarného umenia trenčianskeho regiónu, s dôrazom na Ilešháziiovskú rodovú zbierku obrazov; spravuje depozit zbraní a militárií a zaoberá sa regionálnymi vojenskými dejinami. Publikuje v odborných i náučno-populárnych periodikách, podieľal sa na tvorbe viacerých mestských a obecných monografií, katalógov a účelových publikácií.

Mgr. Mojmír Hloža (1982) – vyštudoval Filozofickú fakultu Univerzity Komenského v Bratislave, odbor história. V súčasnosti pracuje ako referent odboru kultúry Trenčianskeho samosprávneho kraja. Zaoberá sa dejinami 19. storočia s úzkym vzťahom k regionálnej histórii Trenčianskeho kraja.

PhDr. Tomáš Klubert, PhD. (1972) – vyštudoval filozofiu a históriu na Univerzite Komenského. V rokoch 1998 – 1999 pôsobil vo Vojenskom historickom ústave v Bratislave a potom ako pedagóg na Katedre histórie Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave. Je autorom monografie *Obrnené jednotky v Slovenskom národnom povstaní* (2007) a mnohých štúdií a článkov z najnovších vojenských dejín.

Doc. PhDr. Mária Kohútová, CSc. (1945) – v rokoch 1972 – 2003 vedecká pracovníčka Historického ústavu SAV. Od roku 2004 pôsobí na Katedre histórie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave. Zaoberá sa slovenskými novovekými dejinami, osobitne vývojom obyvateľstva. Je autorkou monografie *Demografický a sídlíštný obraz západného Slovenska* (1990), spoluautorkou viacerých diel, ako napríklad *Dejiny Slovenska II. (1526 – 1848)* (1987), *Lexikón slovenských dejín* (1997, 1999, 2006), *Kronika Slovenska I.* (1998), *Turci v Uhorsku I. Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov VII.* (2005), *Hospodárske dejiny Slovenska 1526 – 1848* (2006), *De-*

jiny Slovenska. Dátumy, udalosti osobnosti (2007) a viac ako 40 vedeckých štúdií. Je predsedníčkou sekcie pre cirkevné dejiny Slovenskej historickej spoločnosti, členkou vedeckej rady Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave.

Prof. PhDr. Peter Kónya, PhD. (1966) – absolvoval štúdium dejín na Filozofickej fakulte UPJŠ v Prešove. Zastáva funkciu prorektora Prešovskej univerzity. Zameriava sa na dejiny protireformácie a protihabsburského odboja na východnom Slovensku, ako aj v širšom stredoeurópskom priestore. Je autorom a spoluautorom knižných prác *Krvavý súd* (1992), *Stručné dejiny prešovských židov* (1995), *Zakarpatsko* (1996), *Dejiny obce Soľ* (1997), *Sečovce* (1998), *Dejiny Sabinova* (2000), *Prešov, Bardejov a Sabinov počas protireformácie a protihabsburských povstaní 1670 – 1711* (2000), *Prešovský krvavý súd z roku 1687* (2001), *Dejiny Hlinného* (2002), *Dejiny Humenného* (2002). Je editorom zborníka *Povstanie Františka II. Rákociho 1703 – 1711 (v novšom priblížení). Rákóczi-szabadságharc 1703 – 1711 (újabb megközelítésben)* (2005), *Turci v Uhorsku II. Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov VII.* (2006).

Dr. Kálmán Mészáros (1973) – vyštudoval históriu a archívniectvo na Univerzite Eötvösa Loránda v Budapešti. Ako vedecký pracovník Vojenského historického ústavu a múzea v Budapešti sa zaoberá predovšetkým kuruckým vojenstvom. Je autorom monografie *II. Rákóczi Ferenc tábornokai és brigadérosai. A kuruc katonai felső vezetés létrejötte és hierarchiája, 1703 – 1711* (2006) a desiatok štúdií venovaných vojenským dejinám Uhorska v 17. a 18. storočí.

PhDr. Ivan Mrva, CSc. (1954) – po vyštudovaní odboru historickej vedy – archívniectvo na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave pracoval v Slovenskom národnom archíve. Potom po viaceré roky pôsobil v Historickom ústave SAV, ako aj v Ústrednom archíve SAV v Bratislave, v súčasnosti pedagogicky pôsobí na Filozofickej fakulte Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave. Zaoberá sa všeobecnými i slovenskými dejinami v 15. – 19. storočí. Je spoluautorom viacerých základných historiografických diel, ako napríklad *Lexikón svetových dejín* (1997, 2001), *Kniha kráľov. Panovníci v dejinách Slovenska a Slovákov* (1998, 2004, 2006), *Kronika Slovenska I.* (1998), *A Concise History of Slovakia* (2000), *Krátke dejiny Slovenska* (2003), *Historický kalendár – Slovensko* (2007).

PhDr. Vladimír Segeš, PhD. (1950) – vedecký pracovník Vojenského historického ústavu v Bratislave. Zaoberá sa staršími vojenskými dejinami a dejinami miest. Je autorom monografií *Od rytierstva po žoldnierstvo. Stredoveké vojenstvo v Uhorsku so zreteľom na Slovensku* (2004), *Prešporský pitaval. Zločin a trest v stredovekej Bratislave* (2005) a spoluautorom viacerých diel, ako napríklad *Vojenské dejiny Slovenska III. zv. 1711 – 1914* (1996), *Lexikón slovenských dejín* (1997, 1999, 2006), *Kniha kráľov. Panovníci v dejinách Slovenska a Slovákov* (1998, 2004, 2006), *Dokumenty slovenskej identity a štátnosti I.* (1998), *Kronika Slovenska I.* (1998), *Pod osmanskou hrozbou. Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov VI.* (2004), *Slovensko. Vojenská kronika* (2007). Je predsedom Sekcie pre dejiny miest Slovenskej historickej spoločnosti,

predsedom redakčnej rady časopisu *Vojenská história*, podpredsedom Slovenského národného komitétu pre vojenskú históriu a členom Slovenského národného komitétu historikov.

Mgr. Božena Šedřová (1959) – výskumná pracovníčka Odboru vojensko-historických výskumov Vojenského historického ústavu. Zameriava sa na spracovávanie analytických informácií, vojensko-historických rešerší a bibliografií.

PhDr. Peter Víték (1970) – vyštudoval dejepis a slovenský jazyk, v roku 2001 získal doktorát z archívnictva a pomocných vied historických na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Od roku 1999 je riaditeľom Štátneho archívu v Bytči, pobočky v Liptovskom Mikuláši. Zaoberá sa regionálnymi dejinami Liptova a mestskou heraldikou. Výsledky svojho bádania publikoval v monografiách *Veterná Poruba* (1997), *Liptovská Štiavnica* (1998), *Jamník* (1998), *Z dejín Liptovskej Kokavy* (2000), *Erby miest a obcí Liptova* (2000).

Slovo na záver

Uhorské obdobie slovenskej minulosti patrí medzi najdlhší časový úsek dejín nášho národa. Bezprostredné či susedské tisícročné súžitie Slovákov, Maďarov, Nemcov, Rusínov a ďalších sa v toku dejín Uhorského kráľovstva či v širšom rámci habsburskej monarchie odohrávalo v rôznej miere na viacerých úrovniach: etnickej a regionálnej, stavovskej i triednej, kultúrnej a náboženskej a v neposlednom rade aj v oblasti politických a vojenských dejín.

Celkom odlišný obraz spolužitia bol príznačný pre stredoveké storočia, iný zasa v období včasného novoveku, keď sa za príslušníkov natio hungarica, čiže uhorského politického (nie etnického!) národa považovali a boli považovaní aj vtedajší šľachtici a vzdelanci slovenského pôvodu.

K spoločným kapitolám novovekej minulosti národov a etník niekdajšej habsburskej monarchie patria aj stavovské protihabsburské povstania, ktoré vyvrcholili povstaním Františka II. Rákociho v rokoch 1703 – 1711. Treba pritom poukázať na skutočnosť, že aj v prípade tohto povstania, jeho bojov a bitiek, vrátane bitky pri Trenčíne 3. augusta 1708, sme svedkami toho, že aj identické historické udalosti prežívali nielen jednotlivé národy, ale aj spoločenské vrstvy toho istého národa po svojom, s odlišnými pocitmi a skúsenosťami. Inými slovami povedané, rovnaké udalosti povstania mohli nielen Slováci, Maďari či Nemci, ale aj spišskí, šarišskí, trenčianski či turčianski poddaní prežívať a pociťovať inak, než ich krajanovia šľachtického alebo meštianskeho pôvodu. Zaujímavé pritom je, čo z týchto momentov zostalo v historickej pamäti či tradícii, a ako táto reflexia zodpovedá historickej realite.

Hodnotenie posledného protihabsburského povstania, ako aj hodnotenie Františka II. Rákociho bolo v historiografii v priebehu uplynulých troch storočí neraz problematické i protirečivé. Názory historikov sa líšili predovšetkým v závislosti od ich konfesionalnej či národnostnej príslušnosti, no zároveň aj od politickej situácie a doby, v ktorej vznikali. V závislosti od dobových podmienok sa akcentovali aj iné aspekty či už povstania alebo samotného Františka II. Rákociho.

Toto povstanie bolo najväčším, ale aj najkomplikovanejším z radu protihabsburských povstaní. Malo v podstate rovnaké ciele ako predchádzajúce hnutia, malo však už výrazný protifeudálny charakter.

Za najzávažnejšie okolnosti z hľadiska slovenských i maďarských dejín treba považovať napríklad prvé uzákonenie slobody vyznania troch hlavných náboženstiev, všeobecné zdanenie, proklamované oslobodenie poddaných bojujúcich v povstaleckej kuruckej armáde a napokon detronizáciu Habsburgovcov.

Slovenská a maďarská historiografia má k Františkovi II. Rákocimu rozdielne postoje, respektíve hodnotiace východiská, ktoré vyplývajú z vlastného vývoja oboch historiografií. V maďarskej historiografii sa vždy kládol väčší dôraz na skúmanie osobností z radov politickej elity, vrátane kráľov, kniežat, veľmožov. V značne zideologizovaných koncepciách a interpretáciách slovenskej historiografie v 20. storočí sa šľachte i politickým elitám venovala len minimálna pozornosť. Slovenská historiografia bola dlho v područí sebakodceňujúceho autostereotypu plebejského národa, zastávala zväčša protipanský postoj. Istá protichodnosť sa prejavuje aj v terminológii; v maďarskej historiografii sa takmer výlučne používa termín szabadságharc (boj za slobodu či oslobodenecký boj), v slovenskej historickej terminológii napríklad Franko Vítazoslav Sasínek používal označenie vzbúra, v súčasnosti sa zväčša používa pojem povstanie, odboj, a to spravidla aj s adjektívom stavovský, protihabsburský a podobne.

Pod vplyvom historiografie, ale aj krásnej literatúry, sa o povstaní a jeho vodcovi vytvorila iná tradícia na maďarskej a iná zasa na slovenskej strane. V historickej pamäti Maďarov i Slovákov pretrvávajú však niektoré skresľujúce pohľady dodnes. Súvisí to aj s problémom idealizácie (obraz hrdinu) na jednej strane a zatracovania (antihrdina či zradca) na strane druhej.

Vnímanie a obraz Rákociho na slovenskej strane ovplyvnili a ovplyvňujú viaceré sociálno-spoločenské, náboženské a teritoriálno-regionálne faktory. Dôležité bolo aj to, že takmer všetky boje počas osem rokov trvajúceho povstania sa odohrávali na území Slovenska, takže aj útrapy, ťarchy a vojnové bremená sa v povedomí slovenského ľudu zafixovali omnoho viac než tomu bolo v iných častiach Uhorska. Inak sa z tohto pohľadu vnímali aj kuruci a labanci na východnom Slovensku, inak zasa na strednom a západnom Slovensku. Nepochybne závažnou udalosťou bola exekúcia predstaviteľov Turčianskej stolice na sneme v Ónode (1707) a následne vyškrtnutie, čiže zrušenie Turčianskej stolice, ktorá sa považovala za centrum slovenského kultúrneho diania, takže táto udalosť sa následne viacvrstvovo premietla do historickej pamäti i tradície Slovákov.

Zaujímavý obraz povstania a ich protagonistov poskytuje aj staršia slovenská literatúra. Predovšetkým tvorba Jána Kalinčiaka (novela Svä-

tý duch) a *Sama Tomášika* (novela Kuruci) otvárala a načrtávala rákoci-ovský kult ešte pred vznikom prvých maďarských románov na túto tému, lebo tie začali vznikať až na začiatku 60. rokov 19. storočia.

Zaujímavým príkladom dvojpólovosti medzi pro- a protihabsburským postojom (čiže nepriamo vymedzenie voči Františkovi II. Rákocimu a jeho povstaniu) je napokon aj legendárny Juraj Jánošík. Bol kurucom aj labancom, čo sa dodnes vníma zväčša indiferentne, čiže ani kladne ani záporne, no do historickej pamäti sa dostal a dodnes je zafixovaný predovšetkým ako „dobrý“ zbojník.

Viacere z načrtnutých otázok a problémov s dôrazom na 300. výročie bitky pri Trenčíne sú predmetom pozornosti zborníka *Neďaleko od Trenčína... Jeho autori, slovenskí a maďarskí historici z viacerých uhlov pohľadu približujú dobu, ako aj udalosti a činy známych vojvodcov, ale i bezmenných radových vojakov. Záverom vyjadrujem presvedčenie, že zborník zaiste prispeje k rozšíreniu pohľadu a poznania odbornej obce i širšej verejnosti na jednu z kapitol našej minulosti.*

*pplk. Mgr. Miloslav Čaplovič, PhD.
riaditeľ Vojenského historického ústavu v Bratislave
a predseda Sekcie pre vojenské dejiny
Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV*

© István Czigány, Viliam Čičaj, Vojtech Dangl, Ján Dibala, Mária Ďurčová,
Vlastimil Hábl, Mojmír Hloža, Tomáš Klubert, Mária Kohútová, Peter Kónya,
Kálmán Mészáros, Ivan Mrva, Vladimír Segeš, Božena Šeďová, Peter Vítek

Editori: Vladimír Segeš, Božena Šeďová

Preklad maďarských textov: Annamária Kónyová

Vydavатели: Obec Trenčianska Turná a Vojenský historický ústav v Bratislave

Obálka, sadzba a tlač: ETERNA Press, s.r.o.

ISBN 978-80-969375-4-7

NEĎALEKO OD TRENČÍNA...

Pamätnica
k 300. výročiu bitky pri Trenčianskej Turnej

